

**KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI
JANA PAWŁA II**

**WYDZIAŁ NAUK HUMANISTYCZNYCH
INSTYTUT JĘZYKOZNAWSTWA**

KATARZYNA JACHYMEK

**POLSKI DYSKURS HARCERSKI.
ANALIZA NARRACYJNA**

Praca doktorska przygotowana pod kierunkiem
dr hab. Jolanty Klimek-Grądzkiej, prof. KUL

Lublin 2024

Spis treści	
Wstęp.....	3
Rozdział 1.....	6
Stan badań: dyskurs, narracja, badania organizacyjne	6
Badania nad dyskursem	6
Teorie analizy dyskursu	6
O kategorii dyskursu	8
Metody badania dyskursu	28
Badania narracyjne.....	38
Definicja narracji.....	40
Definicja dyskursu w Narracyjnej Analizie Dyskursu	50
Metody badań w Narracyjnej Analizie Dyskursu	51
Badania nad organizacjami.....	58
Dyskurs w badaniach nad organizacjami	58
Narracja w badaniach nad organizacjami.....	62
Tożsamość w badaniach nad organizacjami	68
Rozdział 2.....	73
Związek Harcerstwa Polskiego jako organizacja	73
Historia i bieżące funkcjonowanie ZHP.....	74
ZHP jako wspólnota dyskursywna.....	77
Ideologia działań ZHP	78
Formalne podstawy działania ZHP i idee z nich wynikające.....	79
Idea ZHP w świetle oficjalnych dokumentów	84
Rozdział 3.....	85
Metodologia badań	85
Cel i przedmiot badań.....	85
Problemy i hipotezy badawcze.....	87
Problem główny	87
Problemy szczegółowe.....	87
Metody i techniki badawcze	89
Organizacja i przebieg badań	93
Rozdział 4.....	96
Analiza słów kluczowych.....	96

Jakościowa analiza słów kluczowych.....	96
Słowa kluczowe związane z bieżącymi działaniami ZHP.....	97
Słowa kluczowe związane z nazwami strukturalnymi	102
Słowa kluczowe związane z wychowaniem i innymi wartościami harcerskimi	104
Podsumowanie jakościowej analizy słów kluczowych	109
Ilościowa analiza słów kluczowych	110
Słowa kluczowe związane z nazwami strukturalnymi	116
Inne słowa kluczowe – niezwiązane z ZHP	118
Słowa kluczowe związane z bieżącymi działaniami	118
Słowa kluczowe związane z wychowaniem i wartościami harcerskimi	120
Charakterystyczne słownictwo w dyskursie harcerskim	121
Podsumowanie ilościowej analizy słów kluczowych.....	124
Porównanie wniosków z jakościowej i ilościowej analizy słów kluczowych.....	125
Rozdział 5.	127
Analiza strategii dyskursywnych	127
Strategie dyskursywne w aspekcie poznawczym	127
Tematy podejmowane w ramach dyskursu harcerskiego	127
Strategie dyskursywne służące realizacji tematów.....	135
Podejmowane tematy a tytuły analizowanych artykułów	159
Harcerskie strategie dyskursywne w aspekcie poznawczym – podsumowanie	165
Strategie dyskursywne w aspekcie pragmatycznym	166
Nadawcy w dyskursie harcerskim.....	166
Odbiorcy dyskursu harcerskiego	178
Konteksty dyskursu harcerskiego.....	181
Cele komunikatów w dyskursie harcerskim.....	186
Przewidywane rezultaty dyskursu harcerskiego.....	189
Harcerskie strategie dyskursywne w aspekcie pragmatycznym – podsumowanie.....	190
Zakończenie	192
Harcerskie <i>story line</i>	192
Podsumowanie i wnioski.....	194
Spis wykresów.....	200
Spis tabel	201
Aneks	202
Streszczenie w języku angielskim	222
Bibliografia	224

Wstęp

Motywacją do podjęcia badań nad dyskursem harcerskim była ciekawość: na ile bieżąca komunikacja w organizacji (w tym przypadku w Związku Harcerstwa Polskiego) odpowiada ideom i wartościom postulowanym przez organizację na poziomie formalnym. W trakcie poszukiwań odpowiedniego modelu badawczego to analiza narracyjna jako metoda rekonstruowania opowieści wydała się najwłaściwszą dla podjętego problemu. Za jej wyborem stały m.in. ludzka tendencja do postrzegania i interpretowania rzeczywistości w kategorii opowieści o nas w świecie oraz siła oddziaływania narracji przejawiająca się m.in. kształtowaniu postaw i wiedzy zbiorowej. Jednocześnie, ponieważ za przedmiot badań wybrałam ZHP, stało się jasne, że perspektywa *stricte* językoznawcza nie będzie wystarczająca do zrealizowania założeń badania. Z tego względu w pracy łączą się trzy tradycje badawcze: badania dyskursywne, analiza narracyjna oraz badania organizacyjne, zwłaszcza w aspekcie tożsamości zbiorowych. Istotności podejmowanemu tematowi dodaje również fakt, że analiza narracyjna jest podejściem słabo reprezentowanym w materiale analitycznym badaczy dyskursu (Bielecka-Prus i Horolets 7, 8), a warto ją rozwijać m.in. ze względu na właściwą ludziom potrzebę narracyjnego pojmowania świata (Filar, Teoria... 35).

Samo zagadnienie języka harcerskiego nie zostało dotychczas poddane naukowej refleksji na poziomie ogólnym. Przyczynkarskie badania były prowadzone na podstawie wybranych części ZHP. Wśród różnorodnych grup społeczno-hobbistycznych harcerstwo, a zwłaszcza ZHP jako największa organizacja wychowawcza w Polsce, ma status wyjątkowy. Nie tylko skupia członków wokół konkretnych aktywności, ale przede wszystkim kształtuje w nich określony sposób myślenia i działania. W badaniach dyskursologicznych brakuje także językowych analiz organizacji tego typu. Z tego względu za wartościowe należy uznać uwzględnienie całego dyskursu i zbadanie, jak są w nim odzwierciedlone założenia organizacji, a następnie jak za pomocą komunikacji wpływa ona na kształtowanie postaw społecznych. Jak więc widać, znaczenie

podejmowanego projektu badawczego przejawia się zarówno w doborze tematu, jak i sposobu analizy.

Niniejsza rozprawa składa się z pięciu rozdziałów, wstępu, zakończenia, spisów wykresów i tabel zamieszczonych w treści oraz aneksu, w którym zawarłam spis analizowanych artykułów z czasopism harcerskich, i bibliografii.

W Rozdziale 1. Stan badań: dyskurs, narracja, badania organizacyjne omawiam stan badań dotyczących dyskursu, narracji oraz – ze względu na kontekst wybranego przedmiotu badań – główne założenia badań organizacyjnych. Rozpaczynam od przeglądu teorii analizy dyskursu, przedstawiam definicje tej kategorii, a następnie omawiam wykorzystywane w analizie dyskursu metody badawcze. W dalszej części zajmuję się badaniami narracyjnymi, w tym definicją narracji i jej rolą w dyskursie. Rozdział kończę analizą dyskursu i narracji w kontekście badań nad organizacjami, zwracając szczególną uwagę na tożsamość organizacyjną.

W Rozdziale 2. Związek Harcerstwa Polskiego jako organizacja przedstawiam krótko historię ZHP, omawiam jego bieżące funkcjonowanie oraz charakteryzuję organizację jako wspólnotę dyskursywną. Bazując na analizie oficjalnych dokumentów organizacji, zwracam uwagę na ideologię działań ZHP w tym wartości, jakimi się kieruje.

Metodologię badań własnych przedstawiam w kolejnym rozdziale pt. **Metodologia badań**. Opisuję cel i przedmiot badań, a także analizowane źródła będące reprezentacjami dyskursu harcerskiego. W dalszej części formułuję główny problem badawczy oraz problemy szczegółowe, a następnie omawiam wykorzystane metody i techniki badawcze, szczególnie konstrukcję autorskiego arkusza analizy, oraz opisuję organizację i przebieg badania.

W Rozdziale 4. Analiza słów kluczowych przedstawiam wyniki przeprowadzonej analizy. Najpierw skupiam się na jakościowej analizie słów-kluczy zebranych w trzech kategoriach: słowa kluczowe związane z działaniami ZHP, strukturą organizacji oraz wartościami harcerskimi. W dalszej części przechodzę do omówienia rezultatów ilościowej analizy słów kluczowych, przeprowadzonej z wykorzystaniem Korpusomatu. Omawiam wyodrębnione w ten sposób słowa kluczowe, które układają się w kategorie: nazwy strukturalne, bieżące działania, wychowanie i harcerskie wartości oraz inne – słowa kluczowe niezwiązane z ZHP. Dla dokładniejszego omówienia specyfiki dyskursu harcerskiego przywołuję również wyodrębnione za pomocą Korpusomatu słownictwo charakterystyczne oraz dziesięć najpopularniejszych słów

w dyskursie. W końcowej części rozdziału uzyskane wyniki porównuję z rezultatami analizy jakościowej i wyciągam wnioski dotyczące słów-kluczy charakteryzujących dyskurs harcerski.

Rozdział 5 dotyczy analizy strategii dyskursywnych. W części poświęconej aspektowi poznawczemu analizuję tematy podejmowane w dyskursie harcerskim oraz pięć typów strategii służących ich realizacji: strategie podkreślające wagę tematów, strategie oceniające, strategie ułatwiające zrozumienie tematu, strategie perswazyjne, strategie skłaniające do refleksji. Następnie omawiam aspekty pragmatyczne dyskursu, czyli charakteryzuję nadawców i odbiorców dyskursu oraz jego konteksty, cele komunikacyjne i przewidywane rezultaty. Rozdział kończę podsumowaniem strategii dyskursywnych stosowanych w dyskursie harcerskim.

Zwieńczeniem pracy jest omówienie *story line* charakteryzującej analizowany dyskurs. Główne osie narracyjne dyskursu harcerskiego zestawiam z ideami wyrażonymi w organizacyjnych dokumentach, wnioskuje o spójności bieżącej komunikacji organizacji z jej formalnymi założeniami. W podsumowaniu przedstawiam kluczowe wnioski płynące z przeprowadzonych badań, zwracając szczególną uwagę na znaczenie harcerskiego dyskursu dla tożsamości i działalności ZHP oraz prezentuję implikacje dalszych badań w obszarze analizy narracyjnej.

Rozdział 1.

Stan badań: dyskurs, narracja, badania organizacyjne

Badania nad dyskursem

Przełom lat 70. i 80. XX wieku to czas usamodzielnienia się analizy dyskursu jako odrębnej dyscypliny badawczej (Smoleń-Wawrzusiszyn 23). Jej swoistość wynika z zastosowanych metod, które umożliwiły badanie komunikacji międzyludzkiej zarówno z perspektywy lingwistyki, jak i socjologii (Smoleń-Wawrzusiszyn 23). Wykorzystanie pojęcia dyskursu pozwoliło językoznawcom na kompleksowe badanie komunikacji społecznej, z uwzględnieniem nie tylko jej sposobów i form, ale również procesów i – co szczególnie ważne dla wniosków – skutków interakcji (Czachur i in. 9).

Teorie analizy dyskursu

Według M. Smoleń-Wawrzusiszyn istotne dla współczesnych badań nad dyskursem pozostają teorie M. Foucaulta i T. van Dijka (Badania... 25). Pierwszy z nich uważa, że dyskursy powinny być traktowane jako „zbiory wydarzeń dyskursywnych” (Foucault, Porządek... 41), jednak nawet w obrębie jego prac pojawia się wieloznaczne rozumienie terminu, co zaznacza J. Topolski we wstępie do książki „Archeologia wiedzy”¹ (10–12). Z koncepcji Foucaulta wypływają trzy modele władzy-wiedzy, które mogą funkcjonować w określonej społeczności: model szaleństwa – „jedna panująca wiedza określa całość społecznego życia” (Ostolski 160), model przestępczości – „istnieje dominująca władza, której przeciwstawiają się lokalne opozycje” (Ostolski 161), oraz model seksualności – „nie istnieje jedna dominująca wiedza, ani nawet wyraźna granica

¹ Potwierdza to także Gajda, wskazując, że **termin dyskurs należy do grona terminów polimorficznych** i z pojęciami takimi jak *tekst*, *analiza* i *interpretacja* tworzy zbiór słów kluczy współczesnej humanistyki (11). Popularność akurat tego terminu badacz wiąże z rozwojem komunikacyjno-tekstowej orientacji badań, realizowanej w ramach psycholingwistyki, która reprezentuje dynamiczne i procesualne podejście do tekstu (Gajda 12). Jeśli nie zaznaczono inaczej, wszystkie wyróżnienia w opisach i cytatach pochodzą od autorki.

między wiedzą panującą a opozycyjną, lecz wielość zmagających się ze sobą dyskursów”² (Ostolski 161). Według Foucaulta proces wytwarzania dyskursu podlega kontroli, selekcjonowaniu, organizowaniu oraz redystrybucji za pomocą określonych społecznych ustaleń związanych z wykluczeniem lub zakazami (Porządek... 7). Są to zewnętrzne sposoby ograniczania dyskursu, można jednak zauważyć także procedury wewnętrzne, przez które dyskurs kontroluje sam siebie (Foucault, Porządek... 16). Jednym ze sposobów na kontrolę dyskursu jest rozrzedzenie podmiotów mówiących, polegające na określeniu kryteriów, które musi spełnić podmiot, by stać się autorem dyskursu (Foucault, Porządek... 27). W dyskursie można także spotkać inne strategie władzy, takie jak wykorzystanie fikcji, wykluczenie, przywłaszczenie i normalizacja, które zostały szczegółowo opisane przez A. Ostolskiego (163–172). Smoleń-Wawrzusiszyn, odnosząc się do wniosków z badań Foucaulta, podkreśla znaczenie praktyk komunikacyjnych w utrzymaniu władzy i narzucaniu znaczeń w dyskursie (25). Obszerne podsumowanie myśli Foucaulta w świetle lingwistyki dyskursu można znaleźć w tekście Czachura (124, 125).

Drugą kluczową postacią dla współczesnego rozumienia dyskursu jest van Dijk. Wskazuje on, że dyskurs, jako kategoria rozmyta, konkretyzuje się dopiero w świetle całej nowej dyscypliny – analizy dyskursu (Badania... 9). Twierdzi, że **przedmiotem badań dyskursywnych powinny być zarówno teksty mówione, jak i teksty pisane**³, ponieważ w podobnym stopniu dotyczą wyrażania przekonań oraz odbioru wypowiedzi (van Dijk, Badania... 11). W analizie nie można pominąć także kontekstu, czyli sytuacji społecznej oddziałującej na strukturę komunikatu. Van Dijk podsumowuje te kwestie, zaznaczając, że **przedmiotem analizy dyskursu jest „wypowiedź i tekst w kontekście”** (Badania... 12).

Zdaniem van Dijka istnieją trzy podstawowe wymiary dyskursu: **językowy** (użycie języka), **poznawczy** (komunikowanie przekonań, idei) i **interakcyjny** (interakcje w sytuacjach społecznych) – a celem analizy dyskursu jest ich zintegrowane opisanie (van Dijk, Badania... 10, Gajda 13). Zadaniem badacza jest zatem zidentyfikowanie komponentów określonego użycia języka oraz wskazanie na ich uporządkowanie lub integrację w większe struktury (van Dijk, Badania... 13). Podstawę spójności między

² Szczegółową recepcję modeli władzy przedstawił Adam Ostolski w artykule *Dyskurs u władzy. Filozofia polityczna Michela Foucaulta*.

³ Tekst w niniejszej pracy jest rozumiany jako jednostka funkcjonalno-komunikacyjna, występująca w akcie komunikacji i spełniająca kryteria tekstowości, por. Żydek-Bednarczuk 56. Przegląd lingwistycznych definicji tekstu zob. Żydek-Bednarczuk w rozdziale *Tekst i jego definicje*.

poszczególnymi komponentami dyskursu stanowi wspólny dla danej grupy repertuar przekonań społeczno-kulturowych. Dodatkowo dobór konkretnych środków językowych powoduje, że w wypowiedziach odzwierciedlone są opinie czy ideologie, a ich rozprzestrzenianie się w przestrzeni społecznej może wpływać również na tworzenie nowych bądź przekształcanie dotychczasowych ideologii i opinii (van Dijk, *Badania...* 26).

Poza Foucaultem i van Dijkem S. Rudnicki jako czołowych przedstawicieli nurtu analizy dyskursu wskazuje także J. Habermasa i J. Benveniste'a. Ci dwaj myśliciele, rzadziej przywoływani przez literaturę, postrzegają dyskurs jako specyficzną formę komunikacji, której celem jest obiektywna analiza rzeczywistości (Habermas) oraz język w użyciu, determinowany przez wewnętrzne i zewnętrzne czynniki (Benveniste) (Rudnicki 174, 175).

Dla ukazania szerszego teoretycznego kontekstu badań dyskursywnych warto wspomnieć o A. Jabłońskim, który szczegółowo przeanalizował założenia filozoficzne i metateoretyczne prowadzące do „przeciwstawienia autonomicznego systemu kultury społecznemu procesowi językowego, dyskursywnego i tekstowego uwarunkowania tego systemu” (27). Pojmowanie natury świata wyjaśnia on przez odwołanie do poglądów starożytnych myślicieli, filozofii Kartezjusza, Kanta czy Nietzschego, a także do społeczno-językowych rozważań m.in. W. von Humboldta, F. de Saussure'a, M. Foucaulta, J. Derridy, E. Sapira, B. Lee Whorfa czy wspomnianego już J. Habermasa (Jabłoński 27–46). Można więc stwierdzić, że zaprezentowany przez Jabłońskiego przegląd w wystarczającym stopniu kreśli dyskursywne tradycje postrzegania. Mimo że liczne kontynuacje badań nad dyskursem sprawiły, że pojęcie to dobrze ugruntowało się w środowisku badawczym (Smoleń-Wawrzusiszyn 28), pozostaje ono terminem wieloznacznym.

O kategorii dyskursu

Przegląd definicji

Tradycyjne rozumienie pojęcia *dyskurs* nawiązuje do jego łacińskiego znaczenia, czyli rozmowy, wyjaśnienia, argumentu, rozumowania i w takim ujęciu – głównie jako ciąg wypowiedzi – jest wykorzystywane w językoznawstwie ukraińskim (Rudnicki 173). Na gruncie polskim badania dyskursywne rozpoczęła A. Duszak (zob. Duszak 1998). Charakteryzując dyskurs pod koniec XX wieku, zaznacza, że jest to pojęcie

wykorzystywane w Polsce w ograniczonym zakresie, zwłaszcza do określania wypowiedzi mówionych – w przeciwieństwie do angielskiego rozumienia tego terminu, znacznie szerszego i odnoszonego zarówno do wypowiedzi pisanych, jak i mówionych (Duszak 14). Jednak wraz z rozwojem tej dyscypliny, także wśród polskich badaczy ugruntowało się **szerokie definiowanie dyskursu** (por. dyskurs „jako sposób wyrażania opinii, przekazywania i negocjowania znaczeń, działania społecznego ludzi – za pomocą języka i/lub innych środków” – Lisowska-Magdziarz 14, „układ wypowiedzi, tekstów oraz praktyk społecznych” Pawliszak 89), spójne ze wspomnianym wcześniej założeniem van Dijka (por. Badania... 11). Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że termin *dyskurs* robi karierę również w debacie publicznej, z tym że w tym kontekście używa się go synonimicznie do *rozmowy*, *dyskusji* (analogicznie do łacińskiego znaczenia).

Sergiusz Rudnicki w przeglądowym artykule na temat pojęcia dyskursu zestawia definicje funkcjonujące w tradycji badań (172). Wskazuje na wykorzystywanie pojęcia w wielu dyscyplinach, m.in. w lingwistyce, socjologii, filozofii, politologii czy naukach prasoznawczych⁴, co przekłada się na trudności w jego precyzyjnym definiowaniu (Rudnicki 173). O nieostrości i wieloznaczności pojęcia dyskursu obecnego w naukach humanistycznych i społecznych pisze również W. Czachur we wprowadzeniu do książki *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy* (7).

Szeroka definicja dyskursu uwzględnia, że przynależą do niego formalne i nieformalne interakcje mówione oraz teksty pisane każdego typu (James 18). Wskazując na lingwistyczne pojmowanie dyskursu, Czachur zaznacza, że jest to „zjawisko związane z tworzeniem się podzielanych społecznie znaczeń i zbiorowych systemów przekonań w procesie komunikacji społecznej” (9). Dyskurs jest zatem sposobem użycia języka, łączącym w sobie różne praktyki językowe i multimodalne, obserwowane w przestrzeni publicznej (Czachur 11). Zdaniem badacza dyskurs powstaje w wyniku praktyk komunikacyjnych w ramach określonej społeczności kulturowej, jego tworzenie i działanie bazuje na logice mediów, ponadto dyskurs współtworzy rzeczywistość społeczno-kulturową i oferuje określone strategie jej interpretowania, a także opiera się na działaniach konkretnych, uwarunkowanych przez systemy społeczno-kulturowe podmiotów. Dyskurs też – współtworząc rzeczywistość – współtworzy znaczenie i sens procesów, zjawisk oraz przedmiotów (Czachur 166). Na podobne cechy charakterystyczne dyskursu zwraca uwagę Sawicz, wskazując: językową/komunikacyjną

⁴ Systematyczny przegląd definicji dyskursu w trzech dyscyplinach: lingwistyce, filozofii i socjologii przedstawiła też A. Grzymała-Kazłowska.

naturę dyskursu, wzajemną zależność interakcji społecznych i ich kontekstu oraz konstruującą rzeczywistość charakter dyskursu⁵ (Sawicz 24).

Próbie skonkretyzowania definicji dyskursu podjął Czachur w pracy *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*. Na podstawie przeglądu współczesnych badań dyskursywnych (do 2020 roku) badacz wyodrębnił cztery sposoby definiowania dyskursu:

1. **dyskurs jako tematycznie powiązane ze sobą teksty** (Czachur 130–133):
 - a. dyskurs jako „otwarty zbiór tematycznie powiązanych i odwołujących się do siebie wypowiedzi”⁶ (Adamzik za: Czachur 132);
2. **dyskurs jako seria (medialnych) działań komunikacyjnych, interakcja i praktyka społeczna** (Czachur 134–136):
 - a. dyskurs jako układ wypowiedzi i tekstów oraz związane z nimi praktyki społeczne (Pawliszak 89),
 - b. przedmiotem analizy dyskursu są produkty komunikacyjne (językowe) w szerszym kontekście społecznym, politycznym lub kulturowym (Ostrowicka 34),
 - c. schematy zachowań komunikacyjnych, charakteryzujących ludzkie interakcje społeczne – interakcyjny model dyskursu⁷ (Duszak 118);
3. **dyskurs jako kulturowy model/wzorzec komunikacji społecznej** (Czachur 136–138):
 - a. „zawarty w przekazach prasowych strumień znaczeń (na przykład sądów, punktu widzenia na dany temat, ideologii) oraz informacji na temat sposobów korzystania z zasobów danego języka w określonej sytuacji” – pojęcie dyskursu nie oznacza samego tekstu czy przekazu, ale zawarty w nim sposób patrzenia na dane zagadnienie (Zarzycka 25),
 - b. analiza dyskursu opiera się na poszukiwaniu wzorców, elementów wspólnych w określonym zbiorze danych – reprezentacjach danego dyskursu (Tylor i Littleton 111).

⁵ We współczesnych badaniach często przyjmowane jest tego typu konstruktywistyczne rozumienie, więcej zob. podrozdział *Konstruktywistyczne postrzeganie dyskursu*.

⁶ Sposobem na przyporządkowanie tekstu do jednego dyskursu może być sprawdzenie leksykalnej spójności jego reprezentacji (zob. Ostrowicka 104: kluczowe słownictwo może wynikać z doboru tematu, ale też ze stylu czy grupy społecznej).

⁷ Interakcyjność, jak podkreśla Duszak, przejawia się także w tym, że obszary różnych dyskursów przenikają się i oddziałują na siebie, a nie są ostro rozgraniczone (123).

4. **dyskurs jako selekcjonowanie wiedzy i proces negocjowania sensów zbiorowych** (Czachur 138–141):

- a. dyskurs jest zbiorem powiązanych ze sobą tekstów i realizowanych w związku z nimi praktyk konsumpcji, produkcji i dystrybucji, które powołują do życia przedmiot lub ideę (Hardy i in. 61),
- b. grupowe schematy myślenia przejawiają się w dyskursie w powtarzających się schematach językowych (Topczewska, Interpretacja... 182) i na tej podstawie można je zidentyfikować. Z tak rozumianym dyskursem wiąże się interpretacyjny charakter jego analizy – konieczne jest przypisanie znaczenia analizowanym wypowiedziom językowym i określenie procesu konstytuowania się wiedzy w dyskursie (Topczewska, Interpretacja... 181, 192),
- c. w dyskursie rzeczywistość jest selekcjonowana i porządkowana (Grant i Iedema 12),
- d. działania komunikacyjne podejmowane w dyskursie służą negocjowaniu znaczeń, budowaniu tożsamości, autoprezentacji, walce o władzę oraz nakłanianiu do określonych działań (Grzymała-Kazłowska 17);
- e. sensy powstają i są modyfikowane w praktykach dyskursywnych (Bojakowski 108, Ostrowicka 63, Tumusiime i Svarstad 242);
- f. istotnym elementem pojmowania dyskursu jest „podkreślanie roli schematów myślowych, które kształtują perspektywę, z jakiej ludzie danej społeczności, w konkretnym czasie i miejscu, postrzegają rzeczywistość (fizykalną i symboliczną)” (Witosz, Kategoria... 26, 27).

Odmienne poglądy prezentuje Kiklewicz, zaznaczający, że częstotliwość wykorzystywania pojęcia dyskursu w badaniach wpływa nie tylko na zanik granic jego definicji, ale wręcz na powstawanie ambiwalentnych opisów (244). Na podstawie analizy badań opublikowanych do 2018 r. konstatuje, że zastosowanie terminu *dyskurs* nie jest konsekwentne (naprzemiennie rozumie się go jako tekst oraz sferę komunikacji) (Kiklewicz 252). Wskazuje także, że w omawianych praktykach analizy dyskursu błędnie utożsamia się dyskurs i komunikację społeczną dyskursu, skupiając się na zdarzeniach komunikacyjnych zamiast na obszarach ludzkiej działalności. Postuluje mówienie o dyskursach politycznych zamiast o dyskursie politycznym – w strefie komunikacyjnej „polityka” wyróżnia między innymi: dyskurs konferencji prasowej, dyskurs witryny

internetowej, dyskurs portretu wyborczego, dyskurs spotu wyborczego czy dyskurs debaty politycznej w telewizji (Kiklewicz 253, 254). Jego ujęcie jest tym samym specyficzną, gatunkową interpretacją dyskursu.

Mimo że początkowo pojęcie *dyskurs* funkcjonowało zamiennie z *tekstem*⁸, należy rozróżnić te dwa terminy. Podstawową różnicą między tymi pojęciami jest konkretność tekstu i abstrakcyjność dyskursu, który jako konstrukt intelektualny wyłania się z tekstu podczas interpretacji⁹ (Witosz, *Kategoria...* 21). O ile tekst aktualizuje cechy strukturalno-semantyczne, o tyle dyskurs jest zdarzeniem komunikacyjnym umieszczonym w określonym kontekście czasoprzestrzennym (Markowicz 18). Ostatecznie w środowisku dyskursologów kategorie tekst–dyskurs uznaje się za niewykluczające się i współistniejące: „dyskurs jest pojęciem szerszym niż tekst. Dyskurs obejmuje zarówno proces działalności językowej, jak i jej rezultat (czyli tekst)” (Skrebcowa 19–20, zob. też Wodak, *Wstęp...* 18). Z tego powodu kategoria *tekstu* w mojej pracy jest stosowana wymiennie z *reprezentacją dyskursu* (por. Duda 20). Kończąc przegląd przedstawionych sposobów definiowania dyskursu, warto jeszcze wspomnieć popularną tezę, że każdorazowo definicję dyskursu należy ustalać w zależności od celu przeprowadzanej analizy (por. Rudnicki 175).

Konstruktywistyczne postrzeganie dyskursu

Wśród badaczy dyskursu wyraźny jest pogląd, że **dyskurs pełni aktywną rolę w tworzeniu rzeczywistości społecznej** (Pawliszak 89, Smoleń-Wawrzusiszyn 11), a powstające w praktykach dyskursywnych znaczenia mogą być konstruowane, podtrzymywane, modyfikowane w wyniku interakcji¹⁰ (Tylor, Littleton 105, Ostrowicka 63). Analiza dyskursu nawiązuje tu bezpośrednio do koncepcji **społecznego konstruktywizmu**, w myśl którego „język nigdy nie jest neutralnym, transparentnym środkiem komunikacji” (Rapley 228), zaś wiedza o świecie jest uwarunkowana historycznie i kulturowo, a następnie podtrzymywana i uaktualniana w trakcie procesów

⁸ Por. funkcjonalne rozumienie tekstu za A. Duszak jako zdarzenie komunikacyjne (Duszak 13); perspektywa brytyjska w rozumieniu dyskursu (Wodak, *Wstęp...* 17).

⁹ Por. wspomniany wcześniej interpretacyjny charakter analizy dyskursu (Topczewska, *Interpretacja...* 181, 192).

¹⁰ Tworzenie znaczeń odbywa się jednak nie tylko za pomocą wyrazów, coraz częściej wpływają na nie również obrazy, kolory, dźwięki czy media przekazu (Ehrlich 232, van Dijk, *Badania...* 15).

społecznych¹¹ (Rapley 26). Już Humboldt wskazywał na to, że człowiek doświadcza rzeczywistości przez język, dzięki czemu to właśnie język wpływa na kształtowanie rzeczywistości, przy czym samo postrzeganie rzeczywistości wynika z jednostkowych doświadczeń oraz wspólnotowych uwarunkowań postrzegającego¹² (Czachur 20, 21). Przekonanie o pośredniczącej roli języka w procesie modelowania rzeczywistości to główne założenie teoretyczne lingwistyki poststrukturalistycznej (Czachur 86), kontynuowane później m.in. w ramach socjolingwistyki, która postuluje odejście od paradygmatu strukturalistycznego ze względu na zależność języka od kontekstu społecznego (Czachur 51). Czachur doprecyzowuje, że „język, tj. podmiotowe użycia języka, nie tworzy czy nie modeluje samej rzeczywistości jako takiej, lecz wizje, obraz rzeczywistości, czyli konceptualizuje rzeczywistość, a proces ten możliwy jest głównie w dyskursach i za pomocą dyskursów”¹³ (90). Podobnie u zagranicznych badaczy (por. Corvellec, Ehrlich, Hardy i in., Rapley, Tylor i Littleton) znajdziemy twierdzenie, że nie ma jednego znaczenia (jednej prawdy), ale istnieje wiele wersji, „a język nie opisuje stabilnej rzeczywistości, tylko wytwarza wiele możliwości interpretacji tego, co rzeczywiste” (Rapley 221).

Skoro więc rzeczywistość jest nie obiektywna, lecz każdorazowo konstruowana w procesach społecznych, staje się przestrzenią do późniejszych konfrontacji między różnymi przekonaniem i sposobami działania (Smoleń-Wawrzusiszyn 25). W rekonstrukcji dyskursu wyodrębnia się zatem strategie, które we wspomnianych konfrontacjach służą ustanawianiu dominujących sensów. Konstruktivistyczne podejście do analizy dyskursu pozwala „na jednoczesne uchwycenie nie tylko strukturalnego i treściowego, ale także czasowego i przestrzennego wymiaru procesów społecznych oraz ich przyczyn” (Pawliszak 69). Przekonanie o tym, że język konstruuje rzeczywistość, obecne jest w nurcie zarówno badań narracyjnych (por. Burzyńska 48, Filar 22, Gimenez 204), jak i organizacyjnych¹⁴ (por. Grant i Iedema 27, Hardy i in. 60,

¹¹ Jak wskazuje Wasilewski, podstawowym założeniem konstrukttywizmu jest uznanie, że „podmiot poznający konstruuje wiedzę i że organizacja doświadczanego świata jest sposobem na adaptację w nim” (12).

¹² Więcej na temat konstrukcyjnego charakteru języka zob. Barker 100, 101.

¹³ Dyskursywny potencjał tekstu to przetwarzanie informacji w sensy, za pomocą których są tworzone nowe wzorce poznawcze i pojęciowe (Smoleń-Wawrzusiszyn 112).

¹⁴ Konstruktivistyczny charakter rzeczywistości jest podstawą paradygmatu interpretatywnego w naukach o zarządzaniu. Celem teorii interpretatywnych jest wskazanie na współzależności zachodzące w złożonych strukturach społecznych i organizacjach. Ład w grupie ma charakter umowny, może być rekonstruowany i modyfikowany, odzwierciedla wpływy polityczne, ekonomiczne, społeczne, psychologiczne (Sułkowski 21, 22).

James 10), które ze względu na dobór tematu badawczego stanowią istotny kontekst tej pracy.

Typologie i kolokacje dyskursu

Bożena Witosz w tekście *Czy potrzebne nam typologie dyskursu?* przekonuje, że kategoryzowanie dyskursu powinno przyjąć model otwarty i elastyczny, bowiem współcześnie obserwujemy ścieranie się i przenikanie praktyk dyskursywnych w ramach różnych wspólnot (*Czy potrzebne...* 28). Na otwartej liście kryteriów podziału dyskursów Witosz umieszcza:

kryterium instytucjonalne/domeny społecznej¹⁵ (dyskursy: akademicki, urzędowy, naukowy, polityczny, edukacyjny, prawniczy, medyczny, Kościoła katolickiego itp.); **kryterium podmiotowe**, wskazujące na uczestników/aktorów dyskursu (dyskursy: gejowski, punkowy, złodziejski, kobiecy); **kryterium ideologiczne** (dyskursy: liberalny, marksistowski, lewicowy, konserwatywny, feministyczny, neofaszystowski, rasistowski, antysemitowski, nacjonalistyczny, ekologiczny); **medium przekazu** (dyskursy: prasowy, internetowy, telewizyjny, fotografii, malarstwa, tańca, pisma itp.); **kryterium międzypodmiotowych relacji** (dyskursy: patriarchalny, dominacji, koncyliacyjny, wykluczenia, egalitarny, tolerancji itp.); **kryterium odniesień przedmiotowych, tematu** (dyskursy: smoleński, ekologiczny, antyaborcyjny, o in vitro itp.) (Witosz, *Czy potrzebne...* 22, 23).

Z kolei H. Wiśniewska dzieli dyskursy ze względu na środowisko, którego dotyczą; tematy będące ośrodkiem wypowiedzi oraz intencje towarzyszące metodom i sądom badaczy (310). Podobnie ujmuje to H. Ostrowicka, wyróżniając funkcjonalny i tematyczny wymiar dyskursu. Pierwszy odnosi się do „pól widoczności”, które są przestrzenią praktyk dyskursywnych, zaś drugi stanowi o przedmiocie odniesienia wypowiedzi (Ostrowicka 14, 15). Opis wymiaru funkcjonalnego zakłada analizę relacji pozycji społecznych, a także typów form komunikacyjnych właściwych dla badanego obszaru (Ostrowicka 15). W ramach drugiego wymiaru wyodrębnia się konstelacje dyskursów podejmujących ten sam temat¹⁶.

Dla dopełnienia różnorodnych sposobów wykorzystywania dyskursu w nauce warto przywołać zestawienie kolokacji tego terminu, jakie na podstawie analizy tytułów polskich prac naukowych wyodrębniła D. Brzozowska:

¹⁵ Wyróżnienia w cytacie pochodzą z tekstu oryginalnego.

¹⁶ W przypadku badań Ostrowickiej będą to m.in. dyskurs naukowy, edukacyjny, akademicki, administracyjny, polityczny, które współtworzą obszar szkolnictwa wyższego (Ostrowicka 17).

- dyskurs jakiś (narracyjny, naukowy, taneczny, filozoficzny, miłosny, edukacyjny, ponowoczesny, obywatelski, publiczny, religijny, społeczno-polityczny, staropolski, medialny, feministyczny, genderowy);
- dyskurs w czymś (w socjologii, w literaturze, w dydaktyce);
- dyskurs o czymś (o kulturze, o racjonalizmie, o spotkaniu);
- dyskurs z czymś (z filozofią);
- dyskurs czegoś (wiadomości prasowych);
- dyskurs nad czymś (nad rolą).

Ponadto mamy:

- coś w dyskursie (jakimś) (analiza tekstu, kultura, punkt widzenia);
- coś dyskursu (anatomia, gramatyka, porządek, teoria, perspektywy, odmiany)¹⁷.

Dyskurs łączony jest często także z innymi dziedzinami, np. dyskurs i coś (archeologia, krytyka). Oprócz tego popularne stało się używanie dyskursu w liczbie mnogiej. Mamy więc dyskursy jakieś, czyjeś (literaturoznawcze, edukacyjne, nieobecne, krytyczne, polskie, publiczne, możliwe, miłosne, o spotkaniu, romantyków) (Brzozowska 13).

Podsumowując rozważania o wieloznaczności pojęcia *dyskurs*, warto przytoczyć warianty znaczeń tego pojęcia, wyodrębnione przez T. Piekota:

Na szczęście – wielość znaczeń słowa dyskurs da się chyba sprowadzić do trzech podstawowych wariantów:

- dyskurs jako coś abstrakcyjnego,
- dyskurs jako coś konkretnego:
 - coś jednostkowego,
 - coś zbiorowego.

W pierwszym znaczeniu dyskurs jest zbiorem/systemem norm, zasad, konwencji, wzorów zachowań, który determinuje powstawanie komunikacji (tekstów); w znaczeniu (2a) dyskurs jest tekstem zanurzonym w kontekst (i kontekstem zanurzonym w tekst), czyli zdarzeniem komunikacyjnym; a w znaczeniu (2b) dyskurs jest strumieniem tekstów, które coś łączy (nadawca, gatunek, tematyka itp.) (Piekot 16).

Elementy dyskursu

Złożoność rozumienia dyskursu to jednak nie tylko kwestia wieloznaczności samego terminu. W badaniach dyskursywnych wskazuje się także na różne elementy składające się na dyskurs. Już Foucault pisze, że na dyskurs składają się: podmioty, które się wypowiadają; przedmioty, o których się mówi; miejsca, skąd się mówi (pozycje

¹⁷ Karierę robią zwłaszcza określenia analiza /analizy dyskursu (współczesna, kognitywna, krytyczna) i nurty, które za nimi stoją.

społeczne podmiotów dyskursu); pojęcia związane z formułowaniem się dyskursu oraz motywy i teorie, które z niego wynikają (Porządek... 46–50, por. Duda 18). We współczesnych badaniach istotne elementy opisu dyskursu wskazuje M. Lisowska-Magdziarz, wyodrębniając w dyskursie takie elementy jak: 1) treść, 2) forma, 3) cele wytwarzania dyskursu, 4) nadawca, 5) odbiorcy, 6) kontekst, 7) rezultaty - rozumienie dyskursu przez odbiorców i jego efekty (31). Na podstawie przeglądu dotychczasowych badań pokrótce nakreślę charakterystykę każdego z wymienionych elementów.

Treść dyskursu

Wszystkie przekazy w dyskursie (w formie słów, obrazów, działań) odzwierciedlają konkretną ideologię danej grupy społecznej (Smoleń-Wawrzusiszyn 37), zaś najważniejsze pojęcia, sądy, opinie stanowią podstawowy temat dyskursu (Lisowska-Magdziarz 55). W związku z tym **kluczowe dla analizy treści jest pytanie „o czym jest dyskurs?”** (Lisowska-Magdziarz 55). Mając na uwadze działanie władzy w dyskursie, należy zaznaczyć, że praktyki dyskursywne nigdy nie mają charakteru neutralnego – wynikają z wyboru/ograniczenia eksponowanych w dyskursie treści (por. Bojakowski 114).

W organizacji tematycznej dyskursu można wyróżnić centralne pojęcia i sądy, które odgrywają szczególną rolę w konstruowaniu dyskursu i są lepiej zapamiętywane podczas komunikacji. Centralne pojęcia i sądy budują **temat dyskursu**, czyli ogólny przedmiot jego wypowiedzi lub główny cel (Tomlin i in. 68). Kwestie tematów na niższych poziomach komunikacji oraz historyczne podejścia do tego zagadnienia szczegółowo omawiają autorzy *Semantyki dyskursu* (Tomlin i in. 68–78).

Do istotnych właściwości dyskursu odzwierciedlonych w treści mogą należeć np. stereotypy funkcjonujące w danej zbiorowości, elementy dyskryminacji określonych grup, ograniczenia lub dysproporcje w prawie do wypowiedzi różnych grup społecznych, propagandowe cele grup lub organizacji (Lisowska-Magdziarz 24).

Forma dyskursu

Dyskurs przejawia się w różnych gatunkowo tekstach w szerokim ujęciu: dokumentach, wypowiedziach, obrazach i symbolach (Hardy i in. 60, Smoleń-Wawrzusiszyn 20). Podczas charakteryzowania formy dyskursu należy zatem wskazać na dominujące w nim gatunki, przynależność do rejestru lub stylu (Lisowska-Magdziarz 69–77). Poszczególne realizacje dyskursu przede wszystkim niosą kluczowe dla

tożsamości dyskursu pojęcia (Witosz, *Kategoria...* 32, 33). Występują one pod nazwami takimi jak *słowa modne*¹⁸, *słowa kluczowe*¹⁹ lub *słowa sztandarowe*²⁰.

Treść konkretnego dyskursu przejawia się we właściwych dla niego słowach kluczowych lub słowach modnych, które wskazują na przynależność środowiskową uczestników dyskursu oraz symbolizują ważny dla nich wymiar aksjologiczny (por. Smoleń-Wawrzusiszyn 160). Badanie leksyki powinno być jednym z głównych obszarów analizy dyskursu ze względu na to, że jest ona **głównym nośnikiem znaczenia** (Duda 21). Na podstawie spójności leksykalnej można także wnioskować o przynależności różnych tekstów do tego samego dyskursu (Ostrowicka 104, Pawlikowska 117).

Strategie dyskursywne

Znaczącym elementem kształtowania formy – i jednocześnie modyfikowania treści – dyskursu są zastosowane w tekstach strategie (por. Pawliszak i Steciąg 140). Pojęcie strategii wprowadził do analizy dyskursu Charaudeau (47, za: Topa-Bryniarska 172), ilustrując je czterema przykładami strategii pośrednich: kłamstwa, sekretu, prowokacji i demagogii (Topa-Bryniarska 172). Terminem tym określane są „systematycznie powtarzające się sposoby użycia języka, ściśle określone i świadomie przyjęte programy działań, zmierzające do osiągnięcia konkretnych społecznych, politycznych, psychologicznych lub językowych celów” (Duda 23, por. Wodak, *Dyskurs...* 195). Czyli, innymi słowy, **strategie umożliwiają rozumienie i wytwarzanie dyskursu oraz osiągnięcie określonych celów komunikacyjnych** (van Dijk, *Badania...* 42). Jednocześnie różne strategie współdziałają bądź rywalizują ze sobą o wybór i przetwarzanie różnych typów informacji w dyskursie (Duszak 20). Dobór strategii powinien wynikać z właściwej dla dyskursu koncepcji prawdy, uzasadniającej kształt praktyk dyskursywnych (Ostrowicka 65). Wybory językowe dotyczące prezentowania sposobu widzenia świata mają charakter indeksykalny, czyli nie wskazują jedynie znaczenia demonstracyjnego, ale także ustanawiają znaczenie społeczne (Steciąg, *Dyskurs...* 58).

Jednym ze sposobów wyodrębniania typów strategii jest podział na strategie zewnętrzne i wewnętrzne przedstawiony przez van Dijka i Kintscha. **Strategie**

¹⁸ Wysoko wartościowane i nadmiernie używane wyrazy (Smoleń-Wawrzusiszyn 160).

¹⁹ „Komponent językowy, który jest kognitywnym znacznikiem ideologii (świata wartości) określonej społeczności” (Smoleń-Wawrzusiszyn 159).

²⁰ Słowa sztandarowe to takie określenia, które wywołują najczęściej emocji i stają się w dyskusji publicznej znakiem konkretnego dyskursu, a ich znaczenie ulega manipulacjom i negocjacjom (Steciąg, *Dyskurs...* 137, por. Pisarek, *Pojęcie...*).

zewnętrzne, inaczej globalne, są przez badaczy rozumiane jako pozajęzykowe – zalicza się do nich strategie kulturowe, społeczne i interakcyjne (nawiązujące do kontekstu). Z kolei **strategie wewnętrzne** – tekstowe – to strategie językowe i semantyczne, decydujące o kształcie wypowiedzi (van Dijk i Kintsch 36, za: Duszak 58, 59, Kujawa 49).

W ramach gramatyki komunikacyjnej Awdiejew dzieli występujące w konwersacjach *strategie komunikacyjne (interakcyjne)* ze względu na sposób oddziaływania (ich intencję strategiczną) na:

- **strategie informacyjno-weryfikacyjne** – mające na celu ustalanie prawdziwości lub pewności co do uzyskanej wiedzy bądź jedynie przekazanie informacji (Awdiejew, Gramatyka interakcji... 72–76; Awdiejew i Habrajska 11);
- **strategie aksjologiczno-emotywne** – służące przyjęciu opinii wartościujących wobec zdarzeń lub zjawisk (Awdiejew, Gramatyka interakcji... 72, 76–78; Awdiejew i Habrajska 12);
- **strategie behawioralne** – mające na celu nakłanianie do podjęcia określonych działań (Awdiejew, Gramatyka interakcji... 72, 78–85; Awdiejew i Habrajska 14);
- **strategie metadyskursywne** – służące organizowaniu i kontrolowaniu przebiegu rozmowy (Awdiejew, Gramatyka interakcji... 72, 85, 86).

W rozwijających się badaniach strategie komunikacyjne odnosi się już nie tylko do wypowiedzi mówionych, ale także pisanych (por. Żydek-Bednarczuk 166–168, Grzmil-Tylutki 24, 33), podkreślając zawarty w nich potencjał pragmatyczny (Topa-Bryniarska 172).

Za Patrycją Pałką przyjmuję rozróżnienie terminów *strategie dyskursu*, *strategie dyskursywne* oraz *strategie konwersacyjne*, uznając trzy poziomy manifestacji strategii w dyskursie (por. Pałka 26–28). *Strategie dyskursu* występują w zdarzeniach komunikacyjnych analizowanych z szerokiej perspektywy kontekstu dyskursu – ta grupa obejmuje zatem strategie kulturowe, społeczne, interakcyjne i pragmatyczne w przywołanym wcześniej rozumieniu van Dijka i Kintscha (Pałka 27, 28). Z kolei *strategia dyskursywna* jest zorientowanym na konkretny cel komunikacyjny działaniem, na które składają się wszystkie decyzje o sposobie przekazu treści w danym gatunku

mowy (Pałka 29). Strategia dyskursywna składa się więc z różnych mikrostrategii, w tym ze strategii konwersacyjnych w rozumieniu Awdiejewa²¹ (Pałka 29).

Przykładowe strategie dyskursywne to m.in.:

- **wartościowanie**: akt wartościująco-emotywny, który może wyrażać emocje i przekonania wartościujące (Laskowska 58–61), w tym:
 - wartościujące środki leksykalne i frazeologiczne: nazwy cech, nacechowane nazwy obiektów, nazwy zawierające wartościowanie w strukturze semantycznej, nazwy uczuć implikujące wartościowanie, czyste wyrażenie emocji, leksemy i frazemy²²;
 - wartościujące środki morfologiczne: słowotwórcze (zdrobnienia, zgrubienia); fleksyjne (liczba mnoga deprecjatywna);
 - środki składniowe – pytania wartościujące: dlaczego x? po co x?;
- **rematyzacja** – uwypuklenie treści, na których zależy nadawcy (Lisowska-Magdziarz 58, 59), za pomocą m.in.:
 - intonacji;
 - gestykulacji;
 - zmiany szyku wyrazów;
 - selekcji;
 - podstawienia i zamiany;
 - zawężenia;
 - rozszerzenia;
 - analogii;
 - kontrastu;
 - powracania do najważniejszych kwestii;
- **strategie uprzejmości** (Lisowska-Magdziarz 83–85), np.:
 - komunikowanie wprost;
 - grzeczność pozytywna;
 - grzeczność negatywna;
 - komunikowanie pośrednie;
 - wycofanie się;

²¹ Szczegółowe rozróżnienie omawianych terminów przedstawia Patrycja Pałka, zob. Pałka 17–31).

²² O wartościowaniu przez metafory wspomina też Bednarkowa, zob. 81; z kolei kodowanie kluczowych treści za pomocą twórczych metafor opisuje Dryll, zob. 143.

- **priming** – torowanie przekazów za pomocą częstych powtórzeń lub odwołań do wypowiedzi autorytetów (Rudnicki 176);
- **framing** – strategia, zgodnie z którą tworzone są ramy interpretacyjno-mentalne, czyli struktury kształtujące sposób patrzenia na świat (Czyżewski 43), z ich pomocą informacje są przygotowywane, interpretowane i przedstawiane w taki sposób, aby kształtować poglądy odbiorcy zgodnie z zamierzeniami nadawcy (np. podkreślenie/pominięcie informacji)²³ (Kopytowska i Kumięga 183, Kopytowska 379, 380); elementami framingu są m.in.:
 - pomijanie: wskazywanie na brak ważności pomijanych kwestii (Rytualny chaos... 21);
 - wyeksponowanie informacji jako podkreślenie ich rangi (Tomlin i in. 85), np. przez pogrubienie czcionki²⁴ (Pawliszak i Steciąg 124);
- **strategia wykluczania** – prawo lub brak prawa głosu w dyskursie (Piotrowski 190);
- **strategie autoprezentacji** (Molek-Kozakowska 303–308);
- **strategia budowania pozytywnego wizerunku własnego i negatywnego wizerunku innych** (Wodak, Dyskurs... 196), na którą składają się m.in.:
 - denotacja i nazywanie: kategoryzacja, odczłowieczające metafory i metonimie, synekdochy;
 - orzekanie: stereotypowe przypisywanie cech negatywnych i pozytywnych, sugerowanie i wyrażanie wprost;
 - argumentacja: uzasadnianie dyskryminacji, przywilejów, wykluczenia;
 - perspektywizacja lub reprezentacja dyskursywna – relacjonowanie, opisywanie czy przywoływanie zachowań i wypowiedzi o charakterze dyskryminującym, uwzględniając tylko punkt widzenia mówcy;
 - wzmacnianie i tonowanie: modyfikowanie mocy illokucyjnej wypowiedzi dyskryminujących;

²³ Czyżewski zaznacza, że medioznawcze rozumienie ramy interpretacyjnej różni się od ramowania w koncepcji Goffmana (38); przykład zastosowania tej koncepcji w polskich badaniach dał Franczak: *Analiza ramowania oraz Instrumentalizacja kultury w powojennych i współczesnych dyskursach modernizacyjnych*.

²⁴ Analizę z wykorzystaniem pojęć *primingu* i *framingu* w polskich badaniach zastosował m.in. Rafał Leśniczak w artykule *Komunikowanie polityczne Konferencji Episkopatu Polski po zakończonych wyborach prezydenckich 2015 r. Priming i framing – analiza tygodników opinii „Newsweek Polska” i „Polityka”*.

- **retoryka strachu** – argumentacja tego rodzaju polega na wskazywaniu negatywnych konsekwencji, jakie działania pewnych ludzi albo grup jako całości mogą mieć dla pomyślności życia zbiorowości wyodrębnionej w kategoriach *my* (Piotrowski 192);
- **retoryka wstydu** – ten sposób argumentacji polega na odwołaniu się do normatywnych zobowiązań wobec innych ludzi i grup (Piotrowski 193);
- **retoryka winy** – argumentacja sięga poziomu wymogów stawianych osobie, od której oczekuje się identyfikacji z określonymi wartościami (Piotrowski 193);
- **dobór ekspertów do tematu** – modelowanie przekazu (Ciołkiewicz);
- **kreowanie pozytywnego wizerunku nadawcy przez eksponowanie oczekiwanych cech** (Awdiejew i Habrajska 26);
- **ustanawianie znaczeń**, m.in. przez upraszczanie semantyczne, wyrażanie zaangażowania, nominalizację, etykietyzację, predykcję (Bielecka-Prus i Horolets 179);
- **wzbudzanie zaufania odbiorcy** (kreowanie więzi) przez podkreślenie tożsamości nadawcy z odbiorcą (Awdiejew i Habrajska 27);
- **przywołanie dowodów i źródeł wiedzy** – uprawomocnienie interpretacji zawartej w tekście (Rapley 197, 198);
- **strategia definicyjna** – skłonienie odbiorcy do przyjęcia sposobu myślenia nadawcy bezrefleksyjnie, np. przez wykorzystanie presupozycji (Topa-Bryniarska 176);
- **strategia ilościowa** – dobór środków leksykalno-składniowych stwarzających wrażenie „powszechności i ważności opisywanego zjawiska” (Topa-Bryniarska 177);
- **strategia asocjacyjna** – powiązanie omawianego tematu z przedmiotem budzącym konkretne skojarzenia (Topa-Bryniarska 179);
- **strategie nazywania** – sposoby określania osób (Reisigl 41);
- **strategie inkluzji** – włączanie językowe (Reisigl 44);
- **strategia predykcji** – orzekanie (Reisigl 47);
- **strategie argumentacyjne** (Reisigl 49), w tym:
 - argumentowanie jawne – perswazja (Grzmil-Tylutki 71);
 - argumentowanie ukryte – manipulacja: maskowanie obecności podmiotu, selekcja materiału (Grzmil-Tylutki 71–74);

- **strategie legitymizacyjne** (Reisigl 49, Kosman, Strategie (de)legitymizacyjne... 128, 129).

Należy pamiętać także, że w polu tekstu zderzają się ze sobą zasady efektywności i efektywności. Wpływa to na fakt, iż proste i przejrzyste teksty mogą być uznawane za nieciekawe, natomiast skomplikowane i niejednoznaczne za atrakcyjne i kreatywne (Duszak 55). W związku z tym współczesna komunikacja (zwłaszcza masowa) jest kreowana tak, aby zjednywać odbiorców dzięki realizowaniu ich oczekiwań (Witosz, Dyskurs... 137).

Cele wytwarzania dyskursu

Cele dyskursu mogą być wyrażone wprost lub wnioskuje się o nich na podstawie analizy tematyki i strategii występujących w tekstach. Również analiza kontekstu może pomóc wskazać cele realizowane w dyskursie (Lisowska-Magdziarz 110). Do podstawowych celów komunikowania tak indywidualnego, jak i grupowego należą: informowanie, przekonywanie i olśniewanie innych lub inne, zależne od sytuacji społecznych, konkretnych instytucji oraz struktur (van Dijk, Badania... 25). Zatem kluczowe pytanie służące charakterystyce celów dyskursu dotyczy tego, co nadawca chce osiągnąć za pomocą słów: „zmieniać postawy i przekonania ludzi, nakłaniać ich do działania, bawić ich, uczyć” (Lisowska-Magdziarz 111). Z kolei celem dyskursów konkretnych grup społecznych będzie m.in. przedstawienie podzielanej w społeczności ideologii, która dla członków grupy stanowi podstawę społecznej reprezentacji rzeczywistości (Steciąg, Dyskurs... 29).

Ze względu na narracyjny aspekt przedstawianej w rozprawie analizy oraz organizacyjny kontekst dyskursu harcerskiego, należy wspomnieć też o celach wytwarzania dyskursu zidentyfikowanych w badaniach tych obszarów. Do głównych celów, jakie można osiągać w organizacji dzięki zastosowaniu narracji, należą:

- **nadawanie sensu wydarzeniom**, w tym działaniom organizacji – kreowanie znaczenia przez upowszechnienie interpretacji (De Fina i Johnstone 161, Pawliszak 69, Gabryś, Terapeuta... 267),
- **przekazywanie określonego porządku wiedzy organizacyjnej** (Gabryś, Dyskurs... 122),

- **oddziaływanie na tożsamość i jej kreowanie**, m.in. przez autoekspresję i autoprezentację (Polletta i Gardner 8, Johnstone 644, Corvellec 5, De Fina i Johnstone 157, 161),
- **kształtowanie kultury organizacyjnej**: wartości, przekonań, oczekiwań (Gabryś, Analiza... 245, Corvellec 4)
- **wpływanie na zmianę opinii i zmianę w organizacji** (Polletta i Gardner 9, Corvellec 12),
- **tworzenie więzi emocjonalnej, rozwijanie zaufania i współpracy**, wzmacnianie poczucia solidarności w grupie (Sole i Wilson 3, De Fina i Johnstone 161)
- **rekrutacja członków i podtrzymywanie ich zaangażowania** w działanie (Polletta i Gardner 8).

Uczestnicy dyskursu

Nadawca i odbiorcy dyskursu tworzą łącznie *wspólną dyskursywną*, czyli grupę uczestników danego dyskursu (por. Smoleń-Wawrzusiszyn 103). Zdaniem Swalesa członkowie wspólnoty dyskursywnej respektują te same publiczne cele; posiadają własne kanały komunikacji, dzięki którym przekazują i pozyskują informacje w obrębie grupy; używają swoistego słownictwa w jednym lub wielu gatunkach komunikacji (Swales 24–27, za: Smoleń-Wawrzusiszyn 104). Nieco inaczej wspólną dyskursywną widzą Scollon i Scollon, którzy przywołują cztery cechy charakteryzujące wspólną dyskursu, czyli: ideologię rozumianą jako ogólny system wartości, socjalizację, preferowane formy dyskursu (genry) oraz relacje interpersonalne (Scollon i Scollon za: Duszak 255). Z tymi właściwościami wiążą się pytania badawcze, które należy uwzględnić w analizie dyskursu, m.in.: o historię i wartości grupy, nabywanie tożsamości zbiorowej²⁵, preferowane typy zachowań komunikacyjnych oraz zakładane relacje międzyludzkie (Duszak 255).

We wspólnocie dyskursywnej obecny jest także **podział na nowicjuszy i ekspertów**, odzwierciedlający status uczestników dyskursu oraz różne poziomy ich kompetencji merytorycznych i tekstowo-komunikacyjnych (Swales 24–27, za: Smoleń-Wawrzusiszyn 104, Duszak 257). Elementem łączącym uczestników dyskursu jest wspólna wiedza kulturowa, organizowana we własne ideologie – zbiory ważnych pojęć

²⁵ Teksty służą wytwarzaniu, podtrzymywaniu i negocjowaniu specyficznych tożsamości, pozycji podmiotu (Rapley 214).

i wartości (Witosz, Dyskurs... 78) oraz określone do osiągnięcia cele (interesy) (Tumusiime i Svarstad 241). Zdaniem Witosz kategorie podmiotów oraz przedmiotów konstruujących i wypełniających świat dyskursu powinny być uznane za centralne podczas analizy (Kategoria... 33). W tym procesie ważne jest scharakteryzowanie postawy podmiotu wobec określonego obiektu rzeczywistości pozajęzykowej oraz opisanie poziomu interakcji między uczestnikami dyskursu (Duda 20).

Uczestnicy w ramach dyskursu otrzymują nazwane i zdefiniowane role podmiotowe – określone działania, które mają podejmować, a także właściwe im prawa i obowiązki (Ostrowicka 91). Stabilność i porządek w dyskursie są utrzymywane właśnie dzięki realizowaniu praktyk dyskursywnych w zgodzie ze zdefiniowanymi rolami (Bojakowski 123). Podczas określania tożsamości **autora dyskursu** należy wskazać na *autora*, *nadawcę* oraz *wytwórcę* danego tekstu (postaci te mogą być tożsame, ale nie muszą, por. Lisowska-Magdziarz 60). Charakterystyce autora dyskursu służy również zidentyfikowanie jego ukrytych i jawnych celów (Lisowska-Magdziarz 60). Jak zauważa Angermuller, „dyskursy nigdy nie są źródłem jednego autora – podmiotu; odnoszą się do wielu uczestników dyskursu i podmiotowości, których ślady można wykryć w języku” (29), zatem społeczna produkcja znaczenia jest efektem zbiorowym, wynikającym ze znaczeń poszczególnych wypowiedzi – najmniejszych jednostek dyskursu (29).

Z kolei **audytorium dyskursu** to grupa docelowa, z myślą o której dyskurs jest wytwarzany (Lisowska-Magdziarz 62). Przy opisie adresatów warto uwzględnić informacje o audytorium projektowanym (idealnym, zakładanym) i realnym, jednolitości lub zróżnicowaniu grupy odbiorców oraz ich nastawieniu do nadawcy dyskursu (obojętne/zaangażowane, przyjazne/wrogie) (Lisowska-Magdziarz 62, 63). Odbiorców tekstów można zidentyfikować dzięki analizie form adresatywnych (wskazanie lub zwrócenie się do adresata) (Kostro i Wróblewska-Pawlak 82). Formy adresatywne można rozpatrywać również jako wskaźniki stopnia sformalizowania dyskursu i jego społecznego kontekstu – są wykładnikami społecznej tożsamości rozmówców oraz łączącej ich relacji, mogą też służyć do budowania wizerunku uczestników komunikacji (Kostro i Wróblewska-Pawlak 85, 86).

Kontekst dyskursu

Postulaty uwzględniania kontekstu wypowiedzi W. Czachur wskazuje już w myśli Böhlera (każda wypowiedź powinna być rozumiana przez pryzmat konkretnego ludzkiego działania) i Wittgensteina (znaczenie wypowiedzi jest tworzone za każdym

razem przez okoliczności danej sytuacji komunikacyjnej)²⁶ (Czachur 23, 26). W samych założeniach badawczych dyskursu waga kontekstu jest często podkreślana²⁷, co świadczy o użyteczności tej kategorii w omawianym obszarze badań. Mimo że badacze zgadzają się co do niezbędności uwzględnienia kontekstu w analizie dyskursu, to nie ma precyzyjnie wskazanych elementów oraz zakresu kontekstu, które powinny być analizowane. Podobnie jak w przypadku definicji dyskursu nie ma tu uniwersalnego rozwiązania, gdyż wybór konkretnych aspektów kontekstu powinien zależeć od określonej problematyki, postawionych pytań badawczych oraz specyfiki badanych tekstów (Czyżewski i in., Polskie... 11).

Van Dijk rozróżnia **lokalne i globalne struktury kontekstu**, w obrębie pierwszych sytuuje tło wypowiedzi (miejsce, czas i okoliczności), jej uczestników (ich role komunikacyjne i społeczne) oraz intencje i cele komunikacji. Kontekst globalny zdaniem van Dijka ma znaczenie, kiedy komunikacja stanowi „działalność konstytuującą organizacyjne lub instytucjonalne postępowania i procedury (...) oraz kiedy uczestnicy biorą udział w danej interakcji jako przedstawiciele społecznych kategorii, grup lub instytucji”²⁸ (van Dijk, Badania... 29). Podobnie Lisowska-Magdziarz wskazuje, że przy opisie kontekstu dyskursu należy wskazać wpływ kontekstu globalnego (kulturowego) oraz sytuacyjnego (obecnej sytuacji społecznej) (Lisowska-Magdziarz 64). **Kontekst sytuacyjny** obejmuje wszystko, co jest lokalne (na przykład otoczenie, strukturę partycypacji i sekwencyjną organizację rozmów), zaś **kontekst kulturowy** stanowi znacznie szerszą ramę, na którą składają się: wspólna wiedza, konwencje postępowania, systemy przekonań, metafory językowe, gatunki mowy, interpretacje historyczne, zasady etyczne i moralne obowiązujące w danej społeczności (De Fina i Georgakopoulou 134). Warto również zastanowić się nad elementami wspólnymi i różniącymi kontekst, w jakim tworzony jest dyskurs, od tego, w jakim jest odbierany (Lisowska-Magdziarz 64).

Z kolei Bożena Witosz, analizując definicję kontekstu w badaniach tekstologicznych, podkreśla, że relacje między kategoriami tekstu i kontekstu nie są hierarchiczne, lecz kluczowa jest waga wzajemnych odniesień (Tekstowe... 33).

²⁶ Szerzej o strukturalistycznym i poststrukturalistycznym definiowaniu języka w życiu w kontekście społeczno-kulturowym zob. Czachur 17–108.

²⁷ Por. klasyczna definicja van Dijka „dyskurs jako tekst w kontekście” czy określenie celu według Ostrowickiej: celem badań w analizie dyskursu są produkty komunikacyjne (językowe) w szerszym kontekście społecznym, politycznym lub kulturowym (Badania... 34).

²⁸ Rozwijając teorię kontekstu, van Dijk wskazuje, że kontekst można rozumieć także jako model mentalny (model kontekstu), w którym pod uwagę oprócz sytuacji społecznych bierze się „kognitywne” aspekty sytuacji, takie jak cele czy wiedza uczestników, zob. van Dijk, Kontekstualizacja... 238.

Jednocześnie jedynie wyodrębnienie obu kategorii pozwala na charakteryzowanie relacji między nimi (Witosz, *Tekstowe...* 34). Ze względu na to, że dyskurs jest siecią tekstów, które nieustannie się rekontekstualizują, stale zmienia się ich znaczenie i relacje zachodzące między elementami dyskursu²⁹ (Witosz, *Kategoria...* 29). Badaczka zaznacza, że w definiowaniu terminu *kontekst* można wyróżnić takie aspekty jak:

- **kontekst językowy** – sąsiedztwo jednostek w przestrzeni tekstu (w perspektywie semantycznej szczegółowo przedstawia to Topczewska, *Analiza...*),
- **kontekst sytuacyjny** – czas, miejsce temat i relacje między rozmawiającymi, kontekst wiedzy – czyli zasób informacji, jakie posiadają komunikujące się osoby³⁰ oraz
- **kontekst interpretacyjny** – wynikający z kompetencji kulturowej odbiorcy interpretującego tekst (Witosz, *Tekstowe...* 36, 37). Spojrzenie na komunikację w świetle danej kultury jest ważne nie tylko z perspektywy powstawania dyskursu, ale także konieczności jego interpretacji (Duszak 245).

Duda, akcentując historyczność kategorii dyskursu (por. Witosz, *Kategoria...* 27), wskazuje, że „w badaniach powinno się uwzględniać okoliczności, warunki zaistnienia danego dyskursu, jego siłę oddziaływania w określonym czasie i rzeczywistości kulturowej oraz społecznej, a także przeobrażenia, jakim dyskurs podlega i jakie wywołuje w innych dyskursach” (Duda 19). Podobnie twierdzi Gabryś, który – prezentując kluczowe pytania do analizy dyskursu organizacyjnego – uwzględnił takie elementy kontekstu dyskursu jak czas i zasoby:

- te związane z czasem: kiedy dany dyskurs zaistniał/przestał istnieć? które elementy miały charakter decydujący dla powstania dyskursu i jak zmieniały się w czasie?;
- te związane z zasobami: kto, kiedy i w oparciu o jakie praktyki odnoszące się do danych zasobów stworzył dany dyskurs? kto jest głównym uczestnikiem danego dyskursu? (Gabryś, *Dyskurs...* 123).

²⁹ Trzeba także zwrócić uwagę na sposób, w jaki teksty funkcjonują w komunikacji społecznej – mogą być przywoływane, przetwarzane, zniekształcane, komentowane lub przemilczane (Czyżewski i in., *Wprowadzenie...* 16).

³⁰ Topczewska zaznacza, że w kontekście sytuacyjnym należy uwzględnić poza miejscem i czasem oraz tożsamościami nadawcy i odbiorcy także wcześniejsze wypowiedzi, które stanowią ramę interpretacyjną dla kolejnych tekstów (*Analiza...* 57).

Co ciekawe, znaczenie leksemu rozpatruje się w kontekście, a jednocześnie wykorzystanie określonych słów też nakreśla kontekst wartości, w świetle których powstaje dana wypowiedź (Topczewska, Analiza... 61), oddziaływanie w obszarze kontekstu zachodzi więc w dwie strony. Zależność ta bazuje na twierdzeniu, że znaczenia konkretnych słów są aktualizowane w dyskursie i w związku z tym mogą ulegać modyfikacjom – użycie tych samych słów nie oznacza jeszcze przypisania im tych samych sensów (Czerwiński 51). Co więcej, tylko w określonej sytuacji słowa zyskują konkretne znaczenie i mogą posiadać siłę wpływu (Herman i Vervaeck 22). Należy zwrócić uwagę także na aspekt multimodalności. Rozpatrywanie tekstów jedynie z perspektywy ich języka nie pozwala na wydobycie wszystkich ich sensów (Ehrlich 231), generowanych np. przez oprawę wizualną czy rozmieszczenie treści.

Ważnym kontekstem są także inne dyskursy, w ramach lub obok których funkcjonuje analizowany dyskurs. Z jednej strony dyskurs może przejawiać pewne cechy wspólne z dyskursem nadrzędnym, z drugiej może być modyfikowany przez dyskurs o większej sile oddziaływania (Svarstad 9, 12).

Rezultaty dyskursu

Ujawnione podczas analizy tekstu i kontekstu cele dyskursu są podstawą do przewidywania jego możliwych rezultatów (Lisowska-Magdziarz 111). Lisowska-Magdziarz dzieli możliwe rezultaty na: 1) **krótkotrwałe**, które pozwalają „zmieniać postawy i przekonania ludzi, nakłaniać ich do działania, bawić ich, uczyć” (Lisowska-Magdziarz 111) oraz 2) **długotrwałe**, przejawiające się w zmianie „społecznych postaw, przekonań, stereotypów i uprzedzeń, rozumienia porządku i hierarchii społecznej, wartościowania grup i zjawisk” (Lisowska-Magdziarz 111). Odnosząc się do kategorii władzy – zawsze w pewnym stopniu obecnej w dyskursie – należy podkreślić, że dzięki praktykom dyskursywnym określone zasady społeczne są podtrzymywane w dyskursach (Ostrowicka 62).

Z kolei redaktorzy tomu *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych* zaznaczają, że kategorie analityczne w badaniach dyskursywnych – podobnie jak ich warstwa teoretyczna – są bardzo zróżnicowane i trudne do uspoijnienia (Czyżewski i in., Analiza... 22, 23). Wskazują jednak pięć „wielkich pojęć” charakteryzujących dyskurs, tj.: **władzę** (zarówno polityczną, jak i symboliczną), **wiedzę**, **pamięć**, **tożsamość** oraz **mentalność zbiorową**, które służą do wyjaśniania przemian zachodzących w dyskursach (Czyżewski i in., Analiza... 23).

Odnosząc wymienione zjawiska do elementów wskazanych przez Lisowską-Magdziarz, należy zaznaczyć, że będą się one przejawiały na różnych poziomach – przede wszystkim w treści, celach oraz rezultatach dyskursu.

Inaczej elementy dyskursu w ramach postfundacyjnej analizy dyskursu dzieli Ostrowicka. Badaczka wskazuje, że dyskurs jest porządkowany przez organizatory dyskursu, tj.: „porządki dyskursu, punkty węzłowe, płynne znaczące, artykulacje i pola dyskursywności” (Ostrowicka 132). *Porządek dyskursu* to inaczej zbiór konwencji/ideologii, dzięki którym dyskurs staje się czymś naturalnym, niekwestionowanym – stanowią jego tło (Ostrowicka 133, 136). *Punkty węzłowe* to uprzywilejowane znaki odpowiadające za spójność dyskursu – dookoła nich są porządkowane pozostałe znaki/wyrażenia (Bojakowski 106, Ostrowicka 134, 136). Z kolei *płynne znaczące* to terminy, którym różne dyskursy chcą nadać swoje znaczenia (są przedmiotem walki symbolicznej w dyskursie) (Ostrowicka 134). *Artykulacja* to inaczej praktyka, za pomocą której w dyskursie ustanawiane są związki między znakami (spójność bądź zróżnicowanie); zaś *pole dyskursywności* określa wszystkie możliwości wykluczone na skutek działania władzy w dyskursie (Bojakowski 105, Ostrowicka 135, 136). Badaczka podkreśla jednak, że wszystkie wymienione kategorie nie są niezbędne w analizie, lecz ich dobór wynika z przyjętej koncepcji badań (Ostrowicka 132). Wskazane przykłady świadczą ponownie o różnorodności sposobów badania dyskursu, które będą przejawiały się m.in. w różnie wyodrębnianych kategoriach analitycznych.

Metody badania dyskursu

Czachur wskazuje, że „dyskurs jako zjawisko komunikacyjno-społeczne na tle wielu czynników go warunkujących opisywany może być z różnych perspektyw metodologicznych, co z kolei pociąga za sobą konieczność zaprojektowania dyskursu jako przedmiotu badań”, bo konkretyzuje się on dopiero po dobraniu określonego korpusu tekstów z perspektywy wybranego celu badawczego (Czachur 222, 223). Analiza dyskursu w badaniach nie jest uznawana za specyficzną metodę, lecz za perspektywę badawczą związaną z obiektami, które definiuje się jako dyskurs, zatem konkretne rozwiązania metodologiczne będą zależały od wybranego przedmiotu analizy (Gabrys, *Dyskurs...* 120). Jeśli więc istotą badania dyskursu jest to *jak* używamy języka, to sposobem jego badania będzie określanie wizji świata, tożsamości i znaczeń wytwarzanych w trakcie opisywania czegoś w konkretny sposób (Rapley 23).

Wśród sposobów analizy dyskursu wyróżnionych przez Foucaulta znajdują się: **analizy krytyczne**, wykorzystujące aspekty wykluczenia, ograniczenia czy przystosowania, oraz **analizy genealogiczne** określające, jak dyskurs się uformował, z jakiej normy skorzystał oraz w jakich warunkach się rozwijał i tworzył własne odmiany (Porządek... 43). Opis zdarzeń dyskursu zdaniem Foucaulta różni się od typowej analizy językowej, ponieważ kluczowe pytanie dotyczy tego, dlaczego akurat ta konkretna wypowiedź pojawiła się w tym momencie w dyskursie (Archeologia... 51). Podkreśla to także Rudnicki, pisząc o zasadności łączenia analiz tekstu z refleksją nad społeczną funkcją dyskursu (Rudnicki 177).

Inne podejście do metod badania dyskursu przedstawia Gajda, zauważający w nauce o tekście/dyskursie takie nurty jak:

- **transzdaniowy** – skupiający się na relacjach międzywypowiedzeniowych,
- **komunikacyjno–działaniowy** – opisujący stronę pragmatyczną,
- **semantyczny** – badający struktury znaczeniowe organizujące tekst oraz
- **kognitywny** – interpretujący kategorie tekstowe oraz modele ich wytwarzania i rozumienia (Gajda 13).

Wskazując na różnicę między analizą dyskursu i analizą stylistyczną, Kiklewicz uzasadnia stosowanie obu metod komplementarnie (247). Pole dla ich połączenia stanowi konieczność nawiązania w obu przypadkach do schematów skonwencjonalizowanych praktyk społecznych (Kiklewicz 248).

Interdyscyplinarność w badaniach nad dyskursem

Pochodną różnych sposobów definiowania dyskursu jest wielość metod wykorzystywanych do jego badania. Analiza dyskursu jest obszarem, w którym łączą się różne tendencje badawcze, bez ścisłego rozgraniczania analizy tekstu od analizy procesu (Angermuller 30). Przywołując badania z przełomu XX i XXI wieku, Witosz zauważa nowy paradygmat nauki o dyskursie, uwzględniający badanie „całego” człowieka, z którego wynika postulat przyjęcia interdyscyplinarnego podejścia – współdziałania między naukami humanistycznymi w procesie badania dyskursu³¹ (Witosz, Tekstowe... 35, 36). Studia nad dyskursem są prowadzone w obrębie takich nauk jak: etnografia,

³¹ Podobnie twierdzi Graham, odnosząc się do interdyscyplinarności badania dyskursu w ramach nauk społecznych, która jest ważna szczególnie ze względu na współczesną globalizację i powszechną współzależność (57).

semiotyka, socjolingwistyka, pragmatyka, etnometodologia, psychologia poznawcza i społeczna, studia nad komunikacją – i nie jest to katalog zamknięty (van Dijk, *Badania...* 35–37). Interdyscyplinarność wynika także z konieczności odczytywania znaczenia reprezentacji dyskursu w kontekście intertekstualnym i społeczno-politycznym (Wodak, *Wstęp...* 13).

Interdyscyplinarne podejście van Dijk motywuje trzema ujęciami analizy dyskursu: zogniskowanym na strukturze tekstu i wypowiedzi, badającym uwarunkowania poznawcze oraz zwracającym się ku kulturze i strukturom społecznym. Próba zrozumienia każdego z tych ujęć wiąże się zaczerpnięciem z innych podejść, stąd konieczność badań interdyscyplinarnych (van Dijk, *Badania...* 34). Analizy prowadzone z tylko jednej perspektywy od czasu zwrotu lingwistycznego są uznawane za niekompletne (Krawczyk 195), konieczne jest także uwzględnienie innych sposobów tworzenia znaczeń (Grant, Iedema 18). Interdyscyplinarność wynika ponadto z pokrewieństwa między subdyscyplinami formalnie należącymi do różnych dyscyplin, jednak uznającymi podobny sposób oglądu rzeczywistości, ukierunkowania zainteresowań badawczych oraz czerpania inspiracji teoretycznych (Czyżewski i in., *Wprowadzenie...* 12). Analiza dyskursu jako pole badawcze jest złożona nie tylko ze względu na konotacje interdyscyplinarne. S. Ehrlich wskazuje, że nawet w obrębie samej lingwistyki pojęcie jest charakteryzowane przez odniesienia do różnorodnych definicji, metod i podejść (Ehrlich 229). Mimo wszystko zgodnie ze współczesnymi postulatami metodologicznymi lingwistykę dyskursu należy uznać za transdyscyplinarny program badawczy integrujący różne koncepcje teoretyczne, metodologiczne i metodyczne do projektowania własnego przedmiotu, celu i procedury badań (por. Czachur 214).

Jak dowodzą Czyżewski i in., w polskich badaniach dyskursywnych dominuje wykorzystanie metod jakościowych (*Wprowadzenie...* 22). Celem badań jakościowych jest „dążenie do rozszyfrowania – przy użyciu kategorii znaczących i bogatych w szczegóły – tego, w jaki sposób ludzie tworzą świat wokół siebie, co robią lub co im się przydarza” (Flick 11). Analizowane za pomocą metod jakościowych interakcje i dokumenty są uznawane za przejawy „procesów społecznych, w ramach których ludzie współpracują lub konkurują ze sobą” (Flick 11). Cechą charakterystyczną badań jakościowych jest uchwycenie badanych obiektów w naturalnym kontekście, a sposób ich prowadzenia (metody i teorie) dobiera się do przedmiotu badania (Flick 12).

Jednak mimo preferowanego jakościowego sposobu badania dyskursu zastosowanie metod ilościowych także jest zasadne. Pawlikowska wskazuje, że dzięki

podejściu ilościowemu można m.in. znaleźć liczbowe potwierdzenie danych jakościowych, wykryć pewne stałe tendencje w obserwowanej próbie, a także efektywnie porównać różne rodzaje dyskursu (Pawlikowska 111). Badaczka zaznacza, że komplementarność metod jakościowych i ilościowych służy badaniu dyskursu na wielu poziomach i z tego względu warto stosować je łącznie (Pawlikowska 123, 124).

Wśród badaczy dyskursu ugruntowało się przekonanie, że to „przedmiot analizy determinuje dobór teoretycznego i metodologicznego «oprzyrządowania»” (Kumięga 280). Z tego względu mimo stosunkowo młodego wieku dyscypliny, jaką jest analiza dyskursu, dysponujemy różnorodnymi podejściami badawczymi.

Wybrane metody analizy dyskursu

Wraz z rozwojem koncepcji dyskursu powstało wiele metod jego badania. Do najważniejszych należą: krytyczna analiza dyskursu (KAD), postfoucaultowska analiza dyskursu (Nowicka-Franczak *Przypadek... oraz Problemy...*, Ostrowicka), analiza dyskursu multimodalnego, postfundacyjna analiza dyskursu (Bojakowski, Martilla) i narracyjna analiza dyskursu (NAD). Ze względu na obszerność literatury związanej z każdą z wymienionych metod, omówię najpopularniejszą (KAD) oraz wykorzystaną w rozprawie (NAD). Zainteresowanych pozostałymi metodami analizy dyskursu odsyłam do wskazanych przy nich pozycji bibliograficznych.

Krytyczna Analiza Dyskursu

M. Kopytowska i Ł. Kumięga, rozważając pozycję KAD wśród nurtów analizy dyskursu, uznają ją za „dość mocno zakotwiczoną w środowisku akademickim”, a jednocześnie zbierającą zarówno pozytywne, jak i negatywne recenzje (Kopytowska i Kumięga 177). Z uwagi na krótki czas stosowania tej perspektywy badawczej ich zdaniem osiągnięcia KAD w zakresie powstawania grup badawczych, prestiżowych wydawnictw i czasopism, publikacji poradnikowych czy cyklicznych konferencji można uznać za znaczące (Kopytowska i Kumięga 177–179). W obrębie Krytycznej Analizy Dyskursu wyróżnia się nurty: **brytyjski** (czerpiący z dorobku Firtha i Hallidaya), **holenderski** (łączony z badaniami van Dijka), **niemiecki** (bazujący na odkryciach Foucaulta) i **austriacki**, którego czołową badaczką była Ruth Wodak, nawiązująca do socjolingwistyki Bernsteina³² (Kopytowska i Kumięga 181). Zróznicowanie podejść

³² Obszerną charakterystykę KAD można też znaleźć w artykule Normana Fairclougha i Anny Duszak *Krytyczna analiza dyskursu – nowy obszar badawczy dla lingwistyki i nauk społecznych*.

badawczych czerpiących z założeń KAD należy uznać za duże, wskazując chociażby takie nurty jak: historyczna analiza dyskursu, podejście korpusowe, model aktorów społecznych, analiza dyspozytywu, podejście socjokognitywistyczne, podejście dialektyczno-relacyjne, krytyczne studia nad metaforą, model legitymizacyjno-proksymizacyjny, szkoła krytycznej pragmatyki kognitywnej oraz podejście zakorzenione w językoznawstwie kognitywnym³³.

Podsumowując podejście do dyskursu w ramach KAD, badacze postulują jako centralne pojęcie **władzy**, warunkujące powstawanie ideologicznych skutków praktyk dyskursywnych (Kopytowska i Kumięga 190). W związku z tym podstawowe pytania, na które odpowiedzi szuka KAD, dotyczą legitymizacji kontroli w dyskursie, językowej manifestacji władzy, dostępu do narzędzi władzy i kontroli oraz narzędzi, jakimi się ją wprowadza, a także występujących sposobów dyskryminacji (Kopytowska i Kumięga 191). Stąd bardzo często metoda ta jest stosowana przez badaczy dyskursu politycznego, m.in. system edukacji w dyskursie władzy (Dorczak), strategię komunikacyjną w kampanii prezydenckiej (Kosman, Strategie dyskursywne...) czy polaryzacja społeczno-polityczna w dyskursie prekampanii parlamentarnej (Soczyński i Urzędowska 2023).

Krytyka w obrębie KAD jest rozpatrywana w trzech wymiarach. Po pierwsze w wymiarze tekstowym, gdy wskazuje na niespójności lub sprzeczności zakodowane w analizowanych tekstach. Po drugie w wymiarze społecznym, kiedy identyfikuje strategie manipulacyjne i perswazyjne obecne w dyskursach przestrzeni publicznej. Po trzecie w wymiarze prognostycznym, gdy kształtuje komunikację społeczną i wpływa na jej ulepszenie dzięki identyfikowaniu ideologicznie problematycznych momentów (Kopytowska i Kumięga 195). Badanie dyskursu w ramach KAD ma doprowadzić do zmiany społecznej (Lisowska-Magdziarz 23–24). Odwołując się do Krytycznej Analizy Dyskursu, Duda wskazuje pięć kroków służących charakterystyce dyskursu. Są to:

1. charakterystyka podmiotów dyskursu z uwzględnieniem ich pozycji społeczno-komunikacyjnej oraz aksjologicznych i ideologicznych wyborów;
2. określenie przedmiotów występujących w świecie dyskursu – najczęstsze typy ludzi, obiekty fizyczne i artefakty, granice tego świata

³³ Ich szczegółowe opisy i dalsze wskazówki bibliograficzne zob. Kopytowska i Kumięga 181–185.

w perspektywie otwartości i zamkniętości oraz typowość w obrębie stereotypów i wartościowania;

3. opisanie schematów interakcji pojawiających się wewnątrz i na zewnątrz dyskursu – ze szczególnym uwzględnieniem stosunku do innego;
4. omówienie strategii i technik wykorzystywanych przez uczestników danego dyskursu w walce o władzę symboliczną;
5. usytuowanie danego dyskursu w przestrzeni komunikacyjnej (Duda 24).

W zakresie metodologii badań KAD czerpie z lingwistycznych kategorii analizy, m.in. analizy aktów komunikacyjnych, analizy gatunków, analizy stylów, analizy eufemizmów czy jednostek leksykalnych (Kopytowska i Kumięga 196). Badaniu są poddawane także inne kategorie nawiązujące do różnych dziedzin lub subdziedzin nauki, na przykład: kategoria swój i obcy, wewnętrzna sprzeczność tekstów, strategie dyskursywne, toposy jako elementy argumentacji (Kopytowska i Kumięga 197) czy efekty działania różnych dyskursów (Lisowska-Magdziarz 23-24). Punktem wyjścia do analizy są problemy społeczne, nie zaś same w sobie struktury leksykalno-gramatyczne bądź strategie pragmatyczne (Kopytowska i Kumięga 199), stąd też szeroki dobór kategorii analitycznych i w konsekwencji – eklektyczny charakter teorii i metodologii KAD.

Jednym z lingwistycznych wariantów metodologii KAD jest Postfoucaultowska Analiza Dyskursu (Smoleń-Wawrzusiszyn 35). Głównym celem analizy w tym nurcie jest **rekonstrukcja porządku dyskursu**, czyli nie tyle samych wypowiedzi, ile relacji między nimi (Nowicka-Franczak, Przypadek... 321), dzięki czemu wskazuje się na zależności między władzą i wiedzą w obrębie dyskursu (Nowicka-Franczak, Przypadek... 324). Mimo teoretycznych założeń wywiedzionych od Foucaulta Nowicka-Franczak nazywa tę perspektywę badawczą *postfoucaultowską*, gdyż operacjonalizacja pojęć do współczesnych celów analitycznych stanowi raczej rozwinięcie i przeformułowanie myśli Foucaulta niż podążanie za nią (Przypadek... 316).

Narracyjna Analiza Dyskursu

Narracyjny nurt w badaniach wywodzi się ze zwrotu narratystycznego w humanistyce (por. Kołodziej 46). Narracja i dyskurs to uzupełniające się kategorie analityczne (Dziedziczak-Foltyn i Musiał 11) z jednej strony dlatego, że narracja stanowi zbiór historii i związanych z nimi reprezentacji dyskursu (np. wyjaśnień, kronik) oraz powiązań między nimi, które zostały opowiedziane z jednego punktu widzenia (Linde

201), a z drugiej – ponieważ wypowiedzi narracyjne są warunkowane istotnymi czynnikami kontekstowymi (społecznymi, ideologicznymi, historycznymi), stanowiącymi element badań dyskursywnych (Kołodziej 48). Opowiadane historie nie tylko nawiązują do siebie nawzajem, ale również odnoszą się do kontekstu opowiadania i ich użytkowników, można więc uznać, że definicja narracji ma charakter pragmatyczny: znak + użytkownik + kontekst³⁴ (por. Ryan 22).

Analiza narracji w dyskursie służy ujawnianiu jego celów, ponieważ pozwala na „odtworzenie roli danej opowieści w ramach szerszego układu społecznych interakcji, wyjaśnienie związku między opowiadaniem historii a ideologią” (Kołodziej 54), a także umożliwia odtworzenie tożsamości nadawcy (jak podmiot kreuje siebie w opowieści) (Dziob 4). Ze względu na to, że w narracji nie wszystkie znaczenia są ujawniane wprost, istotne jest badanie nie tylko tego, co się mówi, ale również, w jaki sposób prowadzona jest opowieść (Dziob 5).

Jak wskazują A. Horolets i J. Bielecka-Prus, analiza narracyjna to podejście słabo reprezentowane w polskiej nauce, podobnie zresztą jak analiza dyskursu instytucjonalnego bez względu na metodę (Horolets i Bielecka-Prus 7). Niemniej w ostatnich latach ta perspektywa badawcza zaczyna pojawiać się coraz częściej, zob. narracje polskiej prawicy podczas pandemii (Witkowski), strategie narracyjne w komunikatach prasowych związanych z wojną w Ukrainie (Wojtala i Różycki), analiza narracyjna dyskursu o apostazji (Grabowska).

Wybrane techniki analizy dyskursu

Wielość metod analizy dyskursu idzie w parze z różnorodnością technik, które można zastosować w ich ramach. Do technik analizy dyskursu należą m.in.:

- **analiza sepologiczna** – centralnym problemem jest zaakcentowanie zjawiska przemilczenia tematów stanowiących problem³⁵,

³⁴ Takie rozumienie narracji zdecydowanie różni się od powszechnego, przejętego z badań literackich definiowania narracji jako określonej w czasie i posiadającej związku przyczynowo-skutkowe historii z fabułą i bohaterami. Rodzaje definicji narracji – w tym te uwzględniające katalogi bazowych jej elementów – opisuje m.in. Marie-Laure Ryan w rozdziale *Toward definition of narrative*. Szerzej o definiowaniu narracji piszę w podrozdziale *Badania narracyjne*.

³⁵ Nazwa pochodzi od angielskiego *somebody else problem* [SEP] wskazuje główne założenie analizy sepologicznej – z jej pomocą wskazywane są w debacie tematy uznawane za problem kogoś innego, które w efekcie zostają przemilczane (Czyżewski i in., *Cudze...* 19). Teoretyczne podstawy analizy sepologicznej i praktyczne przykłady jej zastosowania zostały zebrane w pracy zbiorowej *Cudze problemy. O ważności tego, co nieważne. Analiza dyskursu publicznego w Polsce*.

- **analiza strategii dyskursu** – skupienie na sposobach nazywania i relacjonowania zdarzeń oraz kształtowania komunikacji (Rudnicki),
- **ilościowa analiza treści**, bazująca na długości tekstów, rodzaju czcionki czy rozmieszczeniu zdjęć i liczbie wystąpień konkretnych słów i zwrotów (Nyzio, Szczepaniak, Karolina),
- **analiza pola semantycznego**, skupiająca się na doborze słów kluczy i wynikających z nich sieci znaczeń (Topczewska, Analiza...),
- **analiza konwersacyjna**, prezentująca opis jednostek komunikacyjnych tekstu mówionego z uwzględnieniem analizy metafor (Stachyra, Rancew-Sikora),
- **analiza strategii tekstowych**, skupiająca się na leksykalno-składniowej organizacji tekstu oraz zastosowanych schematach argumentacyjnych i narracyjnych (Rudnicki, Kujawa, Kunz).

Poszczególne techniki są wybierane jako sposoby analizy w zależności od celu i przedmiotu badań w ramach różnych metod, dlatego ich realizacje za każdym razem wyglądają nieco inaczej. Z uwagi na mnogość technik analiz dyskursu przybliżę jedynie te wykorzystywane przeze mnie w badaniach: analizę strategii dyskursywnych i analizę słów kluczowych.

Analiza strategii dyskursywnych

Jak już zaznaczyłam wcześniej, wypowiedzi w dyskursie są tworzone z wykorzystaniem odpowiednich strategii, dzięki którym nadawca chce wpływać na przekonania odbiorcy (Topa-Bryniarska 172). Jak wskazuje Kujawa, strategie są dobierane tak, by były „sprawne, trafne, skuteczne i ukierunkowane na osiągnięcie określonego celu” nadawcy (49). Podobnie strategię dyskursywną definiuje Pałka, zaznaczając jednak jej związek z gatunkami mowy:

strategia dyskursywna to suma decyzji nadawcy co do sposobu przekazu treści w obrębie wybranego gatunku mowy; jest to zaplanowane działanie mowne nastawione na realizację określonego celu komunikacyjnego (29).

Z uwagi na fakt, że strategie dyskursywne są związane z konkretnymi gatunkami mowy, ich analiza powinna bazować na idei zintegrowanego modelu wzorca gatunkowego opisanego przez Wojtak (16, 17). Kolejne części analizy dotyczą zatem aspektów: strukturalnego, pragmatycznego, stylistycznego i poznawczego. W obszarze struktury zwraca się uwagę na ukształtowanie tekstu, np. ramę tekstową, wyodrębnione segmenty i relacje między nimi. Aspekt pragmatyczny obejmuje obrazy nadawcy

i odbiorców, cele komunikatów oraz najważniejsze konteksty zastosowania gatunku. Opis aspektu poznawczego uwzględnia z kolei tematykę wraz ze sposobem jej przedstawienia, np. z perspektywy wartości lub prezentowanego obrazu świata. W końcu w obszarze stylistycznym wskazuje się na wyznaczniki stylistyczne danego gatunku (Wojtak 16, 17). Efektem tak przeprowadzonej analizy jest wskazanie zestawu strategii występujących w danym gatunku mowy (Pałka 30), szczególnie dotyczących kategorii tematu, stylistycznego wymiaru tekstu, charakteru relacji nadawczo-odbiorczych oraz kreowanego przez nadawcę obrazu siebie i świata (Pałka 105). Dzięki analizie strategii dyskursu można wskazać na wybory sposobu nazywania i relacjonowania zdarzeń oraz kształtowania komunikacji także w zależności od czynników takich jak: płeć, wiek, wykształcenie czy status nadawcy (Rudnicki 176).

Analiza słów kluczowych

Autorem koncepcji słów kluczy był Paul Guiraud, a w polskich badaniach jako pierwszy zastosował ją Kazimierz Wyka w odniesieniu do indywidualnego stylu pisarzy³⁶ (Pisarek, *Słowa...* 12; zob. też Wyka). W podstawowym wariacie definicja słów kluczowych bazuje na frekwencyjności, gdyż są to „wyrazy bądź wyrażenia lub frazy charakterystyczne dla danego tekstu lub autora, stylu, gatunku czy prądu itp., pojawiające się z częstotliwością większą niż przeciętna, łączące się nierzadko w łańcuchy skojarzeniowe”³⁷ (Polański i Malinowski 88, 89). Jednak moim zdaniem należy słowo kluczowe rozpatrywać także w kategoriach symbolu, jak ujęła to Smoleń-Wawrzusiszyn: słowo kluczowe to „komponent językowy, który jest kognitywnym znacznikiem ideologii (świata wartości) określonej społeczności”³⁸ (159). Słowa kluczowe z jednej strony pozwalają demonstrować przynależność środowiskową (funkcja wspólnotowa), z drugiej wskazują na aksjologiczny wymiar funkcjonowania danej wspólnoty (funkcja symboliczna) (Smoleń-Wawrzusiszyn 160). Poza odkrywaniem znaczeń stojących za kluczowymi pojęciami analiza słów kluczowych pozwala także na zidentyfikowanie

³⁶ O różnych definicjach słów kluczy zob. Bartmiński 2016. Kategoria słów kluczowych występuje także w innych dziedzinach (informatyka, teoria informacji), w których stanowi element systemu informacyjno-wyszukiwawczego – jest to pragmatyczne zastosowanie w opisywaniu i wyszukiwaniu treści (Babik 86). Temu zagadnieniu jest poświęcona książka W. Babika *Słowa kluczowe*.

³⁷ Relacje między najczęściej wykorzystywanymi słowami można przedstawić za pomocą chmury słów/chmury tagów, która graficznie prezentuje wyrazy współwystępujące w tekstach. Znacząca w grafice jest wielkość liter, odzwierciedlająca frekwencyjność – im częstsze słowo, tym większa graficzna reprezentacja (Wieczorek 139).

³⁸ A. Wierzbicka z kolei pisze o słowach kluczach jako o mających wyjątkowe znaczenie dla danej kultury, odzwierciedlających jej sposób myślenia i najważniejsze wartości, zob. 22.

„konwencji komunikacyjnych charakteryzujących wspólnoty tworzące określony tekst” (Paprocki 130), np. zmiany znaczenia słowa, która wpływa na modyfikację znaczeń zależnych (Paprocki 136).

Pisarek wyróżnia sześć kategorii ważnych słów (Słowa... 11–14): 1) najczęściej używane/najbardziej potrzebne, 2) wyznaczniki stylu, 3) ważne semantycznie, 4) wyznaczniki kultury, 5) słowa dnia/miesiąca (największa frekwencyjność w danym okresie), 6) słowa sztandarowe (ważne dla grupy/zbiorowości). Słowa sztandarowe – zdaniem Pisarka – służą nazywaniu tego, co najważniejsze (funkcja nominacyjna), przyciąganiu nowych zwolenników (funkcja werbująca), jednoczeniu zbiorowości (funkcja integrująca), odróżnianiu swoich od obcych (funkcja dyferencyjna) oraz wyróżnianiu grupy (funkcja identyfikacyjna) (Pisarek 18) – i właśnie ten rodzaj ważnych słów znajduje się najbliżej znaczenia słów kluczowych w narracji.

Po raz pierwszy słowa kluczowe do analizy dyskursów instytucjonalnych i zawodowych wykorzystała A. Duszak, ich przydatność potwierdziły również M. Fabiszak i A. Brzezińska, kontynuujące badania w duchu ustaleń Duszak (Fabiszak i Brzezińska 375). Identyfikacja słów kluczowych może przebiegać dwojako – na podstawie kompetencji badacza (jego znajomości charakteru wspólnoty, np. Smoleń-Wawrzusiszyn 161) lub za pomocą metod korpusowych (Kamasa 105) – jednym z najpopularniejszych narzędzi jest lista frekwencyjna, pozwalająca wyodrębnić słowa pojawiające się w korpusie z największą częstotliwością (por. Bączkowska, Korpusowa... 10). Łaziński wskazuje, że innym sposobem poszukiwania słów kluczy są badania ankietowe bądź plebiscyty (7). W anglojęzycznej literaturze dotyczącej badań korpusowych rozróżnia się dwa podejścia: *corpus based*, kiedy dane korpusowe służą weryfikacji wcześniejszych teorii i hipotez, oraz *corpus driven*, zgodnie z którym „znaczenie słowa kluczowego jest zależne od znaczeń tego słowa oraz wyrazów, z którymi badane słowo współwystępuje” (Bączkowska, Korpusowa... 9) i niejako wyłania się w procesie analizy, niepoprzedzonej założeniami badacza (Bączkowska, Korpusowa... 8, 9). Dzięki analizie słów kluczowych można więc wskazać, jak w warstwie leksykalnej odbija się sposób postrzegania świata w danej grupie (por. Steciąg, Słowa-klucze... 67).

Badania narracyjne

Aspekt narracyjny w badaniach lingwistycznych, socjolingwistycznych i dyskursywnych jest obecny od lat 70. XX wieku, choć jego popularność zdecydowanie wzrosła wraz z tak zwanym **zwrotem narratystycznym** pod koniec lat 90. (Gimenez 198). Centrum zwrotu narratystycznego było zainteresowanie opowieścią – przede wszystkim: czym jest sama opowieść, kiedy jest wykorzystywana i jakie przynosi rezultaty (Pawliszak 70). Skutkiem tego przełomu było wyjście teorii narracji poza badania literackie i powstanie interdyscyplinarnego warsztatu analitycznego w innych dziedzinach badań³⁹ (Kołodziej, Analiza... 46). C. Squire wskazuje, że zwrot narratystyczny dokonywał się w otoczeniu wielu innych zwrotów w paradygmatach naukowych, m.in. zwrotu w stronę języka i badań jakościowych, skupionych na doświadczeniu uczestnika procesów społecznych⁴⁰ (3). Zdaniem badaczki zwrot narratystyczny najwyraźniej przejawiał się w trzech aspektach: interdyscyplinarnym podejściu do badania narracji, łączeniu jednostkowych doświadczeń z wnioskami o charakterze społecznym oraz skupieniu nie tylko na zawartości, ale też strukturze treści i kontekście ich funkcjonowania⁴¹ (Squire 3–5).

Omawiając korzenie badań narracyjnych, Pawliszak wskazuje jako ich podstawę rosyjski formalizm, amerykańską nową krytykę, francuski strukturalizm oraz niemiecką hermeneutykę (70). W wielu opracowaniach początkowe zastosowania podejścia narracyjnego łączy się z badaniami Labova i Waletzky'ego (m.in. Czarniawska, De Fina i Johnstone, Filar, Gimenez, Johnstone, Kulas, Squire). Badacze ci zaproponowali strukturalne spojrzenie na osobiste narracje, którego celem było odkrycie semantycznych struktur opowiadanych historii (De Fina i Johnstone 153). W rozumieniu Labova *narracja* to sekwencja zdań z co najmniej jednym punktem czasowym, która może też przybierać bardziej rozbudowane formy, realizując w konstrukcji 6-elementowy porządek: 1) streszczenie, 2) orientacja, 3) działanie komplikujące, 4) ocena, 5) wynik lub rozwiązanie, 6) koda⁴². Początkowo wskazane założenia Labov odnosił do mówionych historii, opowiadanych w naturalnych sytuacjach, z czasem dookreślił też, że

³⁹ Obecnie podejście narracyjne jest stosowane w różnych dyscyplinach od filozofii, historii, przez socjologię, psychologię po prawo i medycynę (Fludernik i Olson 13, por. Czarniawska 5: zastosowanie narracji w badaniach społecznych oraz De Fina i Johnstone 160: obszary badań narracyjnych).

⁴⁰ O kontynuacyjnym bądź korekcyjnym charakterze „zwrotów” badawczych zob. Bohuszewicz, Po czy w ramach... 23–34.

⁴¹ Szerszy kontekst zwrotu narratystycznego zob. Burzyńska, Kariera... i Burzyńska, Idee...

⁴² O rozumieniu tych części w koncepcji Labova pisze Johnstone 636–639.

narracja jest nie tylko opisem, ale też wyjaśnianiem, teorią przyczynowości (dlaczego jest warta opowiedzenia) (Squire 6–9)⁴³. Tradycję badań narracyjnych kształtowały również koncepcje przedstawione m.in. w *Morfologii bajki* W. Proppa, *Semantyce strukturalnej* A.J. Greismasa oraz badaniach C. Levi-Straussa nad strukturalną analizą mitów (zob. Owczarek 173). Wpływ na badania nad narracją w dyskursie miało także strukturalistyczne rozróżnienie między narracją a wydarzeniami wskazane przez Benveniste'a: *historia* – przebieg wydarzeń i *dyskurs* – prezentacja wydarzeń w narracji (Johnstone 636). Należy wskazać również na podwójną strukturę samej narracji, zgodnie z którą „istnieją dwa poziomy funkcjonowania tekstu: powierzchniowy (dostępny czytelnikowi) i głęboki (ukryty, związany z rolami i działaniami aktorów opowieści)” (Kołodziej, *Analiza...* 50). Za klasyczne podejście do narracji uznaje się podejście strukturalistyczne (którego przedstawicielami byli między innymi M. Bal, W. Martin, G. Prince, R. Barthes, G. Genette, A.J. Greimas i T. Todorov), zaś podejścia postklasyczne uzupełniały metody strukturalistów o nowsze koncepcje i narzędzia, korzystając między innymi z kognitywizmu, filozofii języka, etyki, socjolingwistyki czy komparatystyki (Herman 12). Jak wskazuje Herman, zaadaptowanie idei związanych z komunikacją językową stanowiło główny czynnik rozwoju postklasycznych modeli badania historii i storytellingu (Herman 14, 15)⁴⁴.

Podstawowym obszarem badań narracyjnych jest badanie konstrukcji społecznych i modeli organizacji wiedzy (Wasilewski 11, 12). W takim ujęciu narracja traktowana jako usystematyzowany zbiór wiedzy grupowej jest pojmowana w sposób konstrukcjonistyczny: nie tylko porządkuje ludzkie doświadczenia, ale też w konsekwencji konstruuje społeczną rzeczywistość⁴⁵ (Wasilewski 11). Zastosowanie pojęcia narracji w lingwistyce D. Filar łączy także z od dawna wykorzystywanymi zbliżonymi koncepcjami, które takie zjawiska jak skrypty, opowiadania czy sceny uznają za istotne elementy organizowania wiedzy. Na gruncie semantyki są to także dynamiczne układy wiedzy, np. teoria ram pojęciowych czy teoria ram semantycznych (Filar,

⁴³ Głównymi aspektami krytyki modelu Labova są: brak uwzględnienia interakcyjnego charakteru narracji oraz brak zwrócenia uwagi na kontekst (czy to sytuacyjny, czy społeczno-kulturowy) (De Fina i Georgakopoulou 91–93).

⁴⁴ Por. Owczarek 178, 179: dwoiste rozumienie narratologii – językowe rozumienie narracji vs. narracja jako struktura czasowa.

⁴⁵ Zgodnie z podstawowymi założeniami konstruktywizmu podmiot poznający konstruuje wiedzę i organizuje swoje doświadczenia w celu lepszej adaptacji w świecie – łączy poszczególne fakty w sensowne całości; ze względu na perspektywę podmiotu poznającego prezentowany system wiedzy nie ma charakteru uniwersalnego (Wasilewski 12). O wykorzystaniu podejścia konstrukcjonistycznego w badaniach dyskursywnych pisze też Stemplewska-Żakowicz 91.

Teoria... 37). Jak wskazuje badaczka, „kategoria narracyjności pozwala zatem doskonale opisywać antropocentrycznie zorientowany, *kulturowo zinterpretowany obraz świata*” (Filar, Teoria... 38, por. Tokarski 108, 109), dlatego poznawanie mechanizmów tworzenia znaczeń za pomocą narracji pozwala zrozumieć otaczającą nas rzeczywistość⁴⁶ (Wasilewski 11). Jednocześnie zmiana paradygmatu wynikająca ze zwrotu narratystycznego nie ma spójnego charakteru, w nurcie tym brak spójnego zestawu przekonań teoretyczno-metodologicznych i praktyk badawczych (Bohuszewicz, Tożsamość... 306). We współczesnej narratologii można wyróżnić dwie gałęzie badań: analiza klasycznych modeli narracyjnych oraz aplikowanie ram narracyjnych do narracji nieliterackich i fenomenów społecznych (na przykład połączenie procesów myślowych z narracją) (Fludernik i Olson 2).

Definicja narracji

Jak już zaznaczyłam, znaczenie pojęcia *narracja* z czasem ewoluowało od literaturoznawczej analizy Proppa, przez koncentrację na strukturach sekwencyjnych zdarzeń do pojmowania narracji jako ludzkiej struktury poznawczej (Rosner, Narracja jako struktura...). W ostatnim rozumieniu funkcją narracji jest „ujmowanie naszego własnego życia oraz rozwijających się w czasie procesów i zdarzeń zachodzących w świecie w całościowe struktury sensu” (Rosner, Narracja, tożsamość... 12, por. Webster i Mertova 2). Wraz z przeniesieniem terminu *narracja* z badań teoretycznoliterackich do interdyscyplinarnych badań w kolejnych dziedzinach wiedzy⁴⁷ widocznie rozszerzyło się jego znaczenie. W szerokim sensie jest uznawany już nie tylko za formę podawczą tekstu, ale również element doświadczenia, właściwość mentalną, dzięki której świat postrzegany jest jako *continuum* (Filar, Narracyjność... 14). Rosner wskazuje, że ekspansja pojęcia *narracja* w różnych dyscyplinach nie jest jedynie przejawem mody terminologicznej, ale jego szczególnej przydatności do badania tożsamości człowieka w ponowoczesnym społeczeństwie⁴⁸ (Rosner, Narracja jako struktura... 8). Na przestrzeni czasu termin *narracja* był stosowany zamiennie z takimi

⁴⁶ Znaczenia są stabilizowane w interakcjach między ludźmi, ale są także stale reinterpretowane podczas komunikacji (Wasilewski 12).

⁴⁷ O rozumieniu kategorii narracji w badaniach z różnych dyscyplin zob. Filar, Narracyjność..., por. Kulas: kategoria narracji w naukach społecznych.

⁴⁸ Podobne zalety podejścia narracyjnego wskazują Webster i Mertova, podkreślając możliwość holistycznego spojrzenia na badany obszar (1).

jak: historia (*story*), dyskurs (*discourse*), opowieść (*narration*) i analiza narracyjna (*narrative inquiry*) (Gimenez 200)⁴⁹.

Omawiając rodzaje definicji narracji, Ryan wskazuje na trzy typy: 1) **definicje syntaktyczne** – opierające się na katalogowaniu bazowych elementów narracji (np. Proppa czy Greimasa); 2) **definicje semantyczne** – opisujące poszczególne typy kognitywnych konstruktów obrazowanych za pomocą znaków narracyjnych; 3) **definicje pragmatyczne** – stawiające w centrum relacje między znakami a ich użytkownikami i kontekstem ich wykorzystania (24–25). Zdaniem badaczki najczęściej przedstawiane definicje narracji łączą w sobie kryteria semantyczne i pragmatyczne⁵⁰ (Ryan 26, 27).

Syntaktycznym sposobem definiowania jest pojmowanie narracji jako typu tekstu: to podejście bazuje na wyodrębnieniu językowych aspektów narracji jako jej kluczowych kryteriów, np. narracja jako ustrukturyzowana wypowiedź posiadająca początek, środek i koniec⁵¹. W takim rozumieniu narracja bez względu na kontekst i funkcje posiada te same właściwości tekstowe (De Fina i Georgakopoulou 21). Rozróżnia się *narrację* jako sam akt opowiadania, *dyskurs* jako konkretny tekst narracyjny i *historię* jako sekwencję wydarzeń, która może nie zmieniać się nawet w przypadku różnych aktów opowiadania. Z tych elementów buduje się *fabułę* – uporządkowany czasowo i przyczynowo ciąg wydarzeń (*plot*) (De Fina i Georgakopoulou 24). Najczęstsze zastosowanie tak definiowanej narracji występuje w narratologii – czyli badaniu narracji jako gatunku (por. badania Bal, Genette’a i Prince’a, zob. De Fina i Georgakopoulou 22, 23).

Narrację jako typ tekstu można definiować także w ujęciu kognitywnym. Główne pytanie badawcze w tym podejściu dotyczy tego, jak ludzie rozumieją i zapamiętują historię oraz co uznaje się za elementy dobrze zbudowanej historii – kładzie się więc nacisk na procesy rozumienia i tworzenia (De Fina i Georgakopoulou 27, 28, 198). Jednak wiodącym semantycznym sposobem pojmowania narracji jest definiowanie jej jako trybu myślenia. Innymi słowy, narracja to sposób myślenia, komunikowania się i rozumienia rzeczywistości (De Fina i Georgakopoulou 49), opowieść przedstawiająca przebieg życia, zdecydowanie obszerniejsza niż relacja z konkretnego wydarzenia (Squire 11). Zmiany

⁴⁹ O problematyczności definiowania narracji zob. też Squire 5, 6.

⁵⁰ Chociaż np. Trzebiński przyjmuje, że narracja to sposób rozumienia rzeczywistości i w formie narracyjnej ludzie porządkują swoją ogólną wiedzę o świecie, a istotną właściwością narracji jest uwzględnienie historii bohatera, który pokonuje trudności lub zostaje przez nie pokonany (Trzebiński, Wstęp... 13). Badacz łączy więc syntaktyczne i semantyczne elementy definiowania narracji.

⁵¹ Por. Kołodziej, Analiza... 52: seria wydarzeń powiązanych przyczynowo i czasowo, w których występuje bohater.

zachodzące w rozumieniu jednostki ludzkiej wskazują, że przestaje ona być ujmowana jako byt z określonymi własnościami, a rozwijający się w czasie (z określonym początkiem i końcem w momencie narodzin i śmierci), kluczową kategorią staje się tu rozwój. Podobnie narracja rozwija się w czasie i jest skończona – ma początek i koniec (Rosner, Narracja, tożsamość... 7). W związku z tym prezentowane podmiotowości są zawsze w toku; znaczenia i skutki kulturowe historii stale się zmieniają i nigdy tak naprawdę nie dobiegają końca, tak samo ciągły (*in progress*) jest rozwój narratorów/bohaterów⁵² (Squire 15, Webster i Mertova 2). Jak twierdzi Rosner: „tożsamość nie jest dana, lecz konstytuowana czy konstruowana w toku całego życia”, w związku z tym może ulegać rekonstrukcji i reinterpretacji (Narracja, tożsamość... 123). Dzięki praktykom dyskursywnym, w których człowiek uczestniczy na co dzień, może zarządzać swoją tożsamością, nadawać jej znaczenie i dostosowywać jej kształt do kontekstu (LaPointe 7). Dlatego analizowana tożsamość nie może być uznana za finalny produkt, ale raczej za proces, w którym poszczególne fragmenty opowieści się zmieniają i układają (De Fina i Johnstone 158, por. Johnstone 644).

Warto zaznaczyć, że tryb narracyjny jest postrzegany jako podstawowy dla ludzkiego rozumienia świata (De Fina i Georgakopoulou 54, por. Squire 12, Trzebiński, Wstęp... 13, Corvellec 5: ludzie jako *homo narrans.*), a wykorzystując go, jednostka tworzy obraz własnego „ja” (Ochs i Capps 21). Przykłady semantycznej definicji narracji można znaleźć również w polskich badaniach: przyjęta przez Dziob definicja zakłada, że narracja jest efektem kognitywnych procesów uporządkowania wiedzy na temat rzeczywistości w taki sposób, że tworzone są określone schematy postępowania w świecie (Dziob 3). Podobnie ujmuje to Filar, zaznaczając, że narracja stanowi „wspólnotowy twór społeczności językowo-kulturowej oraz nośnik egzystencjalnych problemów człowieka i jego sądów o świecie”, dzięki któremu świat jest interpretowany przy użyciu języka⁵³ (Teoria... 35, 43).

Wskazując na wszechobecność różnego rodzaju tekstów, Dziob podkreśla niemożliwość zawężenia definicji narracji tylko do tekstów pisanych (3). Narracje można także podzielić ze względu na to, kto je opowiada: **narracje osobiste/jednostkowe**, **narracje organizacyjne/instytucjonalne** (związane z grupą społeczną/zawodową)

⁵² Por. Norrick 128: Story zawsze ma nacechowanie osobiste i kontekstowe, i zawiera ewolucję z punktu widzenia opowiadającego.

⁵³ Por. też Foltyn i Musiał 10: narracja jako wspólnotowa rama koncepcyjna; por. Woźniak 72: „Narracje są procedurą interpretowania świata za pomocą języka”.

i **narracje publiczne** (kanoniczne dla danej kultury lub społeczeństwa, np. narracje narodowe)⁵⁴ (Webster i Mertova 2). Zasadniczo każde zgrupowanie osób posiada jakiś rodzaj narracyjnej aktywności i tradycji (Corvellec 3), gdyż narracja jest jednym z głównych sposobów organizowania naszego doświadczenia na świecie⁵⁵ (Ryan 22). Historie pozwalają definiować i ustanawiać grupowe cele i wartości, są przejawem przynależności i spójności grupy; dlatego ta sama historia może funkcjonować w różnych wariantach⁵⁶ (Norrick 138). Ze względu na sposób podejścia do tematu, można narracje podzielić na **narracje progresywne** (opisujące postęp, osiągnięcia, sukces) oraz **narracje regresywne** (opowiadające o negatywnych zmianach, pogorszeniu sytuacji) (Elliott 48). W grupowej komunikacji mogą występować także *response stories*, które powstają w odpowiedzi na pojawiające się historie innych uczestników konwersacji. Mogą one nawiązywać do wspólnych bohaterów lub wydarzeń bądź opowiadać o podobnych doświadczeniach współdzielonych przez opowiadających (Norrick 137, 138). Jednocześnie „wielość narracji oznacza, że istnieje wielość punktów widzenia, wielość interesów i ideologii, wielość wybiórczo skonstruowanych i nieobiektywnych reprezentacji rzeczywistości oraz różne kombinacje reguł ich przedstawiania” (Cegiela 89).

Na analizowaną narrację składają się poszczególne historie, które wspierają główne przesłanie – zawarty w opowieści określony sposób interpretowania rzeczywistości (*story line*). Na gruncie polskich badań m.in. Rudnicki wskazuje zasadność zastosowania pojęcia *story line* z koncepcji Martena Hajera jako sposobu na uporządkowanie dyskursu przez wskazanie systemowo połączonych idei i pojęć tworzących go (Rudnicki 175, por. Deppermann 3). Przyjęcie tej koncepcji warunkuje zagłębienie się w metody badań organizacyjnych z uwagi na fakt, iż *story line* stanowi pewien rodzaj narracji związanej z rzeczywistością społeczną, gospodarczą czy polityczną (Rudnicki 175). Jak opisuje tę koncepcję Malewska-Szałygin:

story line – rodzaj narracji o rzeczywistości społecznej, gospodarczej, politycznej dostarczający jednostce zestawu symbolicznych odniesień, które organizują jej wiedzę potoczną i umożliwiają rozumienie rzeczywistości widzianej z określonej perspektywy.

⁵⁴ O charakterystyce narracji jednostkowych i publicznych oraz ich zależności zob. Dolińska i in., zaś o narracjach zbiorowych zob. Tumusiime i Svarstad 242. Wykorzystanie większej liczby mediów do podzielenia się swoją historią zwiększa jej żywotność i siłę oddziaływania (Sole i Wilson 10).

⁵⁵ Podobnie o narracji wypowiadają się De Fina i Georgakopoulou, zaznaczając, że jest ona podstawowym sposobem doświadczenia i rozumienia świata, ale także kulturowo ukształtowanym sposobem mówienia, który zajmuje szczególne miejsce w repertuarze gatunków socjolingwistycznych danej społeczności (95), por. też Tumusiime i Svarstad 241.

⁵⁶ Por. Dziob 4, Barker 251: kolektywny charakter interpretacji opowieści, które są współtworzone – zgodnie z kulturową koncepcją narracji.

Story line porządkuje dyskurs. Składają się na nią idee i pojęcia połączone systemowo. Każdy nowy element automatycznie odnosi do całości, więcej, znaczenia nowych pojęć będą określone w odniesieniu do niej. Główne założenia story line są chronione. Walka pomiędzy różnymi interpretacjami rzeczywistości społecznej to walka między story line. To one organizują argumentację, przy czym często konkurencyjne story lines mają wiele wspólnego, choć budowane są na zasadzie antytezy przeciwników. Tak powstają między innymi tożsamości polityczne ugrupowań i partii. Tego rodzaju tożsamość jest budowana dyskursywnie i zmienna historycznie, kształtuje się poprzez walkę konkurencyjnych story lines, z których najbardziej wpływowa zostaje uznawana przez elity polityczne (Malewska-Szałygin 88).

Opowiadana historia musi mieć cel, ponieważ niezrozumienie jej wartości przez odbiorcę może grozić utratą autorytetu opowiadającego (Norrick 134). Tożsamość narratora konstruuje się w procesie opowiadania pod wpływem sytuacji społecznej, w której jest obecny mówiący (Dziob 4), bowiem kontekst opowieści nie stanowi tylko jej tła, ale może być także wykorzystany do budowania argumentacji (Shepherd i Suddaby 68). Wśród cech dobrze skonstruowanej opowieści Sole i Wilson wskazują: prostą konstrukcję, skupioną na konkretności oraz prawdopodobieństwo przeżycia także przez słuchacza (5). Z kolei Pawliszak przyjmuje rozumienie narracji jako różnego rodzaju opowieści zawierających kombinacje wydarzeń historycznych i ich symboliczne przedstawienie (75). Są one przekazywane przez różnego rodzaju media – słowo mówione i pisane, obraz, film czy pantomimy – oraz różnego rodzaju gatunki tekstów, na przykład notatkę prasową, biografię czy bajkę. By wyodrębnić narracje ze zbioru wszystkich tekstów reprezentujących wydarzenia, Pawliszak proponuje skupić się tylko na tych ukazujących relacje czasowe oraz połączenia przyczynowe między zdarzeniami (75), stąd głównymi cechami narracji zdaniem badacza są sekwencyjność wydarzeń i temporalność (Pawliszak 76). Elementem, który także uznaje za istotny, jest moralne uporządkowanie postaci i wydarzeń – ponieważ ich przedstawienie zawsze jest wynikiem postępowania według jakichś reguł – norm, wzorców i celów (Pawliszak 76). Z moralnością wiąże się zatem interpretowanie narracji w charakterze pożądanego lub zakazanego wzoru mającego kształtować działania (Pawliszak 77). Podobne elementy zostały podkreślone w socjolingwistycznej definicji sformułowanej przez Linde. Badaczka narrację indywidualną określa zbiorem wszystkich historii i związanych z nimi reprezentacji dyskursu (np. jak wyjaśnienia, kroniki) oraz powiązań między nimi, które zostały opowiedziane przez osobę w ciągu jej życia. Są one opowiadane wielokrotnie, przez długi czas i z pewnego powodu (Linde 21).

Warto uczynić też dodatkowe zastrzeżenie co do relacji narracji i prawdy. Jak wskazuje Kołodziej, w opowieści mogą współistnieć obok siebie prawda,

prawdopodobieństwo i fałsz (Analiza... 54), co wynika z celu nadawcy. Opowieść nie musi być wiernym oddaniem rzeczywistości, jeśli jej celem jest przekonanie odbiorców lub pochwała bohatera⁵⁷ (Kołodziej, Narratologia... 25, 26). Podobnie twierdzi Hansen: analiza narracji jest poszukiwaniem znaczenia, a nie prawdy (1050). Należy pamiętać, że przedstawiana narracja nie ma też obiektywnego charakteru – jest tylko odbiciem tego, jak jej autor postrzega świat (Webster i Mertova 3). Co ciekawe, w procesie odbioru informacje przekazywane w formie narracyjnej częściej były uznawane przez słuchaczy za fakty (Trzebiński, Narracyjne... 33). Mimo że spójność jest ważną cechą konstruowanej narracji, Burzyńska wskazuje, że niekiedy przedstawiane historie nie są czytelne, np. ze względu na skomplikowany lub niedostatecznie zrozumiały temat⁵⁸ (Kariera... 64).

Funkcje narracji

Podstawową funkcją narracji jest **uporządkowanie rzeczywistości**, dzięki ustrukturyzowaniu wydarzeń i procesów zachodzących w życiu człowieka (Filar, Narracyjność... 19). Tworzenie narracji staje się strategią sensotwórczą (Whittle i in.) – bazującą na wyjaśnianiu wydarzeń i nadawaniu im spójności (Squire 11), dlatego elementy niewpisujące się w tok opowieści są z niej wykluczane (Wasilewski 13). Kreujemy narracje, by nadać sens swojej rzeczywistości (pełnią one fundamentalną rolę w tworzeniu własnego ja – De Fina i Johnstone 160), natomiast opowiadamy je, by swoim rozumieniem podzielić się ze światem (Corvellec 6). Funkcjonując w określonych grupach społecznych, przejmujemy ich sposoby (reguły) rozumienia i interpretowania rzeczywistości (Wasilewski 24). Dobrze opowiedziane **narracje oddziałują też na odbiorców**, ponieważ składają się nie tylko z informacji, ale też z emocji (Sole i Wilson 3), np. budują emocjonalną więź między odbiorcami a bohaterem (Polletta i Gardner 4). W ten sposób narracje mogą być wykorzystywane nie tylko do prezentowania określonego porządku świata (por. modelowanie rzeczywistości, Pawliszak 69), ale też wzorów działań/postaw (Pawliszak 76, Babecki 6)⁵⁹. Dochodzi w ten sposób do

⁵⁷ Innym powodem niezgodności narracji z prawdą jest nieintencjonalne powstawanie fałszywych wspomnień u narratora, np. wskutek ulegania sugestiom czy błędnego rozpoznania źródła informacji, zob. więcej Wasilewski 77, 78.

⁵⁸ O zależnościach między istnieniem faktów i narracji zob. Burzyńska, Idee... 28, 29.

⁵⁹ Takie użycie narracji daje pole do walki o władzę w dyskursie, zob. Karnowski i Mistewicz, *Anatomia władzy*.

kształtowania w ludziach określonych norm i ról społecznych w procesie socjalizacji⁶⁰ (De Fina i Georgakopoulou 15, 48, Wasilewski 3).

Współdzielone historie pełnią ważną rolę w konstytuowaniu się grup, ponieważ **zapewniają poczucie wspólnoty** – ich funkcja solidaryzująca polega na akceptowaniu przez wszystkich członków grupy tych samych znaczeń (De Fina i Johnstone 159, 161). Jednocześnie wzrastanie w duchu danej narracji sprzyja przyjmowaniu określonej interpretacji świata, przez co odpowiednio skonstruowane historie mogą umacniać stereotypy i uprzedzenia⁶¹ (De Fina i Johnstone 158, 159). W ten sposób małe (osobiste) narracje są modelowane przez wielkie (społeczne, kulturowe). Proces ten może powodować znaczące zmiany w kwestii tożsamości jednostki, unifikowanej przez wielkie narracje (Burzyńska 59). Okazuje się ponadto, że opowiadanie historii wpływa na zmianę opinii lepiej niż inne formy przekazu (Polletta i Gardner 9). Aby opowieść lepiej oddziaływała na odbiorców, powinna być odpowiednio dobrana i wiarygodna: opowieść, która odniesie sukces w danej grupie, niekoniecznie jest historią własną, lecz dopasowaną do określonego audytorium⁶² (Polletta i Gardner 9, 12).

Według R. Schanka narracje są tworzone z trzech podstawowych powodów: aby realizować cele i potrzeby nadawcy, z uwagi na cele i potrzeby innych oraz w wyniku reakcji na inne opowieści (41). Aby cele mogły być realizowane za pomocą narracji, przedstawiana w nich postać musi być wyrazista – i z perspektywy zaistnienia na publicznej scenie wtórna jest kwestia pozytywnego/negatywnego wizerunku, lepiej być kojarzonym z negatywną narracją, niż pozostać nieobecnym wskutek nijakiej opowieści (Karnowski i Mistewicz 151, 152). Jak podkreśla Corvellec, podczas analizy należy wykazać się krytycyzmem, by oprzeć się uwodzeniu narracji, gdyż historie w równym stopniu informują, co kształtują myślenie (10, 12). Siłą storytellingu jest zatem wpływanie na świat rzeczywisty za pomocą opowiadania o świecie fikcyjnym⁶³ w sposób zamierzony przez opowiadającego⁶⁴ (Corvellec 11).

⁶⁰ Zob. też Webster i Mertova 22: narracja jako narzędzie transferu wiedzy oraz Cierpka: kształtowanie tożsamości przez przekazywanie narracji podczas socjalizacji pierwotnej w rodzinie. Obszerną bibliografię na temat roli opowieści m.in. w nauce, rozwiązywaniu problemów, socjalizacji czy tworzeniu sensu przedstawiają Sole i Wilson (3).

⁶¹ O performatywności narracji zob. Burzyńska, Kariera...

⁶² Por. Karnowski i Mistewicz 32.

⁶³ Zob. kwestia prawdy/rzeczywistości w narracji, str. 43, 44.

⁶⁴ Jednocześnie perswazyjny charakter storytellingu może być również wykorzystany w negatywny sposób, np. do manipulacji innymi za pomocą przekazywanych historii (por. Bietti i in. 713, 714). Badania storytellingu w tym zakresie dotyczą m.in. storytellingu jako narzędzia manipulacji w przywództwie (Auvinen i in.) czy manipulacji w wypowiedziach publicznych (Cățău-Veres).

Kulturowy aspekt narracji

Jak już wskazałam, narracja powstaje w wyniku wyrażenia słowami określonego rozumienia rzeczywistości. Z kolei w procesach poznawczych, prowadzących do wniosków na temat świata (zrozumienia rzeczywistości i refleksji nad nią), jednostka kieruje się wybranymi schematami interpretacji⁶⁵ (Trzebiński, *Narracyjne...* 20, 30). Mimo że jesteśmy autorami naszych narracji, to zarówno one, jak i nasza tożsamość są kształtowane również przez tradycję, kontekst historyczny i społeczny naszego życia (por. Chmielewski XXVIII-XXX). Podobnie twierdzi Rosner, pisząca, że „organizując nasze doświadczenie w czasowe struktury narracyjne, czerpiemy z zasobu opowieści stanowiącego dorobek naszej kultury” (Rosner, *Narracja, tożsamość...* 122). Dla odczytania znaczenia narracji istotny jest więc **aspekt kulturowy**, czyli przekonania, założenia i normy, na podstawie których powstają historie (Polletta i Gardner 18, Stemplewska-Żakowicz 95). To właśnie ramy kulturowe określają wspólny i spójny **sposób interpretacji rzeczywistości**⁶⁶ (Trzebiński, *Narracyjne...* 26, 34, Filar 37), który wpływa m.in. na kodowanie w języku przyjętych przez daną społeczność stereotypów kulturowych (Chudzik 109). Narracje stanowią zatem ustabilizowane zbiory norm oraz praktyk społecznych i kulturowych (Czarniawska 13), dzięki którym wiadomo, co zrobić, by zachować się odpowiednio (Wasilewski 31). Funkcjonują w ramach społeczności mówców i słuchaczy, którzy są aktorami politycznymi i kulturalnymi (Squire 16). Warto pamiętać również o społecznym ukształtowaniu narratora, który – przez wychowanie, pozycję społeczną, uznawane wzorce – w różnym stopniu będzie przekazywał daną wizję kulturową w tworzonej narracji⁶⁷ (por. Gimenez 213).

Uwzględnienie kulturowego aspektu badanej narracji – patrząc przez pryzmat badań dyskursywnych – jest jednym z elementów kontekstu, jaki należy opisać⁶⁸. Sama narracja, podobnie jak cały dyskurs, także jest modyfikowana przez wpływ społecznych, ideologicznych, historycznych czy politycznych czynników kontekstowych (por.

⁶⁵ Na temat rozumienia jako procesu o charakterze konstrukcyjnym pisze m.in. Trzebiński, *Narracyjne...*

⁶⁶ Jak wskazuje Stemplewska-Żakowicz „narracje nie są tworzone przez samotne podmioty, lecz współkonstruowane w dialogu z innymi” (91).

⁶⁷ Badanie kulturowego aspektu narracji utrudnia jednak fakt, że na kształt opowieści zwykle wpływa więcej niż jeden kontekst społeczno-kulturowy (De Fina i Georgakopoulou 174). Kulturowy aspekt narracji badali między innymi D. Stone i M. Haajer i wskazali na wzorce konstytuujące kulturę polityczną (Pawliszak 68).

⁶⁸ Poza badaniami dyskursywnymi podobne przekonanie o niezbędności kontekstu do rozumienia narracji występuje także w etnopoetyce, rozumianej za De Finą i Georgakopoulou jako odkrywanie systematycznych wzorców we współzmienności między formą a znaczeniem, które są podstawą do rekonstrukcji struktury tekstu (94–96).

Kołodziej, Analiza... 48, De Fina i Johnstone 156). Innymi słowy, kształt opowieści wynika ze znaczeń i założeń nakładanych na opowiadającego przez jego środowisko społeczne i kulturowe⁶⁹ (Tylor i Littleton 108). Według innych podejść badawczych kultura nie jest traktowana tylko jako kontekst podejmowanej aktywności narracyjnej, ale jako immanentny element obecny w narracji w postaci wartości i idei (De Fina i Georgakopoulou 13). Ponieważ narracje są budowane na kluczowych dla społeczności wartościach i ideach, zawarte w nich znaczenia dopasowuje się do możliwości percepcyjnych modelowych odbiorców⁷⁰ (De Fina i Georgakopoulou 135, 146). Opowiadane historie powinny być więc badane jako rodzaj praktyki związanej z innymi praktykami w kulturze, aby wzorce narracyjne można było połączyć z innymi rodzajami wzorców społecznych (De Fina i Georgakopoulou 194). Badanie związków między narracją a kulturą ma zatem charakter obustronny – można zarówno lepiej zrozumieć narrację, dzięki uwzględnieniu kontekstu kulturowego, jak i można zrekonstruować założenia kulturowe danej grupy na podstawie prowadzonej przez nią narracji (por. Watson 243).

Narracja a tożsamość

Narracja uznawana za uniwersalną cechę umysłu (por. Trzebiński, Narracyjne... 17) jest czynnikiem konstytuującym tożsamość człowieka⁷¹ (Filar, Narracyjność... 29), który rozpoznaje siebie w porównaniu do innych⁷² (Wasilewski 37). Opowiadający jest postrzegany przez odbiorców jako posiadający określoną tożsamość, ale może się też aktywnie pozycjonować, tworząc jej nowe elementy⁷³ (Tylor i Littleton 106). Co ciekawe, zachowania narracyjne przede wszystkim wynikają z właściwości biologicznych, a nie kulturowych. Zauważono, że opowieści ludzi z całego świata są zbliżone pod względem struktury bez względu na różnice czynników kulturowych – jak zaznacza Woźniak: „uniwersalna struktura narracyjna warunkuje także nasze rozumienie świata i formowanie własnej tożsamości” (67). Tożsamość w perspektywie narracyjnej

⁶⁹ Jednocześnie znaczenia i role przyjmowane przez jednostki stale są negocjowane w interakcjach, zob. Stemplewska-Żakowicz 91.

⁷⁰ Odbiorca historii może być z punktu widzenia jej autora osadzony w teraźniejszości/przyszłości oraz mieć charakter realny lub wyobrażony (Squire 18).

⁷¹ O definicji tożsamości w narracji piszą m.in. Barker 250: „zwerbalizowane poglądy jednostki na jej temat oraz emocjonalna identyfikacja z tym opisem” oraz Wasilewski 36–42: tożsamość to „pojęcie tego kim się jest, a kim nie”. Por. Jarymowicz, Próba... 660–666: badania nt. poznawczego ujmowania cech specyficznych (odróżniających *ja* od *nie-ja*) i definicji tożsamości.

⁷² Por. Barker 250: wyrażenie tożsamości słowami przyjmuje formę narracji.

⁷³ Por. Dziob 1: narracje stanowią „specyficzny sposób komunikowania, w którym nadawca konstruuje własną tożsamość”.

jest ujmowana jako proces, który rozwija się i zmienia w czasie⁷⁴ (Stemplewska-Żakowicz 112, Barker 251).

Niezbędnym kontekstem do badania tożsamości są interakcje społeczne, gdyż dopiero w kontakcie z innymi możliwe jest budowanie własnej tożsamości (Dziob 4). Wspomniane relacje można rozpatrywać na trzech polach: narrator wobec środowiska, narrator wobec słuchaczy oraz narrator wobec samego siebie⁷⁵ (Dziob 5). Co istotne, tożsamość narratora w każdym z tych pól może być wyrażona dosłownie bądź za pomocą ukrytych znaczeń, co zdaniem Dziob warunkuje konieczność wykorzystania narzędzi lingwistycznych w badaniach (5). Istotną perspektywą jest w tym kontekście teoria E. Goffmana zakładająca określony dobór słów w zależności od tego, jak autor chce się przedstawić w określonej sytuacji⁷⁶ (Dziob 6). Dzięki układaniu narracji autor i narrator mogą zaspokajać określone potrzeby własne oraz potrzeby grupy, do której przynależą (Cegieła 94), przy czym reakcje publiczności wpływają również na modyfikowanie kształtu opowieści (De Fina i Georgakopoulou 213). Niemniej tworzenie narracji zbiorowych może także prowadzić do konfrontacji lub konfliktu, gdy różni opowiadający utrzymują rozbieżne wersje historii (De Fina i Georgakopoulou 210). Każdy opowiadacz przekazuje historię w określonych warunkach i w określonych celach, korzystając z wybranych przez siebie mechanizmów, za pomocą których kontekstualizuje znaczenia dla swoich odbiorców (De Fina i Georgakopoulou 146).

Według Pawliszaka rola narracji w tworzeniu społecznej rzeczywistości jest kluczowa, ponieważ za pomocą opowieści konstruowane są zbiorowe scenariusze działań (Pawliszak 77), wpływające na tworzenie i mobilizację zbiorowej tożsamości oraz pamięci⁷⁷ (Pawliszak 78, por. Kołodziej, Analiza... 59). Istnienie współdzielonych narracji sprzyja trwaniu i zgodnemu funkcjonowaniu poszczególnych grup społecznych, dzięki konstytuowaniu społecznej tożsamości i dostarczaniu spójnych sposobów na wyjaśnianie rzeczywistości (Stemplewska-Żakowicz 92), a częstotliwość występowania danej opowieści w zbiorowości świadczy o jej kulturowym znaczeniu (Pawliszak 77).

⁷⁴ O procesie rozpoznawania swojej tożsamości zob. Jarymowicz, Tożsamość...

⁷⁵ De Fina i Georgakopoulou wskazują także na różnicę między narracją opowiadaną *komuś* a narracją opowiadaną *z kimś*, współkonstruowaną (210).

⁷⁶ Zob. koncepcja socjologii interakcji, w: Goffman, *Analiza ramowa. Esej z organizacji doświadczenia*.

⁷⁷ Podobnie jednostkowa tożsamość narracyjna kształtuje się w wyniku opowiadania siebie (autonarracji) (Sobczak 103). Autonarracja – tak jak tożsamość – nie jest ustalona ani gotowa w żadnym momencie, lecz stale się ją integruje przez interpretowanie i reinterpretowanie ważnych dla jednostki wydarzeń (Sobczak 103). Dzięki komunikacji i społecznym interakcjom negocjowane są zarówno wspomnienia jednostki, jak i pamięć kolektywna wydarzeń społecznych. W tym procesie jednostka dąży do uzyskania spójności swoich doświadczeń i uzgodnienia ich ze światem społecznym poprzez konstruowanie własnej tożsamości i adaptowanie funkcjonujących opowieści do potrzeb własnej narracji (Ogonowska 159).

Narracja jest istotna dla tożsamości, ponieważ pozwala na uporządkowane przedstawienie podstawowych wartości i tym samym nadaje spójność podejmowanym działaniom (Wasilewski 22). Historie oddziałują na tożsamość i motywują do działania (Polletta i Gardner 8), służącego m.in. podtrzymywaniu dotychczasowego sensu relacji nadawcy ze światem (Wasilewski 30, Webster i Mertova 2).

Zdaniem Jarymowicz należy wskazać także różnicę między tożsamością osobistą, która stanowi o odrębności JA od zbioru INNYCH, a tożsamością społeczną, której charakterystyczne elementy opisu pozwalają odróżnić grupę MY (w obręb której wchodzi JA) od ogólnej grupy LUDZIE (Jarymowicz, Próba... 74, Jarymowicz, Poznawcza... 115). Tożsamość społeczna to zbiór twierdzeń, za pomocą których jednostka dokonuje samookreślenia, wskazując na jednolitość pomiędzy kategoriami JA i MY oraz różnice między MY a INNI (ONI)⁷⁸ (Bikont 29). Jednocześnie obecność obu tych komponentów (świadomość zarówno odrębności JA, jak i przynależności grupowej) świadczy o wykształceniu dojrzałej tożsamości człowieka (Oleś 118).

Definicja dyskursu w Narracyjnej Analizie Dyskursu

Dyskurs w analizie narracyjnej nie jest jedynie układem wypowiedzi i tekstów, ale uwzględnia również związane z nimi praktyki społeczne. W związku z tym stanowi zarówno „narzędzie kreacji rzeczywistości społecznej, jak i symboliczne medium reprezentacji rzeczywistości pozadyskursywnej” (Pawliszak 89). Istotnym aspektem rozumienia dyskursu w analizie narracyjnej jest kontekst społeczno-polityczny, w którym funkcjonują omawiane wydarzenia komunikacyjne, ponieważ to przez wpływ kontekstu wypowiedzi mogą być regulowane (Pawliszak i Steciąg 111). Johnstone zwraca też uwagę, że w dyskursywnych badaniach nad narracją jej forma jest tylko jednym z analizowanych aspektów, równie ważna jest funkcja tego typu wypowiedzi (Johnstone 640). Według badaczki narracja nadaje sens osobie jako jednostce i osobie jako członkowi grupy (Johnstone 640), a współdzielenie historii tworzy spójność grupy (Johnstone 641).

Dzięki szerokiemu definiowaniu dyskursu w analizie narracyjnej można zbadać, „jak narracyjne wypowiedzi są regulowane przez kontekst instytucjonalno-polityczny, jakie definicje sytuacji upowszechniają, jak pozycjonują społecznych aktorów i jakie

⁷⁸ Więcej na temat tożsamości społecznej, która zgodnie z teorią konstruktywizmu społecznego stale kształtuje się w interakcjach, można przeczytać w artykule K. Salamon, *Tożsamość społeczna jako fakt interakcyjny*.

tożsamości starają się przypisać im i obiektom środowiskowym” (Pawliszak i Steciąg 111). Na podobne pytania badawcze wskazują Johnstone: jak ludzie używają historii do prezentowania tożsamości? Jak kreują społeczną siłę i napędzają relacje? Czy i jak społeczne tożsamości zmieniają się w czasie? (644); i Kołodziej: Jaką rolę pełni opowieść w ramach szerszego układu społecznych interakcji? (Analiza...54). Jak twierdzi Kołodziej, centrum zainteresowania badacza narracji powinny być „ludzkie doświadczenia oraz znaczenia im nadawane przez uczestników działań społecznych” (Analiza... 48). Jego zdaniem celem działań badacza powinno być odtworzenie doświadczenia zakodowanego w tekście narracyjnym (Kołodziej, Analiza... 49, por. Webster i Mertova 1)

Widać zatem, że *dyskurs* i *narracja* tworzą uzupełniające się kategorie analityczne (Foltyn i Musiał 11). Z jednej strony dyskurs przedstawiany jest jako działanie, które służy osiągnięciu określonego efektu komunikacyjnego w danym kontekście (w konkretnych warunkach czasowych, przestrzennych i socjalnych) (Foltyn i Musiał 24). Z drugiej zaś, narracja może także ulegać transformacjom pod wpływem dominujących dyskursów, w ramach których występuje⁷⁹ (Svarstad 12).

Metody badań w Narracyjnej Analizie Dyskursu

Metody analizy narracji stanowią popularne metody badawcze nauk społecznych, wykorzystywane przede wszystkim do wskazywania na procesy konstruowania tożsamości i wyrażania osobistych doświadczeń oraz do analizowania sposobów tworzenia relacji, szczególnie tych związanych z władzą (Pawliszak 67). Niemniej analiza narracji, która swoje teoretyczno-metodologiczne podstawy wywodzi z takich dyscyplin jak socjologia, lingwistyka, psychologia (Pawliszak 71, Burzyńska, Kariera... 45, Kołodziej, Analiza... 46), ma charakter interdyscyplinarny. Jednocześnie jest to niejednorodny obszar badawczy, w którym sposoby analizowania narracji są tak różnorodne, jak sama ich liczba (Corvellec 7). Jak uznaje Mishler, „analiza narracji jest procedurą badawczą skoncentrowaną na problemie”, dlatego to z wyboru konkretnego zagadnienia wynika wtórny dobór metod badawczych (Pawliszak 72). Jako że narracja jest analitycznym wymiarem mówionego czy zobiektywizowanego dyskursu, do jej analizy włącza się także metody wykorzystywane do analiz dyskursywnych (Pawliszak

⁷⁹ Por. De Fina i Georgakopoulou: „Narracja jest tekstowo i dyskursywnie ukształtowana i zorganizowana, zaś z drugiej strony opowiadanie historii jako społeczna praktyka jest kształtowana i kształtuje wiele kontekstów społecznych” (9).

73). Pawliszak wskazuje na dwa podejścia, które mogą być zastosowane w analizie narracyjnej. **Obiektywistyczne** polega na odkryciu w tekście efektów oddziaływań społecznych i kulturowych, zaś podejście **konstrukcjonistyczne** dzięki traktowaniu wypowiedzi jako aktualnie powstających pozwala zbadać przyczyny i czasoprzestrzenny wymiar procesów społecznych (Pawliszak 69).

Typologie badań narracyjnych były tworzone ze względu na różne kryteria⁸⁰. Gimenez wśród narracyjnych metod badawczych wyróżnia **strukturalną analizę narracji**, skupiającą się na zidentyfikowaniu typów narracji i relacji między nimi oraz strategii narratora, a także **funkcjonalną analizę narracji**, której kluczowymi elementami są: interpretacja świata zaprezentowana w opowieści, konstrukcja narratora i sam akt narracji (Gimenez 202–206). Oba te podejścia w praktyce badawczej funkcjonują także jako uzupełniające się, o czym świadczą badania Lieblich czy Webstera i Mertovy (Gimenez 206).

De Fina i Johnstone zaznaczają, że najlepiej metody analizy narracyjnej kategoryzować ze względu na obecność najważniejszych elementów badań narracyjnych, takich jak:

1. Przedmiot analizy

- a. narracje jako teksty/gatunki,
- b. wydarzenia, tożsamości, zjawiska społeczne (tj. konteksty, które są zewnętrzne w stosunku do wydarzenia narracyjnego),
- c. storytelling jako komunikacja/interakcja/proces,

2. Ogólne podejście metodologiczne

- a. jakościowe (koncentracja na małych próbach, nieufność do wcześniej istniejących hipotez, nacisk na obserwację i zrozumienie uczestników),
- b. eksperymentalne/ilościowe (testowanie hipotez w środowiskach badawczych, duża ilość danych, wykorzystanie z góry określonych jednostek i modeli analizy),
- c. eklektyczne (elementy obu poprzednich podejść) (Por. Webster i Mertova 23, 24),

3. Rodzaje danych

⁸⁰ Por. Mishler, za: De Fina i Georgakopoulou 66: trzy typy badań narracyjnych – nad porządkiem czasowym i odniesieniami; nad spójnością i strukturą; nad funkcjami w kontekście społecznym oraz Riessmann: analiza tematyczna, strukturalna, interakcyjna, performatywna. W założeniach tej ostatniej narracja jest ujmowana jako zbiór społecznych praktyk rekonstruujący społeczne obiekty i ich układy (Pawliszak 73).

- a. ustne/interakcyjne,
- b. pisemne,
- c. multimodalne,

4. Obszar analizy danych

- a. język/styl (jak ludzie opowiadają?),
- b. treść/temat (o czym opowiadają ludzie?),
- c. procesy interakcji i praktyki społeczne (w jaki sposób uczestnicy angażują się w praktyki narracyjne? Dlaczego?) (De Fina i Georgakopoulou 68, 69).

Corvellec – porównując klasyczny (literaturoznawczy) i społeczny sposób badania narracji – wyróżnił takie pytania kształtujące analizę narracyjną:

- kto opowiada historię (kim jest narrator)?
- komu opowiadana jest ta historia?
- czy autor jest tożsamy z narratorem, czy też historia opowiadana jest z innego punktu widzenia niż autorski?
- jaka jest fabuła narracji?
- jak czas jest nazywany w tej fabule i jak wpływa to na jej czytelność?
- jak reprezentowane są postacie i okoliczności historii? (Corvellec 8).

W przeciwieństwie do literaturoznawczego podejścia analiza narracji w naukach społecznych skupia się bardziej na zakodowanych w opowieści relacjach. Bada się zatem zapisaną w historii ideologię oraz kulturę (także aspekt władzy w komunikacji – uprzywilejowanie)⁸¹, połączenia między ludźmi i organizacjami, jakie są tworzone dzięki opowieści, jej nawiązania intertekstualne oraz aspekt tematyczny (jak porządkuje wiedzę zbiorową)⁸² (Corvellec 8, 9). Celem badania współczesnych narracji według Kołodzieja jest chęć odkrycia złożonych doświadczeń w nich zawartych lub relacji między praktykami społecznymi i kulturą a odmianami komunikacji i stylami opowieści (Analiza... 59). Inne cele, jakie stawiają sobie badacze narracji, to: „odtworzenie roli danej opowieści w ramach szerszego układu społecznych interakcji, wyjaśnienie związku między opowiadaniem historii a ideologią, praktykami społecznymi i zbiorową

⁸¹ Por. Polletta 5: narracja jako nośnik ideologii i rama zbiorowego działania.

⁸² Wiedza społeczna/zbiorowa w niniejszej pracy rozumiana jest jako „wiedza na dowolny temat, ale stworzona społecznie – wspólnie skonstruowana i dzielona z innymi” (Stemplewska-Żakowicz 91). Narracja realizuje też współczesną potrzebę przekształcania informacji w wiedzę, czyli wskazywania kontekstu, wyjaśnienia podawanych wiadomości, zob. Karnowski i Mistewicz 116.

tożsamością (analiza konwersacji), rekonstrukcja kontekstów społecznych i teoretycznych danej narracji w kontekście władzy” (Kołodziej, Analiza... 54).

Główny etap narracyjnej analizy dyskursu publicznego, jaki wskazuje Pawliszak, to **identyfikacja i rekonstrukcja struktur narracyjnych**. Po selekcji tekstów należy określić główne podmioty i przedmioty wypowiedzi, ich cechy oraz zachodzące między nimi relacje⁸³, a także podejmowane działania i ich skutki (Pawliszak 80). Na tej podstawie można odtworzyć wyrażane w narracji tożsamości⁸⁴ oraz definicje sytuacji i strategie retoryczne służące ich uzasadnieniu i upowszechnianiu (Pawliszak i Steciąg 111). Drugim etapem jest **rekonstrukcja struktur kulturowych**, które wyznaczają ramy relacji między podmiotami i przedmiotami w narracji (Pawliszak 80).

W procesie rekonstruowania konwencjonalnych narracji w dyskursie ekologicznym Pawliszak i Steciąg zwrócili uwagę na takie kategorie jak metafory i mity obecne w dyskursie, sekwencje dyskursywne, przywoływany model człowieka⁸⁵, strategie nadawania ważności, wydarzenie fundacyjne, problem nominacyjny, funkcjonowanie kategorii czasu⁸⁶, figuracja epistemiczna oraz transformacja dyskursu na przestrzeni czasu (Pawliszak i Steciąg 114–142).

Z kolei Dziob w badaniu treści spontanicznych dialogów kieruje się sześcioma poziomami analizy tożsamości wyróżnionymi przez van Dijk (zob. 134–136). W każdym z nich odzwierciedla się konstruowanie własnej tożsamości nadawcy w opozycji do świata (Dziob 7–8). Wspomniane poziomy to: struktury semantyczne, struktury syntaktyczne, operacje retoryczno-semantyczne, stylistyka wypowiedzi, struktury retoryczne oraz struktury konwersacyjne (Dziob 8). Według badaczki charakter tego typu analiz wskazuje na konieczność wykorzystania badań lingwistycznych w analizach narracyjnych (Dziob 9).

⁸³ Przy analizie narracji można wskazać również na obszar relacji między narratorem a odbiorcą, narratorem a opowieścią i odbiorcą a opowieścią; Lyotard, za: Burzyńska 50.

⁸⁴ M.in. jak narracje odzwierciedlają i budują na wspólnej wiedzy, systemach przekonań i strukturach organizacji społecznej, które są typowe dla poszczególnych społeczności (De Fina i Georgakopoulou 135).

⁸⁵ Jego charakterystyka może być eksplicytna przez sformułowania na temat bohatera lub implicytna, wydobywana dzięki znaczeniom symbolicznych elementów w historii (Herman i Vervaeck, Ideology... 224).

⁸⁶ W organizacji czasowej mogą występować elipsy, czyli opuszczenia w pewnych elementach historii, mniej istotnych dla jej wymowy, pokazywanie efektów w celu uproszczenia/skrócenia opowieści (Herman i Vervaeck, Ideology... 223).

Fragmentaryczną analizę narracji na gruncie polskich badań przeprowadzili też Dziedziczak-Foltyn i Musiał, którzy skupili się na punktach węzłowych⁸⁷ dyskursów modernizacyjnych, czyli ich zdaniem kluczowych elementach narracji rozwojowych państw nordyckich i Polski (Dziedziczak-Foltyn i Musiał 10). Wybór takich zagadnień, jak: aspekty temporalne, aspekty geopolityczne i administracyjno-prawne, aspekty regulacji rynkowej i publicznej, pozwala – według autorów – porównać ze sobą narracje różnych krajów oraz określić wpływ tego zestawienia na narrację polską. Narracja jest w tym ujęciu wytwarzana, przeżywana i interpretowana jako rama koncepcyjna wspólna dla danej grupy komunikacyjnej (Wasilewski 21).

Bardziej szczegółowy model analizy tekstu narracyjnego przedstawia Krawczyk, łącząc elementy narratologii i gramatyki komunikacyjnej w komunikacyjno-lingwistyczną metodę analizy tekstu narracyjnego. Analiza językowa tekstu zdaniem badaczki powinna zawierać sześć części: za pomocą badania czterech elementów wewnątrztekstowych (poziom pojedynczych słów, poziom zdań, poziom sekwencji, poziom całego tekstu) charakteryzuje się badany tekst, zaś dzięki dwóm elementom zewnątrztekstowym (różnice w prymarnej cesze, odniesienie do aspektu semantycznego) można porównać dwa lub więcej tekstów między sobą (Krawczyk 200, 201).

I ostatnie z prezentowanych, a jednocześnie przyjęte w tej pracy podejście do analizy narracji, czyli socjolingwistyczne przedstawione przez J. Gimeneza skupia się na opisie sieci narracyjnych (*narrative networks*). Są one traktowane nie tylko jako teksty, ale również jako reprezentacje procesów społecznych (Gimenez 198). Wykorzystanie do analizy sieci tekstów pozwala zidentyfikować i opisać szerszy obraz danego problemu społecznego i zinterpretować holistycznie odkryte w nich znaczenia (Gimenez 206, 208). Badacz wskazuje na powiązanie ze sobą narracji powstających w tym samym kontekście socjolingwistycznym, ze względu na to, że są warunkowane przez te same wzorce społeczne⁸⁸ (Gimenez 199). Jednocześnie zidentyfikowane narracje nie powinny być analizowane tylko z perspektywy formalnej, lecz także z uwzględnieniem problemów społecznych w nich odzwierciedlonych (Gimenez 199). Gimenez zaznacza, że pierwszym etapem w podejściu bazującym na sieciach narracyjnych jest **wybór istotnego**

⁸⁷ Punkty węzłowe to „specyficzne, kluczowe punkty dyskursu, które jednak nigdy nie stają się osią centralną dyskursu”, ale umożliwiają artykulację szerokich koncepcji i pojęć tworzących fundamentalny kontekst narracji (Dziedziczak-Foltyn i Musiał 23).

⁸⁸ Na podobną zależność na gruncie polskich badań wskazuje Szumarowa: „Każda zorganizowana w pewien sposób sytuacja współdziałania – działalność zakładająca cel – wymaga zorganizowanych w pewien sposób środków językowych” (Szumarowa 301).

problemu kluczowej narracji, a następnie zbudowanie wokół niego **sieci tekstów** (wywiadów, dokumentów). Następnie należy poddać analizie **tekstowe i semantyczne wzorce** zawarte w zebranych materiałach. Kolejnym krokiem jest **interpretacja lokalnego dyskursu** – jak problem jest powiązany z kontekstem jego wytworzenia i konsumowania. Końcowym elementem jest **umieszczenie narracji w kontekście społecznym** – jak opisane kwestie łączą się ze specyfiką społeczeństwa. (Gimenez 210). Model ten został stworzony przez badacza na potrzeby krytycznej analizy struktury władzy, jednak inspiracje z KAD są uwarunkowane doбором problemu (Gimenez 209). Na poziomie ogólnym model ten można wykorzystać także do przyjrzenia się innym kwestiom, uzupełniając go o założenia odpowiednich nurtów analizy dyskursu.

Kończąc kwestie związane z metodami analizy narracji, warto zwrócić uwagę na fakt, że każda analiza narracji zostaje przedstawiona w formie opowieści prezentowanej przez badacza, a więc wpływają na nią mechanizmy redukcji i selekcji – obszerne doświadczenia upraszcza się w formie schematów poznawczych i wybiera się do przedstawienia te znaczące aspekty (Kołodziej, Analiza... 51).

Obszary zainteresowań badawczych w Narracyjnej Analizie Dyskursu

Badanie narracji zdaniem De Fina i Johnstone przebiega dwutorowo – z jednej strony należy określić cechy samej opowieści: jacy bohaterowie, jakie wydarzenia i okoliczności zostały w niej opisane⁸⁹; z drugiej strony trzeba odkryć motywacje związane z jej powstaniem: dlaczego jest opowiadana i dlaczego powinna być słuchana (Labov i Waletzky, za: De Fina i Johnstone 153). Oba te aspekty będą wpływały na efektywność opowiadanej historii w zakresie przekazywania wiedzy i tworzenia sensu (Polletta i Gardner 11, James 79). Gimenez dodaje także trzeci aspekt: komponent narratora. Według badacza kluczowe w analizie narracji jest określenie, jak narrator prezentuje i interpretuje świat, przedstawia siebie i innych oraz konstruuje swoją tożsamość (Gimenez 204, 205), przy czym kreacja swojej postaci może przebiegać na trzech polach: wobec środowiska, wobec słuchaczy i wobec samego siebie (Flannery 115, za: Dziob 5). Należy pamiętać, że istotne jest też rozpoznanie nadawcy – narratora,

⁸⁹ Każdy z tych elementów może być kluczowym punktem narracji, tzw. punktem węzłowym, por. Dziedziczak-Foltyn i Musiał; Squire zaznacza, że powracające w opowieściach znaczące elementy pozwalają na ponowne poznawcze i emocjonalne przeżycie doświadczeń w procesie komunikacyjnym (Squire 10).

ponieważ jego punkt widzenia modeluje opowiadaną historię⁹⁰ (Cegięła 92). Narracja będzie inaczej kształtowana także w zależności od indywidualnego bądź zbiorowego nadawcy narracji, może zostać zmodyfikowana również wskutek wykorzystania konkretnych przykładów i anegdot⁹¹ (De Fina i Johnstone 156, 157).

Sam sposób przekazywania narracji również może być znaczący, np. ze względu na respektowane w danej grupie/społeczeństwie konwencje opowiadania⁹² (Polletta i Gardner 5). Narrator może wykorzystywać charakterystyczne strategie służące opowiadaniu, np. prezentowanie wydarzeń jako nieistotnych, dystansowanie się od swoich poprzednich decyzji (np. z młodości), sugerowanie, że brak ciągłości między wydarzeniami był tylko tymczasowy (Gimenez 204). Zidentyfikowanie spójnych wzorów narracyjnych w opowieściach różnych autorów może służyć zakwalifikowaniu ich jako reprezentantów tego samego dyskursu (Martilla 108).

Podczas analizowania narracji ważne jest również uchwycenie wydarzeń, które wpływają na zmianę sposobu opowiadania historii, co najczęściej wynika ze zmiany postrzegania któregoś z elementów procesu komunikacyjnego (nadawcy, odbiorcy, tematu itd.). Wskazanie na krytyczne wydarzenia modyfikujące dalszy sposób opowiadania historii pozwala określić, jak razem z nimi zmienia się rozumienie świata przez opowiadającego (Webster i Mertova 73). Modyfikacja narracji może zachodzić w sposób powolny, prawie niezauważalny (z czasem) lub gwałtowny wskutek nagłego wydarzenia, podważającego dotychczasowe modele interpretacji rzeczywistości (Pawliszak 78). Z taką zmianą mieliśmy do czynienia m.in. w podczas ewolucji komunikacji marketingowej w trakcie pandemii COVID-19, kiedy to klient z wyjątkowego ideału stał się codziennym, niedoskonałym *everymanem* (Rydz 8).

Jako że narracja może służyć za narzędzie przekonywania, podczas analizy należy zwrócić uwagę na przedstawiane w opowieści argumenty (De Fina i Georgakopoulou 220). Sama historia może funkcjonować jako przykład uzasadniający przedstawione stwierdzenie. Siła opowieści jako narzędzi argumentacyjnych wynika z faktu, że dostarczają one opartego na doświadczeniu dowodu dla twierdzeń i jest to forma dowodu

⁹⁰ Typy narratora: narrator heterodiegetyczny – nieobecny w historii, mówi z zewnątrz (Genette 244); narrator homodiegetyczny – prezentuje się jako część historii (a) jest głównym bohaterem, (b) odgrywa drugorzędną rolę (obserwator, świadek) (Genette 245).

⁹¹ Zob. Vaara i in. 497: analiza struktur, funkcji, tematów, symboli i konwencji występujących w narracjach.

⁹² Cheshire wskazuje nawet na różnice w opowieściach kobiet i mężczyzn: męskie narracje częściej są nastawione na budowanie grupowej tożsamości, zaś kobiece są bardziej indywidualne, ale też spójniejsze (por. Cheshire 242, 258–260); więcej wniosków na temat różnic w kobiecych i męskich narracjach omawiają De Fina i Johnstone 157.

wysoko ceniona w codziennych dyskusjach, zwłaszcza gdy opiera się na relacji z pierwszej ręki (bezpośrednim uczestnictwie). Według badaczek dowody „doświadczalne” są znacznie trudniejsze do odrzucenia niż racjonalna argumentacja, gdyż bazują na pozornym obiektywizmie i emocjonalnym zaangażowaniu odbiorców (De Fina i Georgakopoulou 222–237). Kluczowe zatem jest wskazanie w analizowanych opowieściach na to, co tworzy ich moc perswazyjną (por. Polletta i Gardner 3). Aby odkryć strategie użyte do skonstruowania narracji, należy wyróżnić kolejne tematy występujące w opowieści, a następnie wskazać na ich współwystępowanie (rozwijanie, nawiązywanie, por. James 87, 88) oraz zależność od miejsca i czasu opowiadania (Malewska-Szałygin 92).

Dzięki wykorzystaniu badań narracyjnych w analizie grup społecznych można odkryć, dlaczego opowiadane historie czasami prowadzą ludzi do zaangażowania się w sprawę, zapewniają przychylne jej przedstawienie, skłaniają do wsparcia finansowego i wpływają na zmiany polityczne – a czasami pozostają bez żadnego wpływu (Polletta i Gardner 18). Z perspektywy czasu to dzięki opowieściom można też zrozumieć kluczowe konflikty i punkty zwrotne w życiu ludzi i grup przez zbadanie tego, jak ludzie opisywali własne doświadczanie wydarzeń historycznych (Polletta i Gardner 18).

Badania nad organizacjami

Ostatnim z teoretycznych kontekstów istotnych dla niniejszej pracy jest obszar badań nad organizacjami ze względu na to, że środowiskiem powstawania i rozprzestrzeniania się analizowanej narracji jest ustanowiona formalnie organizacja (Związek Harcerstwa Polskiego). Pokrótkę omówię więc, jak kategorie *dyskursu*, *narracji* i *tożsamości* są rozumiane w dziedzinie badań organizacyjnych.

Dyskurs w badaniach nad organizacjami

Podejście dyskursywne do organizacji jest czymś więcej, niż skupieniem się jedynie na języku i jego użyciu w obrębie grupy. Kluczowe jest konstruktywistyczne podejście do języka⁹³ i tym samym jednym z celów badań staje się wskazanie sposobów, dzięki którym język konstruuje, a nie odzwierciedla organizacyjną rzeczywistość (Hardy i in. 60). Bada się zatem, jak przedmioty dyskursu powstają w organizacji, jak normują rzeczywistość

⁹³ Jak wskazuje Kuleta-Hulboj, konstruowanie rzeczywistości w procesie komunikacji sprawia, że język i sposób jego użycia nie mogą być traktowane jako neutralne i transparentne (120).

społeczną oraz jakie konsekwencje wywołują w danej grupie (Hardy i in. 60). Podobnie cel dyskursywnych badań nad organizacjami widzi Nickerson, piszący, że kształt instytucji jest konstruowany dzięki społecznym praktykom realizowanym przez osoby w niej pracujące (11). Przejawem praktyk instytucjonalnych są m.in. zachowania językowe, których przykłady można znaleźć w różnych formach instytucjonalnej komunikacji, m.in. w artykułach z gazet i czasopism (Rapley 37, 38). Dzięki praktykom społecznym w organizacji podtrzymywane są zasady regulujące jej funkcjonowanie (Ostrowicka 62).

W omawianym polu badawczym rysują się dwa podejścia: *organizational discourse analysis* (ODA) oraz *organizational discourse studies* (ODS). Zdaniem Granta i Iedemy pierwsze z nich cechuje się bardziej analityczno-technicznym nachyleniem służącym opisaniu prawidłowości rządzących dyskursem, natomiast drugie akcentuje złożoność oraz dialogiczność zjawisk organizacyjnych zawartych w dyskursie (38, 39). Rozróżnienie to wyczerpująco opisują Grant i Iedema w artykule *Discourse analysis and the study of organizations*. W ciągu rozwoju badań nad dyskursem organizacji wyodrębniły się cztery główne domeny analiz dotyczące kolejno: konwersacji i dialogów, narracji i historii, retoryki oraz metafor (James 19, 20). Inaczej na badanie dyskursu organizacyjnego patrzy Gabryś i wyróżnia podejścia związane z kontrastowymi osiami: konstruktywizm–krytyka oraz badania kontekstu–badania tekstu. Ujęcie konstruktywistyczne zakłada, że wypowiedzi konstruują organizacyjną rzeczywistość⁹⁴, zaś krytyka jest związana z analizą struktur władzy i ideologizowaniem za pomocą przekazywanych opowieści. W obrębie drugiej opozycyjnej osi sytuują się badania nad tekstem sensu *stricto* lub badania tekstu uwzględniające kontekst, w jakim tekst się pojawia (Gabryś, Dyskurs... 124). Odwołując się do dotychczasowych praktyk, Gabryś wskazuje na cztery grupy pytań badawczych, które należy postawić w analizie dyskursu organizacyjnego. Są to pytania dotyczące **czasu powstania i zmiany** w czasie danego dyskursu, **zasobów i głównych uczestników, języka** – czyli lingwistycznego i symbolicznego ustrukturyzowania dyskursu, oraz **zawartości** – stworzonych koncepcji, strategii oraz podobieństw i różnic między tym a innymi dyskursami, co tworzy szerokie pole badawcze dyskursu organizacyjnego (Gabryś, Dyskurs... 123). Jednocześnie jest to – jak w przypadku innych nurtów analizy dyskursu – przyczyna, dla której badania mogą

⁹⁴ Por. Ogonowska 159: „Konstruktywistyczny sposób myślenia, bliski teorii narracji, zakłada, że opowieści jest właśnie podstawowym sposobem, w jaki ludzie nadają sens doświadczeniom i rozumieją strumień rzeczywistości oraz własne doświadczenia psychologiczne”.

rozwijać się w sposób indywidualny, *stricte* związany z badanym obiektem, bez jednolitych ram metodologicznych.

Mimo że badanie dyskursu organizacyjnego przynależy do domeny badań społecznych, w rzeczywistości łączy ono w sobie spojrzenie społeczne i humanistyczne. Badanie intencjonalności narracji wymaga uwzględnienia takich działań języka jak syntaktyka, semantyka i pragmatyka (Gabryś, Analiza... 240), co sytuuje te badania w perspektywie językoznawczej. Co więcej, badań dotyczących dyskursu organizacyjnego nie da się jednoznacznie kategoryzować także pod względem dyscyplin ich autorów ze względu na to, iż wykorzystują oni kombinacje metod i pojęć dopasowanych do przedmiotu analizy (Grant i Iedema 47).

Według badaczy konwersacje – czyli zbiory spójnych czasowo i retorycznie tekstów powstających między co najmniej dwiema osobami – są kluczowe do zrozumienia roli języka w organizacji, ponieważ funkcjonowanie dyskursu organizacyjnego kształtuje sposób rozmawiania o problemach (Hardy i in. 60, 61). Ponadto za pomocą dyskursu można w organizacji tworzyć tożsamość, wartości oraz poprawne procedury działania (Taylor i in. za: Hardy i in. 60). Formami dyskursu mogą być nie tylko teksty pisane (dokumenty) oraz mówione (wypowiedzi), ale także inne typy przekazu treści, na przykład obrazy i symbole (Grant i in.).

Analizy dyskursu organizacyjnego wśród dotychczasowych nurtów badań takich jak socjologia języka czy analiza konwersacji wyróżniają się głębokim zainteresowaniem „społeczno-strukturalną stroną wykorzystywanego języka, zwłaszcza wtedy, gdy przekłada się on na formę czy efektywność podejmowanych aktywności organizacyjnych” (Gabryś, Dyskurs... 120). Można wskazać cztery główne elementy konstytuujące dyskurs organizacyjny:

- skupienie na aktualnym wykorzystaniu języka i innych symbolicznych praktykach społecznych,
- powstające za pomocą znaków językowych fenomeny organizacyjne tworzące społeczną konstrukcję, która warunkuje ich obecność w rzeczywistości organizacyjnej,
- indywidualne interpretacje, uznane za część szerszego, instytucjonalno-organizacyjnego dyskursu,
- funkcjonujący symboliczny porządek, który może być zrekonstruowany i poddany interpretacji (Keller 3).

Wskazane elementy mają istotne społeczne znaczenie w nadawaniu i stabilizowaniu znaczeń w obrębie organizacji (Gabryś, Dyskurs... 121). Badany język jest zdaniem Gabryśa „manifestacją określonego porządku wiedzy organizacyjnej” (Dyskurs... 122), ponieważ tworzenie historii organizacji nadaje sens jej procesom rozwojowym i uprawomocnia podejmowane działania, budując organizacyjną kulturę i tożsamość (Terapeuta... 267, Rowlinson 441), a także pozwala na przekazywanie wiedzy wśród członków grupy (Sole i Wilson 2). Wiedza w organizacji może być przekazywana m.in. przez modelowanie, symulacje, symbole, spisane źródła i opowiadane historie⁹⁵ (Sole i Wilson 6), dlatego analiza narracji stanowi dobry sposób na odkrycie znaczących dla organizacji aspektów dyskursu. Za pomocą dyskursu także jest legitymizowany sposób rozmawiania o problemach/zagadnieniach w organizacji (Hardy i in. 61). Moc oddziaływania funkcjonujących w dyskursie opowieści wynika jednak w głównej mierze z tego, że nie przekazują one jedynie informacji, ale też emocje – bardziej wpływające na odbiorcę (Sole i Wilson 3). Jednocześnie funkcjonowanie organizacji jest stale interpretowane i reinterpretowane przez jej członków oraz inne osoby stykające się z nią, czego poświadczenia zostają zapisane w dyskursie (Rhodes 98).

W analizie dyskursu organizacyjnego Grant i Iedema wskazują trzy poziomy: indywidualny, grupowy i organizacyjny, na których odpowiednio można zidentyfikować: wartości członka organizacji, interakcje zbiorowe (konflikty, negocjacje między członkami itp.) oraz duże formacje dyskursu (najwyższy poziom czynników modyfikujących dyskurs, np. zmianę organizacyjną) (58). Badania dyskursu organizacyjnego obejmują również takie obszary jak m.in.: analiza prowadzenia działań marketingowych w organizacji, sposoby budowania zaangażowania, deklarowane i faktyczne sposoby prowadzenia działalności czy – najistotniejsze z perspektywy mojego problemu badawczego – deklarowane i rzeczywiste wartości, jakimi kieruje się organizacja (Marquardt 98).

Dzięki analizie instytucjonalnych norm tworzenia historii można zaobserwować dynamikę organizacji (Polletta i Gardner 5). Jednym ze sposobów opisu zmian w obrębie dyskursu organizacyjnego jest analiza gry argumentów – tego typu modyfikacje według

⁹⁵ Każdorazowo model przekazywania wiedzy powinien być dopasowany do celu, jaki chce osiągnąć nadawca (Sole i Wilson 7).

Gabryśia prowadzą do odnowy strategicznej organizacji⁹⁶ (Gabryś, Dyskurs... 119). Kluczowym elementem analizy dyskursu organizacyjnego jest więc położenie nacisku na związek języka z formą i efektywnością działań podejmowanych w organizacji (Gabryś, Dyskurs... 120).

Narracja w badaniach nad organizacjami

Jak wskazuje James, wykorzystanie badań narracyjnych do analizowania organizacji jest postulowane w nauce już od końca XX wieku (52). Badania narracyjne coraz częściej sytuowane są w obrębie *mixed methods research*, czyli takiego obszaru badań, w którym jednocześnie wykorzystywane są różne podejścia i metody, co sprzyja efektywniejszemu zdobywaniu wiedzy na temat zjawisk organizacyjnych (Gabryś, Analiza... 245, 246). Narracje grupowe (np. organizacyjne) są wyrażane jedynie fragmentarycznie, dlatego do ich zrekonstruowania niezbędna jest analiza dyskursu organizacyjnego (Vaara i in. 3), zaś ich opowiadanie pozwala nadawać sens osobie jako jednostce i osobie jako części grupy (Johnstone 640). Grant i Iedema wskazują na zasadność wykorzystania storytellingu jako narzędzia do badania organizacji, wskazując jako główną zaletę tego podejścia argumenty (ilustracje lub dowody) ściśle oparte na danych zebranych w organizacji⁹⁷ (52, 53).

Podobnie jak przy badaniu dyskursu w badaniach organizacyjnych również nie ma jednej najlepszej metody analizy narracji – jej dobór powinien wynikać z celów, jakie chce osiągnąć badacz Czarniawska 30)⁹⁸. Czarniawska zaznacza, że zainteresowanie narracją w obrębie organizacji powinno obejmować trzy obszary: narracja jako forma wiedzy, narracja jako forma życia społecznego oraz narracja jako forma komunikacji (2). Badaczka – mimo że reprezentuje dziedzinę nauk społecznych – twierdzi, że analiza narracji może być traktowana jako rodzaj analizy tekstu, na co wskazuje fakt, iż wypowiedzi są odbiciem rzeczywistości i za pomocą tekstu przedstawiają autorskie rozumienie świata (Czarniawska 30).

Narracje zasługują na uwagę także z tego względu, że są ustabilizowanymi zbiorami norm i praktyk (Czarniawska 13) – stanowią źródła wiedzy dla działania

⁹⁶ Więcej na ten temat można przeczytać w artykule Gabryśia *Tożsamość organizacji w procesie odnowy organizacyjnej: ujęcie narracyjnej*.

⁹⁷ Jednocześnie warto pamiętać nie tylko o treściowej warstwie opowiadanych w grupie historii, która najczęściej stanowi przedmiot badań storytellingowych, ale także o łączeniu treści z kontekstem ich występowania: gdzie są opowiadane, do jakich elementów tożsamości się odnoszą, jakim praktykom organizacyjnym towarzyszą itp., zob. van Hulst i Ybema.

⁹⁸ Podobnie uważa Corvellec, wskazujący, że metod analizy narracji jest tyle, ile pól badawczych (7).

w organizacji (James 53). Co więcej, narracje zapewniają niezbędne środki do utrzymania lub odtwarzania stabilności w grupie⁹⁹, a także promowania lub przeciwstawiania się zmianom w organizacjach i wokół nich (Vaara i in. 4). Polletta i Garner do dwóch głównych celów badania narracji w obrębie ruchów społecznych zaliczają wskazanie na sposoby, dzięki którym opowieści ustanawiają zbiorowych aktorów, oraz określenie, co stanowi o ich mocy perswazyjnej (3). Corvellec członków organizacji nazywa *homo narrans*, ze względu na to, że tworzenie historii jego zdaniem jest esencją ludzkiego podejścia do czasu i tożsamości (4). Wytwarzanie oraz przekazywanie własnych interpretacji świata możliwe jest dzięki narracjom – to za pomocą narracji kreuje się poczucie czasu i przyczynowości, a jej fabuła powinna cechować się postępowaniem, koherencją i zrozumiałością. Tworzenie spójnych narracji wpływa na konstruowanie porządku życia organizacji oraz jej tożsamości. To właśnie narracja udziela odpowiedzi na takie pytania jak: kim jesteśmy jako członkowie organizacji, komu wierzymy, na co się zgadzamy. Jest też znaczącą wizytówką organizacji na zewnątrz (Corvellec 4–66).

Podczas analizy należy mieć na uwadze także **zmiany, które zachodzą w narracji** – ponieważ jej konstytutywną cechą jest ewolucja (James 11). Wynika to z faktu, że historie są stale opowiadane i reprodukowane przez różne osoby i zależnie od tego, do kogo mają trafić¹⁰⁰ (James 25). Ewolucja narracji stanowi również próbę adaptacji i odpowiedzi na środowiskowe wymagania zmieniające się w czasie (James 41). Zbiorowa narracja może zostać zakwestionowana, np. gdy członkowie grupy nie zgodzą się co do tego, jak należy oceniać dane doświadczenie. Wtedy właśnie ulega ona zmianie przez dodanie nowych wersji historii, które w kluczowych momentach odbiegają od dotychczasowej zbiorowej opowieści. W szerszej perspektywie procesy te wpływają na przewartościowanie tożsamości zbiorowej: dodawanie pewnych jej elementów przy jednoczesnym odrzucaniu innych (Prins i in. 91). Dzięki analizie historii opowiadanych przez ludzi można dostrzec zmiany i konflikty w schematach instytucjonalnych, które niekiedy poprzedzają jawny spór w grupie (Polletta i Gardner 8).

Historie mogą stanowić dobro wspólne wszystkich uczestników danego ruchu, a dzięki dzieleniu się nimi wspierają w osiągnięciu zbiorowych celów (Polletta i Gardner

⁹⁹ Por. De Fina i Johnstone 159: podzielane historie konstytuują życie grupy i nadają jej spójności.

¹⁰⁰ Por. Rosner, Narracja, tożsamość... 129: „Póki narracja nie jest zamknięta, znaczenie, jakie przypisujemy poszczególnym zdarzeniom, nie jest ostateczne, ponieważ dalszy przebieg akcji może ukazać ich sens w nowym świetle”.

14). Badając ich rolę w grupie, ustala się, dlaczego historie opowiadane przez aktywistów czasami prowadzą ludzi do zaangażowania się w sprawę, zapewniają przychylnie jej przedstawienie, wspierają ją finansowo i wprowadzają politykę zgodnie z nią – a czasami nie robią żadnej z tych rzeczy (Polletta i Gardner 18). Zdaniem Czarniawskiej w badaniach narracyjnych ciężko jest dążyć do rygorystycznej analizy, odkrywającej czystość gatunku, ponieważ narracja jako działanie twórcze opiera się na bisocjacjach i hybrydyzacji (31).

Rolą narracji w takim samym stopniu jest **informowanie co kształtowanie myślenia** (Corvellec 10). Jest wyrazem nie tylko organizacyjnej rzeczywistości (kształtuje, modyfikuje i kontroluje zachowania uczestników organizacji – por. Gabryś, Analiza... 245), ale także jej kultury¹⁰¹ (James 19). Dzięki narracji osoby spoza organizacji mogą zrozumieć, z kim mają do czynienia (Corvellec 6). Ważną funkcją, przez wzgląd na którą opowiadane są historie, jest także identyfikacja, czyli wskazanie poprzez opowieść na to, jak dana organizacja różni się od innych (por. Grant i Iedema 66). Opowiadanie historii w organizacji może pełnić wiele ról, a przede wszystkim wpływa na:

- przekazywanie norm i wartości,
- rozwijanie zaufanej współpracy,
- przekazywanie kluczowej wiedzy,
- niwelowanie słabości,
- tworzenie więzi emocjonalnej (Sole i Wilson 3, też Corvellec 12).

Budowanie narracji może służyć również socjalizacji członków organizacji, lepszemu podejmowaniu decyzji, stabilizowaniu znaczeń, wdrażaniu projektów czy wspieraniu w formułowaniu strategii i tworzenia sensu w organizacji¹⁰². To właśnie **nadawanie sensu** jest najważniejszą kategorią w budowaniu historii. Sens opowieści może wynikać ze sposobu budowania postaci, nadawania wydarzeniom funkcji lub interpretowania tematu (Czarniawska 10, por. Gabryś, Terapeuta... 267). Podobnie Vaara i in. definicję narracji organizacyjnych budują wokół kategorii sensu. Wskazują, że narracje organizacyjne są czasowymi, dyskursywnymi konstrukcjami, które zapewniają środki do indywidualnego, społecznego i organizacyjnego nadawania (*sensemaking*)

¹⁰¹ M.in. wspólnych dla grupy wartości, norm i obyczajów, które sprawiają, że członkowie organizacji korzystają z tych samych reguł zachowania – Gołuchowski i Paliszkievicz 63.

¹⁰² Odniesienia do konkretnych badaczy i tekstów podejmujących wskazane aspekty wyczerpująco przedstawia James (23, 24).

i dawania (*sensegiving*) sensu (Vaara i in. 6). Ich unikatowość wynika zaś z zastosowanego w nich słownictwa, retoryki i ramowania (Vaara i in. 6). Z kolei Gabryś, referując badania nad cechami narracji, przywołuje takie aspekty jak: **czasowość** (uwzględniająca temporalność, skutkowość oraz zainteresowanie), **aktywne działanie**, **wpływ na uczestników** (przygotowanie ich na zmiany), **brak pewności** (istotą są interpretacje, a nie pewniki) oraz **kontekst** (określa tło wydarzeń) (Gabryś, Analiza... 239). Prawidłowo zbudowana narracja wspiera pożądane zachowania członków organizacji, odtwarza doświadczenia, a nie tylko opisuje rzeczywistość oraz wspomaga zmiany osób w nią zaangażowanych (Gabryś, Analiza... 240), dlatego w badaniu narracji ważna jest nie tylko jej forma, ale przede wszystkim funkcja (Johnstone 640).

Badanie narracji organizacyjnych ma charakter badań etnograficznych i najczęściej przebiega za pomocą obserwacji uczestniczącej oraz analizy dokumentów bądź fizycznych artefaktów (van der Waal 23). Gabryś wskazuje, że głównym obszarem badawczym dyskursu organizacyjnego powinny być manifestacje ustrukturyzowanej wiedzy o organizacji, np. raporty, oświadczenia (Gabryś, Dyskurs... 122). W przypadku ZHP za takie manifestacje można uznać Misję, Statut oraz Podstawy Wychowawcze ZHP, omówione w rozdziale 2. Za istotne narracje uznaje się te, które są wielokrotnie opowiadane i przetwarzane (Tylor i Littleton 107).

Warto zaznaczyć również, że niekiedy możemy mieć do czynienia z narracją wielogłosową – prezentującą spojrzenie na problem z kilku perspektyw (Czarniawska 19). Całościowy ogląd powstaje wtedy w wyniku zaprezentowania sekwencji narracji, na przykład listów, dokumentów, wywiadów, komentarzy medialnych (Czarniawska 24, 25, też James 10). Aby uzyskać pełny obraz historii, należy odnieść się nie tylko do opowieści zarządzającego organizacją (Gabryś, Analiza... 239), ponieważ narracja organizacyjna ma wielu autorów, tworzących różne jej wersje (James 53). Uwzględnienie różnorodnych głosów w dyskursie organizacyjnym pozwala na uchwycenie różniących się interpretacji organizacji, które funkcjonują równolegle (Grant i Iedema 60). Jak wskazuje R. Mancebo, opowieści w organizacji mogą realizować jedną z trzech perspektyw: 1) opowieść o wydarzeniu, które samemu się przeżyło, 2) opowieść o wydarzeniu, które się widziało, ale jego bohaterami byli inni, 3) opowieść o wydarzeniu, o którym się słyszało od innych. Widać tutaj więc potencjał zarówno do dzielenia się własnymi przeżyciami i refleksjami, jak i do rozpowszechniania historii ważnych dla organizacji. W badaniu istotny jest także kontekst funkcjonowania narracji, gdyż dzięki analizie norm, jakie obowiązują

w instytucji przy opowiadaniu historii, można lepiej zrozumieć dynamikę organizacji (Poletta i Gardner 5).

Jednocześnie, podobnie jak w przypadku analizy dyskursu – podczas analizy narracji organizacyjnej niezwykle ważny jest kontekst. Mimo że narracje organizacyjne traktuje się jako całości, są one także częścią wieloaspektowych struktur. Na poziomie makro narracje organizacyjne wiążą się z szerszymi narracjami społecznymi, które odtwarzają dominujące wartości i ideologie (Lyotard), a także mogą wpływać na stabilność i zmianę przekazywanych opowieści. Na poziomie mikro narracje organizacyjne składają się z elementów dyskursywnych i retorycznych. One z kolei są ważne dla zrozumienia rozprzestrzeniania się lub atrakcyjności analizowanych opowieści (Vaara i in. 7). Biorąc pod uwagę wpływ kontekstu na interpretację zmiany narracji, opowiadane historie mogą w istotny sposób określać wydarzenia organizacyjne. Różne narracje, rozwijane za pomocą doboru różnych elementów i kładące nacisk na różne aspekty, mogą przedstawiać i kształtować odrębne interpretacje rozgrywających się wydarzeń. Już samo powtarzanie danej wersji historii promuje zmianę i/lub stabilizuje poszczególne znaczenia/interpretacje. W konsekwencji narracje kształtują sposób, w jaki członkowie rozumieją organizację i odtwarzają ją we własnych komunikatach i działaniach (Vaara i in. 22). Na tym polega zasadnicza moc narracji jako **sposobu na organizowanie zbiorowej wiedzy i wskazywanie/umacnianie istotnych dla grupy wydarzeń** (Vaara i in. 21).

Narracje w organizacjach są tworzone na podstawie dominującego typu dyskursu organizacyjnego. Według S. Westerna można wyróżnić cztery typy dyskursu organizacyjnego, nawiązujące do teorii przywództwa: Terapeuty, Mesjasza, Ekolidera lub Kontrolera. Szczegółowo ta koncepcja została opisana w książce *Leadership: a critical text*, zaś jej polskie opracowanie przedstawił Gabryś (zob. Gabryś, Terapeuta... 270). Pokróćce każdy z typów dyskursu organizacyjnego można scharakteryzować następująco:

- Kontroler – tego typu dyskurs bazuje na naukowym podejściu do zarządzania, uznaje człowieka za element większej całości, kluczowa w pracy jest efektywność, zwłaszcza przejawiająca się w wynikach finansowych, ważne jest realizowanie celów rozwojowych;
- Terapeuta – w tym typie dyskursu bardziej uwzględniane są relacje międzyludzkie, motywacja autoteliczna i zespołowa, członkowie organizacji postrzegani są jako jednostki posiadające prawo głosu, identyfikują się

z organizacją dzięki procesom samorealizacji zawodowej, w rozwoju organizacji wykorzystuje się m.in. coaching, tutoring czy narzędzia psychometryczne;

- Mesjasz – tego typu dyskurs opiera się na silnej dynamice zmian organizacyjnych, z wizjonerskim liderem nadającym ton organizacji w trudnych chwilach, tym samym uczestnicy organizacji okazują daleko posunięty konformizm, kluczowa dla rozwoju organizacji jest charyzma lidera;
- Ekolider – kluczowym elementem tego typu dyskursu jest system rozproszonego przywództwa, w którym liczą się etyczne zachowania i wzajemne powiązania, organizacja rozwija się dzięki odczytywaniu sygnałów (potrzeb) z otoczenia (Gabryś, Terapeuta... 270).

Inne koncepcje wykorzystane w dotychczasowych badaniach do analizy narracji organizacyjnych to analiza wywiadów pogłębionych i analiza konkordancji (zob. Kuleta-Hulboj) oraz analiza tożsamości jako metafory (zob. James 45).

Charakterystyka opowieści funkcjonujących w ramach organizacji zakłada zidentyfikowanie i opisanie wykorzystywanych praktyk komunikacyjnych, które różnią się w zależności od organizacji, jej uczestników, typowych sytuacji i celów instytucji. Wszystkie elementy takie jak: nawiązania do poprzednich tekstów, wydarzeń lub działań, oznaczenia niepewności (*może, chyba, prawdopodobnie*), użycie strony biernej bądź zastosowanie w narracji pierwszej lub drugiej osoby – kształtują formy i treść tekstów składających się na dyskurs organizacyjny (Nickerson 37, 116–134). Oprócz dominujących praktyk komunikacyjnych podczas badań wskazuje się także na rodzaj opowiadanej historii. Najczęściej powtarzające się w narracjach organizacyjnych wątki to:

- łamanie zasad,
- niwelowanie piedestału,
- rozwój ścieżek kariery uczestników,
- priorytety zatrudniania,
- trudne sytuacje pracowników,
- reakcje na porażki,
- radzenie sobie z przeciwnościami (Gabryś, Analiza... 244).

Analiza narracji umożliwia także wskazanie na elementy, które leżą u podstaw strategii działania organizacji, w tym przyczynę jej powstania i związane z nią nadzieje (Gabryś, Analiza... 244). Badania narracyjne w organizacji otwierają nowe możliwości

analizy, szczególnie związanej z kreowaniem zbiorowych tożsamości oraz identyfikowaniem przejawów władzy w życiu organizacji (James 52), dlatego w ostatniej części tego podrozdziału omówię relację między narracją a tożsamością w badaniach organizacyjnych.

Tożsamość w badaniach nad organizacjami

W połowie lat 70. niemieccy badacze zwrócili uwagę, że język pełni fundamentalną rolę w procesie tworzenia tożsamości jednostki oraz jej pozycji w społeczeństwie (Czachur 64). Podobnie w przypadku funkcjonowania grup „język służy także do wyznaczania i petryfikowania istniejących granic, które dzielą grupy społeczne” (Czerwiński 54). James zaznacza, że badania nad tożsamością – tak jak w przypadku omawianych wyżej dyskursu i narracji – mają charakter interdyscyplinarny: łączą w sobie analizy organizacyjne, psychologiczne, socjologiczne czy filozoficzne (James 33).

Narracyjne podejście do badania tożsamości miało kluczowy wpływ na ujmowanie jej w kategoriach stałości i zmiany – struktury znaczącej, interpretowanej i warunkowanej przez kontekst występowania (Deppermann 1). Narracyjna tożsamość jest rozumiana jako struktura kognitywna, którą można zrekonstruować na podstawie opowiadanych historii (Deppermann 2). Jednocześnie – podobnie jak narracja – nie ma charakteru skończonego, a jest konstruowana i negocjowana w interakcji¹⁰³ (Prins i in. 95). W obrębie badań organizacyjnych zwraca się uwagę przede wszystkim na tożsamość zbiorową, czyli „poznawcze, moralne i emocjonalne połączenie jednostki z szerszą społecznością, kategorią, praktyką lub instytucją” (Poletta, Jasper 285). Sposoby formułowania i aktywizowania tożsamości zbiorowych stanowią jeden z przedmiotów badań socjologii kulturowej, co zaznacza Pawliszak (69). Tożsamości zbiorowe są wyrażane w materiałach kulturowych – nazwach, narracjach, symbolach, stylach werbalnych, rytuałach, ubraniach itd., które służą lepszemu opisywaniu doświadczeń (Grant i Iedema 54) – ale nie wszystkie materiały kulturowe wyrażają tożsamości zbiorowe. Budulcem zbiorowych tożsamości są podzielane przez grupy wspólne schematy konstruowania opowieści (De Fina VII–X, Prins i in. 82). W przeciwieństwie do ideologii tożsamość zbiorowa niesie ze sobą pozytywne uczucia wobec innych (Poletta i Jasper 285).

¹⁰³ Por. Burzyńska 48–53.

Lingwistyczne rozumienie tożsamości organizacyjnej przedstawia James w pracy *Narratives of an Organization's Identities*. Przedmiotem jego analizy są narracje tożsamościowe konstruowane przez członków organizacji. Bada je na podstawie wywiadów z członkami organizacji, analizy wydarzeń, dziennika z własnymi obserwacjami, stron www, raportów, relacji prasowych oraz maili pracowniczych (James 83). Nachylenie lingwistyczne jest tu niezbędne, gdyż tożsamość organizacji jest skonstruowana w języku i przez język (James 10). Referując dotychczasowe badania na ten temat, James przyjmuje, że **zbiorowa tożsamość odzwierciedla główny charakter organizacji** (9), mimo że członkowie organizacji prezentują różne – nawet niekiedy skonfliktowane – sposoby jej postrzegania (James 10). Rolą zbiorowej tożsamości jest m.in. **wzmacnianie kultury organizacyjnej oraz motywowanie jej członków do współpracy** (Hardy i in. 61). Ustabilizowane tożsamości w formie opowieści mogą służyć też konstruowaniu tożsamości nowicjuszy w danej dziedzinie/grupie (Tylor i Littleton 109)

Tożsamość zbiorowa opisuje wyobrażone i konkretne wspólnoty, a także istniejące i konstruowane w nich więzi, zainteresowania i granice. Jest płynna i relacyjna, wyłania się z interakcji z wieloma różnymi odbiorcami (obserwatorami, sojusznikami, przeciwnikami, mediami informacyjnymi, władzami państwowymi), a nie jest ustalona. Za pomocą doboru słów i czynów wskazuje na to, co dozwolone i zabronione w danej społeczności. Wyznacza kategorie, według których jednostki dzielą się i rozumieją świat społeczny (Poletta i Jasper 298). Na tożsamość człowieka wpływa perspektywa przyszłości, dawnych doświadczeń, teraźniejszości oraz przeszłości, czyli zakładanego kierunku rozwoju, bo człowiek nie poprzestaje jedynie na tym, kim jest – równie istotne jest pytanie o to, kim się staje (Taylor 93). Dlatego w postrzeganiu życia jako narracji integralność tożsamości wynika z ciągłości i jedności w tych trzech wymiarach czasowych (Taylor 94–96). Jak wskazuje James, członkowie organizacji konstruują grupową tożsamość nie tylko po to, by określić, kim są, ale również by wskazać, kim chcą się stać (34). Narracje są istotne z perspektywy budowania tożsamości, gdyż umożliwiają podmiotowi autoprezentację i autoekspresję (De Fina i Johnstone 157). Ważnym elementem analizy narracji jest zidentyfikowanie strategii, które służą konstruowaniu tożsamości w opowieści (De Fina i Johnstone 161), prezentowaniu jej słuchaczom i nawiązywaniu relacji dzięki niej (Johnstone 644).

Na tożsamość organizacyjną składa się szereg elementów, takich jak cele i wartości firmy, świadomość członków oraz cechy nadające jej spójny wizerunek, dzięki

któremu organizacja określa, „kim jesteśmy”, i wyróżnia się na rynku (Motała i in. 7). Istnieje wiele czynników wpływających na tożsamość organizacji, m.in.: uwarunkowania formalne, kultura organizacyjna, misja, zasoby niematerialne, władza, zachowania, komunikacja czy nieformalna struktura społeczna. Jednak to komunikacja obok symboliki, zachowań i misji jest głównym fundamentem tożsamości organizacji (Motała i in. 11). Warto dodać, że tożsamość jako zbiór charakterystycznych cech organizacji jest odrębnym pojęciem od wizerunku organizacji – sposobu postrzegania jej przez otoczenie (Motała i in. 13). Określenie tożsamości organizacji umożliwia później strategiczne kształtowanie pożądanego wizerunku (Motała i in. 14), co jest ważne ze względu na fakt, że współczesna popularność *public relation* sprawia, iż podmioty obecne na scenie publicznej są zmuszone do zabiegania o wyrazisty wizerunek medialny, w przeciwnym razie będą kojarzone z przypisanym wizerunkiem, wynikającym ze stereotypowo identyfikowanej tożsamości¹⁰⁴ (Franczak, Analiza... 161). Jednocześnie jest to proces wymagający solidnego przemyślenia, gdyż kreowanie autonarracji – zarówno indywidualnej, jak i zbiorowej – polega w znacznej mierze nie na opisie faktów, lecz na selekcji, wartościowaniu i interpretowaniu zdarzeń. Ale tym samym współczesna rzeczywistość medialna pozwala na całkowitą kreację własnego wizerunku (Sobczak 110). To, jak skutecznie grupy kształtują swoją tożsamość dla opinii publicznej, wpływa na ich zdolność do rekrutowania członków i zwolenników, uzyskania przychylności opinii publicznej, zawierania sojuszy z innymi grupami i wygrywania z konkurencją (Poletta i Jasper 295). W analizie narracyjnej warto zatem przyjrzeć się spójności i sprzeczności tożsamości, która może zmieniać się także w zależności od kontekstu i przyjmowanej roli społecznej (Tylor i Littleton 108). Dzięki temu można również zaobserwować niestabilność tożsamości, która występuje na ogół w organizacjach będących w procesie zmiany, np. adaptujących się do nowych środowiskowych wymagań poprzez przebudowanie swojej tożsamości (James 41). Podobnie zmiana opowieści kulturowej postępuje powoli, na skutek małych przesunięć i korekt (por. Squire 15).

W badaniach nad dyskursem organizacyjnym ważne jest również to, jak zbiorowa tożsamość jest produkowana przez teksty i jak za ich pomocą tworzy wzory postępowania (Hardy i in. 62), w efekcie czego uczestnicy opisują siebie jako część zbiorowości (Hardy i in. 62) oraz cechują się lojalnością i poczuciem dumy z bycia częścią tej grupy (James

¹⁰⁴ Głównymi powodami rozbieżności między wizerunkiem pożądanym a rzeczywistym są: źle dopasowane atrybuty tożsamości, na których budowany jest wizerunek, niespójne działania deklarowane i rzeczywiste oraz nieskuteczna komunikacja organizacji (Altkorn 18).

38). Gabryś wskazuje, że tożsamość wynikająca z prowadzenia narracji organizacyjnej pomaga w zdefiniowaniu „tego, co stanowi podstawę istnienia organizacji” (Gabryś, Analiza... 237). Badacz zaznacza, że to **narracja stanowi podstawowe źródło nadawania sensu i porządkowania wiedzy w obrębie organizacji** (Gabryś, Analiza... 237, 238).

Jeśli tożsamości odgrywają kluczową rolę w mobilizowaniu i podtrzymywaniu uczestnictwa, mogą również pomóc wyjaśnić odejście ludzi z danego ruchu. Jedną z głównych przyczyn rezygnacji jest to, że zbiorowa tożsamość przestaje współgrać z działaniami, jakie osoby uznają za pożądane. Członkowie po prostu przestają wierzyć, że ruch ich „reprezentuje” (Poletta i Jasper 292). Z tego względu każda grupa musi nieustannie zarządzać swoją zbiorową tożsamością i podtrzymywać za pomocą rytuałów, by integrować ją z celami organizacji, wskazywać cele płynące z członkostwa oraz dbać o wyrazistość odróżnienia swoich członków od „innych” (Poletta i Jasper 292).

Każda organizacja rozumiana jako grupa ludzi skupionych wokół wspólnego celu charakteryzuje się swoistą **kulturą organizacyjną**, czyli współdzielonym sposobem myślenia, odczuwania i zachowania (Hofstede 55). Posiadanie kultury organizacyjnej od początku lat 80. uznawane jest za czynnik stanowiący o „doskonałości” organizacji (Hofstede 55). L. Zbiegień-Maciąg, podsumowując różne definicje kultury organizacyjnej, wykorzystywane na przestrzeni lat badań społecznych, wskazuje, że kultura organizacyjna:

- istnieje w umysłach i sercach osób tworzących organizację,
- podkreśla cechy łączące członków organizacji, scala i jednoczy według stabilnych poglądów,
- stanowi podstawę społecznej współpracy, składającą się m.in. z wartości, postaw, przekonań, sposobów reagowania i poznawania świata oraz norm i bezpieczeństwa,
- powstaje w procesie i stale się rozwija (trwa) (Zbiegień-Maciąg 17, por. Nogalski i Foltyn 106).

Dzięki kulturze organizacyjnej można również łatwo odróżnić członków jednej organizacji od członków innej na podstawie ich zachowania, posiadanych symboli itp. (Hofstede 375). Każda organizacja jest również przykładem konkretnej wspólnoty komunikacyjnej, która tworzy własne mechanizmy generowania i odbioru komunikatów (Awdiejew, Gramatyka komunikacyjna... 10). Orientacja na władzę (kultura władzy),

orientacja na rolę (kultura roli), orientacja na zadanie (kultura zadania) i orientacja na osobę (kultura osoby) to cztery typy kultury organizacyjnej, które można wyodrębnić na podstawie dominujących w organizacji wartości (Nogalski i Foltyn 124).

Zbierając doświadczenia dotychczasowych badaczy, James wskazuje trzy elementy tożsamości organizacyjnej, które należy opisać. Po pierwsze wskazać główne cechy organizacji, po drugie cechy, które odróżniają ją od innych, oraz po trzecie cechy jej ciągłości czasowej (czyli sugerujące jej identyczność w okresie trwania) (James 33). Z kolei obraz organizacji w badaniach do tej pory był przedstawiany pod kątem tego, co myślą o niej jej członkowie, co myśli organizacji środowisko oraz jakie działania organizacji wpływają na postrzeganie jej przez środowisko (James 42).

Tożsamość ZHP i jego kultura organizacyjna były jednym z przedmiotów badań K. Gołąbek w pracy magisterskiej pt. *Harcerz usieciowiony. Akceptacja zastępowania relacji społecznych przez relacje zapośredniczone przez media społecznościowe a tożsamość organizacji*. Autorka rekonstruuje tożsamość ZHP na podstawie wywiadów z osobami pełniącymi w organizacji różne funkcje (Gołąbek 4), analizując przeprowadzone wywiady, zauważa, że „Głównym wątkiem łączącym wypowiedzi wszystkich rozmówców jest pojmowanie Związku Harcerstwa Polskiego jako organizacji zrzeszającej i wychowującej młodych ludzi. Młodsze osoby uważają, że ZHP jest przede wszystkim miejscem, gdzie ludzie ciągle działają, mają pełne ręce roboty i dobrze się bawią” (Gołąbek 44). Wśród innych kluczowych dla tożsamości wartości w ZHP wskazano: wsparcie, zaufanie, swobodę, braterstwo, serdeczność, gotowość do służby i ciągłą pracę nad sobą (Gołąbek 46, 96). Z rozmów z osobami funkcyjnymi w ZHP wynika również potrzeba dbania o wizerunek harcerstwa – badani wskazali, że konieczne jest kształtowanie wizerunku tak, by „ludzie przestali postrzegać harcerza jako postać archaiczną *biegającą w krótkich spodenkach po lesie*” (Gołąbek 96).

Rozdział 2.

Związek Harcerstwa Polskiego jako organizacja

W tym rozdziale przybliżę najistotniejszy kontekst prowadzonych przeze mnie badań, czyli organizacyjne tło Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP). Pokrótkę omówię historię harcerstwa w Polsce oraz ideologiczne podstawy działania ZHP.

ZHP jest największą organizacją o charakterze wychowawczym w Polsce. Dla porządku należy zauważyć, że na terenie naszego kraju funkcjonuje wiele stowarzyszeń wspierających działalność wychowawczą i rozwojową – najbardziej aktualny ich przegląd przedstawia K. Marszałek w artykule *Pedagogie stowarzyszeń zwykłych harcerskich i skautowych w świetle ewidencji stowarzyszeń zwykłych. Raport z badań (2019)*¹⁰⁵.

ZHP nie tylko z prawnego punktu widzenia jest organizacją, ale też jego założenia odpowiadają organizacji w rozumieniu społecznym: to „grupa ludzi, którzy współpracują ze sobą w sposób uporządkowany i skoordynowany, aby osiągnąć pewien zestaw celów” (Gryffin 35) czy „organizacja jest otwartym systemem społeczno-technicznym, zorientowanym celowo i mającym określoną strukturę (sposób uporządkowania)” (Bielski 35). O uporządkowanym sposobie pracy w ZHP świadczy szereg dokumentów na czele ze Statutem ZHP, które określają ramy działania organizacji. Jest to również aktywność skoordynowana, ponieważ działaniom organizacji przewodzi Naczelnik ZHP, kierujący Główną Kwaterą¹⁰⁶, zaś wszelkie przedsięwzięcia są podejmowane w ramach określonych struktur¹⁰⁷. Zestaw celów, o którym mowa w definicji organizacji, w przypadku ZHP można odnieść do głównego celu działania określonego w jego Misji: wychowanie młodych ludzi i wspieranie ich we wszechstronnym rozwoju. Takiemu nadrzędnemu celowi w założeniu podporządkowane są wszystkie aktywności harcerskie,

¹⁰⁵ Jak wskazuje Marszałek, samych stowarzyszeń wykorzystujących metody harcerskie i/lub skautowe w latach 2016–2019 było 15 (137).

¹⁰⁶ Zespołem instruktorów powołanych jako władza wykonawcza w organizacji.

¹⁰⁷ Tj. podział na chorągwie – terenowe odpowiedniki województw, hufce – rejonowe władze lokalne, i drużyny – podstawowe jednostki harcerskie.

realizowane zgodnie z Harcerskim Systemem Wychowawczym¹⁰⁸. W badaniach społecznych wyróżnia się takie typy organizacji jak: organizacje gospodarcze, administracyjne, militarne i policyjne, społeczne, religijne oraz organizacje użyteczności publicznej (Bielski 38, 39). ZHP reprezentuje ostatni ze wskazanych typów, oficjalnie posiada też status organizacji pożytku publicznego. To formalny sposób określenia organizacji, które prowadzą działania na rzecz dobra wspólnego, a więc przynosząc korzyść innym (por. Gieracka).

Historia i bieżące funkcjonowanie ZHP

Rozwój harcerstwa w Polsce bazował na koncepcji samowychowania Roberta Baden-Powella¹⁰⁹ oraz ideach braterstwa, karności, lojalności i harmonijnego rozwoju osobowości właściwych towarzystwu Eleusis, którego członkami było wielu twórców polskiego harcerstwa (Śliwerski 27). Z angielskiego skautingu harcerstwo przejęło również główny cel działań, czyli wychowanie młodych ludzi w taki sposób, aby holistycznie rozwijali swój potencjał w wielu aspektach: fizycznym, umysłowym i moralnym (Małkowski 8, 9). Pierwsze drużyny młodzieży skautowej (wtedy jeszcze od angielskiej nazwy *skauting*, którą później zastąpił polski odpowiednik *harcerstwo*) zostały powołane rozkazem Komendy Skautowej 22 maja 1911 roku we Lwowie (Koźniewski 15), pierwszy tekst przyrzeczenia harcerskiego opublikowano 15 października 1911 roku, zaś pierwszą wersję prawa skautowego 1 listopada 1911 roku – obie publikacje w nowopowstałym czasopiśmie „Skaut” (Koźniewski 38, 39). Do I wojny światowej w Polsce działały cztery główne organizacje o charakterze skautowym: Naczelna Komenda Skautowa, Polska Organizacja Skautowa, Związek Skautek Polskich oraz Junactwo¹¹⁰ (Koźniewski 57).

Nazwa Związek Harcerstwa Polskiego została spopularyzowana na początku 1916 roku w celu zjednoczenia polskich organizacji skautowych – wszystkie cztery wyżej wymienione organizacje zaczęły funkcjonować jako ZHP od listopada tego samego roku. Oficjalnie jednolity Związek Harcerstwa Polskiego został powołany na tzw. zjeździe

¹⁰⁸ Co omawiam szerzej w dalszej części rozdziału, zob. podrozdział Ideologia działań ZHP.

¹⁰⁹ Zgodnie z ideą samowychowania w harcerstwie tak jak w skautingu promowane są postawy charakteryzujące się samodzielnością, inicjatywą, twórczością, zaradnością, sprawnością psychofizyczną i postulatami stałego doskonalenia siebie, zob. Śliwerski 28, 29, 75–78.

¹¹⁰ Szczegółowe informacje o początkach harcerstwa na ziemiach polskich można znaleźć w książce Kazimierza Koźniewskiego *I zawsze krzyż oksydowany... Refleksje nad historią Harcerstwa w Polsce 1911–1986*.

zjednoczeniowym, który odbył się 1–2 listopada 1918 r. w Lublinie (Koźniewski 65). Kolejnymi kluczowymi momentami w życiu organizacji były:

- udział ZHP w zakładaniu światowych organizacji skautowych WOSM¹¹¹ w 1922 r. i WAGGGS¹¹² w 1928 r.
- powstanie robotniczych gromad młodzieżowych i powołanie Czerwonego Harcerstwa, które działało w latach 1927–1939 (Koźniewski 95–100);
- opracowanie metody zuchowej przez Aleksandra Kamińskiego i związany z jej wprowadzeniem rozrost organizacji w latach 1931–1939 – również w środowiskach polonijnych poza Polską (Koźniewski 102–129);
- działalność Pogotowia Harcerzy i Harcerek oraz Szarych Szeregów w trakcie II wojny światowej (Koźniewski 177–206);
- wcielenie ZHP do Związku Młodzieży Polskiej w 1949 r. i zerwanie kontaktu z międzynarodowymi strukturami skautingu – wystąpienie z WOSM w 1949 r., a z WAGGGS w 1950 r. (Koźniewski 229–233);
- powstawanie od 1980 r. Kręgów Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (KIHAM), które wskutek sprzeciwu wobec państwowej ideologii zapoczątkowały rozłam harcerstwa¹¹³ (Koźniewski 321);
- powstanie w 1989 r. kolejnych dwóch dużych organizacji harcerskich: Stowarzyszenia Harcerstwa Katolickiego „Zawisza” i Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej (Hausner i Wierzbicki 131, 132);
- utworzenie Krajowego Komitetu Odrodzenia ZHP oraz zjazdu ZHP w 1989 i 1990 roku, podczas których m.in. zmieniono Statut, Prawo i Przyrzeczenie Harcerskie;
- powrót ZHP do światowych organizacji skautowych (WOSM i WAGGGS) w 1996 r.;
- podział terytorialny ZHP na 17 chorągwi w związku z reformą administracyjną z 1999 r. – od tego czasu w organizacji działa 16 jednostek terenowych odpowiadających obszarom województw oraz Chorągiew Stołeczna działająca na terenie Warszawy;

¹¹¹ Ang. World Organization of the Scout Movement – Światowa Organizacja Ruchu Skautowego.

¹¹² Ang. World Association of Girl Guides and Girl Scouts – Światowe Stowarzyszenie Przewodniczek I Skautek.

¹¹³ Więcej na temat historii harcerstwa w okresie PRL można przeczytać w „Harcerskim Zeszycie Historycznym” 2/9: Losy młodzieży harcerskiej pod komunistycznymi rządami P.R.L., Londyn 1975.

- reforma metodyczna z 2003 r., która wprowadziła podział na grupy harcerskie zgodne z wiekiem: zuchy (7–10 lat), harcerze (10–13 lat), harcerze starsi (13–16 lat) wędrownicy (16–25 lat)¹¹⁴;
- zmiana w 2017 r. 10 punktu Prawa Harcerskiego z „Harcerz jest czysty w myśli, w mowie i uczynkach; nie pali tytoniu i nie pije napojów alkoholowych” na „Harcerz pracuje nad sobą, jest czysty w myśli, mowie i uczynkach; jest wolny od nałogów” (Kowacka);
- wprowadzenie w 2022 r. alternatywnej rotacji Przymierza Harcerskiego, bez odniesienia do Boga (Zjazd ZHP przyjął zmianę w statucie...).

Obecnie ZHP działa w Polsce jako organizacja pożytku publicznego, której misją jest „wychowywanie młodego człowieka, czyli wspieranie go we wszechstronnym rozwoju i kształtowaniu charakteru przez stawianie wyzwań” (*Misja ZHP*). Swoje cele realizuje przede wszystkim przez pracę w gromadach i drużynach, skupiających osoby według wieku (w czterech wspomnianych wyżej metodykach). Typowymi harcerskimi działaniami są również dłuższe formy aktywności jak letnie obozy, zimowiska, rajdy czy biwaki (kilkudniowe wyjazdy w ciągu roku szkolnego).

Odnosząc się do omówionych wcześniej typów kultury organizacyjnej (Nogalski i Foltyn 124), należy stwierdzić, że w ZHP dominuje **kultura osoby**, ponieważ ta organizacja:

- wspiera członków w byciu sobą – np. przez podejmowanie funkcji (wyznaczanie stałego zakresu obowiązków w grupie) dopasowanych do zainteresowań i umiejętności,
- jest zorientowana na samorealizację harcerzy – jednym z elementów harcerskich działań jest podejmowanie przez harcerzy prób na stopnie i sprawności, rozwijające wiedzę i umiejętności w wielu obszarach,
- stawia zadania zgodne z możliwościami danej osoby – indywidualnie rozpisywane wymagania podczas prób na stopnie, dopasowanie zadań na spotkaniach do wieku uczestników (dzięki podziałowi na grupy wiekowe),
- zachęca do rozwijania swoich talentów i proponowania własnych rozwiązań (por. Nogalski i Foltyn 125).

¹¹⁴ 1 września 2015 roku zmieniono limit wieku wędrowniczego na 21 lat. Każda z metodyk posiada określone sposoby i narzędzia działania, odpowiadające potrzebom członków organizacji w danym wieku.

ZHP jako wspólnota dyskursywna

Członkami wspólnoty dyskursywnej ZHP w szerokim rozumieniu są zarówno formalni członkowie organizacji, jak i osoby z jej otoczenia, np. rodzice harcerzy, partnerzy z innych instytucji państwowych i społecznych czy przedstawiciele krajowych mediów. Natomiast w podstawowym – istotnym z punktu widzenia tej pracy – ujęciu wspólnotę dyskursywną ZHP tworzą członkowie ZHP. Zgodnie ze Statutem może to być „każdy, kto wyrazi wolę przynależności do ZHP i działania zgodnego z zasadami i celami Związku” (*Statut ZHP* §15.1). Ze względu na sposób działania członków ZHP można podzielić na uczestników (odbiorców działań) oraz kadrę (organizatorów działań). Komunikacja między tymi dwoma grupami jest podstawową relacją nadawczo-odbiorczą w organizacji (kadra przekazuje harcerzom-uczestnikom wiedzę oraz kieruje zdobywaniem przez nich nowych umiejętności). Niemniej nie da się precyzyjnie określić grup odbiorców i nadawców w ZHP – zmieniają się one w zależności od rodzaju działań, np. drużynowi, którzy prowadzą podstawowe jednostki, mogą być również odbiorcami działań (np. warsztatowych) przygotowanych przez kadrę z poziomu hufca czy chorągwi, zaś kadra hufca/chorągwi jest wspierana i rozwijana przez instruktorów stopnia centralnego organizacji. Oznacza to tym samym, że w ramach wspólnoty dyskursywnej ZHP można posiadać zarówno pozycję eksperta, jak i nowicjusza – zależnie od wybranego obszaru działań.

Sposób działania ZHP jako wspólnoty dyskursywnej charakteryzują następujące zjawiska:

- określone cele komunikacyjne, którymi są zwłaszcza zachęta do wspólnego działania/motywacja do zaangażowania w organizację oraz wpływanie na kształtowanie postaw zgodnych z harcerskimi wartościami (wychowanie);
- różnorodne mechanizmy komunikacji ustnej i pisemnej, wśród których znajdują się formy komunikacji bezpośredniej m.in. osobiste rozmowy/spotkania, rozmowy za pomocą komunikatorów/maili, szkolenia, ale też formy komunikacji pośredniej, np. dokumenty, oficjalna strona internetowa, czasopisma, profile w mediach społecznościowych itp.¹¹⁵;

¹¹⁵ W kontekście kształtowania spójności grupowej tożsamości warto wspomnieć, że w organizacjach dzieje się to za pomocą różnych działań komunikacyjnych, np. identyfikacji wizualnej, wewnętrznych spotkań czy uroczystości, a także przez gazety zakładowe czy biuletyny (Jaska i Werenowska 82, 83). W tym kontekście harcerska prasa centralna pełni zarówno funkcję informacyjną – przedstawia

- socjolekt harcerski – czyli organizacyjna odmiana języka ze specyficzną leksyką opisującą rzeczywistość ZHP¹¹⁶;
- przyjmowanie członków wspólnoty na zasadzie dobrowolności – wystarczy chęć działania, aby dołączyć do organizacji (brak warunków wstępnych czy ograniczonej liczby miejsc), a formalnym potwierdzeniem przynależności, umożliwiającym zaangażowanie w bieżące działania, jest opłacenie składek członkowskich;
- wiedza kulturowa zorganizowana w formie własnej ideologii (jej szczegółową charakterystykę przedstawiam w kolejnym podrozdziale).

Ideologia działań ZHP

ZHP – jak każda wspólnota dyskursywna – charakteryzuje się preferowaną ideologią, czyli „specyficzną mentalnością uwidaczniającą się w porozumiewaniu się na dany temat, co napędza jednocześnie charakterystyczną dynamikę interakcji” (Wilczyńska, Mackiewicz i Krajka 105). Ideową podstawą działania ZHP jest metoda harcerska, czyli określony sposób harcerskiego wychowania. Składają się na niego Prawo i Przyrzeczenie Harcerskie jako wyznaczniki harcerskich wartości oraz uczenie przez działanie, praca w małych grupach (zwykle 6–8 osób) i stale doskonalony, pobudzający do rozwoju program. Kluczowymi cechami metody harcerskiej są: pozytywność, indywidualność, wzajemność oddziaływań, pośredniość, naturalność, dobrowolność i świadomość celów¹¹⁷.

Na gruncie badań pedagogicznych metoda harcerska została uznana za rodzaj doktryny pedagogicznej, czyli „sztuki skutecznego wywierania wpływu na dzieci i młodzież dla zrealizowania określonych celów edukacyjnych” (Śliwerski 14). Zdaniem Śliwerskiego harcerstwo jest doktryną pedagogiczną ze względu na to, że „ma ono swoją odrębną wiedzę na temat tego, jak należy pojmować w nim wychowanie (harcerskie), czym ono jest, jakie jest jego znaczenie, co jest jego specyfiką i jakie ma cechy” (Śliwerski 16). Wszystkie te elementy są tematem stałej dyskusji w kształcenia w ramach

najważniejsze wydarzenia dotyczące organizacji, jak i integracyjną – wspiera budowanie więzi w społeczności dzięki przedstawianiu socjalnego życia członków organizacji (Jaska i Werenowska 83).

¹¹⁶ Więcej na temat słownictwa charakterystycznego dla harcerzy można przeczytać w mojej pracy magisterskiej: Katarzyna Jachymek, *Pochodzenie i rozwój leksyki harcerskiej w języku polskim*, napisanej pod kierunkiem dr hab. Jolanty Klimek-Grądzkiej, prof. KUL, w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w 2020 r.

¹¹⁷ Więcej na temat metody harcerskiej można przeczytać w broszurze opracowanej przez Piotra Bielickiego: *Harcerski system wychowawczy. Podstawowe pojęcia*.

organizacji, a ich fundamenty są zapisane w najważniejszych dokumentach takich jak Statut ZHP czy Podstawy wychowawcze ZHP.

Harcerskie podejście do wychowania wyróżnia refleksyjne nastawienie wobec norm społecznych – nie próbuje się instrumentalnie dostosować wychowanek do otoczenia, ale stawia się na rozumienie i świadomy wybór własnych reakcji na bodźce psychospołeczne (Śliwerski 56). Jednocześnie dzieje się to w duchu samowychowania, którego podstawowym założeniem jest nauczenie każdego harcerza „osobistej odpowiedzialności za swój charakter, swoje zdrowie, siłę, podejmowaną pracę i służbę społeczną (Śliwerski 78). Ponadto harcerskie wychowanie w założeniu ma oddziaływać od wewnątrz: uwzględniać zainteresowania, możliwości i potrzeby harcerzy w taki sposób, aby istotne i pożądane wartości były przez nich przeżywane i interioryzowane, a nie odbierane jako narzucone z zewnątrz (Śliwerski 158). Wśród czterech cech charakteryzujących harcerstwo jako środowisko samowychowania Śliwerski wymienia:

1. podmiotowe traktowanie członków ruchu, które idzie w parze z pełnym zaufaniem do nich,
2. zachęcanie harcerzy do świadomego kształtowania własnych charakterów,
3. wzajemność oddziaływań wychowawczych, gdzie osoby prowadzące harcerskie działania również w ten sposób się rozwijają,
4. praca nad sobą przez realizację zadań zarówno indywidualnych, jak i grupowych (Śliwerski 158–160).

O badaniach i zmianach w rozumieniu koncepcji wychowania można przeczytać więcej w książce Bogusława Śliwerskiego *Pedagogia harcerskiego wychowania*.

Formalne podstawy działania ZHP i idee z nich wynikające

Statut ZHP

Najwyższy akt prawa wewnętrznego organizacji stanowi Statut Związku Harcerstwa Polskiego, modyfikowany ostatnio przez 39. Zjazd Nadzwyczajny ZHP (tj. 7–9.04.2017 r.). W dokumencie tym określony jest charakter organizacji jako ogólnopolskiego, patriotycznego stowarzyszenia, prowadzącego działalność pożytku publicznego (*Statut ZHP* § 1 pkt 1). Aktywność ZHP jest sprecyzowana w Statucie jako apolityczna oraz bazująca na zasadach, celach i metodach wprowadzonych przez założyciela skautingu

Roberta Baden-Powella i rozwiniętych przez Andrzeja Małkowskiego¹¹⁸ (*Statut ZHP* § 2 pkt 1). W paragrafie 3. wskazane jest także wiodące założenie – misja organizacji: „Misją ZHP jest wychowywanie młodego człowieka, czyli wspieranie go we wszechstronnym rozwoju i kształtowaniu charakteru przez stawianie wyzwań” (*Statut ZHP* § 3 pkt 1). Wszechstronny rozwój jest rozumiany w ZHP jako jednoczesny i równoważny rozwój w pięciu obszarach: duchowym, emocjonalnym, intelektualnym, społecznym i fizycznym (*Misja ZHP*). Odnosząc się do Misji, ZHP podkreśla swoją wyjątkowość na polu innych organizacji: „Jednak ZHP to nie tylko organizacja, to przede wszystkim ruch społeczny kształtujący postawy i charaktery” (*Misja ZHP*). ZHP w Statucie wskazuje także pięć głównych celów swojego działania, na które składają się:

- stwarzanie warunków do wszechstronnego, intelektualnego, społecznego, duchowego, emocjonalnego i fizycznego rozwoju człowieka,
- nieskrępowane kształtowanie osobowości człowieka odpowiedzialnego, przy poszanowaniu jego prawa do wolności i godności, w tym wolności od wszelkich nałogów,
- upowszechnianie i umacnianie w społeczeństwie przywiązania do wartości: wolności, prawdy, sprawiedliwości, demokracji, samorządności, równouprawnienia, tolerancji i przyjaźni,
- stwarzanie warunków do nawiązywania i utrwalania silnych więzi międzyludzkich ponad podziałami rasowymi, narodowościowymi i wyznaniowymi,
- upowszechnianie wiedzy o świecie przyrody, przeciwstawianie się jego niszczeniu przez cywilizację, kształtowanie potrzeby kontaktu z nieskażoną przyrodą (*Statut ZHP* § 3 pkt 4).

Już na podstawie przytoczonych celów widać podstawowy dla organizacji aspekt wychowawczy oraz katalog wartości, zgodnie z którymi realizowane są jej działania.

Metodę harcerską, określającą z kolei sposób działania organizacji, cechują:

- pozytywność – promowanie zadań o charakterze pozytywnym,
- indywidualność – dostosowanie działań do potrzeb i możliwości każdego z członków,
- wzajemność oddziaływań – uczenie się od siebie nawzajem przez osobisty przykład, obserwację wzorowego postępowania,
- dobrowolność i świadomość celów – działanie w harcerstwie jest wyrazem woli członka organizacji, który uświadamia sobie potrzebę własnego rozwoju,
- pośredniość – wychowanie w ZHP nie stanowi gotowego rozwiązania, lecz wynika z podejmowanych działań, zdobywania coraz wyższych stopni i nowych sprawności oraz aktywnego uczestnictwa w atrakcyjnym programie,
- naturalność – dostosowanie działań do obecnego światowego kontekstu oraz wieku grupy odbiorców (*Statut ZHP* § 5 pkt 1, Podstawy wychowawcze).

¹¹⁸ Założyciela harcerstwa w Polsce, zob. Wojtycza 131–135.

Istotną rolę w harcerskim wychowaniu opartym na służbie, braterstwie i pracy nad sobą pełni osobisty przykład instruktora-wychowawcy (*Statut ZHP* § 5 pkt 2, 3), stanowiący realizację jednego z najstarszych sposobów wychowania (por. Panasiuk-Chodnicka i Panasiuk 57). Jak wskazują badacze, istotą tej metody jest „świadome, twórcze, być może nawet krytyczne dobieranie wzorów do naśladowania, przewartościowywanie ich we własnej świadomości [oraz] internalizowanie w zmiennej postaci” (Panasiuk-Chodnicka i Panasiuk 57). Dzięki wzorcowym postawom kadry łatwiej o naturalne przyswajanie harcerskich wartości i kierowanie się nimi na co dzień (Śliwerski 161). Jest to element oddziaływań pośrednich, ukrytej pedagogii, w myśl której podopieczny dzięki relacjom z rówieśnikami i instruktorem sam się rozwija, nie dostrzega żadnego widocznego „wpływu” kadry na swoje działania, bo jej rolą jest jedynie „milczące” wspomaganie w rozwoju (Śliwerski 165).

Wartości, które w harcerskim procesie wychowawczym są uważane za ważne, odzwierciedlone są również w organizacyjnym prawie – Prawie Zucha i Prawie Harcerskim oraz powołujących się na nie przysięgach: Obietnicy Zucha i Przysiężeniu Harcerskim.

Obietnica Zucha:

Obiecuję być dobrym zuchem, zawsze przestrzegać Prawa Zucha.

Prawo Zucha:

1. Zuch kocha Polskę i czyni dobro.
2. Zuch jest dzielny.
3. Zuch mówi prawdę.
4. Zuch pamięta o swoich obowiązkach.
5. Wszystkim jest z zuchem dobrze.
6. Zuch stara się być coraz lepszy.

Przysiężenie Harcerskie:

Mam szczerą wolę całym życiem pełnić służbę Bogu i Polsce, nieść chętną pomoc bliźnim i być posłuszną/posłusznym Prawu Harcerskiemu.

lub do wyboru:

Mam szczerą wolę całym życiem pełnić służbę Polsce, stać na straży harcerskich zasad, nieść chętną pomoc bliźnim i być posłusznym/posłuszną Prawu Harcerskiemu

Prawo Harcerskie:

1. Harcerz sumiennie spełnia swoje obowiązki wynikające z Przysiężenia Harcerskiego.
2. Na słowie harcerza polegaj jak na Zawiszy.
3. Harcerz jest pożyteczny i niesie pomoc bliźnim.
4. Harcerz w każdym widzi bliźniego, a za brata uważa każdego innego harcerza.
5. Harcerz postępuje po rycersku.
6. Harcerz miłuje przyrodę i stara się ją poznać.
7. Harcerz jest karny i posłuszny rodzicom i wszystkim swoim przełożonym.
8. Harcerz jest zawsze pogodny.
9. Harcerz jest oszczędny i ofiarny.

10. Harcerz pracuje nad sobą, jest czysty w myśli, w mowie i uczynkach, jest wolny od nałogów (*Statut ZHP § 6*).

Warto zaznaczyć, że alternatywna wersja Przyrzeczenia Harcerskiego (bez odniesienia do religii) została po wieloletnich dyskusjach wprowadzona przez 42. Zjazd Związku Harcerstwa Polskiego w maju 2022 r. (wtedy też zmieniono pierwszy punkt Prawa Zucha z „Zuch kocha Boga i Polskę” na obecną wersję: „Zuch kocha Polskę i czyni dobro”).

Interpretacje harcerskich nakazów przybliżane są w komentarzach do Prawa Harcerskiego. Do 2017 r. oficjalnym, obowiązującym w ZHP komentarzem był ten napisany przez Stefana Mirowskiego – harcmistrza, komendanta jednego z pionów Szarych Szeregów, Przewodniczącego ZHP w latach 90. (Kołodziejczyk 145–148). W jego interpretacji wzorowy harcerz odznacza się: wiarygodnością, chęcią pomocy, zaangażowaniem jako obywatel, szacunkiem, uczciwością, kulturą, otwartością, tolerancyjnością, przyjacielskim nastawieniem, dbałością o środowisko, sumiennością, optymizmem, oszczędnością i chęcią dzielenia się i dbałością o zdrowie (Mirowski). Warto przywołać spojrzenie Śliwerskiego, który wskazuje, że już na poziomie Prawa Harcerskiego manifestuje się jedna z cech metody harcerskiej – pozytywność. Zawarte w Prawie pozytywne imperatywy postaw ułatwiają przyjęcie postulowanych wartości bardziej niż typowe zakazy czy nakazy (Śliwerski 56). Identyfikacja osoby jako harcerza (wspierana przez publiczne zobowiązanie w formie Przyrzeczenia Harcerskiego) staje się zarazem przyjęciem przez nią określonego zestawu zachowań: „Harcerz jest pożyteczny i niesie pomoc bliźnim” (3 punkt Prawa Harcerskiego) czy „Harcerz jest oszczędny i ofiarny” (9 punkt Prawa Harcerskiego).

Zmiana 10. punktu Prawa Harcerskiego przez 39. Nadzwyczajny Zjazd ZHP w kwietniu 2017 r. spowodowała konieczność modyfikacji obowiązującego komentarza do Prawa Harcerskiego, czego podjął się ówczesny Przewodniczący ZHP, hm. Dariusz Supeł. W tym dokumencie wśród cech harcerza podkreślone są: otwartość, gotowość do pomocy, wrażliwość na drugiego człowieka, zaangażowanie w życie lokalnej i narodowej wspólnoty, prawdomówność i odpowiedzialność, uprzejmość, wierność swoim wartościom, szacunek do przyrody, refleksyjne posłuszeństwo wobec starszych, oszczędność, gotowość do dzielenia się z innymi, gotowość do pracy nad sobą i podejmowania wyzwań, panowanie nad słabościami – troska o ciało i charakter (Supeł).

Z kolei w katalogu wartości opisanych przy Misji organizacji znajdują się: „patriotyzm, braterstwo, przyjaźń, służba, wiara, praca, sprawiedliwość, wolność i pokój”

(*Misja ZHP*), czyli wartości uosabiające cechy wskazane szczegółowo w obu przywołanych komentarzach.

Podstawy wychowawcze ZHP

Jak już wspomniałam, nadrzędnym celem działania ZHP jest wychowanie, dlatego za istotne dla oddania charakteru organizacji uznałam również Podstawy wychowawcze ZHP. Dokument ten określa Harcerski System Wychowawczy, czyli model pracy, umożliwiający realizację Misji organizacji. Jego treść ostatnio była modyfikowana 6 grudnia 2009 r. podczas XXXVI Zjazdu ZHP. Wychowanie, jakiego chce ZHP, wiąże się z wprowadzaniem stałej zmiany, tj. kształtowaniem trwałych postaw u harcerzy.

Osoba wychowana w zgodzie z harcerskimi wartościami charakteryzuje się:

braterskim stosunkiem do innych, przyjacielską i serdeczną postawą wobec wszystkich ludzi, gotowością i umiejętnością bezinteresownej służby innym ludziom, Bogu i Polsce oraz ciągłą pracą nad sobą, nieustannym kształtowaniem i doskonaleniem własnej osobowości (*Podstawy wychowawcze ZHP*).

Podstawy wychowawcze ZHP wskazują również na szereg cech, które powinny charakteryzować człowieka wychowanego przez współczesne harcerstwo. Powinien on być:

- prawy,
- dzielny i zaradny,
- świadomym obywatelem i patriotą,
- człowiekiem odpowiedzialnym,
- aktywnym członkiem wspólnot,
- człowiekiem otwartym i radosnym,
- człowiekiem uczącym się, czyli gotowym na zmiany, a także powinien dbać o zdrowie ciała i ducha (*Podstawy wychowawcze ZHP*).

Od 2018 roku trwają prace nad aktualizacją Podstaw wychowawczych ZHP, dzięki której cały Harcerski System Wychowawczy ma zostać opisany tak, by w bardziej przystępny i atrakcyjny sposób przedstawiać sedno wspierania samowychowania przez harcerstwo. Wykorzystanie pojęcia *samowychowania* w opisie nowych Postaw Wychowawczych sugeruje większy zwrot w stronę odpowiedzialności harcerzy i ich własnych działań zmierzających do rozwoju, w którym ZHP pełni rolę asystującą. Jeszcze dobitniej podkreśla to wagę dobrowolności i świadomości członków organizacji. Postępująca

aktualizacja wyniku ze Strategii ZHP przyjętej na lata 2018–2025, zgodnie z którą ZHP w 2025 ma być

wiodącą organizacją wychowawczą dzieci i młodzieży w Polsce, która dzięki sprawności swojego działania jest skuteczna wychowawczo i odpowiedzialna społecznie. ZHP jest wspólnotą działającą w oparciu o jasno określone wartości, przekładające się na postawy widoczne w codziennym działaniu i traktowaniu drugiego człowieka. Wszystkie nasze działania cechują się wysoką jakością, a ich nadrzędnym celem jest realizacja Misji ZHP (*Strategia ZHP 2025*).

Idea ZHP w świetle oficjalnych dokumentów

W treści dokumentów regulujących działanie ZHP (Misji ZHP, Statucie ZHP, Prawie i Przrzeczeniu Harcerskim oraz Podstawach Wychowawczych) podstawową kwestią zwracającą uwagę jest wychowanie. Współgra to zarówno z celem, jak i ze sposobem mówienia o sobie organizacji, która posługuje się mianem największej w Polsce organizacji wychowawczej (por. *Misja ZHP*). ZHP do określenia, kogo chce wychować, wykorzystuje szereg wartości, które – uogólniając – uosabia dobry człowiek i obywatel.

Służba, braterstwo i praca nad sobą to zestaw wartości, który najczęściej powtarza się w różnych dokumentach ZHP, a doprecyzowywany jest na wiele sposobów – w komentarzach do Prawa Harcerskiego i Misji, samym Statucie czy Podstawach wychowawczych, co wskazałam wyżej. Bez względu na sposób językowego wyrażenia, w idei działania organizacji kształtują się dwa obszary:

- związany z działaniem na rzecz społeczeństwa: patriotyzm, zaangażowanie, zaradność, pomoc, odpowiedzialność, otwartość, tolerancja, szczerłość, wrażliwość, troska o przyrodę,
- związany z dbaniem o swój rozwój: wierność wartościom, chęć samodoskonalenia, troska o zdrowie ciała i ducha, podejmowanie wyzwań, zwalczanie słabości.

Jednocześnie różnorodność wyodrębnionych wartości potwierdza, że ZHP na poziomie idei pragnie dbać o rzeczywiście wszechstronny rozwój, zwracając uwagę na aspekty fizyczny, intelektualny, emocjonalny, duchowy i społeczny.

Rozdział 3.

Metodologia badań

Cel i przedmiot badań

Celem rozprawy pt. *Polski dyskurs harcerski. Analiza narracyjna* jest charakterystyka dyskursu harcerskiego w Polsce. Za T. van Dijkem przyjmuję, że dyskurs to tekst w kontekście, przy czym tekst może występować zarówno w formie pisanej, jak i mówionej. Jak wskazuje definicja, w analizie nie można pominąć kontekstu, czyli sytuacji społecznej oddziałującej na strukturę komunikatu (van Dijk 11, 12). Jednym z przywoływanych przez B. Witosz kryteriów typologii dyskursu jest kryterium wspólnego przedmiotu odniesienia (tematu) (23), stąd za przedmiot moich badań przyjmuję teksty dotyczące Związku Harcerstwa Polskiego (największej krajowej organizacji wychowawczej). Ze względu na to, że są one narracjami powstającymi w tym samym kontekście socjolingwistycznym, są warunkowane przez te same wzorce społeczne (por. Gimenez 199). Przedmiotem analizy będą więc wyłącznie źródła zastane, a nie wytwarzane intencjonalnie przez badacza (jak np. wywiady; por. Rapley 34). Dyskurs harcerski stanowi jeden z dyskursów publicznych, przyjmuję więc definicję tekstu publicznego jako każdego przekazu zaistniałego w domenie publicznej – powszechnie dostępnego i jawnego (Czyżewski i in. 20). Tym samym dyskurs publiczny analizowany w moim projekcie będzie rozumiany jako sieć publicznych tekstów i relacji między nimi, a także mechanizmy, reguły oraz czynniki wpływające na modyfikację tej sieci (Czyżewski i in. 20).

Wybrane do analizy teksty pochodzą z dwóch czasopism wydawanych przez Związek Harcerstwa Polskiego na poziomie ogólnopolskim. Są to internetowy magazyn wędrowniczy „Na tropie” oraz czasopismo dla instruktorów „Czuwaj!”. Pod uwagę wzięłam teksty opublikowane w latach 2017–2022, czyli w czasie zbliżonym do jednej kadencji władz Związku. Taki dobór tekstów pozwala na ocenę działań i zmian w narracji w obrębie jednej kadencji oraz otwiera dalsze możliwości badawcze w zakresie porównania ciągłości i zmian narracji funkcjonujących w organizacji pod różnym

kierownictwem. Ze względu na obszerność tekstów publikowanych w obu czasopismach do analizy wybrałam rubryki bezpośrednio związane z organizacyjną rzeczywistością, jak i rubryki publicystyczne, w których można znaleźć opinie kształtujące narrację harcerską. W czasopiśmie „Czuwaj!” są to:

- „Z życia Związku” (165 artykułów dotyczących bieżących wydarzeń w ZHP),
- „O lepsze harcerstwo” (35 artykułów poświęconych doskonaleniu harcerskich działań),
- „Felietyony” (71 artykułów).

Z kolei z magazynu „Na tropie” analizie zostały poddane następujące rubryki:

- „Ważny trop” (74 artykuły omawiające najistotniejsze aktualne problemy ZHP),
- „Jestem w Związku” (84 artykuły dotyczące bieżącej sytuacji w ZHP),
- „Felietyony” (87 artykułów).

Łącznie badaniem objętych zostało 516 artykułów. Taki celowy dobór próby badawczej – jest podyktowany ostatecznym celem badania, którym jest zweryfikowanie realizacji wartości i idei w codziennym dyskursie harcerskim. Dobór materiału badawczego, skoncentrowany na publikacjach z określonego okresu, pozwala na zrozumienie aktualnych działań i opinii ZHP. Taki wybór jest kluczowy dla analizy konstrukcji tożsamości organizacyjnej oraz harcerskiego *story line*, czyli prowadzonej przez ZHP narracji o rzeczywistości. Analiza tych tekstów umożliwi identyfikację dominujących tematów, strategii komunikacyjnych oraz mechanizmów kształtujących dyskurs harcerski, co w dalszej perspektywie pozwoli na zrozumienie, jak ZHP komunikuje swoje wartości, cele i idee.

Celem analizy dyskursu jest zintegrowany opis jego trzech wymiarów: językowego, poznawczego i interakcyjnego (van Dijk 10, Gajda 13), dlatego komunikacji w czasopismach harcerskich przyglądam się z perspektywy użycia języka, wyrażania przekonań i idei oraz nawiązywania interakcji społecznych. Z uwagi na fakt – jak wskazuje B. Duda – że dyskurs jest kategorią historyczną, niezbędne jest także określenie okoliczności, warunków zaistnienia danego dyskursu, jego siły oddziaływania w określonym czasie i rzeczywistości kulturowej oraz społecznej, a także przeobrażeń, jakim dyskurs podlega i jakie wywołuje w innych dyskursach (Duda 19).

Analiza narracji organizacyjnych musi być osadzona w kontekście organizacji, by można odpowiednio zrozumieć i zinterpretować jej realia (Corvellec 8). W badaniach

przyjmuję esencjalistyczne podejście do dyskursu, które ujmuje go jako „immanentny zbiór właściwości danej sfery rzeczywistości” (Czyżewski i in. 20). Celem takiej analizy jest rekonstrukcja – opis cech dystynktywnych wybranego dyskursu (Czyżewski i in. 20). Aby zrekonstruować rozproszone bądź ukryte w wypowiedziach istotne właściwości, rekonstruuje się kontekst dyskursu, strategie i praktyki w nim wykorzystywane oraz struktury semantyczne (Czyżewski i in. 23). Efektem finalnym moich prac jest przedstawienie harcerskiego story line, czyli prowadzonej przez ZHP narracji o rzeczywistości, narracji uwzględniającej systemowe połączenie głównych idei i pojęć (Rudnicki 175).

Problemy i hipotezy badawcze

Analiza dyskursu harcerskiego w Polsce wiąże się z koniecznością określenia i zbadania szeregu szczegółowych zagadnień, które pozwalają na pełne zrozumienie jego struktury, funkcji oraz dynamiki. W związku z tym wyodrębniłam następujące problemy badawcze:

Problem główny:

- **Jakie są charakterystyczne cechy dyskursu harcerskiego w Polsce?**

Problem ten stanowi centralne pytanie badawcze, wokół którego skupiają się kolejne szczegółowe zagadnienia. Jego rozwiązanie umożliwi kompleksową charakterystykę dyskursu harcerskiego, uwzględniającą zarówno aspekty językowe, jak i społeczne.

Problemy szczegółowe:

1. **Jakie są główne tematy i motywy pojawiające się w dyskursie harcerskim?**
 - Analiza tematów i motywów pozwala zidentyfikować kluczowe obszary zainteresowań oraz wartości promowane w komunikacji harcerskiej. Dzięki temu można wskazać najważniejsze z perspektywy członków ZHP idee i przekonania.
2. **Jakie strategie dyskursywne są wykorzystywane w dyskursie harcerskim?**
 - Badanie strategii pozwala na zrozumienie, w jaki sposób harcerze przekazują swoje idee, jakich zabiegów językowych używają oraz jakie są ich cele komunikacyjne. Analiza ta umożliwi również zidentyfikowanie typowych schematów i technik stosowanych w dyskursie.

3. **W jaki sposób kontekst społeczny i kulturowy wpływa na dyskurs harcerski?**
 - Kontekst, w jakim funkcjonuje dyskurs harcerski, ma kluczowe znaczenie dla jego kształtu i treści. Badanie tego aspektu służy określeniu, jak zmieniające się warunki społeczne i kulturowe wpływają na komunikację harcerską oraz jak dyskurs ten ewoluuje w odpowiedzi na zachodzące zmiany.
4. **Jak wygląda *story line* tworzone przez Związek Harcerstwa Polskiego?**
 - Wyodrębnienie wiodącej narracji umożliwi zidentyfikowanie dominujących opowieści i historii, które są przekazywane w ramach ZHP. *Story line* jako zestaw najistotniejszych pojęć i wartości odgrywa ważną rolę w kształtowaniu tożsamości grupowej i indywidualnej harcerzy, a także w budowaniu spójności organizacyjnej.
5. **Jakie relacje i powiązania występują między różnymi tekstami w dyskursie harcerskim?**
 - Badanie relacji między tekstami umożliwi zrozumienie, jak różne wypowiedzi i dokumenty wchodzą z sobą w interakcje, jakie są między nimi powiązania oraz jak tworzą one sieć znaczeń w ramach dyskursu harcerskiego.

Na podstawie tak sformułowanych problemów badawczych przyjąłam następujące hipotezy do przetestowania w trakcie analiz:

1. **Dyskurs harcerski w Polsce jest spójny pod względem tematycznym** – pomimo różnorodności tekstów i wypowiedzi w ramach dyskursu harcerskiego istnieje wyraźna spójność tematyczna, wynikająca z przyjętych norm i wartości organizacyjnych.
2. **Kontekst społeczny i kulturowy znacząco wpływa na kształtowanie dyskursu harcerskiego** – przyjmuję, że zmieniające się warunki społeczne i kulturowe mają istotny wpływ na dyskurs harcerski, kształtując jego treści oraz sposób komunikacji.
3. **Główne narracje Związku Harcerstwa Polskiego odzwierciedlają ideologiczne i wychowawcze założenia organizacji** – narracje tworzone przez ZHP są zgodne z ideologią i celami wychowawczymi organizacji, co znajduje odzwierciedlenie w przekazywanych opowieściach i historiach.

4. **Istnieją specyficzne strategie komunikacyjne charakterystyczne dla dyskursu harcerskiego** – zakładam, że w ramach dyskursu harcerskiego można zidentyfikować unikalne strategie komunikacyjne, które są charakterystyczne dla tej grupy społecznej i wynikają z jej specyfiki.
5. **Relacje między tekstami w dyskursie harcerskim tworzą złożoną sieć znaczeń i powiązań** – różne teksty i wypowiedzi w ramach dyskursu harcerskiego są ze sobą powiązane, tworząc skomplikowaną sieć znaczeń, która odzwierciedla wewnętrzne zależności i struktury komunikacyjne.
6. **Dyskurs harcerski odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości organizacyjnej oraz wizerunku medialnego ZHP** – zakładam, że dyskurs harcerski ma istotny wpływ na kształtowanie zarówno tożsamości organizacyjnej harcerzy, jak i wizerunku ZHP w przestrzeni publicznej, co jest wynikiem celowej strategii komunikacyjnej.

Weryfikacja przedstawionych wyżej hipotez pozwala na uzyskanie pełniejszego obrazu polskiego dyskursu harcerskiego oraz jego roli w kontekście społecznym, kulturowym i organizacyjnym.

Metody i techniki badawcze

W swoich badaniach posługuję się Narracyjną Analizą Dyskursu, wzbogaconą o elementy badań organizacyjnych, aby uwzględnić specyfikę wybranego przedmiotu badań – dyskursu harcerskiego. Ze względu na językowy charakter prowadzonych badań, przyjmuję podejście obiektywistyczne, w którym podstawą i ograniczeniem zakresu interpretacji jest dostępny tekst. Dyskurs, konstruowany w toku interakcji, jest rekonstruowany na podstawie zawartości dobranych reprezentacji (Ostrowicka 97) – w tym wypadku artykułów z prasy harcerskiej. Analiza narracyjna, uwzględniająca kontekst organizacyjny i społeczny, pozwala na pełniejsze zrozumienie dynamiki dyskursu harcerskiego oraz jego roli w konstruowaniu tożsamości i kształtowaniu kultury organizacyjnej w ZHP.

Wybór narracyjnego podejścia do analizy dyskursu jest uzasadniony, ponieważ pozwala na identyfikację efektów oddziaływań społecznych i kulturowych (Pawliszak, 69; Filar, 38). W kontekście wybranej grupy społecznej analizowanie narracji umożliwia zrozumienie zależności między rozwojem organizacji a zmianami społecznymi. Narracje są specyficznym sposobem komunikowania, w którym nadawca konstruuje swoją

tożsamość (Dziob 1) – analiza narracyjna umożliwia zatem nakreślenie obrazu organizacji i współdzielonych historii, które tworzą spójność grupy (por. Johnstone 641). Dzięki zestawieniu narracji z ideologicznymi założeniami działania ZHP można wnioskować o spójnej lub nieprzystającej komunikacji w ramach organizacji. Jest to istotne, ponieważ narracja odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu, modyfikowaniu oraz kontrolowaniu zachowań uczestników organizacji, nie tylko w zakresie komunikacji, ale także w kształtowaniu kultury organizacyjnej (Gabryś 245). Narracje mogą stanowić wzory pożądanych lub zakazanych działań (Pawliszak 77), co jest szczególnie ważne w kontekście wychowawczego charakteru ZHP.

Istotnym aspektem przy analizie dyskursu Związku Harcerstwa Polskiego jest to, że wybrana do badania grupa funkcjonuje jako formalne zrzeszenie osób. Z tego względu cenne w analizie i interpretacji są wnioski pochodzące z badań nad organizacjami, a w szczególności nad dyskursem organizacyjnym. Osadzenie analizy narracji ZHP w kontekście organizacji umożliwia odpowiednie zrozumienie i zinterpretowanie jej realiów (por. Corvellec 8). W swoich badaniach uwzględniam więc aspekty społeczne, nie poprzestając jedynie na analizie językoznawczej. Kontekst społeczny bowiem nie tylko wpływa na kształt tekstów, ale też sam może być przez nie modyfikowany (Nickerson 35) – na tym polega społeczne oddziaływanie narracji. Tożsamość wyrażana w narracji może być wzmacniana przez różnego rodzaju znaki fizyczne, takie jak mundur czy rytuał, oraz abstrakcyjne, jak światopogląd i przynależność do organizacji (Wasilewski, 39). Tożsamość jednostek jest współkonstruowana społecznie, m.in. dzięki przynależności do różnych grup społecznych (Stemplewska-Żakowicz, 113), dlatego w kontekście ZHP, który kładzie duży nacisk na wychowanie i kształtowanie postaw, warto przyjrzeć się temu, jakie idee i wartości przekazuje w swojej narracji. Jak mówi Mistewicz: „nie ma idei bez narracji” (Karnowski i Mistewicz 33).

Badanie narracji harcerskiej opieram na modelu Gimeneza, realizującym socjolingwistyczne podejście do analizy narracji – czyli skupiające się na opisie sieci narracyjnych (*narrative networks*). W związku z tym prowadzone przede mnie badania mają cztery kluczowe etapy:

1. wybór istotnego problemu kluczowej narracji i zbudowanie wokół niego sieci tekstów (wywiadów, dokumentów) (Gimenez 210) – podstawowym elementem narracji, którego szukam w dyskursie harcerskim, są treści związane z Misją ZHP, czyli wychowaniem; zaś sieć tekstów do analizy stanowią omówione wyżej artykuły z harcerskiej prasy;

2. analiza tekstowych i semantycznych wzorców zawartych w tekstach (Gimenez 210). Do tego celu wykorzystuję analizę strategii dyskursywnych stosowanych przez organizację (Kujawa 49, Malewska-Szałygin 92, 93), a główne tematy dyskursu nakreślam za pomocą analizy słów-kluczy (Por. Hess, Duda 23, Lipiński 61).
3. interpretacja lokalnego dyskursu – jak problem jest powiązany z kontekstem jego wytworzenia i konsumowania (Gimenez 210). Przyglądam się zatem specyfice społecznego działania ZHP: wskazuję płaszczyzny i typy komunikacji, a także opisuję tożsamość organizacyjną ZHP: główne cechy organizacji, cechy, które odróżniają ją od innych oraz jej cechy ciągłości czasowej (czyli sugerujące jej identyczność w okresie trwania) (James 33).
4. umieszczenie narracji w kontekście społecznym – jak opisane kwestie łączą się ze specyfiką społeczeństwa (Gimenez 210). Wskazuję na cele, jakim może służyć tworzenie dyskursu harcerskiego oraz przedstawiam możliwe hipotezy dotyczące siły jego oddziaływania i wpływu na inne dyskursy¹¹⁹.

Rekonstrukcja cech dystynktywnych dyskursu harcerskiego wymaga uwzględnienia kontekstu dyskursu, strategii w nim wykorzystywanych oraz struktur semantycznych (Czyżewski i in., Wprowadzenie... 23), dlatego w swoim modelu badań jako główne techniki wybrałam analizę słów kluczowych (pozwalającą wskazać dominujące wątki semantyczne) i analizę strategii dyskursywnych (umożliwiająca opisanie sposobów konstruowania dyskursu). Ze względu na to, że w narracji nie wszystkie znaczenia są ujawniane wprost, istotne jest badanie nie tylko treści, ale również sposobu prowadzenia opowieści (Dziob, 5). Techniki wykorzystane podczas analizy uwzględniają zarówno aspekt treści, jak i formy analizowanego dyskursu. W ten sposób można zidentyfikować efekty oddziaływań społecznych i kulturowych, które wpływają na komunikację w ramach organizacji.

Analizę słów kluczowych wykorzystuję do zidentyfikowania głównych pojęć konstruujących treść omawianego dyskursu¹²⁰, aby wskazać elementy ideologii ZHP, które są najczęstsze i najważniejsze w jego narracji. Przy identyfikacji słów kluczowych

¹¹⁹ W zakresie niniejszych badań nie uwzględniam ankiet ani innych sposobów, które zapewniłyby wiarygodną weryfikację rzeczywistych rezultatów oddziaływania dyskursu harcerskiego. Może stanowić to cenne pole do dalszych badań.

¹²⁰ Inne metody wyodrębniania słów istotnych dla tekstu to modelowanie tematyczne oraz metoda Zeta Craiga, zob. Eder 2016.

w badanym wycinku dyskursu harcerskiego korzystam zarówno z badania automatycznego za pomocą Korpusomatu, jak i z identyfikacji słów kluczowych przy użyciu własnych kompetencji (por. Smoleń-Wawrzusiszyn 161) wynikających z ponad 15-letniej znajomości harcerskiej wspólnoty. W ten sposób można zweryfikować, czy główne pojęcia charakteryzujące analizowane teksty znajdują odzwierciedlenie w słowach kluczowych automatycznie wyróżniających się z korpusu¹²¹. Ponadto analiza słów kluczowych harcerskiego dyskursu pozwala na wyodrębnienie głównych tematów i wartości podejmowanych w bieżącej komunikacji ZHP, zgodnie z założeniem słów kluczy jako symboli idei¹²² (por. Smoleń-Wawrzusiszyn). Przy takim wykorzystaniu tego typu analizy należy przyjąć założenie, że lista słów kluczowych jest jedynie punktem wyjścia do pogłębionej analizy kontekstu (por. Leśniak, Pasek 2020, s. 60), która pozwoli na doprecyzowanie znaczenia słów dominujących w omawianym dyskursie.

Analiza strategii dyskursywnych pozwala z kolei na opisanie sposobów konstruowania omawianego dyskursu. Definicję strategii dyskursywnej przyjmuję za P. Pałką, uznając, że jest to „suma decyzji nadawcy co do sposobu przekazu treści w obrębie wybranego gatunku mowy; jest to zaplanowane działanie mowne nastawione na realizację określonego celu komunikacyjnego” (Pałka 29). Definicja ta wydaje mi się właściwa ze względu na to, że analizowane przeze mnie strategie dotyczą określonych gatunków dziennikarskich (notatka, artykuł publicystyczny, felieton) oraz mają wpływ na realizowanie celów nadawców przez kształtowanie określonej narracji¹²³. Podczas analizy strategii dyskursywnych skupiam się na tych wykorzystywanych w aspekcie pragmatycznym i poznawczym tekstów (por. Wojtak 16, 17), ponieważ odpowiadają one dwóm obszarom analizy dyskursu. Aspekt poznawczy umożliwia skupienie się na treści i formie przekazu, czyli tematyce dyskursu wraz ze sposobem jej przedstawienia. Natomiast aspekt pragmatyczny dotyczy istotnego dla interpretacji dyskursu kontekstu – są tu omówione zatem: obrazy nadawców i odbiorców harcerskiego dyskursu, konteksty, w jakich funkcjonuje (m.in. organizacyjny, społeczny i kulturowy) oraz cele i możliwe rezultaty opublikowanych tekstów. Pozostałe dwa aspekty (strukturalny i stylistyczny)

¹²¹ Na łatwość weryfikowania hipotez badawczych dzięki użyciu narzędzi badań korpusowych wskazują A. Leśniak i Z. Pasek 2020, s. 61.

¹²² Podobną perspektywę badawczą przedstawia także Bartmiński, twierdząc, że: „Odniesienie słów kluczowych do świata wartości stanowi w moim przekonaniu najbardziej interesującą perspektywę badawczą, dającą wgląd w rdzeń kultury, jej »duszę«” (Bartmiński 26).

¹²³ Analizę strategii narracyjnych, które mają potencjał wpływanie na zmiany postaw wśród odbiorców, przedstawili np. Wojtala i Różycki w artykule *Strategie narracyjne w komunikatach prasowych polskich aktorów politycznych a sekurytyzacja wojny na Ukrainie z 2022*, choć zostały one przeprowadzone za pomocą innych niż prezentowane metod.

moim zdaniem mają nikły wpływ na modyfikowanie i konstruowanie idei w narracji, dlatego pomijam je w przedstawionym opisie.

Pochodząca z koncepcji M. Hajera *story line* jest natomiast podsumowaniem rozważań: pozwala na opisanie dyskursu harcerskiego jako uporządkowanego, systemowego połączenia najważniejszych idei i pojęć wykorzystywanych w środowisku. Według Hajera na dyskurs składają się stwierdzenia, układane przez opowiadających w historii. Ich kształt pełni istotną rolę w formowaniu się dyskursu. Koncepcja *story line* to sposób na podsumowanie, przedstawienie skondensowanej, spójnej myśli przewodniej wszystkich opowiadanych historii¹²⁴ (Hajer 69). Oprócz przedstawienia harcerskiego *story line* na koniec porównuję je z ideami i wartościami opisanymi w najważniejszych dokumentach organizacji, aby sprawdzić, czy codzienny dyskurs ZHP wspiera jego normatywnie ustanowione założenia.

Organizacja i przebieg badań

Całe badania przeprowadziłam zgodnie z podejściem *corpus-driven*, co oznacza, że nie weryfikowałam żadnych wstępnych założeń dotyczących struktury danych ani z góry ustalonych kategorii. Posłużyłam się metodą grupowania (ang. *clustering*) – jedną z metod *text mining*, która polega na wyodrębnianiu podzbiorów obiektów o podobnych cechach, np. słów kluczowych nawiązujących do zbliżonych semantycznie obszarów czy celów wytwarzania komunikatów dających podobne efekty. Liczba podzbiorów (kategorii) w takim przypadku nie jest ustalana z góry, lecz wynika bezpośrednio z podobieństw lub różnic między grupowanymi obiektami (Racka 145). Metody *text mining* umożliwiają znalezienie nowych informacji, które nie są dostępne bezpośrednio w analizowanych dokumentach¹²⁵.

Do przeprowadzenia analizy harcerskich artykułów wykorzystałam autorski arkusz analizy, który uwzględnia zarówno kodowanie dedukcyjne (bazujące na wcześniej wskazanych elementach dyskursu), jak i kodowanie indukcyjne (pozwalające na identyfikację aspektów wyłaniających się z samych danych). Zdefiniowane kody obejmują następujące kategorie:

- uczestnicy dyskursu:

¹²⁴ O zastosowaniu tej koncepcji w badaniach dyskursologicznych wspomina S. Rudnicki w przeglądzie definicji pojęcia dyskurs (Rudnicki 177).

¹²⁵ Jest to jednocześnie spójne z charakterem badań jakościowych, czyli uchwyceniem badanych obiektów w naturalnym kontekście oraz dobieraniem metod i teorii do przedmiotu badania (Flick 12).

- autor,
- płeć autora,
- miejsce autora w strukturze organizacji,
- perspektywa wypowiedzi,
- odbiorca tekstu,
- treść dyskursu:
 - tytuł artykułu,
 - temat,
 - słowa kluczowe (z analizy na podstawie kompetencji badacza),
 - główna myśl,
- forma dyskursu
 - styl,
 - gatunek,
 - strategie dyskursywne,
 - specyficzna leksyka (w tym oceniająca),
- cele wytwarzania dyskursu
- rezultaty dyskursu,
- kontekst dyskursu, w tym intertekstualność.

Proces badawczy składał się z kilku etapów. Po dokładnej lekturze tekstów uzupełniany był każdy z wymienionych kodów. Do określenia celów wytwarzania dyskursu wykorzystałam listę siedmiu celów wynikających z przeglądu badań (wiedza, sens, zaangażowanie, kultura, zmiana, tożsamość, więź – zob. podrozdział *Cele wytwarzania dyskursu.*). Analogicznie w tekstach rozpoznawałam strategie zidentyfikowane przez dotychczasowych badaczy (które wymieniam w podrozdziale *Strategie dyskursywne*). Przy określaniu słów kluczowych każdemu tekstowi przypisałam co najmniej jedno, a średnio 2–3 słowa kluczowe, które mogą być pojedynczymi wyrazami lub wyrażeniami. Następnie w etapie analizy wszystkie zgromadzone słowa kluczowe i typy strategii dyskursywnych podzieliłam na kategorie tematyczne na podstawie relacji asocjacyjnych (grupowania).

Do automatycznego wydobycia słów kluczowych z korpusu artykułów harcerskich wykorzystałam Korpusomat, webową aplikację dostępną na stronie korpusomat.pl. Aplikacja ta pozwala na tworzenie, anotowanie i przeszukiwanie

korpusów tekstów, a także dostarcza danych statystycznych, takich jak słowa kluczowe, lista frekwencyjna, najpopularniejsze kolokacje oraz charakterystyczna terminologia (Kieraś i Kobyliński 54). Przy wyznaczaniu słów kluczowych w danym korpusie bierze się pod uwagę nie tylko frekwencję danych wyrażeń, ale także ich istotność jako wyróżnika tekstu (Oleksy i in. 10). Korpusomat oblicza słowa kluczowe na podstawie porównania listy frekwencyjnej korpusu z listą frekwencyjną korpusu referencyjnego, którym jest milionowy korpus NKJP (Kieraś i Kobyliński). Wyodrębnione w Korpusomacie słowa kluczowe uszeregowałam pod względem frekwencji w zbiorze tekstów, ponieważ najczęściej występujące słowa-klucze są tymi najbardziej charakterystycznymi dla dyskursu harcerskiego. Aby na liście pozostały jedynie słowa kluczowe relewantne znaczeniowo, wyodrębniłam z listy te w formie rzeczowników, czasowników, przymiotników i zaimków. W kontekście prowadzonych badań takie podejście pozwala na obiektywne i przekonujące zweryfikowanie hipotez badawczych, ponieważ opiera się na identyfikacji powtarzających się wzorców zachowań jednostek leksykalno-składniowych w dużych zbiorach tekstów, a nie na analizie pojedynczych przypadków czy spekulacyjnym charakterze wnioskowania (Bączkowska, Tematyka... 198).

Rozdział 4.

Analiza słów kluczowych

Pierwszą część analizy dyskursu harcerskiego stanowi analiza słów kluczowych jako przekazników głównych tematów i wartości dyskursu. Kolejno omawiam więc słowa kluczowe wyodrębnione w wyniku analizy jakościowej oraz ilościowej.

Jakościowa analiza słów kluczowych

Słowa kluczowe to jedna z kategorii występujących w arkuszu analizy jakościowej, który opracowałam przed lekturą zgromadzonych artykułów z harcerskich czasopism. W trakcie analizy każdy z tekstów został opatrzony co najmniej jednym słowem kluczowym (zwykle były to 2–3 określenia), które oddawało główny temat/przesłanie artykułu. W sumie w trakcie analizy jakościowej zidentyfikowałam 1662 słowa kluczowe dla 516 tekstów.

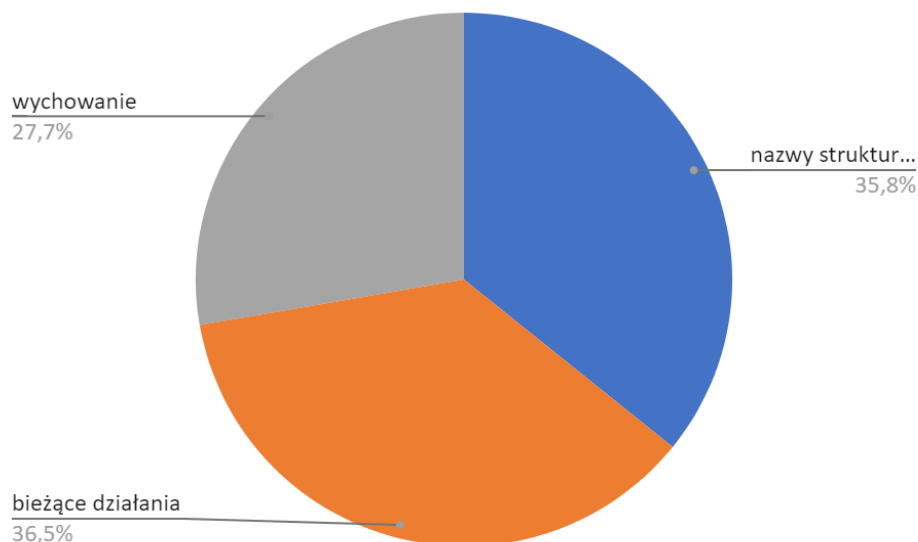
Ze względu na fakt, że wśród zebranych tekstów pojawiły się treści w żaden sposób niezwiązane z harcerstwem, wprowadziłam również dodatkowe słowo kluczowe ‘ZHP’ dla wszystkich artykułów bezpośrednio odnoszących się do działania Związku. Na 516 tekstów w obu analizowanych czasopismach tylko 69 (13%) nie porusza bezpośrednio tematów związanych z organizacją. Jednocześnie nie znaczy to, że są to teksty oderwane od harcerskich wartości, o czym wspominałam w omówieniu tematów artykułów (zob. podrozdział *Tematy podejmowane w ramach dyskursu harcerskiego*).

Po zakończonej analizie zebrałam wszystkie zidentyfikowane słowa kluczowe, a następnie na podstawie relacji asocjacyjnych podzieliłam je na kategorie tematyczne, które układają się w trzy główne obszary: **nazwy strukturalne**¹²⁶ – 595 słów kluczowych

¹²⁶ Kategoria *nazwy strukturalne* odnosi się do nazw związanych ze szczeblami struktury ZHP. Związek Harcerstwa Polskiego tworzą: drużyny (podstawowe jednostki organizacyjne), które skupione są w ramach hufców (jednostki terytorialne na obszarze miasta/powiatu). Hufce przynależą do chorągwi (jednostki terytorialne, zwykle działające na terenie województwa), zaś praca chorągwi jest wspierana i nadzorowana przez zespoły z poziomu centralnego (ogólnopolskiego). Wśród zespołów centralnych ZHP znajdują się m.in. Rada Naczelna ZHP (organ uchwałodawczy), Główna Kwatera ZHP (zarządza bieżącymi działaniami całej organizacji) oraz Wydziały GK ZHP (wspierają funkcjonowanie organizacji, np. Wydział Komunikacji i Promocji, Wydział Wsparcia Metodycznego). Por. Struktura ZHP, online: <https://zhp.pl/odkryj/struktura-zhp/>, dostęp 29.01.2024.

(35,8%), **określenia związane z bieżącymi działaniami organizacji** – 606 słów kluczowych (36,5%) oraz **pojęcia odnoszące się do wychowania** – głównego zadania wynikającego z Misji ZHP – 461 słów kluczowych (27,7%)¹²⁷.

Wykres 1. Rozkład procentowy słów kluczowych z analizy jakościowej

Źródło: oprac. własne.

Jak widać na powyższym wykresie, każdy z tych obszarów jest w podobnym stopniu dyskutowany w analizowanych mediach harcerskich, choć najniższą reprezentację ma zagadnienie wychowania. Trzeba pamiętać także, że większości tekstów odpowiadało więcej niż jedno słowo kluczowe, ponieważ nierzadko bieżące wydarzenia były pretekstem do refleksji nad wartościami lub dyskusja nad założeniami strukturalnymi prowadziła do konieczności podejmowania konkretnych działań.

Słowa kluczowe związane z bieżącymi działaniami ZHP

Najliczniejsza grupa słów kluczowych (606) dotyczy bieżących działań organizacyjnych i wskazuje na różne aspekty podejmowanych w ZHP aktywności: wydarzenia ogólnozwiązkowe, działania zespołów centralnych, wydarzenia lokalne (na poziomie chorągwi – województwa lub hufca – miasta/powiatu), a także współpracy zewnętrzne czy aktualne konflikty. Dodatkowo ze względu na analizowany zakres czasowy (2017–2022) pojawiają się też słowa kluczowe nawiązujące do pandemii COVID-19, która miała

¹²⁷ *Słowo, określenie oraz pojęcie* to terminy wykorzystywane zamiennie w opisie badań.

istotny wpływ na działanie organizacji. Przytoczone przykłady słów kluczowych zostały dobrane tak, by zaprezentować różne rodzaje w ramach danych podgrup, np. nazwy pospolite i nazwy własne, pojedyncze określenia i wyrażenia. Warto zaznaczyć również, że w większości analizowanych podgrup znajdują się takie słowa kluczowe, które występowały wielokrotnie (jako kluczowe dla wielu artykułów).

Kategoria: działania organizacyjne

Aż 478 słów kluczowych dotyczy aktywności podejmowanych w ramach ZHP. Poniżej przedstawiam podkategorie reprezentujące różne typy działań organizacyjnych wraz z liczbą słów kluczowych, które do tej podkategorii należą.

Najliczniejszą podkategorią słów kluczowych związanych z działaniami organizacyjnymi ZHP są nazwy *form wyjazdowych*. Wśród 92 słów kluczowych znajdują się m.in.: *biwak*¹²⁸, *obóz*¹²⁹, *obóz wędrowny*¹³⁰, *rajd*¹³¹, *Rajd Odkrywców*¹³², *rejs*, *pielgrzymka ZHP*, *Wędrownicza Watra*¹³³, *zlot*¹³⁴, *Zlot Kadry ZHP*, *złaz*¹³⁵.

Drugą co do liczebności podkategorią nazw działań organizacyjnych jest zbiór *wydarzenia związkowe*, w którym uwzględniłam wszystkie wydarzenia z poziomu centralnego (na skalę całej organizacji), które nie są wyjazdami. Wśród 87 słów kluczowych znajdują się np. *akcja Czuwam dla Ziemi*¹³⁶, *Betlejemskie Światło Pokoju*¹³⁷, *Dzień Myśli Braterskiej*¹³⁸, *konferencje*, *konferencja harcmistrzowska*, *konferencja metodyczna*.

¹²⁸ Krótka forma wyjazdowa, zwykle organizowana w weekendy dla zastępu, drużyny lub szczeplu. O ile nie podano inaczej, wyjaśnienia harcerskich określeń pochodzą od Autorki.

¹²⁹ Wakacyjny harcerski wyjazd, zwykle trwa 2–3 tygodnie.

¹³⁰ Wakacyjny wyjazd w formie wędrowki, bez stałego miejsca noclegu.

¹³¹ Impreza turystyczna łącząca wędrowki z realizacją programu (zwykle z określoną fabułą).

¹³² Jedna z największych cyklicznych harcerskich imprez turystycznych w Polsce dla polskich i zagranicznych uczestników, zob. <https://rajdodkrywcow.zhp.pl/rajd/>, dostęp 27.10.2023.

¹³³ Cykliczne wydarzenie letnie łączące rajd i zlot dla wędrowników, zob. <https://watra.zhp.pl/>, dostęp 27.10.2023.

¹³⁴ Tematyczna impreza turystyczna odbywająca się w określonym miejscu.

¹³⁵ Impreza turystyczna, podczas której grupy wyruszają z różnych miejsc, aby dojść do jednego punktu centralnych wydarzeń, por. [hasło] *Złaz*, Słownik języka polskiego, online: <https://sjp.pl/Z%C5%81AZ>, dostęp 27.11.2023.

¹³⁶ Centralna akcja propagująca znaczenie służby w swoim najbliższym środowisku, zob. <https://strony.zhp.pl/czuwam-dla-ziemi/>, dostęp 27.11.2023.

¹³⁷ Wydarzenie związane z przekazaniem światła zapalanego od świecy w Grocie Narodzenia Pańskiego w Betlejem. Skauci i harcerze przekazują je między sobą, ale też zanoszą do wielu instytucji publicznych jako symbol pokoju i wzajemnego zrozumienia między wszystkimi ludźmi, zob. *Idea*, <https://swiatlo.zhp.pl/idea/>, dostęp 27.10.2023.

¹³⁸ Święto obchodzone przez skautów na całym świecie 22 lutego – w dzień urodzin twórcy skautingu Roberta Baden-Powella.

Trzecia najliczniejsza grupa słów kluczowych obejmuje *harcerskie aktywności*, podejmowane w ramach regularnych działań drużyn. Znajdują się w niej 52 słowa kluczowe, w tym np. *akcje zarobkowe*¹³⁹, *Akcja Znicz*¹⁴⁰, *gala, festiwale muzyczne, JOTA*¹⁴¹, *konkurs, marsz, program drużyny*¹⁴², *próby na stopnie*¹⁴³, *przekazanie drużyny*¹⁴⁴, *wędrówka, wirtualne ognisko*¹⁴⁵, *zaprawa poranna*¹⁴⁶, *zbiórki*¹⁴⁷.

Kolejna podgrupa 48 słów kluczowych skupia się wokół *wyborów w ZHP*. Znajdują się w niej m.in.: *delegaci*¹⁴⁸, *głosowanie, kandydaci na naczelnika, Ordynacja wyborcza ZHP*¹⁴⁹, *tajność głosowań, wybory GK*¹⁵⁰, *wybór władz ZHP, zbiórka wyborcza*¹⁵¹, *zjazd nadzwyczajny*¹⁵², *Zjazd ZHP*¹⁵³.

Podkategorię liczącą 42 słowa kluczowe stanowią *uroczystości*. Tą etykietą zostały opatrzone wszystkie terminy odnoszące się do uczestnictwa harcerzy w uroczystościach państwowych, kościelnych czy instytucjonalnych w ramach aktywnej służby lub w charakterze reprezentacyjnym. Oprócz generycznego słowa kluczowego *uroczystości*, które dominuje w tej podkategorii, pojawiły się również te bardziej precyzyjne, np.: *Dzień Polskiej Harcerki*¹⁵⁴, *Dzień Zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego, Święto Flagi, WOŚP*¹⁵⁵.

¹³⁹ Inicjatywy podejmowane przez jednostki w celu zarobienia na ich bieżące działania, np. wyjazd na obóz. Akcje zarobkowe mogą mieć formę np. kiermaszu ciast lub ozdób świątecznych, pakowania zakupów itd.

¹⁴⁰ Rodzaj akcji zarobkowej, która odbywa się na początku listopada i polega na sprzedawaniu przez harcerzy zniczy na cmentarzach.

¹⁴¹ Jamboree on the Air – międzynarodowa inicjatywa, w ramach której skauci z całego świata w trzeci weekend października wybierają się na wędrówkę w swoim środowisku, a relacjami dzielą się m.in. za pomocą mediów społecznościowych.

¹⁴² Zwykle plan na rok, uwzględniający tematy zbiórek, rodzaje wydarzeń i wyjazdów, w których będzie brała udział jednostka.

¹⁴³ Indywidualnie ułożone zestawy zadań, dzięki którym harcerze nabywają kompetencje adekwatnie do wieku, po ukończeniu próby mogą posługiwać się nazwą danego stopnia, np. przy meldowaniu.

¹⁴⁴ Uroczyste przekazanie funkcji drużynowego – prowadzącego jednostkę – następcy.

¹⁴⁵ Spotkanie online o charakterze refleksyjno-integracyjnym, popularne zwłaszcza w okresie pandemii COVID-19.

¹⁴⁶ Rozgrzewka sportowa, którą harcerze robią o poranku na wyjazdach.

¹⁴⁷ Regularne spotkania w ramach podstawowych jednostek organizacyjnych, np. cotygodniowe zbiórki zastępów lub comiesięczne zbiórki drużyny, podczas których harcerze realizują program i rozwijają swoje kompetencje.

¹⁴⁸ Przedstawiciele hufców lub rejonów hufców na zjazd chorągwi bądź Zjazd ZHP, zob. Statut ZHP §41.

¹⁴⁹ Uchwalany przez Radę Naczelną ZHP dokument określający szczegółowe zasady i tryb wyboru władz oraz delegatów w ZHP, zob. Statut ZHP §42.

¹⁵⁰ Wybór Głównej Kwatery – zarządu ZHP podczas Zjazdu ZHP.

¹⁵¹ Spotkanie hufca lub rejonu hufców, podczas którego wybierani są delegaci na zjazd.

¹⁵² Zwoływany w celu podjęcia kluczowych decyzji w kryzysowych sytuacjach; istnieją zjazdy nadzwyczajne hufców, chorągwi, Zjazd Nadzwyczajny ZHP.

¹⁵³ Najwyższa władza w ZHP, która decyduje m.in. o wyborze Naczelnika i Przewodniczącego ZHP, przyjmuje strategię rozwoju organizacji oraz uchwała Statut ZHP, zob. Statut ZHP §64.

¹⁵⁴ Obchodzone w pierwszą niedzielę października wspomnienie harcerzek poległych i zaginionych w trakcie II wojny światowej.

¹⁵⁵ Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy.

W podkategorii *szkolenia* znalazło się 40 słów kluczowych, w tym przede wszystkim nazwy ogólne: *kształcenie kadry, kursy, szkolenia, warsztaty* oraz jedna nazwa własna: *Wood Badge*¹⁵⁶.

Podkategoria licząca 37 słów kluczowych to *wydarzenia lokalne*, czyli takie, które nie dotyczą całej organizacji i nie są ogólnymi nazwami form działania jak omawiane wyżej *harcerskie aktywności*. Znalazły się tutaj m.in.: *60-lecie Chorągwi Ziemi Lubuskiej, III Dolnośląski Festiwal Kultury Harcerskiej Chorągwi Dolnośląskiej, X Gala Mistrzów Harcerstwa Chorągwi Śląskiej ZHP, nadanie sztandaru Chorągwi Zachodniopomorskiej, reaktywacja hufca ZHP Biała Podlaska, Zlot drużyn wędrowniczych Chorągwi Białostockiej, Zlot Chorągwi Podkarpackiej*.

W podkategorii *działania zespołów centralnych* znalazły się 34 słowa kluczowe bezpośrednio odnoszące się do aktywności władz ZHP i zespołów centralnych, czyli np. *inauguracja Instytucji Certyfikującej ZHP*¹⁵⁷, *posiedzenie Naczelnego Sądu Harcerskiego, spotkanie Wydziału Komunikacji i Promocji Głównej Kwatery, uchwała Centralnej Komisji Rewizyjnej, zbiórka Rady Naczelnej ZHP*.

Bieżące działania organizacyjne to podkategoria licząca 29 słów kluczowych podkategoria. Zgromadzone tu jednostki dotyczą różnych elementów harcerskich działań, które jednak nie są konkretnymi formami pracy, jak słowa kluczowe omówione w kategorii *harcerskie aktywności*, lecz dotyczą raczej kluczowych procedur i działań administracyjnych, wspierających bieżące funkcjonowanie organizacji. Mamy tutaj takie słowa kluczowe jak np.: *1% podatku, badanie opinii, badanie potrzeb, dofinansowania, finanse, ocena pracy, podsumowanie roku, składka członkowska, skrócenie kadencji*.

Istotnie wyróżniającą się podgrupę słów kluczowych stanowią te związane z konfliktami w ZHP (24). Znajdują się tutaj słowa i związku m.in.: *konflikt władz, kryzys, kryzys wizerunkowy, manipulacja, różnice, różnice światopoglądowe, spór, spór władz centralnych*.

Z uwagi na szczególny okres, z którego pochodzą badane teksty, nie zabrakło również słów kluczowych powiązanych z pandemią COVID-19, która istotnie wpłynęła na bieżące działanie organizacji. Wśród 13 słów kluczowych w tej kategorii znalazły się: *COVID-19, koronawirus, pandemia, szczepienia*.

¹⁵⁶ Rodzaj kursu podharcemistrzowskiego, który jest liderekim kursem przeżyciowym zgodnym z wytycznymi WOSM (Światowej Organizacji Ruchu Skautowego), zob. <http://woodbadge.pl/>, dostęp 27.11.2023.

¹⁵⁷ Podmiot uprawniony do wydawania certyfikatów poświadczających posiadanie danych kompetencji, zob. <https://zhp.pl/instytucja-certyfikujaca/o-instytucji>, dostęp 27.11.2023.

Największy udział w kategorii *działań organizacyjnych* mają słowa kluczowe dotyczące form wyjazdowych, co wydaje się naturalne, ponieważ wyjazdy stanowią jedne z najwyraźniejszych i zarazem najatrakcyjniejszych działań w organizacji. Istotną częścią tego zbioru są też słowa kluczowe związane z wyborami w ZHP – wynika to po części z faktu, że okres analizy objął zmianę Naczelnika ZHP, ale niemal 10% udział tekstów podejmujących ten temat (48 na 516 wszystkich artykułów) świadczy o wadze demokratycznych procesów w organizacji. Wysoka liczebność kategorii dotyczącej szkoleń koreluje z ideą rozwoju zapisaną w Misji ZHP („Misją ZHP jest wychowywanie młodego człowieka, czyli wspieranie go we wszechstronnym rozwoju (...)”), zaś liczne słowa kluczowe w kategorii *uroczystości* podkreślają, że idea służby jest w organizacji żywa.

Analiza słów kluczowych ujawnia także, że zebrane teksty koncentrują się na działaniach na różnych poziomach organizacji. Wspomnienia o działaniach zespołów centralnych świadczą o chęci publicznego informowania jak największej grupy członków ZHP o tym, co dzieje się na poziomie zarządzającym organizacją, stąd np. sprawozdania dotyczące prac zespołów Głównej Kwatery czy władz Związku – m.in. informacje o przebiegu zbiórek Rady Naczelnej ZHP przyporządkowane do tej kategorii słów kluczowych. Z kolei wspomnienie działań na poziomie lokalnym – w hufcu lub chorągwi (37 słów kluczowych) – w harcerskich mediach ogólnopolskich odzwierciedla znaczenie pracy na poziomie podstawowym oraz regionalnym w ramach ZHP.

Jak w każdej dużej zbiorowości, tak i w ZHP występują wewnętrzne spory, co odzwierciedlają słowa kluczowe związane z konfliktami. Mają one wydźwięk negatywny: *konflikt władz, kryzys* bądź neutralny: *różnice światopoglądowe, różnice poglądów*. Bliżej sposobowi relacjonowania tych sporów przyglądam się w rozdziale *Analiza strategii dyskursywnych*.

Kategoria: działania pozaorganizacyjne

Spośród analizowanych słów kluczowych związanych z działaniami ZHP 128 dotyczy działań wychodzących poza organizację. Są to:

- wydarzenia międzynarodowe – 92 słowa kluczowe, np. 37 Światowa Konferencja WAGGGS, 25. Światowe Jamboree Skautowe¹⁵⁸, Intecamp¹⁵⁹, jamboree¹⁶⁰, Światowa Konferencja Skautowa, zlot międzynarodowy, zlot online,
- współpracy – 24 słowa kluczowe, np. inauguracja współpracy ZHP – WOSM – UNICEF, list intencyjny¹⁶¹, porozumienia między organizacjami, program ROHiS¹⁶², zespół Polsko-Niemiecki,
- wydarzenia wspólne z innymi organizacjami harcerskimi – 12 słów kluczowych, np. Forum o Wychowaniu Organizacji Harcerskich i Skautowych, rekolekcje duszpasterzy i kapelanów harcerskich, spotkanie Rady Organizacji Harcerskich, Zlot Harcerstwa.

Liczebność tej grupy słów kluczowych wskazuje na zaangażowanie ZHP w międzynarodową i międzyorganizacyjną wymianę doświadczeń z innymi instytucjami działającymi według podobnych zasad (organizacje skautowe, harcerskie). Widać, że istotny aspekt w mediach ZHP stanowi również komunikacja podejmowanych współprac z instytucjami państwowymi i samorządowymi.

Słowa kluczowe związane z nazwami strukturalnymi

Do kategorii *nazwy strukturalne* zostało przyporządkowanych 595 słów kluczowych. Najwyższą frekwencją w tej grupie wyróżnia się *ZHP* (449 wystąpień), ponieważ – zgodnie z przedstawionymi wyżej założeniami badawczymi – to słowo kluczowe wykorzystywałam do oznaczenia każdego tekstu, który w jakikolwiek sposób nawiązywał do działania organizacji. Dzięki temu mogłam określić, jak wiele tekstów publikowanych w harcerskich mediach nie dotyczy samego harcerstwa.

Pozostałe 147 słów kluczowych w tej kategorii to formalne nazwy osób, funkcji lub zespołów działających w ramach struktury ZHP. Dominują wśród nich nazwy zbiorowe (119):

¹⁵⁸ Światowe Jamboree Skautowe to największe międzynarodowe wydarzenie skautowe, odbywające się co cztery lata w innym kraju.

¹⁵⁹ Europejski zlot skautowy odbywający się co roku w innym miejscu.

¹⁶⁰ Międzynarodowy zlot skautowy.

¹⁶¹ Dotyczący współpracy z Urzędem Marszałkowskim.

¹⁶² Program wsparcia harcerstwa, zob. <https://niw.gov.pl/nasze-programy/program-wsparcia-harcerstwa/>, dostęp 27.10.2023.

- nazwy zespołów – 62, np. *Rada Naczelna*¹⁶³, *Główna Kwatera*¹⁶⁴, *referat wędrowniczy*¹⁶⁵, *komisja historyczna*¹⁶⁶, *Harcerski Instytut Badawczy*¹⁶⁷, *Strefa Pomocy*¹⁶⁸, *sztab WOŚP*¹⁶⁹,
- rzeczowniki zbiorowe określające grupy osób o tych samych cechach – 37: *instruktorzy*¹⁷⁰, *kadra wędrownicza*¹⁷¹, *seniorzy*¹⁷², *wędrownictwo*¹⁷³, *wodniacy*¹⁷⁴, *akademy*¹⁷⁵,
- nazwy instytucji bądź jednostek strukturalnych – 19: *Chorągiew Krakowska*¹⁷⁶, *drużyny*¹⁷⁷, *Muzeum Harcerstwa*¹⁷⁸, *Nieprzetarty Szlak*¹⁷⁹.

Z kolei 28 słów kluczowych to nazwy osobowe, które wskazują na rolę w organizacji (*harcerz, instruktor*), stopień (*przewodnik*), bądź pełnioną funkcję (*naczelnik ZHP, przewodniczący ZHP, szef referatu, komendant*). Na podstawie dysproporcji między liczbą nazw osobowych i zbiorowych można stwierdzić, że w komunikacji na poziomie centralnym częściej podejmuje się tematy dotyczące całych grup członków organizacji, a rzadko wykorzystuje się perspektywę pojedynczych osób – wyjątek stanowią tu przedstawiciele najwyższych funkcji w organizacji, którzy pojawiają się w komunikacji ze względu na wagę swojej roli i podejmowane kluczowe decyzje.

¹⁶³ Władza uchwałodawcza ZHP.

¹⁶⁴ Władza wykonawcza ZHP.

¹⁶⁵ Zespół na poziomie chorągwi, który wspiera pracę metodyczną wędrowników.

¹⁶⁶ Zespół na poziomie hufca lub chorągwi, który dba o harcerski dorobek.

¹⁶⁷ Zespół analityczny prowadzący badania o ZHP i na potrzeby władz ZHP.

¹⁶⁸ Zespół instruktorów z przeszkoleniem psychologicznym, udzielający wsparcia psychologicznego harcerzom i instruktorom.

¹⁶⁹ Zespół utworzony na potrzeby przeprowadzenia zbiórki na WOŚP.

¹⁷⁰ Osoby, które złożyły Zobowiązanie Instruktorskie.

¹⁷¹ Instruktorzy i osoby pełnoletnie prowadzące zajęcia dla wędrowników.

¹⁷² Harcerze i instruktorzy, którzy ukończyli 55 lat i złożyli stosowną deklarację właściwemu komendantowi.

¹⁷³ Najstarsza grupa wiekowa w ZHP, skupiająca osoby w wieku 15–21 lat.

¹⁷⁴ Harcerze działający w drużynach o specjalności wodnej.

¹⁷⁵ Członkowie ZHP działający w kręgach akademickich przy uczelniach wyższych.

¹⁷⁶ Terytorialna jednostka z ZHP skupiająca hufce z terenu województwa małopolskiego.

¹⁷⁷ Podstawowe jednostki organizacyjne w ZHP.

¹⁷⁸ Instytucja muzealna dbająca o zachowanie harcerskiego dziedzictwa.

¹⁷⁹ Ruch drużyn, które działają w placówkach kształcenia specjalnego, zakładach opiekuńczych, wychowawczych, zespołach opieki zdrowotnej, warsztatach terapii zajęciowej, domach pomocy społecznej.

Słowa kluczowe związane z wychowaniem i innymi wartościami harcerskimi

Grupa słów kluczowych związanych z szeroko pojętymi ideami ZHP liczy 461 jednostek, co stanowi 27,7% wszystkich słów kluczowych zidentyfikowanych w badaniu jakościowym. W ramach tego zbioru można wyróżnić dwie podgrupy – określenia związane z ideami organizacyjnymi ZHP (219) oraz słowa odnoszące się do różnych obszarów, które mogą być elementami wychowania w ZHP (242). Pierwsze z nich to wartości, założenia i idee, które zostały w analizowanych artykułach wyrażone wprost, są elementem prowadzonej dyskusji/refleksji, a jednocześnie stanowią elementy charakterystyczne dla ZHP jako organizacji. Natomiast słowa zebrane w drugiej grupie dotyczą różnych obszarów życia człowieka, które ZHP porusza i w których doradza. Mimo że na poziomie leksykalnym te słowa kluczowe odnoszą się wprost do aspektów życia człowieka, uważam, że należy zakwalifikować je do słów kluczowych związanych z wychowaniem – na poziomie kontekstowym pojawiają się w artykułach właśnie w celu wychowawczym: przekazania wiedzy, kształtowania kompetencji i skłaniania do refleksji.

Kategoria: idee organizacyjne

W pierwszej grupie znajdują się wszystkie te słowa kluczowe, które określają ZHP jako organizację i nadają jej konkretny kształt ideowy. Najliczniejszą grupę tworzy 89 słów kluczowych nazywających *wartości*, które ZHP realizuje w swoich działaniach. Ze względu na cel całej analizy, jakim jest rekonstrukcja harcerskiego *story line* oraz porównanie jej z ideami pochodzącymi z dokumentów organizacyjnych, szczegółowo omówię wszystkie słowa kluczowe tworzące obszar tematyczny *wartości*.

Na pierwszym miejscu z 45 wystąpieniami uplasowało się słowo kluczowe *służba*. Tym mianem są określane wszystkie działania prowadzące do zostawiania świata lepszym, niż się go zastało, przykładowe harcerskie akcje podejmowane w ramach służby to np.: zbiórka przedmiotów na rzecz schroniska, sprzątanie lasu, kartki z życzeniami dla podopiecznych lokalnych domów opieki, warta podczas uroczystości państwowych, lokalne spotkania z pieśnią patriotyczną¹⁸⁰. Do tej kategorii można też zaliczyć słowo kluczowe *pomoc* – również akcentujące działania dla innych. W czterech przypadkach wystąpiło ono wraz z dodatkowym określeniem: *pomoc uchodźcom* (dwa wystąpienia), *pomoc psychologiczna* i *pomoc międzynarodowa*.

¹⁸⁰ Więcej nt. służby w ZHP można przeczytać na stronie: <https://zhp.pl/sluzba/wstep>, dostęp 17.11.2023.

Następne pod względem liczebności są określenia ogólne: *wartości* (6) oraz *normy moralne* (3), którymi zostały oznaczone artykuły podejmujące generalną refleksję nad pracą z wartościami w harcerstwie. Kolejne słowa kluczowe akcentują działanie i są to *zaangażowanie* (3) oraz *aktywizm* (2). Czterokrotnie w badanym zbiorze tekstów pojawiły się słowa kluczowe *relacje* i *odpowiedzialność*, zaś trzykrotnie wystąpiła *wdzięczność*. Po dwa rekordy odnotowano przy słowach kluczowych *pamięć*, *braterstwo* oraz *bezpieczeństwo*. Pozostałe 13 słów kluczowych związanych z wartościami wystąpiło tylko raz i są to: *jawność*, *lojalność*, *niepodległość*, *otwartość*, *pogodność*, *prawda*, *rozmowa*, *rozwój*, *równość*, *satysfakcja*, *świadomość*, *tolerancja*, *transparentność*.

Powyższe omówienie wartości uwzględnionych w analizowanych artykułach wskazuje na fakt, że działania ZHP są kształtowane na podstawie naprawdę szerokiego katalogu wartości. Jedną z centralnych stanowi pomoc, podkreślająca harcerską gotowość do niesienia wsparcia innym. Z kolei ogólne dyskusje nad tematem wartości, norm moralnych i zaangażowania świadczą o tym, że organizacja dba o etyczne podstawy podejmowanych działań. Wśród analizowanych pojęć widać również wiele wartości istotnych społecznie (jak *lojalność*, *równość*, *prawda*, *tolerancja* itp.), które nawiązują do stawianego sobie przez ZHP zadania kształtowania świadomych obywateli Polski. Mimo że większość przytoczonych wartości wiąże się z dbaniem o innych i kształtowaniem etycznych relacji, znajdują się tu również odniesienia do rozwoju osobistego, np. *satysfakcja*, *świadomość* czy *pogodność*, co po raz kolejny koresponduje z zawartym w Misji ZHP założeniem *wszechstronnego rozwoju*¹⁸¹. Dzięki przekazywaniu w organizacyjnej komunikacji tak szerokiego katalogu wartości, ZHP promuje ważne postawy społeczne i obywatelskie.

Drugą co do wielkości grupą słów kluczowych opisujących idee organizacyjne ZHP są *założenia organizacji*. Wśród 45 słów kluczowych w tej podkategorii znalazły się:

¹⁸¹ Por. Misja ZHP, online: <https://zhp.pl/odkryj/misja-zhp>, dostęp 29.11.2023.

- nazwy dokumentów regulujących działanie organizacji, np. *Podstawy wychowawcze ZHP, Prawo Harcerskie, Statut ZHP*¹⁸², *System instrumentów metodycznych*¹⁸³, *System stopni instruktorskich*¹⁸⁴ czy *Strategia ZHP*¹⁸⁵,
- nazwy elementów metody i metodyki harcerskiej: *instrumenty metodyczne, nagrody i kary, osobisty przykład, pozytywność oddziaływań, program, stawianie wyzwań,*
- pojęcia odnoszące się do tego, co charakteryzuje ZHP jako organizację: *apolityczność, idea organizacji, marka ZHP, organy statutowe, tożsamość,*
- związki wskazujące na rozwój organizacji: *reforma metodyczna, rozwój organizacji, uczenie się na błędach, wyzwania ZHP.*

Kolejną podkategorię słów kluczowych stanowią *obrzędowość i zwyczaje*, które budują harcerską kulturę na poziomie wizualnej reprezentacji i zachowań. Do 37 określeń w tej grupie należą m.in.: *Czuwaj*¹⁸⁶, *Jubileuszowa Odznaka Wędrownictwa, mundur, patron harcerstwa, piosenki harcerskie, Odznaka Skautów Świata, odznaki, Primus Inter Pares*¹⁸⁷, *siedziba harcerska, sztandar, tradycje, wyróżnienia*. Podobnie jak w wielu innych grupach znajdują się tutaj zarówno nazwy pospolite, jak i własne.

Ważnymi elementami budującymi ZHP jako organizację są również historia harcerstwa oraz powiązania ze skautingiem, co znajduje odzwierciedlenie w dwóch kolejnych podkategoriach: *historia harcerstwa* (23 słowa kluczowe) oraz *skauting* (15 słów kluczowych). W pierwszej grupie znajdują się słowa kluczowe oznaczające artykuły nawiązujące do różnych historycznych wydarzeń lub pracy z historią harcerstwa w ZHP: *historia harcerstwa, historia wędrownictwa, historia ZHP*, a także te nawiązujące do konkretnych postaci/wydarzeń będących bohaterami tekstów: *Aleksander Kamiński*¹⁸⁸,

¹⁸² Najważniejszy dokument określający formalne podstawy działania ZHP, <https://zhp.pl/statut-zhp>, dostęp 27.11.2023.

¹⁸³ Zbiór narzędzi wspierających rozwój członków ZHP na każdym etapie wiekowym, zob. System Instrumentów Metodycznych, <https://zhp.pl/sim>, dostęp 29.11.2023.

¹⁸⁴ Narzędzia służące do rozwoju harcerskich instruktorów-wychowawców. Obejmują trzy stopnie: przewodnik/przewodniczka, podharcemistrz/podharcemistrzyni, harcistrz/harcemistrzyni.

¹⁸⁵ Uchwalany przez Zjazd ZHP dokument wskazujący kierunek rozwoju organizacji wraz z wizją i celami na konkretne lata. Obecnie realizowana jest Strategia Związku Harcerstwa Polskiego na lata 2018-2025, zob. Wprowadzenie do strategii ZHP 2025, <https://zhp.pl/strategia2025/wprowadzenie>, dostęp 29.11.2023.

¹⁸⁶ Harcerskie powitanie wprowadzone w Polsce w 1912 r., zob. Symbolika pozdrowienia „Czuwaj!”, <https://zhp.pl/odkryj/czuwaj>, dostęp 29.11.2023.

¹⁸⁷ Od łac. pierwszy wśród równych sobie, tytuł nadawany podczas Wędrowniczej Watry wyróżniającemu się patrolowi, biorącemu udział w wydarzeniu.

¹⁸⁸ Harcistrz, współtwórca metodyki zuchowej – sposobu pracy z najmłodszą grupą wiekową w ZHP: dziećmi w wieku wczesnoszkolnym.

*Olga Drahonowska-Małkowska*¹⁸⁹, *zlot w Birmingham*¹⁹⁰. Do tej podkategorii zaliczyłam również słowa kluczowe: *wspomnienie, sławni harcerze oraz zasłużeni dla polskiego harcerstwa*, które zostały przypisane do tekstów o charakterze wspomnieniowym. Z kolei w podgrupie *skauting* znalazły się słowa kluczowe zarówno w formie nazw pospolitych (*skauting, organizacje harcerskie*), jak i nazw własnych: *WAGGGS, WOSM, ZHR*¹⁹¹, *Zawisza*¹⁹².

Ostatnią, najmniej liczną, kategorię buduje dziewięć słów kluczowych nazywających *zmiany*. Uwzględniłam ją w obszarze idei organizacyjnych, ponieważ w kontekście analizowanych artykułów te słowa kluczowe takie jak: *zmiana, zmiana Prawa Harcerskiego, zmiana władzy, zmiany organizacyjne* odnoszą się do postawy ZHP jako organizacji stale rozwijającej się i doskonalącej swoje działania.

Temat idei organizacyjnych jest podejmowany w bieżącej komunikacji ZHP na różne sposoby i w każdym przypadku jest spójny z najważniejszymi założeniami organizacji – podkreślanie wagi działania na rzecz innych, praca z wartościami, tworzenie własnych zwyczajów, honorowanie przeszłości i harcerskich bohaterów oraz otwartość na stały rozwój nie tylko harcerzy, ale też samej organizacji.

Kategoria: obszary wychowania w ZHP

Pozostałe 242 słowa kluczowe w tej grupie odnoszą się do różnych obszarów życiowych, poruszanych w komunikacji ZHP. W analizowanych artykułach są one przybliżane czytelnikom wraz z zachętą do refleksji lub konkretnymi radami związanymi z poprawnymi zdaniem autorów zachowaniami w danym obszarze.

Tematyka tego typu artykułów rozkłada się następująco:

Tabela 1. Obszary wychowania w ZHP

Podejmowany temat	Liczba powiązanych słów kluczowych	Przykładowe słowa kluczowe dotyczące tematu
polityka	36	<i>wybory prezydenckie, zadania posła, Parlament Europejski, szczyt klimatyczny</i>

¹⁸⁹ Jedną z twórczyń harcerstwa w Polsce, w 1911 r. objęła prowadzenie pierwszej żeńskiej drużyny we Lwowie.

¹⁹⁰ Zlot Skautów z całego świata zorganizowany w 1913 r. przez Roberta Baden-Powella.

¹⁹¹ Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej – jedna z polskich organizacji harcerskich.

¹⁹² Skrótowa nazwa jednego z ruchów harcerskich w Polsce – Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza” Federacja Skautingu Europejskiego.

		<i>ONZ, Unia Europejska</i>
komunikacja	31	<i>harcerska telewizja, harcerska prasa, Na Tropie, promocja, bańki informacyjne, dezinformacja, redakcja, tematy artykułów</i>
kompetencje	30	<i>dbanie o siebie, zdrowe nawyki, świadome decyzje, oszczędzanie, higiena pracy, zarządzanie czasem, zdrowe jedzenie, aktywność fizyczna</i>
ekologia	24	<i>etyka środowiskowa, edukacja globalna, zero waste, klimat, śmieci, natura, zrównoważone działania</i>
wychowanie	17	<i>wychowanie, wychowanie następcy</i>
problemy	17	<i>agresja, plotki, mobbing, protesty, mowa nienawiści, jękanie, stres</i>
kultura	12	<i>koncert symfoniczny, literatura, Boże Narodzenie, Dzień Kobiet, olimpiada</i>
historia	10	<i>Żołnierze Wyklęci, powstanie wielkopolskie, reformacja, wolne wybory, Westerplatte</i>
nauka	8	<i>studia, matura, Zwolnieni z Teorii</i>
religia	8	<i>dekalog, wiara, niewiara, protestantyzm</i>
edukacja seksualna	7	<i>seks, intymność, związki, homoseksualizm, koedukacja</i>
dyskusje	6	<i>dyskusja, dyskusje</i>
autorytet	6	<i>autorytet, bohater, wzór</i>

nowe technologie	5	<i>aplikacja na telefon, internet, aplikacje</i>
kobiety	4	<i>rola kobiet, feminatywy, sukienka,</i>
niepełnosprawność i zaburzenia	2	<i>niepełnosprawność, autyzm</i>

Źródło: opracowanie własne.

Różnorodność nazw zagadnień uwzględnionych w tej podgrupie słów kluczowych świadczy o tym, że ZHP skupia się w swoich artykułach na przekazywaniu wiedzy oraz konkretnych rad i pobudzaniu do refleksji w naprawdę różnorodnych obszarach życia człowieka. Największa frekwencja słów kluczowych związanych z polityką jest odzwierciedleniem założenia o kształtowaniu świadomych obywateli kraju, zaś drugi co do liczebności obszar komunikacji podkreśla nacisk na rozwijanie umiejętności komunikacyjnych i edukację medialną wśród członków organizacji. Bardzo zróżnicowana grupa słów kluczowych składających się na temat *kompetencji* jest spójna z wyrażoną w Misji ZHP ideą wszechstronnego rozwoju. Kolejne z podkategorii odzwierciedlają pozostałe ważne dla organizacji zagadnienia takie jak: zaangażowanie w kwestie zrównoważonego rozwoju, waga kultury i dziedzictwa narodowego, znaczenie edukacji formalnej, aspekt duchowy, adaptację do nowych narzędzi, rozwijanie charakteru przez kontakt z wartościami i autorytetami oraz aktywne angażowanie się w rozwiązywanie problemów. Warto zwrócić uwagę, że elementem dyskusji na łamach analizowanej prasy jest także sam w sobie temat wychowania – przekazywanych treści oraz sposobów, z których harcerscy wychowawcy powinni korzystać w pracy ze swoimi podopiecznymi.

Podsumowanie jakościowej analizy słów kluczowych

Tak jak wspomniałam już wcześniej, słowa kluczowe są w niniejszej pracy rozumiane w kategorii symbolu, który jest nośnikiem świata wartości danej społeczności. Z tej perspektywy przeprowadzenie jakościowej analizy słów kluczowych pozwala wskazać najistotniejsze dla współczesnego ZHP idee. W analizowanych artykułach z poziomu centralnego rozkładają się one dość równomiernie między 3 obszary zainteresowania: bieżące działania, określenia strukturalne oraz wychowanie i inne wartości harcerskie. Wydaje się, że jest to całkiem dobry balans między podejmowaniem aktualnych tematów,

budowaniem tożsamości dzięki wyróżnieniu struktury grupy oraz wzmocnieniem ideowego charakteru działań przez pracę z wartościami.

Słowa kluczowe zebrane w każdej z kategorii mają ponadto istotną funkcję dla całej organizacji. Bazując na podziale funkcji ważnych słów stworzonym przez Pisarka (zob. Słowa... 18), można przyporządkować do każdej z grup konkretne cele ich wykorzystania w dyskursie harcerskim. Cała kategoria słów kluczowych związanych z nazwami strukturalnymi służy nazywaniu tego, co najważniejsze dla działania organizacji (funkcja nominacyjna) oraz wyróżnianiu grupy przez tworzenie własnej struktury (funkcja identyfikacyjna). Słowa kluczowe związane z bieżącymi działaniami ZHP pełnią w dyskursie harcerskim funkcję integrującą – służą jednoczeniu zbiorowości wokół wspólnych działań oraz funkcję werbującą – atrakcyjne opisywanie bieżących działań w komunikacji może również przyciągać nowych zainteresowanych członkostwem w organizacji. Natomiast kategoria słów kluczowych związanych z wychowaniem i wartościami ponownie pozwala na nazywanie i podkreślanie tego, co ważne dla organizacji (funkcja nominalna), ale też odróżnianie członków ZHP od osób kierujących się w życiu innymi zasadami (funkcja dyferencyjna) oraz przyciąganie nowych zwolenników (funkcja werbująca), którzy zainteresują się dołączeniem do organizacji ze względu na wartości, jakie promuje czy wykorzystuje w swoich działaniach.

Ilościowa analiza słów kluczowych

Wśród 200 słów kluczowych wyodrębnionych w toku automatycznej analizy za pomocą Korpusomatu w pierwszej dziesiątce znajdują się:

Tabela 2. TOP 10 słów kluczowych z analizy za pomocą Korpusomatu

L.p.	słowo kluczowe	liczba wystąpień
1	który	3513
2	ZHP	3488
3	rok	2163
4	harcerski	1562
5	nasz	1441
6	swój	1348
7	czas	1192
8	organizacja	1153

9	praca	1127
10	inny	1093

Źródło: opracowanie własne.

Pomijając zaimek *który*, służący do tworzenia zdań złożonych – widać, że dominujące wśród słów kluczy są te określające organizację – czy to nazwa własna *ZHP* (3488 wystąpień), przymiotnik *harcerski* (1562 wystąpienia) czy sam rzeczownik pospolity *organizacja* (1153 wystąpienia). Warto podkreślić również, że ostatnie określenie występuje w badanych tekstach w dwóch kontekstach:

- jako odniesienie do instytucji (ZHP, ale nie tylko): *bylibyśmy głupi – jako organizacja – gdybyśmy (...)* (T508), *nasza organizacja wciela w życie wartości Zero Waste* (T402), *Royal Rangers to międzynarodowa protestancka organizacja skautowa* (T500), *delegaci organizacji członkowskich spotkali się online na 29 Światowej Konferencji Światowego Bractwa Skautów i Przewodniczek* (T506);
- jako określenie podejmowanych w instytucji działań: *organizacja 26. Światowego Jamboree Skautowego* (T239), *organizacja [kursu – KJ] wplotła się w luzowanie obostrzeń* (T232), *organizacja specjalistycznych warsztatów* (T89), *[Rada – KJ] przedłużyła termin organizacji zjazdów sprawozdawczych hufców* (T493), *najważniejsze rzeczy związane z organizacją obozu wędrownego* (T135).

Z kolei obecność w słowach kluczowych rzeczownika *rok* (2163 wystąpienia) wiąże się z bieżącym charakterem tekstów (komentujących działania ZHP) oraz może też wynikać z odnoszenia się do dat konkretnych wydarzeń, o których jest mowa w artykułach, np.:

W czerwcu 1981 roku ówczesna Rada Naczelna zatwierdza działalność ruchu, który postuluje uniezależnienie ZHP od partii komunistycznej (T183).

W tym roku mija 80 lat od podjęcia przez ówczesne niemieckie władze decyzji o ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej (T186).

Zlot skautowy **z 1913 roku** wskazywał na ogromny potencjał dla rozwoju myśli harcerskiej na ziemiach polskich (T215).

Słowo kluczowe *czas* (1192 rekordy) najczęściej występowało w kontekstach motywowania do działania: *Czas zrobić Jamboree!* (T223), *To czas na nowe pomysły* (T185), *To czas refleksji, zadumy i uczczenia pamięci tych, którzy w nierównej walce oddali życie* (T476) albo odniesienia do bieżących wydarzeń: *To będzie również dobra*

okazja do rozmowy na ten trudny temat i podyskutowania o tym, co martwi was **w obecnych czasach** (T186), *Jednak, czy wszyscy rozumiemy te wartości tak samo? Od dłuższego czasu mam wrażenie, że niestety nie* (T207), **Czas ostatnich 6 tygodni** poprzedzających zjazd jest dla jego uczestników bardzo intensywny (T211), *Taka duża organizacja (...) powinna właściwie **cały czas** monitorować, co dzieje się w dziedzinie edukacji* (T289).

W tym samym obszarze konotacji pozostaje rzeczownik *praca* (1127 wystąpień), bezpośrednio odnoszący się od podejmowania działań na rzecz organizacji, np.:

praca z dziećmi – zuchami i harcerzami, które ze względu na swoją niepełnosprawność znajdują się w ośrodkach (T357),

Celem Niezwyczajnych od samego początku była popularyzacja doceniania **codziennej pracy instruktorów** Związku Harcerstwa Polskiego (T133),

służba to **praca na rzecz** jakiejś wspólnoty, wykonywana z poświęceniem (T45).

Ciekawy jest natomiast fakt, że już tak wysoko w analizie słów kluczowych widoczna jest opozycja *my–inni*, przy czym częściej mówi się o tym, co związane z ZHP (*nasz* – 1441 wystąpień, *inny* – 1093 wystąpienia). Wydaje się to naturalne, zważywszy na fakt, że analizowane były artykuły promowane przede wszystkim w obiegu wewnętrznym, kierowane do członków organizacji. Obecność tych słów kluczowych świadczy o tym, że komunikacja ZHP wspiera budowanie wspólnej tożsamości harcerzy przez podkreślanie tego, co ich łączy, jest *nasze*. Obrazują to m.in. takie fragmenty artykułów:

Mając na uwadze **nasze** hasło "Czuwaj", staramy się być empatyczni, wyrozumiali, zachowując pogodę ducha (T411).

Często **nasze** wyobrażenie wizerunku harcerstwa jest mieszanką wszystkich tych możliwości (T227).

Musimy więc zastanowić się co robić, aby **nasze** działania wychowawcze były skuteczne (T68).

Czy wszyscy rozumiemy **nasze** wartości tak samo? (T207).

Taka weryfikacja [sprawdzenie zgodności z Misją ZHP – KJ] zapewnia, że **nasze** działania są bliskie samego sedna, celu naszej pracy (T190).

Jednym z **naszych** wychowawczych zadań powinno być osvajanie przyszłych dorosłych z polityką (T68).

Centralna Komisja Rewizyjna ZHP, Rada Naczelna ZHP, Naczelny Sąd Harcerski ZHP i Główna Kwatera ZHP – to **nasze** cztery najwyższe władze (T182).

Musimy zachować dużą ostrożność, koncentrując się na **naszych** wartościach lub po prostu interesie Związku i odpowiednio dobierać słowa (T238).

Czasami warto dłużej pogłównkować nad tematyką zajęć niż wybrać coś, co może nie do końca realizować **nasze** cele wychowawcze (T27).

Czy dajemy Polsce ludzi przygotowanych do pełnienia na jej rzecz służby, kształtujemy postawy patriotyczne? To słowa, które często padają w **naszych** deklaracjach czy dokumentach (T258).

Wskazane słowo kluczowe jest również używane przez autorów tekstów lub występuje w przytaczanych wypowiedziach jako podkreślenie specyfiki działań danego zespołu czy środowiska, np.:

Nie chcieliśmy, aby **nasze** posty wywoływały niepokój (T152).

Tuż przed zjazdem publikujemy odpowiedzi na **nasze** pytania (T37).

Po około 5 godzinach **nasze** puszki były pełne i poszliśmy się z nich rozliczyć. 77 Mazowiecka Drużyna Harcerska zbierała w tym roku aż 7678,36 zł!! (T249).

Zrobiliśmy to, ponieważ zawsze chcemy być blisko **naszych** czytelników (T129).

Te **nasze** wcześniejsze biwaki były raczej rajdami (T459).

Czynił to inny redaktor – kolega, patrzący na **nasze** „dzieło” chłodnym okiem (T270).

Na zbiórkach, na obozach i zimowiskach nosiliśmy **nasze** tradycyjne chusty (T247).

Według **naszych** szacunków, w tym roku zbieraliśmy ponad 60 000 zł (T44).

Omawiane słowo nie jest jednak wykorzystywane tylko do charakteryzowania harcerskiego myślenia, ale wskazuje również na ogólne ludzkie postawy nas jako społeczeństwa/narodu:

Grecka kultura i filozofia w znacznym stopniu ukształtowała **nasze** myślenie o świecie (T137)

W zmieniających się czasach i **nasze** podejście do planowania powinno być elastyczne (T208)

Co zrobić, jeśli nasze refleksje dotyczące studiowania nie są specjalnie pozytywne? (T210)

Tocząca się wojna u **naszych** wschodnich sąsiadów może budzić w wielu niepokój (T503)

Z kolei na 10. miejscu widać wspomniany kontrast – zaimek przymiotny *inny* (1093 wystąpienia). Warto jednak zaznaczyć, że rzadziej odnosi się on bezpośrednio do innych grup/postaw niż harcerskie (np. *żadna ze stron nie myśli o tym, że ma inny niż druga strona system wartości* (T141), *W monologu żyje ten, kto w życiu słucha wyłącznie siebie, nie jest otwarty na to, co może mu pokazać inny człowiek* (T154), *Wędrownik (...) odkrywa to, czego inni w pozorowanej monotonii codziennych dni dopatrzeć się nie umieją* (T137), *Ustaw tę profilówkę. Lepiej, żeby inni się tak dowiedzieli o harcerstwie niż w ogóle* (T50), *nie jesteśmy znacząco inni niż przekrój społeczeństwa, w szczególności nie jesteśmy lepsi* (T321)), a przeważnie określa odmienne

spojrzenie/perspektywę/działanie w szeregach organizacji, o czym świadczą takie konteksty:

Każdy plan jest inny, bo co roku mamy okazję współpracować z różnymi osobami (T198).

Na obozy każdego roku wyjeżdżamy w **inny** rejon Polski (T236).

Przecież chodzi o coś **innego**, o zupełnie inną filozofię budowania wymagań na stopień (T285).

Jedni tną materiał, **inni** szyją, a jeszcze **inni** zawożą gotowe maseczki (T143).

To nic **innego** jak sprawozdanie ze stanu realizacji zadań z dołączonymi zdjęciami (T125).

Ale to temat na **inny** felieton (T498).

A taki rajd nauczy zuchy, harcerzy czy wędrowników zupełnie **innego** sposobu życia i myślenia o naszym środowisku (T51).

Każdy z nich ma **inny** pomysł na poprowadzenie obozu (T323).

Każdy pochodzi z **innego** hufca (T62).

Ostatni zaimek z największą frekwencją w pierwszej dziesiątce analizowanych słów kluczowych to zaimek dzierżawczy *swój* (1348 wystąpień). Nie ma on istotnego znaczenia semantycznego dla wydźwięku całej harcerskiej narracji, nie służy do budowania kontrastu tak jak *nasz*, a jedynie wskazuje przynależność, np.:

Baden-Powell planował skierować **swój** ruch głównie do chłopców (T231),

Wspólnota Drużyn Grunwaldzkich planowała w lipcu **swój** doroczny zlot (T421),

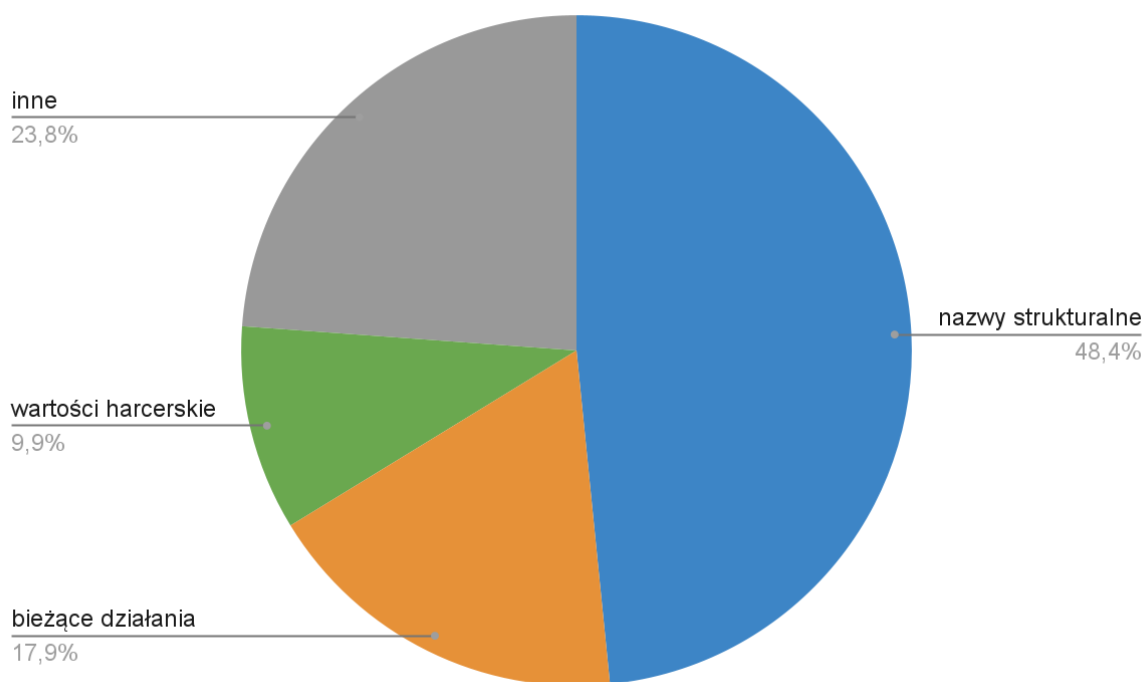
Śpiewający nagrywali **swoje** utwory w domach (T499),

Rada Naczelna dokonała uzupełnienia **swojego** składu (T444),

Można było dzielić się **swoimi** przemyśleniami (T147).

Oprócz najczęstszych słów kluczowych występujących w badanym materiale warto przyjrzeć się 200 najistotniejszym dla korpusu słowom kluczowym wyodrębnionym przez Korpusomat.

Wykres 2. Rozkład procentowy słów kluczowych z analizy Korpusomatem

Źródło: oprac. własne.

W przypadku słów kluczowych wyodrębnionych za pomocą Korpusomatu nie można mówić o proporcjonalności poszczególnych kategorii, tak jak miało to miejsce przy analizie jakościowej. Największy procentowy udział – aż 48,4% – ma kategoria *nazwy strukturalne*, druga pod względem frekwencji jest dodatkowa kategoria *inne* zawierająca wyrazy bezpośrednio niezwiązane z ZHP (23,8%). Słowa kluczowe związane z *bieżącymi działaniami* stanowią 17,9%, zaś najmniej liczną kategorią są słowa kluczowe dotyczące *wartości harcerskich* – jedynie 9,9% określeń z automatycznej analizy. Dysproporcja między wynikami z analizy jakościowej i ilościowej wynika z faktu, że przy eksperckim oznaczaniu słów kluczowych pod uwagę nie były brane ogólne wyrazy odnoszące się np. do miejsc, czasu, liczb czy imion – jak ma to miejsce w zbiorze automatycznie wyodrębnionych słów kluczowych. Frekwencja tych jednostek w badanym korpusie tekstów jest większa niż w korpusie referencyjnym, dlatego zostały uznane przez narzędzie za istotne dla tego korpusu, jednak z perspektywy kontekstu i przekazu analizowanych artykułów nie można uznać ich za takie.

Słowa kluczowe związane z nazwami strukturalnymi

W skład najliczniejszej kategorii słów kluczowych wyodrębnionych przez Korpusomat wchodzi podkategorie *nazwy strukturalne*, *odniesienia personalne* oraz *określenia*. Pierwsza z nich – analogicznie do podziału przy analizie jakościowej – zawiera:

- odniesienia identyfikujące organizację: *ZHP*, *harcerstwo*, *organizacja*, *Związek*,
- określenia elementów struktury ZHP: *chorągiew*¹⁹³, *hufiec*¹⁹⁴, *zespół*, *referat*¹⁹⁵, *drużyna*¹⁹⁶, *gromada*¹⁹⁷, *GK*¹⁹⁸, *zastęp*¹⁹⁹,
- nazwy osób/funkcji: *instruktor*, *instruktorka*, *drużynowy*, *druh*, *druhna*, *naczelniczka*, *naczelnik*, *przewodniczący*, *komendant*, *komendantka*, *członek*, *skaut*, *skautka*, *harcierz*, *harcerka*, *kadra*, *komenda*²⁰⁰, *reprezentacja*²⁰¹.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że w słowach kluczowych wyodrębnionych przez Korpusomat pojawiają się pary w rodzaju męskim i żeńskim, co świadczy o stosowaniu w harcerskim dyskursie feminatywów, a nie tylko rzeczowników męskich jako neutralnych nazw osobowych. Jednak tendencja ta w dyskursie harcerskim dopiero się rozwija, o czym świadczą proporcje między odpowiednikami: *instruktor* (970)/*instruktorka* (158), *członek* (654)/*członkini* (173), *druh* (137)/*druhna* (103), *komendant* (408)/*komendantka* (120), *harcierz* (862)/*harcerka* (270), *skaut* (237)/*skautka* (72). Brak w słowach kluczowych żeńskich nazw *drużynowy* (543) czy *wędrownik* (387), mimo że drużynowe i wędrowniczki również stanowią istotną część organizacji – a statystycznie rzecz biorąc: nawet większą²⁰². Jedyny wyjątek w proporcjach stanowią określenia *naczelniczka* (454)/*naczelnik* (285), gdzie widać przewagę wariantu żeńskiego. Wynika to bezpośrednio z faktu, że w okresie badania wspomniana funkcja

¹⁹³ Terytorialna jednostka organizacyjna obejmująca teren województwa, koordynuje i wspiera pracę hufców.

¹⁹⁴ Terytorialna jednostka organizacyjna obejmująca teren miasta/dzielnicy/powiatu, koordynuje i wspiera pracę drużyn z danego obszaru.

¹⁹⁵ Chorągwiński zespół instruktorów wspierających metodyczną pracę w jednej z czterech grup wiekowych.

¹⁹⁶ Podstawowa jednostka organizacyjna, skupiająca min. 16 harcerzy/harcerek.

¹⁹⁷ Nazwa podstawowej jednostki organizacyjnej dla najmłodszego pionu w ZHP (zuchów).

¹⁹⁸ Główna Kwatera.

¹⁹⁹ Podstawowa jednostka organizacyjna w ramach drużyny, licząca od pięciu do ośmiu harcerzy lub harcerek – o ile drużyna może być koedukacyjna, o tyle zastępy co do zasady są jednopłciowe.

²⁰⁰ Zespół instruktorów odpowiedzialny za organizację określonego wydarzenia programowego lub kształceniowego, np. komenda rajdu, komenda obozu, komenda kursu.

²⁰¹ Np. *reprezentacja ZHP* (T510), *reprezentacja Chorągwi Gdańskiej* (T482).

²⁰² Wśród instruktorów ZHP na 2022 rok było o 1438 więcej przewodniczek niż przewodników, 578 więcej podharcemistrzyń niż podharcemistrzów i o 161 więcej harcemistrzyń niż harcemistrzów (Pogłębiona Ewaluacja Systemu Pracy z Kadrami w ZHP 2022).

była pełniona w większości przez kobiety (hm. Małgorzata Sinica – od 9 września 2007 do 8 grudnia 2017, hm. Anna Nowosad – od 8 grudnia 2017 do 6 lutego 2021, hm. Grzegorz Woźniak – od 13 marca 2021 do 21 maja 2022, hm. Martyna Kowacka – od 21 maja 2022).

W drugiej podkategorii – *odniesienia personalne* – znajdują się imiona i nazwiska odnoszące się do osób pełniących funkcje na poziomie centralnym: *Anna, Nowosad* (naczelniczka ZHP), *Grzegorz, Woźniak* (naczelnik ZHP), *Radosław, Rosiejka* (redaktor naczelny Na Tropie), *Dariusz, Supel* (przewodniczący ZHP), *Gzyl* (komisarz zagraniczny ZHP), *Justyna* (34 wystąpienia: Sikorska – zastępczyni naczelniczki ZHP; imię pojawia się też jako odniesienie do innych harcerek, o których mowa w tekstach – 21 razy) *Aleksandra* (31 wystąpień: Klimczak – członkini GK ZHP, ale imię też odnosi do innych harcerek, o których mowa w tekstach – 33 wystąpienia).

W podkategorii *określenia* zostały zebrane przymiotniki i zaimki doprecyzowujące omawiane tematy i wskazujące na powiązanie z organizacją, np. *harcerski, wędrowniczy, zuchowy, instruktorski, metodyczny, wychowawczy, programowy, wędrowny*. Część z określeń, mimo że mają charakter ogólny, można przyporządkować do nazw strukturalnych ze względu na kontekst analizowanych tekstów: *rewizyjny, nadzwyczajny, naczelny*. Występują one we frazach określających poszczególne zespoły/funkcje w organizacji: *hufcowa komisja rewizyjna* (T354), *chorągwiarna komisja rewizyjna* (T62), *zjazd nadzwyczajny chorągwi* (T491), *zjazd nadzwyczajny Związku* (T496), *naczelny kapelan* (T464), *redaktor naczelny* (T17), *władze naczelne* (T214, T447).

W omawianych określeniach znajdują się również takie, które jedynie po części przywołują kontekst harcerski, a po części wykorzystywane są jako wyrazy o znaczeniu ogólnym, np. *główny: Główna Kwatera ZHP* (T491), ale też: *główny problem tego zjawiska* (NT 2022.03.16), *centralny: od poziomu drużyny po szczebel centralny* (T280), ale: *centralny, kluczowy dokument* (T195); *światowy: konferencja światowa ICCS*²⁰³ (T491), ale też: *każda z tych osób jest światowej klasy ekspertem* (T175) czy: *w czasie II wojny światowej* (T99), *zagraniczny: komisarz zagraniczny ZHP* (T505), *obóz zagraniczny* (T132), ale: *kreowanie polityki zagranicznej odbywa się przy współudziale rządu* (T153), *młodzież: młodzież w naszej organizacji* (T373), *młodzież Nieprzetartego Szlaku* (T304), ale: *wprawiało w zadziwienie zagraniczną młodzież* (T267).

²⁰³ ICCS, *International Catholic Conference of Scouting* – Międzynarodowa Katolicka Konferencja Skautingu.

Inne słowa kluczowe – niezwiązane z ZHP

Drugą co do wielkości kategorią słów kluczowych są *inne* (24,2%), czyli wyrazy bezpośrednio niepowiązane z ZHP. Dookreślają one okoliczności omawianych tematów, jednak z perspektywy *story line* harcerskiego dyskursu nie mają istotnego znaczenia semantycznego, może za wyjątkiem podkategorii *rzecz*, która wskazuje na wykorzystanie nowoczesnych technologii i tym samym świadczy o tym, że ZHP stara się dostosowywać swoje działania/rozmawiać o wykorzystaniu narzędzi w zgodzie ze współczesnym rozwojem cyfrowym. Liczebność poszczególnych podgrup oraz przykłady słów kluczowych zaliczonych do tej kategorii przedstawia poniższa tabela:

Tabela 3. Słowa kluczowe niezwiązane z ZHP

Nazwa podkategorii	Całkowita liczba słów kluczowych	Przykłady słów kluczowych
czas	5660	<i>rok, dzień, maj, marzec, tegoroczny</i>
osoba	2949	<i>każdy, ktoś, przedstawiciel</i>
modulant/partykuła	4326	<i>powinien, który</i>
przedmiot oceny	1618	<i>temat, sytuacja, okazja</i>
liczba	614	<i>wiele</i>
miejsce	461	<i>Warszawa, szlak</i>
rzecz	270	<i>aplikacja, internet, Facebook</i>
interpunkcja	72	znak: ·
RAZEM	15970	

Źródło: opracowanie własne.

Słowa kluczowe związane z bieżącymi działaniami

W przeciwieństwie do podziału przedstawionego przy jakościowej analizie słów kluczowych brak w obrębie tej grupy określeń odnoszących się do działań pozaorganizacyjnych (nazwy wydarzeń międzynarodowych lub wspólnych, terminy dotyczące współpracy itp.). Wszystkie słowa kluczowe w tej kategorii odnoszą się do tego, co dzieje się w ramach ZHP.

Niemniej pojawiają się one w dwóch formach – jako rzeczowniki określające *wydarzenia* oraz jako czasowniki wskazujące na podejmowane *działania*. W pierwszej kategorii znajdują się zarówno charakterystyczne dla harcerskiego socjolektu nazwy jak: *obóz, apel, biwak, wędrownica, rajd, ognisko, jamboree, Watra*²⁰⁴, *złot, zbiórka*, jak i terminy ogólne np. *spotkanie, wydarzenie, uroczystość*. W korpusie widać, że ostatnie z wymienionych słów kluczowych czasem funkcjonują w tekstach samodzielnie: *miejsce uroczystości nie było przypadkowe* (T513), *ośrodek w Pucku zaś to spotkanie z morzem, zalewem i morską przyrodą* (T304), ale często też tworzą frazy bezpośrednio odnoszące się do harcerskiego dyskursu: *wydarzenie Youth Wave Summit* (T492), *wydarzenie „Listen to girls”* (T457), *uroczystość podziękowania za wieloletnią służbę* (T355), *spotkanie konsultantów WOSM* (T510), *spotkanie instruktorów i wolontariuszy Muzeum Harcerstwa* (T473).

Do czasowników uznanych przez Korpusomat za słowa kluczowe dla analizowanego zbioru tekstów należą bezokoliczniki takie jak: *odbyć, działać, uczestniczyć, dotyczyć, zorganizować, wziąć, spotkać, przeczytać, przygotować, organizować, pełnić, podejmować, realizować, wspierać* oraz *zdobywać*. Na poziomie semantycznym widać, że podkreślają one aktywne działanie jako organizator (*przygotować, zorganizować*) lub uczestnik (*uczestniczyć, wziąć* [udział – KJ na podstawie przykładów wystąpień słowa w korpusie]). Wagę współdziałania podkreśla obecność wśród słów kluczowych bezokolicznika *wspierać*. Warto też zwrócić uwagę na czasowniki tworzące typowe dla harcerskiego dyskursu kolokacje, tzn.:

- *pełnić służbę/funkcję: należy w czasie próby pełnić funkcję przybocznego* (T243), *można też pełnić służbę na zlotach skautowych* (T127);
- *realizować cele/misję: służba realizuje cele wychowawcze i rozwija członków ZHP* (T79), *pozwoli jak najlepiej realizować misję ZHP* (T395);
- *zdobywać sprawności/stopnie/odznaki: powinni (...) zdobywać sprawności i stopnie* (T254), *Odznakę można zdobywać kilkukrotnie* (T180), *nie zdobyli stopnia podharcmistra* (T420).

Widać, że kontekst występowania tych czasowników jest związany ze stałym rozwojem i działaniem dla innych, co stanowi istotny ideowy trzon ZHP.

²⁰⁴ Wędrownicza Watra, zob. przypis 132.

Słowa kluczowe związane z wychowaniem i wartościami harcerskimi

Kategoria słów kluczowych związanych z wychowaniem i harcerskimi wartościami stanowi wśród najczęstszych 200 słów niespełna 10%. W jej obrębie można wskazać takie podkategorie jak: *wartości*, *idee organizacyjne* oraz *skauting*. Zarówno liczebność tej grupy, jak i zakres są zdecydowanie mniejsze niż w przypadku analogicznej grupy słów kluczowych wyodrębnionej w analizie jakościowej. W słowach kluczowych wskazanych przez Korpusomat nie pojawiają się żadne odniesienia do obszarów wychowania, które frekwencyjnie stanowiły ponad połowę tej kategorii w analizie jakościowej. Jednocześnie trzeba zauważyć, że ich brak w tej części analizy jest zrozumiały z uwagi na dobór narzędzia. Wszystkie wymienione obszary wychowania (jak polityka, kultura, ekologia, nauka itd.) stanowią powszechnie podejmowane tematy w codziennej komunikacji w ogóle. Można więc założyć, że w korpusie referencyjnym związane z nimi słowa stanowiły porównywalną część i nie wybiły się jako charakterystyczne dla korpusu harcerskich tekstów.

Wśród 200 słów kluczowych wyodrębnionych za pomocą Korpusomatu znajduje się dziesięć nazw wartości: *praca*, *szużba*, *rozwój*, *wychowanie*, *współpraca*, *doświadczenie*, *wsparcie*, *komunikacja*, *umiejętność*, *relacja* oraz dwa przymiotniki – wskazujący na wartościowanie *ważny* oraz podkreślający rolę współpracy *wspólny*. Zarówno w analizie jakościowej, jak i ilościowej powtarzają się wartości takie jak *szużba*, *wychowanie*, *komunikacja*, *relacja* – można więc uznać, że są to istotne elementy budujące harcerski styl działania i harcerską tożsamość. Z kolei pozostałe wskazane wartości, mimo że nie pokrywają się bezpośrednio ze słowami kluczowymi z analizy jakościowej, na poziomie semantycznym w zasadzie je uzupełniają. Rzeczownik *praca* odnosi się do aktywnego działania, które może być skierowane do wewnątrz: *praca nad sobą* (T175) – wtedy konotuje *rozwój* – albo do wewnątrz i wtedy łączy się ze *szużbą*, np. *praca na funkcji* (T92), *praca z kadrą* (T143). Z *rozwojem* łączą się również takie wartości jak *umiejętność* i *doświadczenie*, które składają się na pojęcie kompetencji²⁰⁵. Wartości takie jak *współpraca* i *wsparcie* doprecyzowują natomiast sposoby kształtowania harcerskich *relacji*: *wsparcie drużyn w organizacji obozów* (T166), *wsparcia powinniśmy udzielać sobie wzajemnie* (T233).

Wśród słów kluczowych związanych z *ideami organizacyjnymi* znajdują się podobne podkategorie jak w przypadku analizy jakościowej:

²⁰⁵ Kompetencja to «zakres czyjejś wiedzy, umiejętności i doświadczenia», zob. [hasło] Kompetencje. Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kompetencje.html>, dostęp 10.01.2024.

- założenia organizacji: *instrument*²⁰⁶, *cel*, *trop*²⁰⁷ *wyzwanie*²⁰⁸, *stopień*²⁰⁹, *phm.*²¹⁰, *sprawność*²¹¹, *odznaka*, *historia*, *plan*, *statut*, *metodyka*²¹²,
- obrzędowość i zwyczaje: *mundur*, *Czuwaj*²¹³.

Natomiast jeśli chodzi o powiązania ze skautingiem, który ma wpływ na kształt harcerstwa, można zauważyć jedynie odniesienia do nazw organizacji międzynarodowych: *WAGGGS* i *WOSM* (których ZHP jest członkiem), a także nazwę organizacji krajowej, z którą ZHP niekiedy podejmuje wspólne działania: *ZHR*.

Charakterystyczne słownictwo w dyskursie harcerskim

Kontekstowo warto jeszcze spojrzeć na słownictwo charakterystyczne, czyli inny zestaw danych wyodrębnianych ze zbioru tekstów podczas badania Korpusomatem. Są to frazy generowane w formie bazowej przez aplikację TermoPL, która służy wyodrębnianiu specyficznych terminów ze zbiorów tekstów (Kieraś i Kobyliński 2021). W rozumieniu stosowanym przez twórców Korpusomatu termin to „faza rzeczownikowa, która w tekstach dziedzinowych występuje dostatecznie często by przypuszczać, że opisuje pojęcie istotne dla dziedziny. Częstość tej frazy w tekstach spoza dziedziny jest niższa” (Marciniak in. 65).

Dla badanego korpusu według wskaźników Korpusomatu najbardziej charakterystyczne są następujące frazy:

Tabela 4. Charakterystyczne słownictwo w dyskursie harcerskim

Lp.	Słownictwo charakterystyczne	Kategoria
1.	Główna Kwatera	poziom centralny

²⁰⁶ Metodyczny – zob. przypis 182. W całym korpusie rzeczownik *instrument* w znaczeniu muzycznym występuje jedynie dwa razy na 58 użyc w znaczeniu *instrument metodyczny*.

²⁰⁷ Jeden z instrumentów metodycznych, realizowany w zespole.

²⁰⁸ Jeden z instrumentów metodycznych, realizowany indywidualnie. Rzeczownik *wyzwanie* występuje też w znaczeniu rozwijającego zadania wymagającego wysiłku, zgodnie z Misją ZHP: „wychowanie (...) przez stawianie wyzwań”, zob. Misja ZHP, <https://zhp.pl/odkryj/misja-zhp>, dostęp 29.11.2023.

²⁰⁹ Jeden z instrumentów metodycznych, służący indywidualnemu rozwojowi członków organizacji lub element rozwoju instruktorskiego.

²¹⁰ Skrót od *podharc mistrz* – drugi z trzech stopni instruktorskich, zob. przypis 183.

²¹¹ Jeden z instrumentów metodycznych, mogą być zdobywane indywidualnie lub podczas działań zastępów/drużyn.

²¹² Dostosowany do różnych grup wiekowych zbiorów form i narzędzi służących realizacji harcerskiego systemu wychowawczego.

²¹³ Tradycyjne powitanie harcerskie, zob. przypis 185.

2.	Rada Naczelna	poziom centralny
3.	Związek Harcerstwa Polskiego	nazwa
4.	Wędrownicza Watra	wydarzenie centralne
5.	drużyna wędrownicza	poziom drużyn
6.	GK ZHP	poziom centralny
7.	przewodniczący ZHP	poziom centralny
8.	członek Głównej Kwatery	poziom centralny
9.	zjazd ZHP	wydarzenie centralne
10.	Główna Kwatera ZHP	poziom centralny
11.	naczelniczka ZHP	poziom centralny
12.	harcerstwo polskie	nazwa
13.	rada naczelna ZHP	poziom centralny
14.	Zespół Wędrowniczy	poziom centralny
15.	drużynowy drużyny wędrowniczej	poziom drużyn
16.	promocja GK ZHP	poziom centralny
17.	organizacja harcerska	nazwa
18.	władza naczelna	poziom centralny
19.	naczelnik ZHP	poziom centralny
20.	Centralna Komisja Rewizyjna	poziom centralny
21.	obóz wędrowny	wydarzenie na poziomie drużyn
22.	zjazd nadzwyczajny	wydarzenie centralne
23.	instrument metodyczny	narzędzie
24.	komendant chorągwi	poziom chorągwi
25.	instruktor Zespołu Wędrowniczego	poziom centralny

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać, głównie w tym zbiorze znajdują się nazwy elementów struktury organizacji – zespołów i funkcji, czyli podejmujących różne działania w ramach ZHP – przedmiotem dyskusji w dominującym stopniu nie są same akcje czy sposób działania. Dodatkowo widać, że uwaga w analizowanych tekstach skupiona jest na poziomie centralnym – ponad połowa określeń to nazwy funkcji/zespołów z tego poziomu struktury organizacji. Sama Główna Kwatera ZHP występuje w tym zbiorze trzykrotnie, w takich wariantach nazw jak: *Główna Kwatera ZHP*, *Główna Kwatera* i *GK ZHP*, a nawet można powiedzieć, że czterokrotnie, bo pojawia się również *członek Głównej Kwatery*. Oprócz władzy wykonawczej wśród harcerskiego słownictwa charakterystycznego pojawia się władza uchwałodawcza – w dwóch formach zapisu: *Rada Naczelna*, *Rada Naczelna ZHP* oraz główny organ kontrolny: *Centralna Komisja Rewizyjna*. Obecne są również nazwy najwyższych funkcji: *naczelnik/naczelniczka ZHP*, *przewodniczący ZHP*. Wszystkie wymienione zespoły i funkcje wspólnie określa się mianem *władz naczelnych*²¹⁴. Reprezentację poziomu centralnego wśród charakterystycznego słownictwa dopełniają:

- nazwy wydarzeń ogólnooorganizacyjnych: *Wędrownicza Watra*, *zjazd ZHP* i *zjazd nadzwyczajny*,
- nazwy funkcji/zespołów, które działają na najwyższym poziomie struktury ZHP, ale nie należą do władz naczelnych: *Zespół Wędrowniczy*²¹⁵, *promocja GK ZHP*²¹⁶, *instruktor Zespołu Wędrowniczego*,
- nazwa narzędzia metodycznego: *instrument metodyczny*²¹⁷.

Wśród pozostałych kategorii charakterystycznego słownictwa znajdują się nazwy instytucji – bezpośrednio: *Związek Harcerstwa Polskiego*, oraz ogólne: *harcerstwo polskie* i *organizacja harcerska*. Jedno z określeń odnosi się do poziomu wojewódzkiego

²¹⁴ Do władz naczelnych zalicza się również wybierany podczas zjazdu ZHP Sąd Naczelny ZHP.

²¹⁵ Zespół Wędrowniczy Wydziału Wsparcia Metodycznego GK ZHP – grupa instruktorów wspierających zgodną z Misją i celami ZHP bieżącą pracę z najstarszą grupą członków ZHP.

²¹⁶ Wydział Komunikacji i Promocji GK ZHP – zespół instruktorów, których podstawowym zadaniem jest zarządzanie bieżącą komunikacją w organizacji oraz dbanie o promocję ZHP.

²¹⁷ Zob. przypis 182. Biorąc pod uwagę okres, z którego pochodzą badane artykuły, pojawienie się określenia wśród charakterystycznych jest jak najbardziej zrozumiałe – toczyła się wtedy dyskusja nad reformą instrumentów metodycznych. Ich zmiana została przyjęta przez Radę Naczelną ZHP 26.06.2021 r. Zob. Perlińska.

(*komendant chorągwi*²¹⁸), zaś dwa do poziomu działań podstawowych – w drużynach (*drużynowy drużyny wędrowniczej*²¹⁹, *obóz wędrowny*²²⁰).

Wysoka frekwencja słów charakterystycznych odnoszących się do poziomu centralnego nie dziwi z uwagi na fakt, że do analizy wybrano czasopisma o zasięgu ogólnopolskim – skierowane do wszystkich instruktorów/wędrowników w organizacji. Oprócz omawiania działań zespołów centralnych, które później wpływają na działania na innych poziomach ZHP, pojawiają się w artykułach tematy ideowe, jednak dyskusja o instrumentach metodycznych to jedyny temat, który powtarza się na tyle często, że znalazł się w określeniach charakterystycznych dla całego harcerskiego dyskursu.

Podsumowanie ilościowej analizy słów kluczowych

Analiza 200 słów kluczowych zidentyfikowanych za pomocą Korpusomatu pozwala przyrzeć się powtarzającym się wzorcom zachowań językowych, które charakteryzują omawiany wycinek dyskursu harcerskiego. Ze względu na automatyczne wyodrębnianie określeń pojawia się czwarta grupa słów kluczowych, które wyróżniają się dużą frekwencją w korpusie, jednak nie mają bezpośredniego związku z ZHP (kategoria: *inne słowa kluczowe*).

Najliczniejszą kategorią w tej części badania są nazwy strukturalne, co świadczy o tym, że dyskurs harcerski w czasopismach na poziomie centralnym wykorzystuje liczne określenia specyficzne z harcerskiego socjolektu – dzięki temu precyzyjnie i w swoim języku nazywa organizacyjną rzeczywistość. Tendencja ta jest jak najbardziej zrozumiała w kontekście odbiorców analizowanych artykułów, czyli wędrowników i instruktorów ZHP, i może być jednym ze sposobów na budowanie wspólnoty przez wyróżniający harcerzy sposób nazywania świata i działania.

Powyższy wniosek potwierdza też przywołane kontekstowo słownictwo charakterystyczne, które składają się harcerskie neologizmy/neosemantyzmy i nazwy własne związane ze strukturą organizacji.

Analiza ilościowa pokazała również, że przewagę wśród słów kluczowych mają określenia związane z centralnym poziomem organizacji. Koresponduje to z ogólnopolskim profilem czasopism, które kierowane są do wędrowników i instruktorów

²¹⁸ Instruktor kierujący pracami terenowej jednostki ZHP, której zasięg najczęściej odpowiada obszarowi województwa.

²¹⁹ Instruktor prowadzący podstawową jednostkę organizacyjną dla członków w wieku 15–21 lat.

²²⁰ Letnie wydarzenie wyjazdowe dla członków danej jednostki, przeważnie stanowi podsumowanie rocznej pracy drużyny.

z całej Polski, a więc do podejmowanych tematów powinny podchodzić tak, by wskazać uniwersalne wnioski, możliwe do zastosowania w różnych środowiskach.

Porównanie wniosków z jakościowej i ilościowej analizy słów kluczowych

Wykorzystanie zarówno jakościowej, jak i ilościowej analizy słów kluczowych pozwala na przyjrzenie się najważniejszym harcerskim tematom z dwóch perspektyw – automatycznego porównania do referencyjnego polskiego korpusu oraz eksperckiego wyodrębnienia sedna przekazu. Słowa kluczowe wyodrębnione w analizie jakościowej jako frazy charakteryzujące główny temat podejmowany w tekście zostają skontrastowane z najczęściej występującymi, charakterystycznymi dla tego korpusu wyrazami – i w głównej mierze zakres semantyczny podejmowanych aspektów się pokrywa. Jediną różnicą jest pojawienie się w ilościowej analizie grupy określeń neutralnych w kontekście harcerskiej narracji (*inne słowa kluczowe*). Jednocześnie to właśnie automatyczne wyodrębnienie pozwala na zauważenie np. typowych dla tego dyskursu czasowników, które występują w stałych frazach nazywających harcerskie działania (np. *pełnić służbę* czy *realizować misję*) czy zaimków wprowadzających do dyskursu opozycję my–oni, które nie pojawiają się przy analizie jakościowej.

Pozostałe z kategorii – tzn. nazwy strukturalne, określenia bieżących działań oraz słowa kluczowe związane z harcerskimi wartościami – występują w wynikach obu typów analiz, jednak w różnych proporcjach. Według danych z analizy ilościowej najrzadziej komentowanym w dyskursie obszarem są wartości, zaś najczęściej teksty odnoszą się do nazywania struktury organizacji. Choć same określenia wartości nie występują często, trzeba zwrócić uwagę, że o funkcjach czy działaniach najczęściej mówi się w kontekście zmiany, poprawy i lepszego dostosowania do misji ZHP, którą jest wychowanie²²¹.

W analizie ilościowej nie pojawiają się też odniesienia do obszarów, w których ZHP chce wychowywać (kategoria: *obszary wychowania*), ponieważ określenia te mają charakter ogólny, nazywają aspekty życia społeczeństwa często podejmowane w debacie publicznej (więc nie wyróżniają się one jako typowe dla harcerskiego dyskursu), a jednak w ZHP funkcjonują one w specyficznym kontekście rozwoju. Dzięki skupionemu na przekazie/sensie oznaczaniu słów kluczowych podczas analizy jakościowej można

²²¹ Zob. więcej w podrozdziale *Cele i przewidywane rezultaty komunikatów w dyskursie harcerskim*.

stwierdzić, o jakich obszarach i w jakim stopniu ZHP komunikuje oraz na które z nich zwraca uwagę w swoich codziennych działaniach. Widać zatem wartość równoległego wykorzystania obu typów analiz, które uzupełniają się wzajemnie.

Rozdział 5.

Analiza strategii dyskursywnych

Strategie dyskursywne w aspekcie poznawczym

Tak jak zaznaczyłam przy opisie wybranych metod badawczych, na poznawczy aspekt tekstów składają się podejmowane tematy wraz ze sposobami ich przedstawienia. Dlatego w tej części rozprawy omówię kolejno: tematykę artykułów w prasie harcerskiej, strategię służącą przedstawianiu tematów, w tym strategię tytułowania kształtującą odbiór już przy pierwszym kontakcie z artykułem.

Tematy podejmowane w ramach dyskursu harcerskiego

Jednym z elementów arkusza jakościowej analizy artykułów było określenie dominującej tematyki tekstu. Po przeczytaniu każdego artykułu w arkuszu opisywałam w formie jednego zdania/frazy jego główny temat. Następnie, w procesie analizy wszystkie opisy przyporządkowałam do kategorii tematycznej, z którą miały najbliższy związek semantyczny – zgodnie ze wspomnianą wcześniej metodą grupowania. W ten sposób wyodrębniłam **19 kategorii tematycznych** analizowanych artykułów, o bardzo zróżnicowanej liczebności – najliczniejsza składa się z 250 tekstów, natomiast jedna z nich reprezentowana jest tylko przez jeden artykuł. Szczegółowe dane dotyczące kategorii i liczby przynależących do nich tekstów przedstawia poniższa tabela:

Tabela 5. Tematy podejmowane w ramach dyskursu harcerskiego

Kategoria tematyczna	Liczba artykułów
harcerskie działania	250
polityka Związku	67
historia	25
wychowanie	24
zdrowie	23
relacje społeczne	18

służba	17
świadomi obywatele	14
kultura	12
zaangażowanie	12
rozwój osobisty	9
ekologia	8
kształcenie	8
o czasopiśmie	8
edukacja	7
wizerunek ZHP	6
pandemia a ZHP	5
wiara	2
bezpieczeństwo	1
Suma całkowita	516

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać, przekrój tematów harcerskich artykułów jest naprawdę różnorodny i świadczy o tym, że na łamach harcerskich czasopism podejmowane jest wiele zagadnień dotyczących zarówno życia organizacyjnego, jak i społecznego. Kluczowym tematem tekstów są harcerskie działania, przy czym warto zauważyć, że ten temat w badanych artykułach jest realizowany na trzy sposoby.

W 157 przypadkach teksty stanowią opowieść o wydarzeniach w ramach organizacji: rajdach, konferencjach, posiedzeniach Rady Naczelnej, uroczystościach i honorowych odznaczeniach – słowem, relacjonują wszystkie najistotniejsze momenty z życia ZHP. Artykuły w tej kategorii mają charakter opisowy, czasem uwzględniają też wypowiedzi osób zaangażowanych w konkretne wydarzenia (organizatorów lub uczestników). Podobną funkcję informacyjną pełni 66 tekstów w formie kalendarium wydarzeń. Jednak ich forma jest zdecydowanie inna: przywoływane w nich akcje mają dwu-, trzyzdaniowe opisy i w ramach jednego kalendarium jest mowa o kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu wydarzeniach. Ostatni typ artykułów (26) związanych z harcerskimi wydarzeniami opowiada o różnych rodzajach działań lub wykorzystuje je jako przykłady, aby przekazać odbiorcy rady i wskazówki. Ta kategoria z pozostałych wyróżnia się funkcją, ponieważ teksty te nie mają informować, a inspirować, skłaniać do

refleksji oraz zaangażowania w podnoszenie jakości harcerskiej pracy. Tematy poruszane w tego typu tekstach dotyczą takich problemów jak:

- jaki powinien być harcerski program (T7),
- jak wykorzystać obóz do podsumowania rocznej pracy drużyny (T132),
- co robić na harcerskich zbiórkach w domu (podczas pandemii) (T140),
- jak lepiej organizować harcerskie wydarzenia (T80),
- jak mogą działać seniorzy w ZHP (T295),
- jak prowadzić działalność po pandemii i wybuchu wojny na Ukrainie (T509).

Zainteresowanie tematem harcerskich działań widać było również w omawianej wcześniej analizie słów kluczowych, jednak podział tematyczny jasno wskazał, że jest to podstawa harcerskiej komunikacji. Dominujące wśród słów kluczowych nazwy strukturalne w dużej mierze służą do opisu harcerskich działań. Z perspektywy profilu obu czasopism przewaga tego tematu nie dziwi, ponieważ informowanie o tym, co dzieje się w organizacji, sprzyja budowaniu więzi oraz wyrównywaniu wiedzy między członkami ZHP w całym kraju.

Drugim co do częstości pojawiania się tematem – występuje w 67 artykułach – jest „polityka Związku”. W obszarze „polityki Związku” umieściłam wszystkie teksty dotyczące wyborów w ZHP (np. dlaczego zjazd zwykły ZHP został odwołany – T174, jak działa zjazd i czemu służy – T25), w tym wypowiedzi kandydatów i członków władz naczelnych (np. przedstawienie kandydatów na naczelnika i przewodniczącego ZHP – T30, refleksje na temat kandydowania na przewodniczącego – T284) oraz opinie uczestników Zjazdów ZHP (np. jak wyglądał 40. Zjazd ZHP wg jego uczestników – T41). Część artykułów w tej kategorii ma charakter refleksyjno-motywuujący: opisują bieżące problemy w funkcjonowaniu organizacji oraz wskazują, co można zrobić, aby im zaradzić, komentują działania władz naczelnych albo sugerują dalszą drogę rozwoju ZHP. Tematy podejmowane w ostatnim typie tekstów opisują takie zagadnienia jak m.in.:

- długoterminowa strategia komunikacji ZHP (T195),
- wyzwania, jakie stoją przed ZHP po zjeździe (T207),
- prowadzenie skutecznych dyskusji o rozwoju organizacji (T208),
- zmiany, które mogą wypłynąć z kryzysu w organizacji (T171),
- proponowane zmiany w Statucie ZHP (T189),
- sposób oceny działań władz ZHP (T366),
- harcerstwo przyszłości – jakie będzie? (T415),

- czy ZHP powinno zabierać głos w ważnych sprawach społecznych? (T486).

Liczba tekstów dotyczących polityki wewnętrznej ZHP świadczy o tym, że harcerskie czasopisma stymulują przekazywanie informacji oraz dyskusję na ten temat poza centralnym poziomem organizacji. Dzięki temu wszyscy jej członkowie mogą być na bieżąco z wyzwaniami istotnymi dla działania całego ZHP. Liczne artykuły przybliżające system wyborczy i kandydatów do najważniejszych władz pozwalają także lepiej poznać formalny aspekt funkcjonowania organizacji oraz osoby jej przewodzące. Z kolei artykuły wskazujące na wyzwania mogą służyć stymulowaniu harcerskiej dyskusji i wypracowywaniu wspólnych rozwiązań dla problemów dotyczących sposobu działania całej organizacji. W ten sposób wspierają również jednolite podejście (np. do wspomnianej komunikacji) bez względu na to, w jakim obszarze kraju na co dzień działają odbiorcy czasopism.

Kategorię tematyczną „historia” przypisałam 25 artykułom, z których siedem dotyczy historii powszechnej, zaś pozostałe 18 związanych jest z historią harcerstwa. Wszystkie teksty w tej kategorii główny nacisk kładą na przeszłe wydarzenia, w związku z czym w większości mają charakter opisowy, niekiedy połączony z oceną danego wydarzenia/postaci. Do poruszanych tematów związanych z historią powszechną należą: polityka historyczna (T6), kształtowanie się polskiej tożsamości narodowej (T87), formy pamiętania o przeszłości (T197), wybory z 4.06.1989 r. (T111), rocznica wybuchu drugiej wojny światowej (T117), wspomnienia ze stanu wojennego (T494) oraz historia Gandhiego (T18). Są tutaj zarówno teksty wspomnieniowe, dotyczące konkretnych wydarzeń/postaci, jak i teksty prezentujące ogólną refleksję związaną z jakimś aspektem historii (pracy z nią albo jej wpływu). Z kolei artykuły podejmujące tematy dotyczące historii harcerstwa koncentrują się na:

- **ważnych osobach i wydarzeniach:** Olga Drahonowska-Małkowska (T99), zlot w Birmingham (T215), powstanie różnych organizacji harcerskich w Polsce (T183);
- **dawnych sposobach działania:** historia ruchu wędrowniczego (T95), wędrownie obozy w czasie komunizmu (T275), aktywności dawnych drużyn harcerskich (T322),
- **wspomnieniach:** z pełnienia funkcji szczepowego (T329), z pracy jako redaktor w harcerskim czasopiśmie (T270), z 50 lat bycia harcmistrzem (T348).

Niewiele mniej artykułów – bo 24 – dotyczy tematu „wychowanie”. Wszystkie teksty przyporządkowane do tej grupy są ściśle związane z realizacją Misji ZHP, którą jest „wychowanie młodego człowieka” (zob. Misja ZHP), natomiast w szczegółach omawiają one nie tylko cel harcerskich działań, ale również formę i sposób ich przeprowadzenia. Zatem tematycznie teksty w tej grupie można podzielić na dwa obszary:

- **artykuły dotyczące Misji ZHP, idei i innych harcerskich założeń:** dyskusja o zmianie Misji ZHP (T190), drużyny prowadzone przez nieinstruktorów (T250), jaki sens ma praca instruktora (T258), co daje harcerstwo (T455), wpływ zmian społeczno-politycznych na idee ZHP (T379), jaka jest harcerska tożsamość (T498);
- **artykuły dotyczące sposobów realizacji harcerskich założeń:** jak wychować następcę (T331), jak wychowywać przez przykład własny (T91), reforma metodyczna (T289), jak wpływać na zmianę zachowania wychowanków (T290), niewłaściwa metoda dyscyplinowania (T478).

Taki przekrój tematów jasno wskazuje, że wychowanie młodego człowieka jest dla ZHP istotne nie tylko w teorii, ale też aspekcie praktycznym. Teksty pierwszego rodzaju, skupiające się na omówieniu podstaw harcerskiego działania, służą uwspólnieniu wiedzy wśród wszystkich członków organizacji – podkreślają, na jakie aspekty powinno się zwracać największą uwagę. Dzięki artykułom drugiego rodzaju z kolei aspekty te zostają doprecyzowane, a odbiorcy czasopism otrzymują konkretne wskazówki dotyczące realizacji kluczowych harcerskich założeń. Jednocześnie w tej kategorii znalazły się tylko teksty bezpośrednio nawiązujące do wychowywania, nie zaś te dotyczące obszarów wychowania, które pojawiły się również w analizie słów kluczowych²²².

Kolejnym powtarzającym się motywem w analizowanych artykułach jest zdrowie. Temat podejmują 23 teksty, z czego 13 dotyczy zdrowia fizycznego, a 10 – zdrowia psychicznego. Artykuły związane ze zdrowiem fizycznym mają zarówno charakter prewencyjny (np. zachęta do szczepień przeciw COVID-19 – T462, dbanie o higienę na harcerskich wyjazdach – T39 – czy dbanie o własną higienę snu – T235), jak i dostarczają wskazówek na temat pracy z wyzwaniem, które już się pojawiły w tym

²²² W artykułach omawiających obszary wychowania, czyli takie aspekty, w których ZHP może rozwijać swoich członków, np. zdrowie, historia czy komunikacja – samo wychowanie nie jest tematem, a celem, funkcją publikacji tekstu, dlatego w omawianym tu podziale kategoria ta nie ma zastosowania.

obszarze (np. jak rozpoznać anoreksję i co wtedy zrobić – T11, jak pracować z dziećmi z niepełnosprawnościami – T357, jak rozmawiać z osobami jękającymi się – T222). W kilku artykułach dotyczących zdrowia psychicznego podejmowany jest temat doceniania, które wpływa na motywację w harcerskiej pracy (T251, T309, T149). Aż trzy teksty ten temat (publikowane w różnych latach) świadczą, że jest to praktyka, która jeszcze mogłaby być udoskonalona w organizacji. Inne artykuły z tego obszaru poruszają takie zagadnienia jak: korzystanie z pomocy specjalistów (psychologów/psychoterapeutów – T24, T184), umiejętność zachwytu nad światem (T367), budowanie poczucia sprawczości (T404) czy przełamywanie nieśmiałości (T69). Tematy z zakresu zdrowia podejmowane w czasopismach mają charakter praktyczny i mogą być bezpośrednio wykorzystane przez czytelników do realnej poprawy ich codziennego życia.

Od obszaru zdrowia psychicznego blisko już do kolejnej pod względem frekwencji kategorii tematycznej – „relacje społeczne” – która liczy 18 artykułów. Przyporządkowane tu teksty mają charakter refleksyjno-poradnikowy, wskazują na problemy, które mogą się pojawić w organizacji (np. mobbing – T167, przemoc – T59, hejt – T352, złe wzorce współpracy – T347), ale też wprost radzą, jak rozwiązywać trudne sytuacje w obszarze relacji (np. jak udzielać informacji zwrotnej – T155, jak reagować na sytuacje intymne na wyjazdach – T27, jak prowadzić skuteczne dyskusje – T393). Najwięcej artykułów podejmuje temat sytuacji i relacji intymnych (sześć tekstów), co wskazuje, że ZHP aktywnie i odpowiedzialnie podchodzi do tego obszaru, nie zamyka go w ramach tabu, ale otwarcie dyskutuje, jak zapewnić członkom organizacji bezpieczeństwo w tym aspekcie i jak budować w nich odpowiedzialność za ich relacje.

Kolejne 17 artykułów jest związane z tematem służby. Teksty w tej kategorii dzielą się na dwa typy:

- **artykuły o charakterze sprawozdawczym** (jakie działania o charakterze służby podejmowali harcerze): harcerska służba podczas Spotkania Młodych w Lednicy (T314), pomoc przy zbiórkach WOŚP (T249), działania podejmowane po wybuchu wojny w Ukrainie (T504), uroczystości z okazji 77. rocznicy Powstania Warszawskiego (T476);
- **artykuły o charakterze refleksyjnym**: czym jest prawdziwa służba w ZHP (T45), jak działać z sensem dla społeczeństwa (T2), służba a braterstwo (T54, T370), jak „duża” jest dobra służba (T233), jakie działania w ramach służby można podejmować (T126, T411).

Warto w tym miejscu przypomnieć, że zgodnie z przyjętą metodą grupowania tekstów jeden artykuł może pasować do różnych kategorii (w grupowaniu uwzględniłam temat dominujący). Tak np. opisane tutaj artykuły sprawozdawcze dotyczące służby można by uznać za część „harcerskich działań”. Jednak ze względu na fakt, że służba jest szczególną wartością realizowaną przez harcerzy (zapisaną w Przyrzeczeniu Harcerskim, por. podrozdział *Ideologia działań ZHP*), postanowiłam wszystkie teksty dotyczące tego tematu zebrać w jednej kategorii. W ten sposób widać, jak często jest on podejmowany na łamach harcerskiej prasy – nie tylko jako problem do dyskusji, ale też jako inspiracja dzięki przywołaniu już podjętych przez innych działań.

Kategorię „świadomi obywatele” przypisałam 14 artykułom związanym z zaangażowaniem w życie polityczne, czyli jednemu z obszarów, w jakich ZHP chce przygotowywać młodych do dorosłości. Teksty nawiązujące do tego tematu mają przede wszystkim charakter informacyjny, przybliżają zagadnienia z krajowej polityki, jak np. obowiązki posłów (T120), wybory samorządowe (T84), kompetencje prezydenta Polski (T153), ale też te związane z ogólnoswiatową sytuacją polityczną, np. co robić w obliczu wojny na Ukrainie (T228), co warto wiedzieć o kryzysie na granicy z Białorusią (T213), jakie prawa uchwalili europosłowie w kończącej się kadencji (T109) czy kim jest Joe Biden (T177). Elementem wielu artykułów jest też pokazanie obszaru wpływu, jaki mają czytelnicy, np. jak kandydować do organów samorządowych (T82), jak wybrać swojego kandydata (T106), jak reagować na protesty społeczne (T436). Tego typu teksty dostarczają czytelnikom harcerskiej prasy informacji o najważniejszych politycznych wydarzeniach oraz zachęcają do świadomego zaangażowania w ramach swoich możliwości.

Kolejne dwie kategorie tematyczne – „kulturę” i „zaangażowanie” reprezentuje po 12 tekstów. Artykuły dotyczące tematów kulturalnych skłaniają czytelników do refleksji nad zwyczajami powszechnymi społecznie, np. tradycjami wielkanocnymi (T9), strzelaniem fajerwerków w sylwestra (T172), świętowaniem świąt narodowych (T219), obchodzeniem walentynek (T181) czy współczesnymi bożonarodzeniowymi zwyczajami (T94). Ponadto siedem tekstów z tej kategorii ma charakter informacyjny – przybliżają wiedzę m.in. na temat feminatyzmów (T101), zasad netykiety (T96), fake newsów (T122, T142), zjawiska kiczu w sztuce (T48), zasad plażowego ubioru (T469) czy baniek informacyjnych (T124). Z kolei w kategorii „zaangażowanie” znajdują się teksty wprost perswazyjne, których tematem jest zmotywowanie do określonego działania na rzecz

organizacji. Szczegółowe zagadnienia podejmowane w tych tekstach dotyczą np. większego uczestnictwa młodych w decyzjach ogólnozwiązkowych (T200), udziału w badaniach potrzeb (T224), wprowadzania zmian po nowych ustaleniach na zjeździe (T508) czy zmiany organizacji od wewnątrz zamiast jej opuszczania (T114). Mimo że liczba artykułów w tej kategorii nie jest wielka, sama jej obecność świadczy, że harcerska prasa nie jest jedynie transmitterem wiedzy, ale służy również podtrzymywaniu motywacji członków organizacji.

Pozostałe wyodrębnione przeze mnie kategorie tematyczne pojawiają się na łamach harcerskiej prasy sporadycznie – reprezentuje je mniej niż dziesięć tekstów. Do tych kategorii należą:

- „rozwój osobisty” – dziewięć artykułów dotyczących m.in. autorytetów (T169), ambicji (T49) i motywacji do działania (T67);
- „ekologia” – osiem tekstów związanych np. z etyką środowiskową (T353), ratowaniem jedzenia (T199) czy ograniczaniem odpadów (T61);
- „kształcenie” – osiem artykułów na temat m.in. kursów drużynowych (T431), systemu stopni instruktorskich (T294) czy pracy ze starszą kadrami (T280);
- „o czasopiśmie” – osiem tekstów o aktualnych problemach/zmianach w pracach redakcji (np. zarzuty do czasopisma – T413 lub zmiana naczelnego – T1) bądź pojawiających się w czasopismach nowości (np. aplikacja Na Tropie – T129)
- „edukacja” – siedem artykułów nawiązujących m.in. do matury (T77), wyboru studiów (T147), metod skutecznej nauki (T241) czy wydarzeń, w które można się zaangażować (Zwolnieni z Teorii – T212 – czy Tydzień Edukacji Globalnej – T31);
- „wizerunek ZHP” – sześć tekstów dotyczących komunikacji zewnętrznej ZHP (T394, T136), odpowiedzialności harcerzy za wizerunek organizacji (T104) oraz postrzegania ZHP przez rodziców (T227);
- „pandemia a ZHP” – pięć artykułów opisujących jak pandemia wpływa na działania ZHP, np. zmiana formy zlotu (T159), działania Rady Naczelnej w związku z pandemią (T410), co sytuacja pandemiczna może dać organizacji (T403);
- „wiara” – dwa artykuły, poruszają tematy różnic między świętami prawosławnymi i katolickimi (T218) oraz otwartości w poznawaniu innych wiar (T154);

- „bezpieczeństwo” – jeden artykuł o bezpieczeństwie na obozach (T470).

Jak widać z powyższej analizy, przekrój tematyczny podejmowanych w omawianej prasie harcerskiej jest naprawdę szeroki. Dominują wśród nich tematy bieżące, czyli związane z harcerskimi działaniami oraz polityką Związku, co wydaje się naturalne, ponieważ jednym z celów prasy organizacyjnej powinno być informowanie o tym, co aktualnie dzieje się w organizacji (Jaska i Werenowska 83). Wśród członków buduje się poczucie wspólnoty dzięki dzieleniu wspólnej wiedzy i pamięci o najistotniejszych wydarzeniach, w których nie wszyscy muszą brać udział. Duża liczba tematów o małej frekwencji tekstów świadczy natomiast o tym, że ZHP rzeczywiście dąży do rozwijania swoich członków wieloaspektowo – zarówno w związku z działaniami organizacyjnymi (tematy dotyczące służby, zaangażowania czy wizerunku ZHP), jak i w zakresie kompetencji potrzebnych dorosłemu człowiekowi (tematy związane ze zdrowiem, relacjami, kulturą czy aktywnością obywatelską i ekologią). Warto podkreślić również obecność tematu „wychowanie”, który bezpośrednio odpowiada Misji organizacji.

Porównując zakres tematyczny tekstów z wyodrębnionymi wcześniej obszarami idei ZHP²²³, warto zauważyć, że zarówno działania na rzecz społeczeństwa, jak i dbanie o swój rozwój są uwzględnione w treści artykułów, zatem żaden z istotnych tematów nie jest pomijany w tym kanale komunikacji wewnętrznej. Niemniej liczba takich artykułów jest zdecydowanie mniejsza, niż tekstów, które nie wskazują bezpośrednio na idee, ale dotyczą bieżących spraw organizacyjnych.

Strategie dyskursywne służące realizacji tematów

Po omówieniu tematyki artykułów w prasie harcerskiej warto również przyjrzeć się sposobom ich przedstawiania. Jak wskazałam już wcześniej, forma tekstów wynika z zastosowania różnych strategii dyskursywnych, służących takiemu ukształtowaniu treści, które sprzyja osiągnięciu założonego przez nadawcę celu (zob. podrozdział *Cele wytwarzania dyskursu*). W harcerskich tekstach można znaleźć przykłady większości spośród wymienionych przez badaczy typów strategii dyskursywnych przywołanych w podrozdziale *Strategie dyskursywne*. Wyjątek stanowią strategie dyskursywne związane z retoryką strachu, wstydu i winy, których nie wykorzystują harcerscy autorzy.

²²³ Patrz podrozdział *Idea ZHP wynikająca z oficjalnych dokumentów organizacji*.

Pominięcie tego typu sposobów oddziaływania na odbiorców jest spójne z *pozytywnością* – jedną z cech harcerskiej metody, która zakłada pozytywne spojrzenie na człowieka i motywowanie do działania. Wywoływanie strachu, poczucia winy czy zawstydzanie zdecydowanie przeczą działaniu z pozytywnym nastawieniem.

Występujące w analizowanych tekstach strategie dyskursywne na pięć sposobów oddziałują na prezentowane treści:

1. **podkreślają wagę tematów:** rematyzacja i odwołanie do wartości;
2. **oceniają:** wartościowanie, opozycja my–oni oraz predykcja;
3. **ułatwiają zrozumienie:** framing, definiowanie/wyjaśnianie, opis/sprawozdanie, atakże odniesienie do znanych powiedzeń/cytatów;
4. **uzasadniają/przekonują:** argumentacja, dobór ekspertów i źródeł wiedzy oraz pouczenie/zachęta do działania;
5. **skłaniają do refleksji:** strategia pytań.

Zanim przejdę do omówienia wyodrębnionych grup strategii oraz wskazania sposobów ich praktycznej realizacji w harcerskiej prasie, warto jeszcze zauważyć, że strategie przyporządkowane do danej kategorii mogą pełnić więcej niż jedną funkcję, np. argumentacja w niektórych przypadkach pozwoli nie tylko przekonać, ale też lepiej zrozumieć daną kwestię. Przedstawiony powyżej podział odzwierciedla dominujące moim zdaniem cele poszczególnych strategii, a o ich wariantach wspominam przy omówieniu niżej.

Strategie podkreślające wagę tematu

Rematyzacja

Dla jasności dalszego wywodu warto przypomnieć, że rematyzacja jako strategia służąca uwypukleniu treści, na których zależy nadawcy, może występować w różnych formach, m.in. jako zawężenie lub rozszerzenie treści, kontrast czy powracanie do najważniejszych treści (Lisowska-Magdziarz 58, 59).

W analizowanych artykułach harcerskich rematyzacja najczęściej odbywa się przez kontrastowe zderzenie różnych perspektyw patrzenia na omawiane problemy. Można ją zauważyć na poziomie pojedynczych zdań, np. *Zamiast odpowiedzi na fundamentalne pytania o apolityczność ZHP można przerzucać się argumentami, których jedynym celem jest obalenie argumentów strony przeciwnej* (T121) czy *Zajęcia instruktorskie to w mojej świadomości spokojne przesiadywanie na terenie zlotu i rozmowy, a nie jakieś wychodzenie na noc do lasu* (T23) albo kilku zdań: *Tak można*

skomentować 39. Zjazd Nadzwyczajny ZHP, po którym pojawiła się ulga i niedosyt. Ulga, że chociaż coś udało się zmienić. Niedosyt, bo jednak nie wszystko (T8). Jednak częściej kontrast służy do budowania struktury całego tekstu, np. gdy zasługi Olgi Drahonowskiej-Małkowskiej dla rozwoju harcerstwa zestawiane są z postrzeganiem jej „tylko jako żony założyciela harcerstwa” (T99) czy kiedy opisuje się różnice klasycznego, fabularnego rajdu z takim, który zakłada rozwiązanie faktycznej historycznej zagadki (T102). Co ciekawe, za pomocą kontrastu podkreślane są również istotne dla Związku problemy, wynikające z tego, że dane działania mogą być dobre lub szkodliwe – w zależności od tego, jak są wykorzystywane. Przykłady tego typu kontrastu obrazują poniższe cytaty:

Istotnie bardzo dużo mówimy o braterstwie w ZHP. Jako drużynowi, instruktorzy, szefowie zespołów często staramy się pielęgnować to, co kryje się pod tym słowem. Jednak ostatnio coraz częściej w harcerstwie **zamiast braterstwa dostają rozgrywki, zagrywki i igrzyska** (T54);

Niby uczymy w harcerstwie, że dawanie informacji zwrotnej z konstruktywnymi uwagami jest ważne, **ale jakoś na poziomie władz naczelnych o tym zapominamy**. (T123);

Pięknie by było, gdyby dziś po przeprowadzeniu mądrej rozmowy harcerze zakasali rękawy i zabrali się do pracy. Czy tak jest? Z moich obserwacji, na pewno wycinkowych i mało reprezentatywnych, wynika, że nie. Tak, **w rzeczywistości służba w harcerstwie stała się niemodna** (T370);

Dobrze wiem, że **to, co najlepsze** mnie spotkało to ludzie w ZHP. **Niestety, zarazem najgorsze** (T54).

Samo wyłuszczenie problemu (bez wykorzystania kontrastu) również stanowi strategię rematyzacyjną, służącą wskazaniu istotnych aspektów w bieżącej pracy organizacji. W ramach rematyzacji również często jest wykorzystywane wartościowanie, które dodatkowo potęguje podkreślanie wagi danego problemu. W tekstach istotne organizacyjne problemy wskazywane są przy użyciu leksemów nacechowanych, np.:

(...) to **ogromne wyzwanie** dla współczesnych władz naczelnych ZHP i dla całego grona instruktorskiego (T114);

Chcą tego samego, uważając, że czynią to (będą to czynić) bardzo dobrze. I tu jest **kłopot** (T446);

Harcerstwo jako część społeczeństwa jest dzisiaj w **kryzysie** i w **poważnym niebezpieczeństwie** (T432);

A tu widzimy, że coś nam **szwankuje**, skoro dwie trzecie drużynowych to nie są instruktorzy (T305).

Poza tym kwestie warte uwagi wynikają też z akcentowania powinności czy zaleceń, np.:

generalnie **powinniśmy** w Związku **myśleć** o tym, jak zwiększać na zjeździe ZHP głos, siłę bezpośrednich reprezentantów gromad, drużyn, szczepów i hufców, a więc tych, którzy wykonują najważniejszą pracę w ZHP – wychowawczą, misyjną (T472);

konieczna jest zmiana wymagań na stopień przewodnika w obowiązującym dziś Systemie stopni instruktorskich (T285);

Jeśli dana aktywność, choćby najbardziej prozaiczna, nie realizuje misji to **nie powinniśmy** jej wykonywać (T43).

Jeszcze innym ze sposobów podkreślania wagi problemów jest umieszczanie ich w formie pytań, które stanowią przyczynek do późniejszego wyjaśnienia, w jaki sposób dane kwestie można rozwiązać, np.:

Jak więc dziś sensownie poukładać te klocki, które mają się złożyć na wykształcenie drużynowego-instruktora? (T463);

Jak tych „zwykłych” drużynowych przygotować do tej trudnej pracy? (T357).

Z kolei selekcja czy zawężanie treści to nieodłączny element tworzenia tekstów i na podstawie efektu końcowego trudno jest spekulować na temat możliwych sposobów pogłębienia wyводу, szczególnie że autorzy często odnoszą się do własnych doświadczeń (por. str. 163–166). Niemniej zdarza się, że zawężenie treści jest zaznaczone w tekście jako osobny wątek, który stanowi dodatkowy aspekt do szerszego rozwinięcia, np.:

Konieczne jest i wzmacnianie – utrwalanie naszej tożsamości, i kolejne budowanie elementów, które na tożsamość harcerską się składają. **Ale to temat na inny felieton** (T498);

Na pewno nie na wszystkie pytania udało się znaleźć odpowiedź. **Ale to dopiero początek dyskusji** (T388);

młodzi ludzie chętniej podejmują się krótkoterminowych zadań niż długoterminowych funkcji (**jest to jednak temat na zupełnie inne, dużo głębsze opracowanie**) (T136).

W harcerskich tekstach ważne aspekty podkreślane są również dzięki wskazaniu na cel podejmowania danego tematu. W ten sposób odbiorcy mogą też wyciągnąć więcej z przyswajanych treści, skupiając uwagę na jasno wskazanym przez autora celu np.:

Dlaczego o tym piszę? (...) Z opowieści sprzed wielu lat możemy wyciągnąć bardzo wiele wniosków do naszej współczesnej działalności (T322);

Po co to wszystko piszę? Po pierwsze bywa, że w naszym życiu nastąpi niespodziewane oberwanie chmury i trzeba zmienić plan dnia. Po drugie – z każdej sytuacji można wyjść obronną ręką (T404).

Jeśli zaś chodzi o powracanie do najważniejszych treści, to w ramach artykułów, które zwykle liczą około jedną stronę, nie są powtarzane te same wątki. Natomiast o uwypuklaniu najistotniejszych tematów można powiedzieć w kontekście ich doboru

w czasopiśmie, ponieważ na przestrzeni analizowanych pięciu lat publikacji niejednokrotnie powtarzały się teksty na takie tematy jak harcerska służba, docenianie kadry, komunikacja czy różne elementy związane z metodą harcerską. Można zatem powiedzieć, że redakcje też w pewien sposób kształtują/dobierają aspekty, o których w harcerskiej prasie mówi się najwięcej.

Odwołanie do wartości

Choć odniesienia do wartości to jedna z charakterystycznych cech dyskursu harcerskiego, to dotychczas nikt nie analizował tego typu strategii dyskursywnej. Kwestia wartości jest mocno obecna w założeniach ZHP i bezpośrednio wiąże się z wychowaniem, które jest misją organizacji. W harcerskich artykułach wprost przywoływane są postawy realizujące najważniejsze dla ZHP wartości takie jak:

- służba – „*wdrukowana*” w harcerskie umysły służba, która procentuje przez całe dorosłe życie (T274); *bez harcerskiej służby nie ma harcerstwa* (T370); *bezinteresowna pomoc to wielka wartość, która jest nieodłącznym elementem harcerskiego wychowania* (T278);
- zaangażowanie – *Harcerstwo ma przecież wszechstronnie wychowywać do dorosłego życia, ma otwierać i rozwijać umysły, ma kształtować postawę aktywności, nieobojętności* (T436); *[harcerze – KJ] potrafią włączyć się w pozytywne działania proponowane przez innych* (T249);
- rozwój osobisty – *harcerz chce wiedzieć więcej niż wie, umieć więcej niż umie* (T419).

Oprócz odniesienia do konkretnych wartości w artykułach podkreślane są również działania podejmowane z myślą o wychowywaniu harcerzy, np. *Chcąc działać zgodnie z metodą harcerską, nie omawialiśmy wprost każdego z punktów, ale pokazywaliśmy te ideały w praktyce* (T456), ale również skłaniają do refleksji nad tym, czy faktycznie idee realizowane są w praktyce:

Gdy stajemy w harcerskim kręgu, siadamy przy ognisku, świętujemy Dzień Myśli Braterskiej – mówimy o harcerskich ideałach, o wartościach, o tym, że harcerz harcerzowi bratem... Jest miło, składamy sobie życzenia, jesteśmy dla siebie dobrzy, motywujący, wyrozumiali, słodziutki, a za chwilę wszystko wraca do normy. Nieharcerskiej choć harcerskiej normy... Czy tak musi być? Coś musimy z tym zrobić! Coś zrobić ze sobą (T347).

Na podstawie powyższych przykładów można stwierdzić, że harcerskie wartości są stałym filtrem, przez który oceniane są działania organizacji. Dzięki takiemu odniesieniu

harcerska prasa również pełni funkcję wychowawczą, transmitując kluczowe wartości i podkreślając wagę uosabiania najistotniejszych dla ZHP idei w działaniu.

Strategie oceniające

Wartościowanie

Wartościowanie wprowadzane jest do harcerskich tekstów przeważnie na dwa sposoby – w formie porównań lub określeń nacechowanych pozytywnie/negatywnie. W przypadku wyrazów nacechowanych nie ma wątpliwości co do intencji autora, np. *to **zupełnie nieistotne** wybory* (T109), *impreza zyskała **zasłużone uznanie*** (T85) czy *Niedawno system ten był modyfikowany. I został zmodyfikowany **fatalnie*** (T285). Zdarzają się również przypadki, kiedy do wartościowania wykorzystywane są związki frazeologiczne: *opowiadał **duby smalone** o tkwiących w ZHP miazmatach komunizmu* (T515) czy *tezy o ZHP, które czasami słyszymy w naszej organizacji, nie są powszechne a może nawet całkowicie **wyssane z palca*** (T227).

Przeważnie waloryzanty występują w pojedynczych zdaniach w skali artykułów, natomiast w jednym przypadku ich nagromadzenie wyraźnie świadczy o opinii piszącego na temat kandydatów na członków nowej Głównej Kwatery ZHP:

Kilka tygodni temu swoją kandydaturę ogłosiła bardzo mocna ekipa skupiona wokół hm. Ani Nowosad – **najlepszej kandydatki** na Naczelniczkę. W skład tego zespołu wchodzi finansista i manager hm. Paweł Marciniak – **idealny kandydat** na przyszłego skarbnika ZHP – oraz dwie **świetne instruktorki** z obszaru programu i kształcenia, czyli hm. Lucyna Czechowska i hm. Joanna Skupińska (T19).

Warto też zauważyć, że w przeważającej części tekstów wartościowanie jest połączone z orzekaniem, tzn. nie podaje się danej oceny w wątpliwość, ani nie jest przedstawiana jako personalna opinia, np. *Zdecydowałeś się jechać na Jamboree jako patrolowy? **Dobra decyzja!*** (T217), *to badanie to **niesamowicie ciekawa** lektura* (T227) czy *Dzień Myśli Braterskiej to **zdecydowanie najważniejszy dzień** w harcerskim kalendarzu* (T225). Tylko w nielicznych przypadkach wprowadzeniem do zdania wartościującego jest zaznaczenie, że to osobisty pogląd, np. *co było **dla mnie** niezwykle interesujące* (T329) czy ***Jak dla mnie** napisane fajnie, z dystansem, chłodną głową.* (T413).

Opozycja my–oni

Wykorzystanie opozycji my–oni w tekstach służy budowaniu pozytywnego wizerunku własnego i negatywnego wizerunku innych (Wodak, Dyskurs... 196). W harcerskich tekstach odbywa się np. przez dodanie cudzyśłowu sugerującego, że jest jakaś grupa

harcerzy, którzy z prawdziwą harcerską postawą nie mają nic wspólnego: *Przypomina mi się, gdy w cudownej, zagospodarowywanej przed laty przez harcerstwo Srebrnej Górze spotykaliśmy harcerzy i „harcerzy”* (T254) albo przywołanie zaobserwowanej postawy nieufności wobec funkcyjnych na poziomie centralnym: *Mam jednak nadzieję, że kiedyś drużynowi nie będą patrzyli na ludzi ze skórzanymi sznurami z dystansem. Jesteśmy takimi samymi instruktorami jak oni, tylko działamy na trochę innym poziomie struktury* (T14).

Podziały wewnątrz organizacji są w artykułach wyraźne również w bardziej bezpośredni sposób, przez przywołanie konkretnych kwestii, szczególnie związanych z niezgodnością co do fundamentalnych zasad organizacyjnych, np.:

- część członków ZHP niedostatecznie korzysta z metody harcerskiej, która wyznacza sposób działania organizacji: *Po pierwsze – zaniepokoił mnie ton niektórych wypowiedzi, jakbyśmy (my – czyli rozmawiający o problemach związanych z metodą) byli wrogami. Chyba to błąd. Sądzę, że jesteśmy po tej samej stronie, po drugiej zaś są ci, którzy metody nie znają albo (jeśli nawet znają) to w praktyce nie-zbyt się nią przejmują* (T253);
- różny stosunek do wiary: *W ubiegłym roku zagrożenie dla jedności Związku było już spore: znaleźli się instruktorzy, którzy wprost deklarowali, że jeśli zjazd nadzwyczajny przyjmie drugą rolę Przymierzenia Harcerskiego (bez Boga), wówczas ze swoimi środowiskami odejdą z ZHP* (T321).

Akcentowanie rozbieżności w podejściu do kluczowych idei ZHP wydaje się ważne dla harcerskiego dyskursu, ponieważ wskazuje na potencjalne niepożądane zmiany w funkcjonowaniu Związku – czemu może zapobiec przedyskutowanie w porę palących kwestii.

Zdarza się również, że opozycja my–oni wewnątrz ZHP jest zauważana, natomiast brakuje jej charakterystyki – samo występowanie podziału jest uznawane za groźne dla organizacji: *Groźniejszy wirus zaczął zmieniać nasz Ruch – dzieląc go na dwa plemienia – nas i ich. Kto jest kim? Zależy to tylko od punktu widzenia* (T182). Co ciekawe, nie ma tu kreacji negatywnego wizerunku innych – zwłaszcza że grupa „innych” zależy od przyjętych kryteriów – widać natomiast krytykę samej istoty zjawiska.

Warto zauważyć również, że w tekstach wybrzmiewa nie tylko świadomość podziałów wewnętrznych w ZHP, ale jednocześnie też postawa akceptacji i stawianie na porozumienie mimo różnic, co obrazują takie fragmenty jak: *zobaczymy, czy w naszym podzielonym ZHP, rozdyktowanym, pełnym sprzeczności potrafimy się porozumieć. To*

konieczne. Trzeba innym wybaczać, trzeba innych rozumieć, trzeba, abyśmy się wyciszyli i spokojnie podejmowali decyzje (T446) czy istnieje w naszym harcerskim wychowaniu potrzeba, ba, obowiązek, (...) pokazywania, że można „różnić się pięknie” (T436).

Trzeba także dodać, że opozycja my–oni w harcerskich tekstach występuje nie tylko w odniesieniu do podziałów wewnątrz organizacji. Zestawiane są również różnice między:

- ZHP a ZHR (inną polską organizacją harcerską), np.: *Oni poszli drogą rewolucyjną, my – drogą ewolucyjną* (T325); *O ZHR piszę rzadko, organizacja ta tkwi w swojej bańce, my w swojej, czasem gdzieś nasze drogi się łączą (jak w trakcie udzielania pomocy Ukraińcom)* (T515) oraz
- harcerzami a osobami spoza organizacji: *W końcu changemaker to jedno z określeń, którym chcielibyśmy, aby osoby spoza organizacji nas nazywały. Harcerze to trendsetterzy, ludzie zdolni do rzeczy wielkich* (T114); *W przypadku wartości (takich jak m.in. konserwatyzm, innowacyjność, bezpieczeństwo, samorealizacja) okazało się, że nie ma istotnych różnic między harcerzami i nie-harcerzami. Za to drugie badanie, dotyczące motywacji pokazało, że niezależnie od jej rodzaju (m.in. kariery, konformizmu czy ochrony swojego ego) harcerze są lepiej zmotywowani, niż ich rówieśnicy spoza harcerstwa* (T76).

Warto podkreślić, że – podobnie jak w przypadku różnic wewnętrznych – mało jest w artykułach oceny w kategorii dobro–zło wynikającej z odmienności grup, raczej przekaz zbliża się do akceptacji inności niż budowania pozytywnego i negatywnego wizerunku. W ostatnim przykładzie zostało zawarte pewne wartościowanie, lecz autor odnosi się do badań, uzasadniając swoje tezy – inaczej niż w tradycyjnej wersji opozycji my–oni, która bazuje na uprzedzeniach i stereotypach.

Predykacja

Predykacja, czyli formułowanie sądów orzekających, niepodawanych w wątpliwość, należy do strategii oceniających, ponieważ w ten sposób nadawcy wyrażają swoje subiektywne sądy o rzeczywistości, jednak nie są to np. wyjaśnienia oparte na wiedzy naukowej czy zależnościach społecznych. Z tego powodu orzekanie w tekstach często łączy się z wartościowaniem, bo to ocena pozytywna/negatywna przedstawiana jest jako coś oczywistego.

Jednym z przejawów predykacji w tekstach harcerskich jest wykorzystanie wykładników oczywistości, np.:

po przeczytaniu **z pewnością** zrozumiecie, o co w tym chodzi (T2);

wszyscy **doskonale wiemy**, jak fajnie jest na pierwszych zbiórkach (T67);

oczywiste jest, że funkcjonowanie zastę-pu, do którego należy trójka czwartoklasistów i czwórka ósmoklasistów

Tego **na pewno** w harcerstwie się nauczyliśmy (T445);

Dziś **konieczne są** proste standardy kursów dla przyszłych drużynowych, w których biorą udział przybocznicy, krótkie kursy, proste wymagania na stopnie – to **w zupełności wystarczy** (T285).

Jak już wspomniałam, predykacja od wyjaśniania różni się tym, że trudno wskazać podstawę danego stwierdzenia, np. w takim fragmencie: *przywołane przez niego ważne słowa „Nigdy więcej wojny” odbiły się echem w mediach i sumieniach słuchaczy* (T117) – o ile medialny rezon można naocznie zaobserwować, o tyle wpływ na wielkie grono odbiorców (podczas obchodów na Westerplatte) już jest daleko idącą interpretacją. Podobnie stwierdzenie *w organizacji coraz częściej spotykamy tych, którzy chcą być mistrzami w każdej dziedzinie* (T49) jest zaprezentowane jako ogólna tendencja, mimo że w związku z brakiem odniesienia do jakichkolwiek podstaw należy przypuszczać, że jest to osobista obserwacja autora (niezaznaczona tutaj jako opinia).

Innym sposobem orzekania występującym w analizowanych artykułach jest podkreślanie, że coś powinno być domyślnym stanem rzeczy, np.

to **wiedza, którą powinien posiadać każdy instruktor**, przekazana w telegraficznym skrócie (T220);

nikogo nie dziwiło, że chłopcy i dziewczęta śpią w oddzielnych namiotach, bo w końcu działają woddzielnych, jednopłciowych zastępach (T47);

posiadanie walizki zostało porównane do noszenia dwóch chust naraz (poza wydarzeniami skautowymi) – jako coś niegodnego. **Niby nieuregulowanego regulaminem, jednak wciąż budzącego niesmak** (T113);

jako kadra **powinniśmy pamiętać, że naszą powinnością jest realizowanie misji ZHP**, a nie budowanie swojego ego w oparciu o wpatrzone w nas dzieciaki (T53);

komu jak komu, ale **zuchom niedociągnięcia się wybacza** (T34).

Przekazywane w tej formie informacje mogą wpływać na podświadome budowanie w odbiorcach przekonań na temat wspólnej wiedzy i pożądanego zachowań w organizacji (co muszę wiedzieć i jak postępować, skoro też jestem harcerzem/instrukтором itd.). W ten sposób wspierane jest też poczucie wspólnoty (myślę/robię tak samo).

Strategie ułatwiające zrozumienie tematu

Definiowanie/wyjaśnianie

Podstawową strategią ułatwiającą zrozumienie tematu jest zawieranie w tekstach definicji bądź wyjaśnień, tłumaczących omawiane zagadnienia, dzięki czemu autorzy rozszerzają wiedzę odbiorców. Za pomocą definiowania między autorem a czytelnikiem tworzy się wspólna baza pojęciowa – wykorzystanie tej strategii zwiększa prawdopodobieństwo zrozumienia tekstu dzięki temu, że nadawca i odbiorca rozumieją wykorzystywane pojęcia tak samo. Z kolei wyjaśnianie to przybliżenie genezy, funkcjonowania lub konsekwencji opisywanego zjawiska – swego rodzaju objaśnianie świata. Strategia ta jest podobna do argumentacji – która oprócz przekonywania również może służyć tłumaczeniu – jednak przy wyjaśnianiu raczej nie korzysta się z typowych argumentów (aby przekonać), ale opisuje się zależności przyczynowo-skutkowe lub prawidłowości jako ogólny sposób działania świata.

Definiowanie w harcerskich artykułach występuje bezpośrednio i pośrednio. Wprost przytaczane definicje odnoszą się do zewnętrznych źródeł wiedzy, np. słowników:

Harcerstwo, według słownikowej definicji, jest to polski ruch społeczny i wychowawczy dzieci i młodzieży (T164).

Zgodnie z przenośnym słownikowym znaczeniem tego słowa miazmat jest to „zły, demoralizujący wpływ, czynnik” albo „demoralizujące lub destrukcyjne czynniki” (T325).

Ponadto w tekstach można zauważyć typowe dla definicji konstrukcje typu ‘X to Y’, w których X odpowiada terminowi, a Y jego wytłumaczeniu. Taka konstrukcja wykorzystywana jest nie tylko w pojedynczych zdaniach (przykład 1 i 2), ale też w budowanych paragrafach (przykład 3 i 4) – również w przypadku, gdy definiowane są autorskie neologizmy (przykład 5):

1. **International Service Team, to** sztab wolontariuszy z całego świata, którzy przyjeżdżają na Jamboree, aby wspólnie tworzyć największe wydarzenie edukacyjne dla dzieci i młodzieży (T223).
2. **Główna Kwatera jest** zarządem ZHP – jego głównym organem wykonawczym (T206).
3. Wspomniany już **phishing** nie bez powodu kojarzy się z wędkowaniem. **Jest to** metoda oszukiwania użytkownika za pomocą podszywania się pod inną osobę, bądź instytucję, (przynętą) w celu wyłudzenia informacji (T163).

4. Co najmniej 20% części centralnej składki jest przeznaczana na tworzenie tzw. **kapitału żelaznego ZHP**. Są to specjalne środki, które tworzą swoisty zapas środków na poziomie centralnym – wykorzystywane mogą być jedynie w wyjątkowych przypadkach (T176).
5. **Stolkarze są** ludźmi, którzy niekoniecznie otrzymują funkcje przez wzgląd na swoje kompetencje i umiejętności. (...) Stolkarz idealnie nadzoruje działania, kompletnie nie pamiętając, czym jest praca z kadra (T49).

Zdarza się również, że obok klasycznych definicji występują definicje negatywne, czyli określenie, czym omawiana rzecz nie jest, jak w przykładzie:

Prawdziwe harcerstwo nie charakteryzuje się alarmami ciężkimi²²⁴ (jako kara), odcinanymi guzikami, pilotami, skakaniem „żabką” po placu apelowym, karnymi pompkami, „pilotami” oraz innymi supertradycjami. W prawdziwym harcerstwie nagradzamy, cieszymy się z sukcesów (T478).

Definicje negatywne mogą być też szerzej wykorzystywane w strukturze tekstów wyjaśniających, które różnicują podobne zjawiska – jak ma to miejsce we wprowadzeniu do odróżnienia dwóch typów zachowań: *Nie można jednak mylić nieśmiałości z onieśmieleniem* (T69).

Do definiowania używanych pojęć wykorzystywane są również porównania, które ułatwiają zrozumienie nowego terminu przez odniesienie go do znanej odbiorcy rzeczywistości, np.

W Nowej Zelandii Chief Commissioner, czyli taki nasz przewodniczący i naczelnik ZHP w jednym, ma 31 lat, a swoją funkcję sprawuje od 6! (T200)

Ptasie mleczko nie ma oddzielnego fanpage’a dla każdego smaku. No. A my robimy i dla każdego smaku i dla każdej kostki w pudełku²²⁵ (T136)

Wędrownicza Watra, postrzegana z każdej perspektywy, pozostaje dla mnie najbardziej unikatowym wydarzeniem w Związku Harcerstwa Polskiego. Wiecie, taki mały Woodstock. (T105)

Podobny efekt uzyskuje się poprzez wykorzystanie przykładu do wyjaśnienia znaczenia danego terminu, np.

Chłopcy przebierają się w różne śmieszne stroje i robią na scenie wszystko, poza tym, o co naprawdę chodzi, czyli ładnym śpiewaniem. To właśnie kicz – zero wartości artystycznej, 100% schlebienia żądnym bałwanienia się obozowiczom (T48).

²²⁴ Rodzaj zbiórki w trakcie obozu, kiedy po gwizdku harcerze mają na czas spakować wszystkie swoje rzeczy do plecaka i po założeniu go wykonać określone ćwiczenia fizyczne, np. kilka okrążeń wokół obozowiska.

²²⁵ Jest to nawiązanie do nieskoordynowanych działań promocyjnych organizacji – oprócz oficjalnego fanpage ZHP powstaje wiele stron mniejszych jednostek: chorągwi, hufców, drużyn czy zespołów działających na każdym ze szczebli, z których każda dla zewnętrznego odbiorcy jest „wizytówką organizacji”.

Inny rodzaj definiowania występujący w harcerskich tekstach jest wykorzystywany, gdy dane pojęcie nie jest jasne lub przedstawia się własne rozumienie. W takich przypadkach w artykułach zaznaczona jest personalna perspektywa:

Komisja historyczna zasadniczo nie ma jednoznacznej definicji. **Możemy przyjąć, że jest to** zespół instruktorski lub starszyny opiekujący się aktami historycznymi hufca lub chorągwi (T244).

Jako harcerskie rozumiem piosenki: obrzędowe, turystyczne, poezję śpiewaną, szanty itp (T43).

Jeśli zaś chodzi o wyjaśnianie, to ta strategia w omawianych tekstach wykorzystywana jest najczęściej, co tym samym świadczy o wysokim potencjale harcerskiej prasy do kształtowania wspólnej wiedzy organizacyjnej (por. *Cele komunikowania w dyskursie harcerskim*). Fragmenty wykorzystujące wyjaśnianie najczęściej przybliżają pewne prawidłowości w funkcjonowaniu świata – ogólnego i tego harcerskiego. Przykładowe artykuły wyjaśniające dotyczą m.in.:

- tego, jakie dane zbiera, a jakich nie zbiera nowa aplikacja Na Tropie (T129);
- niezgodnego z prawem udostępniania harcerskiego sprzętu na działania poza organizacją (T440);
- zależności między liczbą delegatów a wielkością chorągwi (T211);
- początków ZHP jako zjednoczonej organizacji harcerskiej na ziemiach polskich (T268);
- nowej formuły zlotu wędrowników w związku z epidemią koronawirusa (T151);
- rezygnacji złożonych przez Wydział Komunikacji i Promocji GK ZHP (T194);
- rodzajów głosów oddawanych w wyborach samorządowych (T82);
- zadań Rady Europejskiej (T108).

Jak widać, wyjaśnienia w prasie harcerskiej stosowane są w celu przybliżenia czytelnikom bardzo szerokiego spektrum zagadnień. Warto zauważyć, że często wyjaśnia się w taki sposób, aby skomplikowane mechanizmy tłumaczyć przy wykorzystaniu bardziej przystępnego języka – jak w tekście dotyczącym szczepionek na COVID-19:

W dużym skrócie chodzi o to, że w szczepionce nie ma osłabionego koronawirusa, a tylko informacja, która sprawia, że nasz organizm będzie przygotowany w przyszłości do odparcia ataku (T191).

Wyjaśnianiu prawidłowości świata czasem towarzyszy również powoływanie się na obowiązujące w harcerstwie lub kraju prawo – jak w przypadku kierowania organizacją,

kiedy autor odwołuje się do Statutu ZHP czy kwestii składek członkowskich, którą reguluje państwowa ustawa:

Zgodnie z paragrafem 43 ustępem 5 Statutu ZHP Główna Kwatera ZHP kontynuuje wypełnianie obowiązków zarządu ZHP, do chwili wyboru nowego Naczelnika ZHP (T179);

Warto podkreślić, że składka członkowska nie jest opłatą za udział w zbiórkach. Jest ona poświadczeniem, że dana osoba jest członkiem konkretnej organizacji. Jej prawne umocowanie znajduje się w Prawie o stowarzyszeniach (ustawa z dnia 07.04.1989 r., dz.u. z 2020 r., poz. 2261) (T176).

Powołanie się na obowiązujące prawo wzmacnia efekt wyjaśniania, dzięki wskazaniu, że opisywane postępowanie jest prawidłowe – nie tylko w ocenie własnej, ale też formalnie.

Jednym ze sposobów wyjaśniania jest pokazywanie ciągów przyczynowo-skutkowych, które składają się na opisywane sytuacje. W ten sposób odbiorcy mogą zrozumieć konsekwencje poszczególnych działań, a nie tylko poznają ich ocenę.

W harcerskiej prasie tak wyjaśniane są m.in. zagadnienia dotyczące:

- wagi głosów w wyborach samorządowych:
To od lokalnych władz zależy funkcjonowanie i wygląd miasta oraz to, czy na wolnej działce powstanie nowy kościół, hipermarket albo mieszkania. A to jakie będą to władze i jakie pomysły będą realizować, zależy od wyborców, czyli nas (T82);
- wpływu internetu na postrzeganie autorytetów:
Internet przyniósł nam inne duże zagrożenie. Influencerów. Dlaczego można uważać to za zagrożenie? Przede wszystkim przez pryzmat oddziaływania na młode umysły (T169);
- działań wpływających na wizerunek ZHP:
Warto więc mieć świadomość znaczenia tego przekazu internetowego, który idzie do rodziców – przecież na jego podstawie budują oni w swojej głowie obraz kolonii lub obozu: czy dziecko jest bezpieczne (to dla rodziców zawsze najważniejsze), co ciekawego robi i czy jest zadowolone (to też przecież dla rodziców niezwykle ważne), a także jak jest ubrane i czy jest czyste (T269);
- problemów ze stosowaniem metody harcerskiej:
Spróbujmy zrozumieć, w jakiej jesteśmy dziś sytuacji. Jeżeli nasi instruktorzy dziś nie rozumieją (i powszechnie świadomie nie stosują) harcerskiego systemu wychowawczego i jeżeli nie jesteśmy w stanie nawet zdecydować, w jaki sposób natychmiast mają oni tenże system zrozumieć, to – powiedzmy sobie szczerze – nasza organizacja chyba przestaje być organizacją harcerską. I najmniejsza tu wina naszych władz naczelnych (T378);
- motywacji podejmowanych działań:
Podczas tegorocznej Wędrowniczej Watry skupiliśmy się na 5 obszarach: wędrownik z drugim człowiekiem, wędrownik w społeczeństwie, w przyrodzie, na rynku pracy i w Internecie. Wszystkie te obszary nawiązują do problemów, wyzwań i kryzysów, które występują we współczesnym świecie (T201).

Ciągi przyczynowo-skutkowe służą również do porządkowania struktury tekstu, ponieważ z ich pomocą autorzy mogą wyjaśnić swój tok rozumowania i wytłumaczyć, dlaczego podejmują dane zagadnienia, np. *Żeby zrozumieć, co dokładnie się wydarzyło,*

musimy się cofnąć co najmniej do weekendu 12–13 grudnia 2020 roku (T174). Zastosowanie tej strategii nie tylko więc ułatwia czytelnikowi zrozumienie tematu, ale też prowadzi go przez treść i tym samym poprawia jakość lektury.

Innym elementem strategii wyjaśniania jest podkreślanie celu opisywanych w tekstach wydarzeń. Dzięki temu wskazywane są korzyści z podejmowanych działań, a odbiorcy zyskują lepsze zrozumienie motywacji organizacyjnych aktywności np.:

w ciekawej formie gry fabularnej harcerki i harcerze mogli z jednej strony wykazać się umiejętnościami z wielu dziedzin, z drugiej – zdobyć nową wiedzę (T360);

wnioski z tej dyskusji posłużą Zespołowi Statutowemu, powołanemu przez Radę Naczelną zgodnie z uchwałą 40. Zjazdu ZHP, w skonstruowaniu zapisów do projektu nowego Statutu ZHP (T388)

aby owa historia nie odeszła w niebyt, aby choć niektórzy z nas, będący żywą historią harcerstwa, pozostali niezapomniani, dba nasze Muzeum Harcerstwa, dbają różne zespoły instruktorskie, kręgi seniorów (T389)

Celem konkursu jest nobilitacja najlepszych prac naukowych do-tyczących szeroko rozumianej tematyki harcerskiej oraz gromadzenie, promocja i upowszechnianie dorobku naukowego dotyczącego harcerstwa (T265).

Ostatnia forma wyjaśniania, jaka pojawia się w prasie harcerskiej, to tłumaczenia przybliżające osobisty punkt widzenia. Podobnie jak w przypadku tworzenia własnych definicji indywidualne rozumienie rzeczywistości jest zaznaczane przez charakterystyczne zwroty, np.

W mojej ocenie, szczególnie w piątek, pytającym głównie chodziło o zdyskredytowanie osób, na które nie chcieli oddać głosu, niż na rzeczywistym poznanie kierunku przyszłego ich działania (T41).

Dzięki temu czytelnik nie ma wątpliwości co do tego, które z wyjaśnień bazują na argumentach czy dokumentach, a które są osobistą interpretacją autora.

Framing

Framing (ramowanie), czyli tworzenie w tekście ram wskazujących kierunek interpretacji, ułatwia zrozumienie tematu, dzięki podawaniu przykładów czy analogii, odnoszeniu się do własnych doświadczeń autora, przywoływaniu stereotypów/powszechnych przekonań lub celowym wyolbrzymianiu czy dodawaniu informacji kontrastowych. Dzięki sugerowaniu określonych ram framing ma potencjał sensotwórczy – pozwala na szerzenie w społeczności konkretnych sposobów rozumienia i wyjaśniania rzeczywistości oraz zmian organizacyjnych (por. Whittle i in.). Trzeba zaznaczyć, że framing w tekście ułatwia odbiorcy zrozumienie tematu, ale w taki sposób,

w jaki zaplanuje to nadawca. Strategia framingu może być zatem również sposobem na przekonanie do własnego zdania czy nawet zmanipulowanie adresata.

Jedną z metod ramowania w harcerskich artykułach jest odwołanie do wyobraźni (także jako wcielenie się w rolę). Opisy takie jak: *Przypuśćmy, że jesteś drużynową lub drużynowym ze swoimi zuchami czy harcerzami na rajdzie* (T51) czy *Wyobraźmy sobie, że u progu XIX w., niech będzie, w owym roku 1812, pukamy do losowo wybranej chłopskiej chaty* (T87) prowadzą czytelnika przez tekst, tak jakby był uczestnikiem omawianych wydarzeń, dzięki czemu ułatwiają postawienie się w danej sytuacji i zrozumienie jej przez odniesienie do tego, co sam by zobaczył/zrobił.

W podobny sposób ramowanie wykorzystywane jest przy opisach doświadczeń autorów. W tym przypadku nie oczekuje się już od odbiorców, że wczują się w daną sytuację, ale ułatwia się im zrozumienie, dlaczego konkretne rozwiązania zostały wykorzystane i jakie wnioski na przyszłość można z nich wyciągnąć. Ta strategia ułatwiania zrozumienia działa nawet, gdy przykładowe historie są fikcyjne, a artykuły mają formę gawędową – na podstawie wymyślonej opowieści przekazują jakąś prawdę o działaniu (np. T24).

Sposobem ramowania w analizowanych artykułach jest również wykorzystanie toków rozumowania z innych obszarów życia, np. jak nawyki ekologiczne mogą stać się integralną częścią działań organizacji (T349) czy jak dbanie o idee wiary może zainspirować do realizowania idei ZHP (T415). Takie zestawienia prezentują możliwości wykorzystania czegoś, co działa już w innych aspektach życia, a mogłoby w zmienionej formie ulepszyć harcerskie działania.

Kolejnym sposobem tworzenia framingu w analizowanych tekstach jest odwoływanie się do powszechnych przekonań czy stereotypów. Czasem są one przywoływane jako bezdyskusyjna prawda o świecie (przykład 1) tak, by czytelnik przyjął ją bez kwestionowania, zaś w innych przypadkach pokazywana jest pozornosc takich uproszczeń (przykład 2) i przekonanie staje się punktem wyjścia do opowieści prezentującej inne punkty widzenia:

1. Jest to związane z powszechnym problemem dotyczącym odpowiedzialności, kiedy młodzi ludzie chętniej podejmują się krótkoterminowych zadań niż długoterminowych funkcji (jest to jednak temat na zupełnie inne, dużo głębsze opracowanie) (T136);
2. Dla wielu studia to naturalne następstwo ukończenia liceum. Tu też może czaić się pierwsza pułapka – przekonanie, że bez studiów nie da się funkcjonować na rynku pracy. Otóż da się i znam wiele na to znakomitych przykładów (T147).

Zdarza się również, że autorzy odwołują się do przekonań/oczekiwań, jakie mógłby mieć odbiorca. Tak jak w cytacie: *Niestety nie mam dla ciebie historii rodem z Gry o tron, nikt nie walczył o skórzany sznur, po prostu się stało* (T178), sugerującym, że za zmianą harcerskich władz stoi jakaś sensacja. Jednak dzięki wykorzystanemu przez autora ramowaniu od razu jasno wiadomo, że nie będzie to taki typ artykułu. Podobnie potencjalne odczucia odbiorców zostały opisane w formie myśli/pytań, kierowanych przez autora do siebie samego:

Bez przesady, przecież nic mi nie jest! Nie muszę iść do psychologa, jestem normalny(a)! Jak chcę pogadać, to odezwę się do przyjaciół. Nic się nie dzieje! Może jest mi ostatnio nieco ciężiej, bo wiadomo, jest covid, ale żeby od razu dzwonić do psychologa? (T184)

Dzięki takiemu nakreśleniu ram sytuacyjnych w tekście odbiorca po raz kolejny może łatwiej utożsamić się z opisywanym problemem lub wręcz zidentyfikować, czy dotyczy również jego.

Wyróżniającą się metodą ramowania jest kontrast, podkreślający różne perspektywy podejścia do danej kwestii, co częściowo było już widoczne w przykładach zestawiających różne przekonania. W harcerskich artykułach najczęściej jest to kontrast między działaniami dawniej i dziś, np. jak kiedyś działała redakcja Czuwaj, a jak wygląda to obecnie (T414), dawniej częściej organizowano wypadki terenowe, mimo braku wolnych sobót (T437), jak wyglądał odbiór „Sztuki kochania” Wisłockiej przy publikacji, a jak patrzymy na tę publikację teraz (T427). Dzięki kontrastowi w tekstach uwypuklane są różne podejścia/interpretacje, co dodatkowo skłania do refleksji nad własną opinią czy obecnie podejmowanym działaniem, które często uważa się za „normalne”, a zderzenie z inną perspektywą może je podważyć.

Kolejna grupa przykładów framingu dotyczy tego, jak za pomocą tekstu można wpływać na postrzeganie omawianych kwestii. W tego typu artykułach autorzy wskazują na błędne rozumienie danych kwestii i nakreślają dla nich nową ramę interpretacyjną, np.

- wypaczone postrzeganie wojny utrwalane przez sposób pracy z historią:
Mógłbym zaryzykować tezę, że wojna, choć wciąż daleko, choć wciąż tylko w telewizji, komputerze czy w komórce – spowszedniała. A może nawet więcej: nie tylko spowszedniała, lecz także wypiękniała, bo przecież wielu młodym nie kojarzy się ze złem, z cierpieniem, ale z kolejnymi rocznicami Powstania Warszawskiego – rocznicami nie ogromnej tragedii, ale wspaniałej heroicznej walki i pięknych, melodyjnych powstańczych piosenek. To także zasługa naszego harcerskiego wychowania (T503);
- ocena autorytetów zmieniająca się wraz z czasem i napływem nowych informacji:
Moim zdaniem wymienione postacie nie okryły się warstwą kontrowersji, tylko raczej poznaliśmy więcej faktów na ich temat. Te fakty są częścią życiorysów tych postaci i zawsze

nimi były, tylko nie o wszystkich zawsze wiedzieliśmy. Jeżeli bardzo żyliśmy się z wyidealizowanym wyobrażeniem jakiejś postaci to trudno nam przyjąć fakty, które temu wyobrażeniu przeczą. Tym niemniej jednak... to tylko nasze wyobrażenie (...) Nie ma ludzi idealnych, których można uważać za absolutne autorytety godne naśladowania całym życiem. Można jednak uczyć się dobrych praktyk od mistrzów w danych dziedzinach (T175);

- brak uwzględniania misji organizacji przy podejmowaniu harcerskich działań:

Bardzo chciałabym, aby wszyscy instruktorzy mieli cały czas z tyłu głowy, że jesteśmy organizacją wychowawczą. Pokazując takie fatalne wzorce, uczyliśmy naszych podopiecznych i współpracowników złych nawyków (T138).

Framing może przyjmować też formę wyolbrzymienia, kiedy nadawca w zdystansowany sposób neguje określony rodzaj myślenia czy postępowania, np.:

Dla niektórych owo obcinanie guzików jest powszechnym zwyczajem, od którego odstąpić nie można. Przecież już Ojcowie Założyciele dbali o nasze mundury, a my jesteśmy organizacją paramilitarną i jesteśmy skautingiem pomieszanym z niepodległością, a niepodległość w mundurach się zdobywa. W mundurach z zapiętymi guzikami. Ja o owym obcinaniu guzików też nie raz słyszałem, nawet kiedyś taki „obrzęd” widziałem. Wówczas po prostu byłem zniesmaczony. Uważam, że zwolennicy obcinania guzików powinni stuknąć się guzikiem w głowę i chwilę pomyśleć (T478);

Zrobiłam coś źle i ktoś mi o tym powiedział? No koniec świata. Jak on w ogóle śmiał? Przecież ja to robię WOLONTARIACKO! Powinno mi się tylko dziękować, a nie wytykać błędy (T155).

Harcerscy autorzy czasem wykorzystują ramowanie do nadawania swojemu tekstowi określonego charakteru, np.

- gawędowego: *Pewnego dnia moi znajomi przygotowywali coś specjalnego dla jednego z chłopaków z kadry, biedak niczego się nie spodziewał. Pomagałem wtedy w przygotowaniu ogniska, które było dość skomplikowane. Dopiero wieczorem dowiedziałem się, że kolega dostał naramiennik wędrowniczy* (T52) – by przywołać swoje doświadczenia;
- bajkowego: *Dawno, dawno temu, za górami, za lasami zimą i latem prowadziłem kursy drużynowych* (T431) – by podkreślić dystans przywoływanego doświadczenia;
- horoskopowego: opisy różnych typów harcerzy jak opisy osób o różnych znakach zodiaku (T5) – by w zabawny sposób sportretować typowe dla harcerzy zachowania.

Jak widać po przytoczonych przykładach, framing w harcerskich artykułach jest wykorzystywany na różne sposoby, ale jego dominującym celem jest ułatwienie zrozumienia tematu czy to za pomocą przykładów, analogii, czy odwołania do wyobraźni.

Drugim powodem wykorzystania tej strategii jest próba zmiany postrzegania lub wzbudzenie refleksji w odbiorcy, do czego najczęściej używany jest kontrast i wskazywanie nowych ram interpretacyjnych. W badanym materiale nie pojawiają się natomiast użycia framingu w celach manipulacyjnych (stosowanie wprowadzającej w błąd ramy interpretacyjnej).

Opis/sprawozdanie

Często występujące w harcerskich artykułach fragmenty o charakterze opisu lub sprawozdania dzięki szczegółowemu przywoływaniu wydarzeń również należy traktować jako strategie ułatwiające zrozumienie tematu. To jeden z łatwiejszych sposobów uwspólnienia wiedzy organizacyjnej i przekazania informacji na temat jednostkowych działań członkom ZHP w całej Polsce. Wtórna konsekwencją zastosowania tej strategii mogą być inspiracja oraz refleksja, wynikające z nowo zdobytej wiedzy.

W harcerskich tekstach pojawiają się przede wszystkim szczegółowe relacje z wydarzeń, np. zbiórek WOŚP (T249), międzynarodowego zlotu InterCamp (T267), zbiórek Rady Naczelnej ZHP (T287, T444 i in.), różnych harcerskich konferencji, rajdów – odbywających się zarówno w kraju, jak i za granicą. Ich opisy zawierają wiele detali, jak np. dane uczestników, godziny rozpoczęcia wydarzeń, szczegółowy przebieg czy wykaz podjętych decyzji. Dzięki takiej precyzji relacjonowania odbiorcy uzyskują pełną wiedzę o ważnych harcerskich i skautowych wydarzeniach oraz działaniach władz organizacji. Szczegółowość opisów otwiera również możliwości do inspirowania się akcjami innych i dostosowywania ich do własnego środowiska, może też stanowić zachętę do udziału w kolejnych edycjach wydarzeń cyklicznych, np. rajdów, konkursów czy festiwali.

Drugim rodzajem opisów wykorzystywanych w harcerskich artykułach są opisy biograficzne znanych postaci ważnych dla harcerstwa, m.in. Olgi Drahonowskiej-Małkowskiej i Andrzeja Małkowskiego (T345), a także mniej znanych harcerskich bohaterów, jak np. kapelan ZHP poza granicami Kraju i kandydat do Pokojowej Nagrody Nobla Zdzisław Peszkowski (T328) czy autorka harcerskich książek Barbara Wachowicz (T318). Dzięki wykorzystaniu takich opisów artykuły stają się źródłem najważniejszych informacji na temat ważnych postaci, co również wspiera rozszerzanie i utrwalanie wiedzy organizacyjnej istotnej do budowania tożsamości ZHP.

Odniesienie do powiedzeń/znanych cytatów

Ostatnią ze strategii ułatwiających zrozumienie tematu są odniesienia do popularnych powiedzeń oraz znanych cytatów, które służą za analogię do harcerskich sytuacji opisywanych w tekstach. Powiedzenia i cytaty funkcjonują w omawianych artykułach na dwa sposoby:

1. w oryginalnym kształcie, wraz z dopowiedzeniem wskazującym na harcerski kontekst sytuacji:
 - a. **Takie będą Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie.** Słowa te nie straciły na aktualności, bo przyszłość naszej Ojczyzny jest w rękach młodego pokolenia Polaków (T387);
 - b. Jakie zmiany zaproponował Zespół Statutowy? **Diabeł może tkwić w szczegółach** (T189);
 - c. **Coś się kończy, coś się zaczyna.** Tak można skomentować 39. Zjazd Nadzwyczajny ZHP, po którym pojawiła się ulga i niedosyt (T8);
 - d. I kandydaci nie wiedzą, jak odpowiedzieć, bo wszyscy dobrze wiemy, że **pierwsze słowo do dziennika, drugie słowo do śmietnika.** Każdy dobrze zapamiętał tę podwórkową prawdę (T64).
2. jako modyfikacje pierwotnych wyrażen – już w treści utrwalonego związku uwzględniają aspekt organizacji:
 - a. Na tym świecie pewne są tylko śmierć i prace nad zmianami w Statucie ZHP (T171);
 - b. Dobrymi chęciami (XL Zjazdu ZHP) jest piekło wybrukowane (T378).

Bez względu na to, czy odniesienie do znanych powiedzeń i cytatów zawiera transformację, korzystnie wpływa na odbiór tekstu przez czytelnika. Z jednej strony wzmacnia uwagę odbiorcy (szczególnie jeśli odwołania pochodzą z języka codziennego), a z drugiej dzięki podkreśleniu sedna w zwartej formie może pomóc w uświadomieniu odbiorcom istotności podejmowanego problemu.

Strategie perswazyjne

Argumentacja

Strategie bazujące na przywoływaniu argumentów są podstawowymi sposobami na przekonanie odbiorców do autorskiego punktu widzenia. W wielu harcerskich artykułach widoczna jest jawna perswazja, za pomocą której nadawcy chcą oddziaływać na czytelników. Przebiega to na kilka sposobów.

Ważnym i często wykorzystywanym argumentem jest wskazanie korzyści, jakie odbiorca może mieć z podjęcia omawianych działań lub zmiany sposobu myślenia. Wskazywane zalety mają wymiar zarówno osobisty, np. *Każdy, kto ukończy projekt w ramach Zwolnionych z Teorii, zdobywa międzynarodowy certyfikat z zarządzania projektami wydany przez Project Management Institute ATP* (T212), jak i zbiorowy,

społeczny: *im więcej osób się zaszczepi (osiągając odporność populacyjną) tym mniejsze ryzyko dalszej transmisji wirusa (T191) czy każda kolejna ankieta zwiększa obiektywizm uzyskanych przez nas informacji i tym realniejszy uzyskujemy w badaniu obraz (T224 – zachęta do udziału w badaniu potrzeb, na podstawie którego będą projektowane dalsze działania organizacyjne). Ciekawym zabiegiem jest też podkreślenie, że dane korzyści można uzyskać tylko w określonym czasie, tzw. limitowana okazja:*

Uczestnikami mogą zostać osoby urodzone między 22 lipca 2005 a 31 lipca 2009 roku, a więc osoby, które w momencie trwania wydarzenia będą miały od 14 do 18 lat. Nie bez powodu mówi się, że każdy harcerz ma tylko jedną w życiu możliwość pojechania na Jamboree w charakterze uczestnika (T217).

Pamiętaj, że z Polski jako IST może jechać jedynie 75 osób! Liczy się kolejność zgłoszeń (przesłania ankiety, opinii oraz podpisania umowy) (T217).

Tego typu argumenty bazujące na ograniczonej możliwości udziału mają większą moc perswazyjną, ponieważ wywołują u odbiorcy lęk, że dana okazja już się nie powtórzy, co dodatkowo motywuje do podjęcia działania.

W tekstach znajdują się również motywacje negatywne, polegające na wskazywaniu niesprzyjających wyników określonych działań – lub braku działań jak np. *Skoro nie unikniemy posiadania światopoglądu, to lepiej samemu go tworzyć niż pozwalać innym czynnikom na budowanie go bez naszej wiedzy (T103)*. Podobnie jak korzyści, negatywne skutki również mogą mieć wymiar społeczny i organizacyjny:

wyprodukowane mundury magicznie nie znikają, gdy z nich wyrośniemy. Jeśli nie wprowadzimy ich do drugiego obiegu, to jedynie zasilą wysypisko śmieci produkowanych przez człowieka (T242);

zachowując się tak, wychowujemy osoby, które nie dbają o własne potrzeby, bo ich nie widzą. Wychowujemy pracoholików, którzy zajeżdżają się i niejednokrotnie się wypalają. To odbija się także na naszej przyszłości (T138).

Warto zauważyć, że oba te sposoby – zarówno język korzyści, jak i motywacje negatywne – opierają się na wskazywaniu konsekwencji działań, co stanowi istotny element wychowania do świadomości i odpowiedzialności. W tekstach ta odpowiedzialność nie ma jedynie wymiaru osobistego, ale też pokazany jest wpływ działań harcerza na postrzeganie całej organizacji:

Jeśli ten człowiek jest rzetelny, uczciwy i pozytywny, tak będzie postrzegany cały ruch harcerski. Jeśli będzie niechlujny, nie będzie dbać o relacje oraz nie dopilnuje prowadzenia dokumentacji, może wyjść na osobę, której nie można powierzyć dzieci. Co gorsze, opinia o nim będzie rzutować na innych instruktorów i cały Związek. Jeżeli ZHP wypuściło takiego instruktora, to zapewne jest takich więcej (T104).

Przekonywanie do swoich racji może przyjąć także formę wykazywania luk w rozumowaniu oponenta. Tak w dyskusji o feminatywach:

Krzywimy się słysząc o laryngolożkach, inżynierkach, profesorkach, pilotkach. Bo przecież pilotka to czapka! Ten argument nie jest jednak do końca trafny. Nikt z nas nie burzy się gdy mowa o adwokacie, argumentując że adwokat to rodzaj alkoholu. Wszystko zależy od kontekstu wypowiedzi (T101).

Podejmowana w harcerskiej prasie polemika z powszechnymi przekonaniem dotyczy również tego, że – zdaniem autora – obecnie wcale nie obserwujemy upadku autorytetów (T175), mimo wielu wypowiedzi ekspertów na ten temat. Co ciekawe, można zauważyć wskazywanie sprzeczności także w samym działaniu harcerzy, np. teoretyczne uczenie zachowań ekologicznych i jednocześnie coroczne organizowanie *Akcji Znicz, która przecież jest nawoływaniem do kupowania produktów, które spokojnie mogą być używane wielokrotnie* (T165).

Za pomocą strategii argumentacyjnych są też wyjaśniane już podjęte decyzje (ponownie widać tu, że jedna strategia może pełnić kilka funkcji). Przykładem może być wytłumaczenie nazwy Odznaki DMB: *Zapytacie, dlaczego nie sprawność, a odznaka? Sprawność ma rozwijać konkretne umiejętności, a nasza odznaka rozwija głównie wiedzę – stąd zdecydowano, że będzie to Odznaka Dnia Myśli Braterskiej* (T180), ale uzasadnienie tematu artykułu: *Dlaczego akurat teraz to zjawisko jest na tyle istotne, że zasłużyło na tekst? Po prostu zauważyłem, że przykładów jego występowania w moim otoczeniu jest coraz więcej* (T197).

Do ukrytych strategii argumentacyjnych Grzmil-Tylutki zalicza maskowanie obecności podmiotu i selekcję materiału. Jak wskazałam, omawiając strategie oceniające, często w artykułach pojawiają się stwierdzenia i opinie wypowiedziane jako prawdy powszechne. Zwykle artykuły w którymś momencie zawierają zachętę do refleksji, zatem można stwierdzić, że nieujawnianie obecności podmiotu w każdym przypadku nie jest powiązane z próbą manipulacji. Z kolei zastosowana selekcja materiału wydaje się naturalną częścią procesu wydawniczego, służącą ograniczaniu tematów do takiego stopnia, by były spójne i zrozumiałe jako całość. W przypadku opisywania kwestii spornych w tekstach zwykle jest zawarta perspektywa obu stron, np. przychylnie i krytyczne głosy instruktorów po zlikwidowaniu plebiscytu Niezwyczajni (T133), wady i zalety plecaków na wyjazdach (T113) czy różne podejścia do harcerskich działań przez członków różnych organizacji (T324). Nie można więc stwierdzić, aby w analizowanych

tekstach ukryte strategie perswazyjne były stosowane w celu przekonania nieświadomych odbiorców do racji nadawców.

Dobór ekspertów i źródeł wiedzy

W dotychczasowych badaniach dobór ekspertów do tematu oraz przywoływanie dowodów i źródeł wiedzy zostały wyróżnione jako strategie odrębne od argumentacji (por. Ciołkiewicz, Rapley 197, 198), mimo że mogą one stanowić niejako argument do przekonania czytelnika. Można więc powołanie się na zewnętrzne dane (cytaty, informacje źródłowe) traktować jako piąty wariant strategii argumentacyjnych²²⁶. Autorzy harcerskich tekstów często przekonują do przedstawianych racji, powołując się na opinie ekspertów, autorytetów w danych dziedzinach. I tak w przypadku artykułu o psychologii pojawia się Philip Zimbardo (T69), przy temacie ekologii – Bea Johnson – prekursorka ruchu proekologicznego (zero waste) (T61), przy feminatywach – Rada Języka Polskiego (T101), zaś w tekstach o harcerskich ideach i wartościach – Robert Baden-Powell i Andrzej Małkowski (m.in. T164, T485).

Równie często wykorzystywanym sposobem uzasadniania prezentowanych poglądów jest powoływanie się na różnego rodzaju materiały źródłowe. Znajdują się tutaj m.in. dane Głównego Urzędu Statystycznego (T13, T61), dane Instytutu Badań Edukacyjnych (T13), dane Światowej Organizacji Zdrowia (T51, T63), dane Państwowej Komisji Wyborczej (T82), badania CBOS (T111), tekst Konstytucji (T153), raport NBP (T173), dane Światowej Organizacji Meteorologicznej (T173), dane Agencji ONZ ds. Uchodźców (T213), dane Europejskiego Centrum ds. Zapobiegania i Kontroli Chorób (T462).

Już kilka przytoczonych źródeł (nie sposób wymienić wszystkich) dowodzi, że przekrój tematyczny odniesień w harcerskiej prasie jest szeroki i nie ogranicza się tylko do polskich danych. Częste wykorzystywanie odwołań do ekspertów i źródeł w harcerskiej prasie należy uznać za pozytywne zjawisko, ponieważ oprócz uzupełniania czy wyjaśniania toku myślenia autorów, służy też dbaniu o merytoryczność dyskursu, sprawiając, że potencjalne dyskusje wokół tekstów będą oparte na faktach. Chociaż trzeba też wspomnieć, że w niektórych tekstach trudno zweryfikować podawane dane czy opinie ekspertów, ponieważ nie ma wskazania, skąd pochodzą, np. *specjaliści, ekologdzy*

²²⁶ Tak czynią to np. Ostrowicka i Wolniewicz-Słomka, uwzględniając przywoływanie faktów i danych statystycznych jako jeden ze sposobów argumentacji związanej z problemami społecznymi podejmowanymi w organizacjach młodzieżowych, zob. Ostrowicka i Wolniewicz-Słomka 182.

twierdzą, że kornik nie jest zagrożeniem – jest elementem tego ekosystemu (T16) czy Według badań, jedno na sześćdziesiąt osiem dzieci w Stanach Zjednoczonych ma diagnozę spektrum autyzmu, w Europie około jedno dziecko na sto (T58).

Oprócz powoływania się na materiały zewnętrzne w tekstach pojawiają się także argumenty z różnego rodzaju dokumentów organizacyjnych, np. Statutu ZHP (m.in. T7, T157, T164, T234), Prawa Harcerskiego (m.in. T205, T358), Podstaw wychowawczych ZHP (T45), strategii ZHP (T80), Zobowiązania Instruktorskiego (T86), uchwał GK ZHP lub Rady Naczelnej ZHP (T25, T168), uchwał komend chorągwi (T121) oraz danych Harcerskiego Instytutu Badawczego (T76, T227). To z kolei wskazuje, że w codziennym harcerskim dyskursie nie zapomina się o podstawach formalnych i ideowych organizacji.

Pouczenie/zachęta do działania

Jako ostatnią strategię przyporządkowaną do tej kategorii zdecydowałam się wyodrębnić pouczenia z zachętą do działania, ponieważ żadna ze znalezionych przeze mnie w dotychczasowych badaniach strategia nie uwzględnia takiego aspektu. Pouczenie zostało połączone z zachętą do działania, ponieważ wskazanie zalecanego sposobu postępowania w tych przypadkach nie jest czystym wyjaśnianiem, co należy robić. Autorzy wskazują na korzyści z danego typu działań, co ma przekonać odbiorców do aktywności we wskazanych obszarach, np.:

Opląca się zaryzykować i widzieć, jak harcerze czekają na przygodę i jest ona jedynym tematem ich rozmów i pytań (T267);

Zachęcam więc – niezależnie od naszej osobistej oceny sytuacji – do próby zrozumienia, co się w Związku dzieje. To interesujące, rozwijające, to także szansa na to, aby tak zmieniać ZHP, by w przyszłości był bardziej stabilną organizacją. A jak już wykonamy to ćwiczenie intelektualne, to gorąco zachęcam, żeby wrócić do naszych obowiązków związanych z pełnionymi funkcjami. Bo wojenka na górze minie, a dzięki naszej rzetelnej służbie Związek przetrwa w dobrej kondycji (T374).

Zachęty do działania są formułowane w tekstach również w formie trybu rozkazującego – szczególnie w zakończeniach artykułów, jako podsumowanie całego wyводу lub jako wyrażenie życzenia. Wśród przykładów bezpośrednich zachęt do działania znajdują się m.in.:

Wychowujmy do pokoju, choć za granicą toczy się walka! (T503);

Rozmawiajmy ze sobą, dając przykład tym, których mamy wychowywać (T170);

Róbmy harcerstwo! Bez puczów, przewrotów, przeintelektualizowanej dydaktyki i poczucia nieomyślności! (T516)

Chciałbym gorąco zaapelować do instruktorów o podjęcie działań Pro szczepionkowych (T462);

Nie będę rozwijał szerzej tego wątku, po prostu zachęcam do sięgnięcia do książki Riesmana! (T321).

Bezpośrednie formułowanie zachęt w obu typach wypowiedzi świadczy o tym, że w harcerskiej prasie perswazja nie jest wykorzystywana w sposób zawoalowany, lecz nadawcy jasno informują o swoich celach komunikacyjnych. Bez wątpienia współgra to z wychowawczym charakterem całej organizacji.

Strategie skłaniające do refleksji

Strategia pytań

Strategia konwersacyjna – imitująca rozmowę z pytaniami i odpowiedziami – to częsty zabieg w analizowanych artykułach. Przeważnie to właśnie tego typu pytania (konwersacyjne, a nie retoryczne) dominują, ponieważ autorzy kontynuują rozważania, udzielając odpowiedzi, np. *powinna być ona [służba – KJ] odpowiedzialna. Co to znaczy? Warto zastanowić się, czy nasza służba nie przyniesie długofalowo negatywnych skutków* (T79). Dzięki strategii konwersacyjnej kwestia wymagająca rozważenia jest lepiej widoczna, ponieważ pierwotnie pojawia się w formie pytania, na które czytelnik może sam sobie odpowiedzieć lub powrócić do niego po przeczytaniu dalszej opinii, jak w przypadku wartości: *Jednak, czy wszyscy rozumiemy te wartości tak samo? Od dłuższego czasu mam wrażenie, że niestety nie* (T207).

Zdarza się, że autorzy wprost sugerują, że nie odpowiedzą na dane wątpliwości, np.:

Czy znaczy to, że wtedy było lepiej, a teraz gorzej? Że wtedy więcej znaczyliśmy dla państwa, będąc dla ministerstwa silnym partnerem, a teraz mniej? Albo że ZHP był bardziej innowacyjny niż dziś? Nie, nie chcę o tym pisać. Nie teraz. Ot, to po prostu taka historyczna ciekawostka... (T419)

Czy są jeszcze harcerze, którzy chcieliby na obóz wędrowny po Europie się wybrać? Ot, takie sobie pytanie (T275).

Dużo rzadziej niż pytania konwersacyjne pojawiają się typowe pytania retoryczne. Najczęściej zostawione są w zakończeniach tekstów, np. *czy przypadkiem nie o to nam wszystkim chodzi?* (T440) lub *ciekawe, dlaczego sobie wprowadziliśmy to głosowanie przeciwko?* (T300). Bywa też, że cała struktura artykułu ma pobudzić do refleksji i składa się z serii pytań, jak:

Nasze władze wprowadziły to ważne słowo "służba" do wymagań na stopień przewodnika. Czy to coś zmienia w naszej harcerskiej rzeczywistości? Czy nie można po prostu w planie pracy wpisać – zrobimy coś dla innych ludzi? Dla dzieci z przedszkola, osób starszych

w domu opieki, kolegów z klasy, dla miasta, dzielnicy, dla otaczającej nas przyrody itd. Czy nie można służby wpisać do planu każdej drużyny? (T370).

Warto również zwrócić uwagę, że skłonieniu do refleksji służą także inne omówione wyżej strategie, zwłaszcza rematyzacja, wartościowanie i predykcja – gdy podkreślana jest istotność omawianych działań.

Po przeglądzie wykorzystywanych w harcerskiej prasie strategii dyskursywnych należy uznać, że za ich pomocą harcerscy autorzy przede wszystkim podkreślają wagę podejmowanych przez siebie zagadnień, które – jak już wiadomo – dotyczą głównie bieżących działań organizacji oraz kwestii wychowania, a więc wpływają na kształtowanie wiedzy zbiorowej oraz umacnianie poczucia misji wśród członków organizacji. Realizację tych celów wspiera częste korzystanie ze strategii wyjaśniających, które pomagają w prezentacji określonego spojrzenia na świat. Poza tym za pomocą strategii dyskursywnych autorzy przekazują własną ocenę sytuacji, a także zachęcają do refleksji i wprost przekonują do działania. Warto podkreślić, że realizację tych celów mogą wspierać również strategie pierwotnie przyporządkowane do innych kategorii, np. wyjaśnianie prowadzi do zachęty, podkreślenie wagi tematu do refleksji nad nim, zaś wartościowanie potęguje rematyzację. Za klucz do osiągnięcia zakładanego przez nadawcę celu należy więc uznać umiejętne łączenie w tekście kilku strategii dyskursywnych – jak ma to miejsce w większości harcerskich artykułów.

Podjęmowane tematy a tytuły analizowanych artykułów

Za M. Ślowską rozumiem tytuł jako najmniejszy tekst prasowy, którego celem jest przyciągnięcie uwagi odbiorcy²²⁷ (117–119). Jednocześnie tytuł może również wpływać na odbiór całego tekstu (Ślowska 119), jako że jest to pierwsza część tekstu, z którą ma styczność czytelnik. Jak wskazuje A. Duszak, tytuł nakreśla kontekst tekstu oraz jest metatekstową wypowiedzią o nim (Duszak 128). Tytuł może więc być także jednym z narzędzi framingu (ramowania) – konstruowania ram interpretacyjnych, które sugerują określony punkt widzenia i sposób rozumienia tematu. Wybór formy tytułu ma również wpływ na popularność tekstu – jego intrygujące brzmienie zachęci więcej osób do sięgnięcia po artykuł. Genologicznie tytuł prasowy jest uznawany za komunikat

²²⁷ Mimo że definicja ta odnosiła się do artykułów publikowanych w prasie tradycyjnej, można rozszerzyć ją także na teksty publikowane w internecie – walka o uwagę odbiorcy w drugim przypadku jest nawet dużo większa przez natłok informacji publikowanych sieci, por. Filipczak-Białkowska 247, Pawłowska 115. O tożsamyh funkcjach i formie artykułów publicystycznych w prasie i w internecie wspomina m.in. M. Kasiak.

informacyjny oraz przedstawieniowy – jego celem jest przybliżenie tematu oraz wyróżnienie/identyfikacja tekstu, który nazywa (por. Sadowska 402, Bartmiński i Niebrzegowska-Bartmińska 212, 213), chociaż – jak zaznacza M. Kasiak – obecnie przedstawienie, wyróżnienie tekstu staje się ważniejsze od zapowiedzi jego treści (Kasiak, *Pozyskiwanie...* 120). Badacz wskazuje również, że współczesna chęć indywidualizacji tytułów sprawia, iż zaczynają one przypominać slogany reklamowe, są pisane coraz mniej oficjalnym językiem, a nawet przestają być spójne z treścią i charakterem całego tekstu – mają przede wszystkim maksymalnie zaskoczyć i zaintrygować odbiorcę, aby stał się czytelnikiem²²⁸ (Kasiak, *Pozyskiwanie...* 121). Warto więc przyjrzeć się temu, jak wykorzystywanie tytułów wpływa na omawianie tematów w harcerskiej prasie.

Forma tytułów w harcerskiej prasie

Omawiając składnię tytułów w artykułach prasowych, Ślawska wskazuje, że przeważnie występują one w formie równoważników zdań lub konstrukcji eliptycznych, w których czasownik został wyzerowany, nieco rzadziej w formie zdań pojedynczych. Sporadycznie zdarzają się tytuły w formie jednowyrazowej lub zdań złożonych (Ślawska 120).

Analiza tytułów w czasopiśmie harcerskich potwierdza, że najczęściej występującą formą są równoważniki zdań – 318 wystąpień, tak w 62% tekstów. Tytuły w tej grupie występują jako:

- **wypowiedzenia nakreślające temat tekstu:** *O autorytetach* (T175), *Majowe święta w czasie pandemii* (T411), *77. rocznica Powstania Warszawskiego* (T476), *Oddać drużynę i spać spokojnie* (T196);
- **frazy/wyrazy enigmatyczne, niesugerujące tematu tekstu:** *Klan motyli* (T11), *Pisane nad Wisłą* (T86), *Teoria chaosu* (T83), *Harcerski Dualizm Higieniczny* (T39), *Świat i harcerskie głowy* (T456), *Bańki* (T124), *Zdziwienia* (T290);
- **pytania sygnalizujące problem:** *Na kogo głosować?* (T106), *Misja ZHP – co dalej?* (T190), *Przemeblowanie harcerskiej komunikacji?* (T195), *Koniec komunizmu?* (T111);

²²⁸ Szczegółowy stan badań dotyczący typów tytułów i ich funkcji przedstawia M. Kasiak zob. *Tytuł wiele ci powie – krótki tekst, wiele informacji. O tytułach artykułów publicystycznych.*

- **wykrzyknienia podkreślające wagę tematu:** *Czas zrobić Jamboree!* (T223), *Rajd Wisła po raz 40!* (T266), *To jest rozkaz!* (T167), *Nie można spać spokojnie!* (T250).

Drugą pod względem liczebności grupę tytułów stanowią te w formie zdań pojedynczych (127 przypadków, czyli 25% tytułów). Podobnie jak w przypadku równoważników występują one w postaci wypowiedzeń oznajmujących – o charakterze fraz enigmatycznych lub wypowiedzeń nakreślających temat tekstu: *Czekamy na Twoje zdanie* (T134), *Byłam naiwniakiem* (T66), *Wszystko zależy od nas* (T82), *Pożegnaliśmy Druhnę Barbarę Wachowicz* (T318), oraz pytań sygnalizujących problem, np. *Nie masz na nic czasu?* (T354), *Co takiego zrobili europosłowie?* (T109), *Czym jest zaprawa poranna?* (T157), *Jaki macie plan działania?* (T198), *Kiedy studia dają najwięcej?* (T210). Dodatkowo pojawiają się także zdania zachęcające do działania dzięki wykorzystaniu trybu rozkazującego, m.in. *Omiń maturę!* (T77), *Bądźcie częścią drużyny* (T85), *Ucz się na błędach* (T80). Warto zwrócić też uwagę na cztery tytuły częściowo lub w całości w języku angielskim: *Who I am* (T91), *Love Is In The Air* (T27), „*Open your mind*” *kadro!* (T10) oraz *WW19: This is Houston* (T90). Korzystanie z języka angielskiego w tytułach, które w założeniu mają zachęcić czytelników do lektury, świadczy o tym, że autorzy zakładają znajomość tego języka wśród odbiorców²²⁹. Co więcej, wykorzystane angielskie wtręty są cytatami lub nawiązaniem do szerszych kontekstów:

- *Who I Am* to tytuł piosenki Nicka Jonasa & The Administration²³⁰, a artykuł tak zatytułowany dotyczy ciągłego rozwijania i poznawania samego siebie,
- *Love is in the air* śpiewał z kolei John Paul Young, a w tekście o tym tytule mowa jest o różnych sytuacjach intymnych, które autorka zaobserwowała podczas harcerskiego wyjazdu,
- *Open your mind* stanowi nawiązanie do wydarzenia o takiej nazwie – artykuł zachęca do udziału w warsztatach *Open you mind* dla kadry wędrowniczej,
- *This is Houston* wykorzystuje podobieństwo do znanego, choć błędnie powtarzanego cytatu z wypowiedzi pilota podczas misji NASA Apollo 13: *Houston, we have a problem* (rzeczywista wypowiedź to: *Houston, we've had*

²²⁹ Wszystkie te tytuły pochodzą z „Na Tropie”, czyli magazynu kierowanego do wędrowników, którzy prawdopodobnie do etapu licealnego mieli już regularny kontakt z językiem angielskim.

²³⁰ Kontekst ten da się zidentyfikować po obszerniejszym cytacie, który w artykule jest wykorzystany jako tytuł paragrafu: *I want someone to love me for who I am* (T91).

a problem). Użycie tego nawiązania w tytule koreluje z porównaniem, na którym oparty jest cały artykuł: przygotowanie zlotu Wędrownicza Watra ma w taki sposób odmienić wędrownictwo, w jaki loty na księżyc zmieniły oblicze nauki.

Trzeci typ tytułów stanowią zestawienia, występują w 29 tekstach (5,6%). Przeważnie takie tytuły składają się z dwóch części, tylko dwukrotnie występują bardziej rozbudowane złożenia: trzyczęściowy tytuł: *100. rocznica śmierci Andrzeja Małkowskiego. 40. rocznica śmierci Olgi Drahonowskiej-Małkowskiej. Pamiętamy...* (T345) oraz tytuł będący pięciokrotnym powtórzeniem: *Ważne! Ważne! Ważne! Ważne! Ważne!* (T373). Konfiguracje składowych tytułów w tej grupie obejmują:

- **zdanie w trybie rozkazującym + dopowiedzenie w formie imienia i nazwiska:** *Poznajmy się! Wojciech Grzędziela* (T26), *Poznajmy się! Emilia Wadas* (T65) czy *Porozmawiajmy! Agata Pruss* (T188) - w ten sposób oznakowane są cykle wywiadów w „Na Tropie”;
- **dwie części równoważnikowe:** *Dzień Myśli Braterskiej 2022. Braterskie inspiracje* (T500), *74. rocznica wybuchu Powstania Warszawskiego po harcersku. Zlot „Dziś. Jutro. Pojutrze”* (T324); *Wojna w Ukrainie. Co robić?* (T228);
- **równoważnik + zdanie pytające:** *Harcerstwo żeńskie. Czym było kiedyś?* (T231), *40 Zjazd ZHP. Jaka będzie Główna Kwatera?* (T37), także w formie mikrodialogu, czyli imitującej rozmowę wymiany informacji²³¹: *Wyjazd zagraniczny? Zaczynij od Jamboree!* (T217) oraz *Cel WOŚP? Neonatologia* (T44)
- **równoważnik + zdanie w trybie rozkazującym:** *Okruchy skautingu. Spotkajmy się w Afryce* (T255).

Tytuły w formie elips wystąpiły w badanym materiale 24 razy (4,5%): *Seniorzy znów aktywni* (T480), *Odznaki Skautów Świata przyznane* (T118) czy *A Ty ciągle w harcerstwie?* (T408). W harcerskich artykułach kondensacja treści występuje w tytułach będących czysto informacyjnymi oznajmieniami (np. *Watra to nie impreza* – T166, *Jubileusz podsumowany* – T338), pytaniami sugerującymi problem (*Na ile pozarządowi?* – T144, *Jaka struktura ZHP?* – T388, czy *Drenaż mózgow zatrzymany?* – T160) oraz wykrzyknieniem zachęcającym do działania (*Po prostu razem!* – T238).

²³¹ O formie mikrodialogu jako sposobu na uwydatnienie treści artykułu pisze E. Pałuszyńska 110. Taka forma umożliwia zwiększenie interakcyjności między nadawcą a odbiorcą już na poziomie tytułu, zob. Pałuszyńska 111.

W całym zebrany materiale występuje tylko jeden tytuł w formie zdania złożonego: *WW21: Masz siłę i potencjał, by kształtować skauting!* (T202) oraz jeden, który jest wyrażony liczebnikiem: *50 (PIĘĆDZIESIĄT)* (T348).

Warto też zaznaczyć, że w dziewięciu przypadkach (1,7%) teksty zostały opublikowane bez tytułów – osiem z nich to czysto informacyjne artykuły opisujące wydarzenia z życia organizacji, np. Zlot Grunwaldzki, udział delegacji ZHP w Youth Wave Summit czy rozstrzygnięcie konkursu na prace naukowe o tematyce harcerskiej. Jeden artykuł natomiast jest refleksją instruktora na temat konfliktu władz ZHP – został opublikowany w oryginalnej formie listu/maila z dopiskiem „Z redakcyjnej poczty”.

Klasyfikacja harcerskich tytułów według funkcji

Stanisław Gajda wskazuje na trzy funkcje tytułów: nominatywną (nazywa tekst i wyróżnia go spośród innych), deskryptywną (opisuje treść materiału) oraz pragmatyczną (oddziałuje na odbiorcę; funkcja pragmatyczna może mieć różne wymiary takie jak: reklamowy, propagandowy, ekspresywny, emocjonalny czy społeczny, zob. Gajda, *Społeczna...* 83–85)²³². Widać, że we współczesnej prasie harcerskiej potencjał tytułów wykorzystuje się do oddziaływania na odbiorców, ponieważ aż 325 tytułów (63%) pełni funkcję pragmatyczną. Tytuły o charakterze deskryptywnym występują 181 razy (35%), zaś tylko jeden pełni funkcję nominatywną (mniej niż 1% wszystkich tytułów). W mniej niż 2% przypadków nie wykorzystano potencjału tytułu w żaden sposób – opublikowano dziewięć nietytułowanych tekstów.

Zdecydowana przewaga tytułów pełniących funkcję pragmatyczną świadczy o tym, że autorzy harcerskich tekstów aktywnie starają się nakłonić odbiorców do zapoznania się z przygotowywanymi artykułami, co współgra z tendencją uatrakcyjniania tytułów opisaną we wstępie do tego podrozdziału. Aby oddziaływać na czytelników, autorzy wykorzystują różne strategie tytułowania:

²³² Bardziej szczegółowy podział przedstawiony w 2007 r. przez A. Sadowską zawiera takie rozróżnienie tytułów ze względu na pełnione funkcje: tytuły o charakterze informującym; tytuły w formie pytań retorycznych (skłonienie czytelnika do samodzielnego poszukiwania odpowiedzi); tytuły wywołujące szok, żywą reakcję, zmuszające do zajęcia stanowiska; tytuły enigmatyczne, niedopowiedzenia oraz tytuły alarmujące (Sadowska 403–407). Widać, jednak że wszystkie wskazane przez badaczkę funkcje poza informującą (analogiczną do deskryptywnej) stanowią szczegółowe podtypy tytułów realizujących funkcję pragmatyczną.

- **tytuł w formie pytania, podkreślający lukę informacyjną** (coś, czego odbiorca nie wie)²³³: *Jaka struktura ZHP?* (T338), *#DMB. I co dalej?* (T50), *Jak uczy się mózg?* (T241), *Co przyniesie zjazd?* (T121), *Jak pomagać z sensem?* (T229);
- **tytuły w formie apelu/zachęty**: *Omiń maturę!* (T77), *Zostań komendantem/komendantką WW'20* (T110), *Zdobądź Jubileuszową Odznakę Wędrownictwa* (T97), *Czekamy na Twoje zdanie* (T134), *Szczepmy się!* (T462);
- **tytuły zaciekawiające przez podkreślenie kontrastu**: *Roverway. Wcale nie o rowerach* (T55), *Watra inna niż wszystkie* (T159), *Drużyna (nie)spełnionych ambicji* (T49);
- **tytuły metaforyczne lub enigmatyczne**: *Pamięć w salonie* (T186), *Walizki uśmiechów* (T113), *Jest trochę dziwnie* (T158), *Plamy na życiorysie* (T4), *Staszek głównie wie* (T21), *Chcemy tego więcej* (T29), *Przyczyna zgonu – butelka* (T51).

Tytuły pełniące funkcję deskryptywną opisują treść artykułów na trzy sposoby. Po pierwsze wskazują na wydarzenie przybliżane w tekście, np. *Betlejemski Złot w Zakopanem* (T340), *Dzień na zlocie ZHP* (T73), *Pierwsze w nowej kadencji spotkanie Rady Naczelnej ZHP* (T287), *29 Światowa Konferencja ISGF* (T506), *Nowy sztandar Chorągwi Lubelskiej* (T513). Tego typu tytuły są wykorzystywane w tekstach typowo informacyjnych, wręcz sprawozdawczych – odbiorca, czytając je, nie ma wątpliwości, czego będzie dotyczył cały tekst. Po drugie, tytuły deskryptywne ogólnie zarysowują temat, np. *O jakości i odpowiedzialności* (T294), *Wędrownictwo wg Kęsika* (T14), *O studiach* (T147), *2020 nie był złym rokiem* (T173), *SIM okiem składnicy harcerskiej* (T220), *O wychowaniu i pracy z kadrą* (T344). Tytuły z tej grupy referują główny temat tekstów, jednak sugerują, że w treści pojawią się oprócz informacji pewne autorskie refleksje – na podstawie tytułu trudno przewidzieć, jak rozwinie się artykuł. Wreszcie po trzecie, deskryptywne są również te tytuły, które tworzą serię/cykl, np. wywiady zatytułowane według schematu: *Poznajmy się!/Porozmawiajmy!* + Imię i nazwisko osoby wypowiadającej się w wywiadzie oraz kalendaria wydarzeń w każdym numerze zatytułowane *W Związku*. Wskazują one na zawartość tekstów, których celem jest przybliżenie osoby pełniącej istotną funkcję lub ostatnich wydarzeń w organizacji. Bez względu na typ tytuły deskryptywne pozwalają czytelnikowi zorientować się, o czym

²³³ Jak wskazuje A. Filipczak-Białkowska, luka informacyjna w tytule sprawia, że odbiorca chętniej sięga po tekst, niż w przypadku gdy w tytule zawarta jest pełna informacja (Filipczak-Białkowska 259).

będzie tekst, jednak i w tej grupie widać dążenie do zwiększenia zainteresowania odbiorcy przez tylko ogólne zarysowanie tematu w tytułach typu drugiego.

Tylko jeden tytuł o funkcji nominalnej wskazuje na gatunek tekstu: *Wywiad z komendantem WW'20* (T119). Niska frekwencja tego typu tytułów świadczy o tym, że samo wskazywanie formy tekstów nie stanowi już atrakcyjnej dla autorów strategii tytułowania i lepiej odnieść się do treści artykułu lub zaintrygować odbiorcę tytułem, który zmotywuje go do zagłębienia się w tekst.

Analiza tytułów harcerskich artykułów ponownie wskazuje na dwa główne typy przekazywanych treści: informacje na temat bieżących działań ZHP oraz zachęty do zaangażowania/refleksji nad powszechnymi problemami organizacyjnymi. Warto podkreślić, że większość tytułów jednak ma charakter pragmatyczny – nawet jeśli treść artykułów dotyczy informowania o bieżących wydarzeniach. Oznacza to, że strategia zaciekawienia odbiorcy jest stałym elementem wykorzystywanym w harcerskich czasopismach – w tym względzie nie odbiegają one od współczesnej prasy ogólnej.

Harcerskie strategie dyskursywne w aspekcie poznawczym – podsumowanie

Przeprowadzone powyżej analizy pokazały, że dobór strategii dyskursywnych w harcerskiej prasie pozwala na realizację wielu celów o charakterze poznawczym. Przede wszystkim obecność artykułów z aż 19 kategorii tematycznych odpowiada idei wszechstronnego rozwoju zawartej w Misji ZHP. Mimo że dominują informacje organizacyjne (zwłaszcza związane ze służbą, metodą harcerską, docenianiem kadry i komunikacją), to tematy nie ograniczają się jedynie do kwestii wewnętrznych – autorzy podejmują również wiele problemów z zakresu ogólnego życia społecznego. Ponadto częste wykorzystywanie strategii ułatwiających zrozumienie tematu wynika z troski o wspólną wiedzę organizacyjną oraz ułatwia edukowanie odbiorców na temat istotnych, ale też trudnych zagadnień. Przykłady wykorzystywanych strategii perswazyjnych, które łączą się z wyjaśnianiem, z kolei świadczą o tym, że w przypadku tłumaczeń harcerscy autorzy często odnoszą się do logiki, korzyści oraz formalnych dokumentów czy innych źródeł potwierdzających ich zdanie – co sprzyja ich wiarygodności, merytoryczności całego dyskursu i w konsekwencji ma większy potencjał przekonujący. Aspekt perswazyjny widać już na etapie pierwszego styku z artykułem – w zdecydowanej większości tekstów przeważają tytuły o funkcji pragmatycznej – sprzyjające zaciekawianiu odbiorcy (bez względu na to, czy tekst ma charakter informacyjny czy

opiniotwórczy). Korzystne dla oddziaływania na odbiorców jest również użycie strategii pytań i strategii konwersacyjnej, pozwalających na dodatkowe podkreślanie kwestii wymagających głębszej refleksji. Chociaż da się zaobserwować również zdania orzekające – wykorzystywane przy strategiach oceniających – które stawiają autorów w roli mędrców dzielących się wiedzą niepodlegającą dyskusji. Należy stwierdzić, że zarówno dobór tematyczny, jak i wykorzystywane strategie sprzyjają realizowaniu celu organizacji (wychowania) również za pomocą harcerskiej prasy – dzięki rozprzestrzenianiu kluczowych wartości i idei organizacyjnych oraz budowaniu opartej na nich harcerskiej tożsamości.

Strategie dyskursywne w aspekcie pragmatycznym

Strategie dyskursywne związane z pragmatycznym aspektem artykułów obejmują całe otoczenie komunikacyjne dyskursu. Zostaną tu omówione zatem: obrazy nadawców i odbiorców harcerskiego dyskursu, konteksty, w jakich funkcjonuje (m.in. organizacyjny, społeczny i kulturowy) oraz cele i możliwe rezultaty, jakie w dyskursie i środowisku organizacji mogą wywoływać opublikowane teksty.

Nadawcy w dyskursie harcerskim

Zarówno „Na tropie”, jak i „Czuwaj” są czasopismami powstającymi na centralnym poziomie organizacji, a ich wydawcą jest Główna Kwatera ZHP. Kieruje nimi stały zespół redakcyjny, jednak w obu przypadkach redakcje są otwarte na przyjmowanie tekstów innych autorów, o czym można przeczytać w odrębnych zakładkach „Współpraca” na stronach internetowych: „Druhny i Druhowie! Zachęcamy Was: piszcie do CZUWAJ!” (<https://czuwaj.pl/wspolpraca/>, dostęp 17.01.2024) oraz „W Na Tropie staramy się pokazywać wędrowników z całego kraju” (<https://natropie.zhp.pl/index.php/wspolpraca/>, dostęp 17.01.2024). Redakcje doprecyzowują tematykę tekstów, jaką są zainteresowane. Do „Na tropie” mogą się zgłaszać osoby, które chcą „przedstawić swoje środowisko, pokazać całej Polsce fajną akcję, ciekawą imprezę, zaprosić na jakieś wydarzenie” (<https://natropie.zhp.pl/index.php/wspolpraca/>, dostęp 17.01.2024), zaprezentować własny pomysł na ciekawy kurs, zbiórkę czy warsztaty bądź po prostu napisać na inny

temat (np. w ramach próby²³⁴, natomiast redakcja „Czuwaj” wskazuje, że przyjmuje przede wszystkim teksty ciekawe dla swoich czytelników, w szczególności: „inspirujące teksty o wychowaniu, programie i metodzie, materiały o problemach współczesnego harcerstwa, dające do myślenia felietony, ciekawe informacje o tym, jak działają środowiska – drużyny, szczepy, hufce” (<https://czuwaj.pl/wspolpraca/>, dostęp 17.01.2024.) Widać zatem, że wśród autorów analizowanych artykułów mają szansę znaleźć się harcerze z różnych szczebli organizacji, nie tylko związani z poziomem centralnym.

Najwięcej tekstów, bo aż 113 z 516, zostało napisanych przez redakcję „Czuwaj” – i tak też są sygnowane. W tej grupie znajdują się głównie teksty informacyjne, przybliżające bieżące wydarzenia w organizacji, m.in. w formie kalendarium z uporządkowanymi krótkimi notkami na temat tego, co działo się w miesiącu poprzedzającym publikację numeru. Jeśli chodzi o autorów z największą liczbą opublikowanych tekstów w analizowanym okresie, należą do nich: zastępca redaktora naczelnego „Czuwaj” Adam Czetwertyński – 57 tekstów, redaktor naczelny „Na tropie” Radosław Rosiejka – 57 tekstów, redaktor naczelny „Czuwaj” Grzegorz Całek – 36 tekstów. Kolejne sześć osób współpracujących z redakcjami napisało od 10 do 20 artykułów, od dwóch do dziewięciu tekstów opublikowało 30 osób, zaś aż 70 autorów pojawia się w czasopiśmie tylko jednokrotnie²³⁵. Widać więc, że główny ciężar publikacyjny spoczywa na barkach osób prowadzących obie redakcje.

Po wykluczeniu autorów zbiorowych (22% wszystkich tekstów) widać również, że więcej artykułów napisali mężczyźni – 251 (49%), w porównaniu do 149 tekstów autorstwa kobiet (29%). Mimo że na poziomie kadry ZHP przeważają kobiety: wśród instruktorów o stopniu przewodnika stanowią 63%, wśród podharcemistrzów – 59%, a w gronie harcmistrzów: 53%²³⁶. Taki rozkład autorski odpowiada tendencjom obserwowanym w polskich mediach w ogóle, gdzie to mężczyźni zdecydowanie częściej zabierają głos. Badania potwierdzające taki stan rzeczy przeprowadził m.in. Instytut Zamenhofa i wskazał, że udział kobiet jako gości wynosi 16% we wszystkich programach nadawców publicznych Telewizji Polskiej i Polskiego Radia, zaś 21% w programach

²³⁴ Elementem próby na stopień harcerski lub instruktorski może być zadanie związane z podzieleniem się swoimi doświadczeniami z szerszym gronem odbiorców, a jedną z form realizacji takiego zadania jest publikacja tekstu w czasopiśmie o zasięgu centralnym.

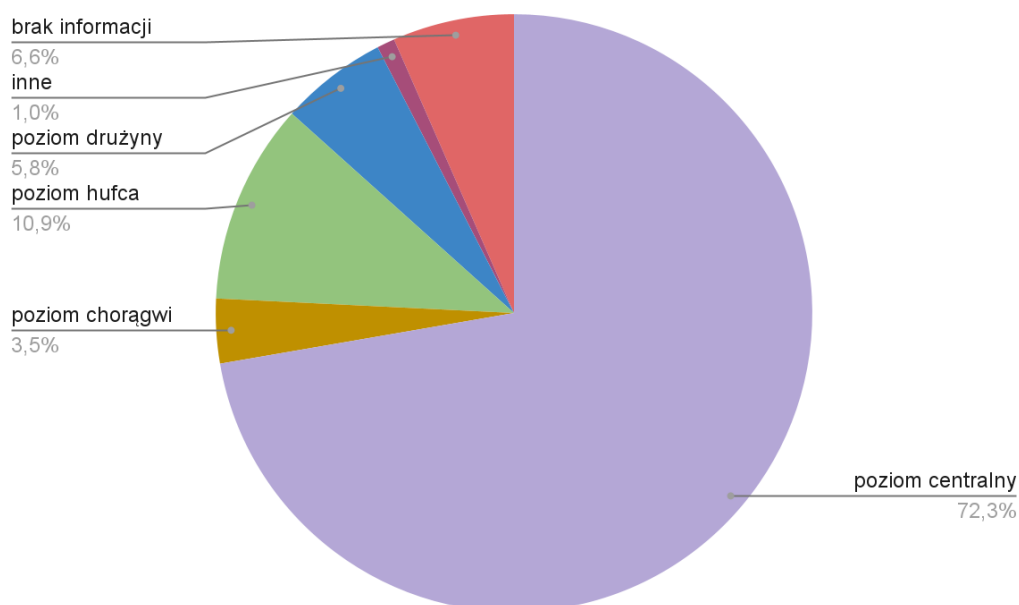
²³⁵ Przy czym trzy teksty powstały we współautorstwie i trzy zostały przypisane autorom zbiorowym: 5 Koneckiej Drużynie Wędrowniczej Feniks, uczestnikom Zlotu ZHP oraz reprezentantom ZHP na European Youth Event.

²³⁶ Na podstawie danych na 2022 rok, Poglębiona Ewaluacja...

publicystycznych radia i telewizji (Bochyńska i Prus). Badanie Europejskiego Obserwatorium Dziennikarskiego potwierdza dominację mężczyzn również w obszarze dziennikarstwa prasowego – w badaniach czterech dużych polskich tytułów (Gazeta Wyborcza, Fakt, Onet.pl i Wp.pl) okazało się, że tylko 24% tekstów zostało napisanych przez kobiety, zaś mężczyźni opublikowali 37% materiałów (pozostałą część tekstów stanowiły anonimowo publikowane teksty agencji) (Jakie miejsce...).

Warto przyjrzeć się również temu, jakie poziomy organizacji reprezentują autorzy artykułów w obu czasopismach. Zostali oni przyporządkowani do poszczególnych poziomów struktury organizacji na podstawie notek biograficznych dołączonych do tekstów lub podpisów uwzględniających oprócz imienia, nazwiska i stopnia również typ pełnionej funkcji.

Wykres 3. Przynależność autorów artykułów do poziomów struktury ZHP

Źródło: oprac. własne.

Zdecydowanie największą reprezentację wśród autorów analizowanych artykułów mają członkowie centralnego poziomu struktury ZHP (373 wystąpienia – 72,3% wszystkich tekstów). W tym gronie znajdują się zarówno przedstawiciele władz organizacji – przewodniczący ZHP, skarbnik ZHP czy członkowie Rady Naczelnej ZHP, jak i kadra działająca w Wydziałach Głównej Kwatery, redakcjach obu czasopism bądź przy wydarzeniach ogólnopolskich, np. członek komendy Wędrowniczej Watry, rzecznik prasowy Rajdu Odkrywców 2019 czy komendant pielgrzymki ZHP. Można więc

zakładać, że najwięcej tekstów zawiera perspektywę odnoszącą się do ogólnej sytuacji w organizacji lub do wydarzeń istotnych dla harcerzy i instruktorów z całego kraju.

Autorzy związani z bieżącymi działaniami na poziomie chorągwi stanowią jedynie 3,5% (18 tekstów), zaś ci pełniący funkcje na poziomie hufców – 10,9% (56 tekstów). Wiedza i doświadczenie osób działających na obu tych poziomach przeważnie nie są ograniczone do jednego środowiska, dlatego autorzy ci mogą stanowić inspirację do pozytywnych zmian w analogicznych częściach struktury w innych rejonach kraju. Jednocześnie nadal są to doświadczenia często wypływające z rozmów i pracy z kadrami, a nie bezpośrednio z harcerzami – głównymi odbiorcami działań ZHP.

W gronie autorów analizowanych tekstów 30 razy (5,8%) występują przedstawiciele podstawowego poziomu pracy harcerskiej, czyli poziomu drużyn. Poza jednym tekstem napisanym przez przybocznego i dwoma tekstami członków drużyn pozostałe są autorstwa drużynowych (osób prowadzących podstawowe jednostki organizacyjne ZHP). Perspektywa funkcyjnych z tego poziomu wydaje się ważna przede wszystkim ze względu na fakt, że to właśnie oni realizują Misję ZHP w bieżącej pracy drużyn i mają najbardziej bezpośredni kontakt z najważniejszymi odbiorcami działań organizacji.

Ponadto w zbiorze znalazły się również dwa artykuły napisane przez członkinię ZHP pełniącą funkcję w międzynarodowych organizacjach skautowych.

Poza analizą pozostawiam:

- dwa teksty autorów, którzy nie wskazali w swoich opisach powiązania z żadnym z poziomów struktury ZHP – podpisani są ogólnie jako instruktorzy,
- jeden artykuł pochodzący od przedstawicielki środowiska naukowego w stopniu doktora habilitowanego;
- 34 teksty, w których nie podano żadnych informacji na temat autorów (brak notek biograficznych oraz podpisu z nazwą funkcji).

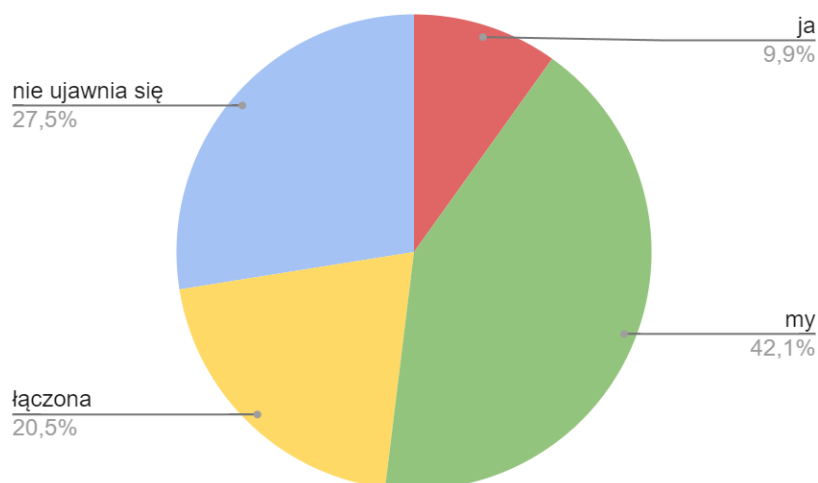
Gdy uwzględnić fakt, że oba analizowane czasopisma są wydawane na poziomie centralnym, nie dziwi przewaga autorów związanych z tym obszarem. Podejmowanie na tak szerokim forum tematów zarówno związanych z bieżącymi działaniami, jak i refleksjami o wartościach i metodach działania pozwala budować spójny odbiór organizacji wśród jej członków w całym kraju i ułatwia budowanie tożsamości ZHP przez lepsze poznawanie działań harcerzy i instruktorów na różnych poziomach. Niemniej warto podkreślić wagę tekstów, które zawierają węższe perspektywy, z niższych

poziomów organizacji. Za ich pomocą jest przybliżana realizacja idei ZHP w praktyce, tak jak to dzieje się w bezpośredniej pracy z drużynami. Teksty o problemach w codziennej harcerskiej pracy mogą też mocniej budować poczucie wspólnoty wśród instruktorów, którzy sami spotykają się z podobnymi trudnościami w swoich środowiskach. Z kolei opisane sposoby na rozwiązywanie problematycznych sytuacji mogą być łatwiej spopularyzowane w całej organizacji właśnie za pomocą tekstów na ten temat. Redakcje obu omawianych czasopism są otwarte na teksty osób pełniących różne funkcje, możliwe więc, że niska frekwencja autorów z dołu organizacji wynika z małej liczby zgłoszeń. Powodem takiej sytuacji może być niechęć do dzielenia się swoimi opiniami na tak rozległym forum przez osoby, które nie mają jeszcze tak szerokiego spojrzenia na organizację i długiego doświadczenia, jakimi charakteryzują się zwykle instruktorzy działający na poziomie centralnym.

Perspektywa wypowiedzi

Jeśli chodzi o perspektywę wypowiedzi, w analizowanych artykułach występują dwie podstawowe strategie – wypowiedź w 1 osobie liczby pojedynczej (ja – w 51 tekstach) lub wypowiedź w 1 osobie liczby mnogiej (my – w 106 tekstach), przy czym w drugim przypadku jako „my” określone są różne grupy, do których należy autor. Trzecia perspektywa wypowiedzi w omawianych tekstach to perspektywa łącząca wypowiedź osobistą z tą w imieniu grupy lub łącząca perspektywy różnych grup „my” (w 217 tekstach). Natomiast w przypadku 142 tekstów narrator nie ujawnia się w żaden sposób.

Wykres 4. Podział artykułów ze względu na perspektywę wypowiedzi narratora

Źródło: oprac. własne.

Perspektywa wypowiedzi: ja

Artykuły napisane w całości z perspektywy jednostkowej zostały zidentyfikowane przez występowanie w nich elementów językowych bezpośrednio wskazujących na prowadzącego wywód. Są to:

- czasowniki w 1 osobie liczby pojedynczej, np. *wróciłem* (T280), *zachęcam* (T289), *sądzę, że* (T58), *zapytałam* (T73), *opiszę* (T167), *postanowiłam* (T198),
- zaimki 1 osoby liczby pojedynczej, np. w *mojej* opinii (T57), *szokuje mnie* (T94), *wspomnienia z mojej wędrowniczej przygody* (T100), *u mnie* taka sytuacja *powtarzała się* (T481), *moja* poprzednia koszula (T242),
- frazy z przymiotnikami, np. z *własnego* doświadczenia (T103), na *własnej* skórze (T195).

Teksty napisane w 1 osobie liczby pojedynczej bezpośrednio odnoszą się do doświadczeń autorów i w ten sposób nakreślają kontekst prowadzonych refleksji, np. *Siedzę właśnie w pociągu i wracam z warsztatów metodycznych* (T33) czy *Zaprosił mnie na rozmowę Naczelnik ZHP* (T414) albo uzasadniają autorytet osoby wypowiadającej się, np. *Postanowiłam stworzyć poniższy tekst, bazując na moich obserwacjach i doświadczeniu bycia drużynową wędrowniczą przez kilka dobrych lat* (T198). W takich przypadkach odniesienia do personalnych doświadczeń pozwalają utożsamić narratorów z autorami poszczególnych tekstów.

Nadawcy niekiedy formułują też konkretne rady: *proponuję, by przyjrzeć się* (T103), *zachęcam* (T289) oraz wprost wyrażają swoje opinie, np. *sprawa jest moim zdaniem prosta* (T374) czy *jedno jest pewne* (T195) – wskazując, że mają większą wiedzę niż odbiorcy i ich zdanie jest oczywiste (por. podrozdział *Strategie dyskursywne służące realizacji tematów*). Wykorzystywanie tego typu określeń służy podkreśleniu, że istnieją w ZHP grupy członków o różnych poziomach wiedzy²³⁷. Wśród zwrotów podkreślających indywidualną perspektywę znajdują się także określenia o nieradykalnym charakterze, zaznaczające jedynie zdanie danej osoby, np. *mam wrażenie, że* (T516), a nawet wątpliwości: *nie jestem pewien* (T147).

Perspektywa wypowiedzi: my

²³⁷ Por. podział na nowicjuszy i ekspertów, Swales 24–27.

Największa część tekstów – 42,1% – została napisana z perspektywy zbiorowej, podkreślającej wspólnotę doświadczeń w ramach danej grupy. Zastosowanie tej strategii jest bezpośrednio widoczne w artykułach dzięki:

- użyciu czasowników w 1 osobie liczby mnogiej – zarówno w trybie oznajmującym, np. *produkujemy* (T51), *pożegnaliśmy* (T318), jak i rozkazującym, np. *pamiętajmy* (T11), *dbajmy* (T11), *wykonajmy* (T87), *nie oceniamy* (T24);
- stosowaniu zaimków 1 osoby liczby mnogiej: *ma nas interesować* (T35), *nasi poprzednicy* (T476), *Warto (...) poznać trochę świata dookoła nas* (T127).

Jak już wspomniałam we wstępie do tej części pracy, w harcerskim dyskursie występuje co najmniej kilka grup „my”. Przeważają nawiązania do całej organizacji (w 59,4% tekstów) – w takich tekstach narrator zaznacza, że jest jednym z harcerzy i jego obserwacje/doświadczenia pokrywają się z doświadczeniami innych członków organizacji, np. *Mimo idei szanowania przyrody nieraz dalecy jesteśmy od dbania o środowisko* (T51) czy *Akceptujemy drużynową i zastępową, bo słyszymy te formy już od początku naszych harcerskich lat. Naczelniczka jest dla nas nową formą* (T101).

Drugą wyraźną grupą, która określa się w tekstach jako „my”, jest redakcja (18,9% tekstów)²³⁸. O tym, że opisywane doświadczenia dotyczą właśnie zespołów redakcyjnych, świadczą sformułowania bezpośrednio dotyczące przygotowania i publikowania artykułów, np. *ten artykuł, który opublikowaliśmy* (T121), z *naszych informacji wynika, że* (T121), *my – „czuwajowi” redaktorzy – byliśmy tam* (T381), *na ostatnim zdalnym spotkaniu redakcji rozmawialiśmy* (T216). Zdarzają się również nawiązania do opinii zespołów redakcyjnych jak: *Lubiliśmy tę współpracę* (T193), czy *Ten artykuł będzie trochę narcystyczny, bo piszemy głównie o nas i naszej przyszłości* (T134).

W 20,8% artykułów występuje perspektywa wypowiedzi „my”, w której grupa nadawców jest ograniczona do mniejszych zespołów, np. organizatorzy wydarzenia (*Jako komenda Wędrowniczej Watry 2019 dołożymy starań...* – T85), uczestnicy wydarzenia (*Kończąc Jesienną Wędrówkę Referatów, chyba wszyscy wyjeźdzaliśmy...* – T29),

²³⁸ Przy czym w całym zbiorze analizowanych artykułów występują dwa zespoły redakcyjne: „Czuwaj” i „Na tropie”.

drużyna (*Nasza 5 Konecka Drużyna Wędrownicza wybrała się... – T273*)²³⁹, lokalni harcerze (*byliśmy organizatorem Sztabu WOŚP w naszym mieście – T449*).

Tylko w jednym artykule występują formy sugerujące, że autor czuje się częścią jeszcze większej grupy niż cała organizacja. Są to odniesienia do doświadczeń „nas – Polaków”: *planowane regulacje być może będą do zaobserwowania w naszym kraju* oraz *jak możemy zaobserwować z mediów* (T177). Brak takiej perspektywy ogólnej jest jak najbardziej zrozumiałą w kontekście wybranej do analizy wewnętrznej prasy ZHP, a w szczególności działów, które dotyczą bieżących działań organizacji (w kontraście np. do działu kulturalnego, gdzie z pewnością częściej byłaby mowa o uniwersalnych ludzkich doświadczeniach).

Dzięki zastosowaniu strategii narracyjnej, jaką jest wypowiedzenie się w 1 osobie liczby mnogiej, narrator podkreśla swoją przynależność do grupy i może lepiej oddziaływać na czytelników – skoro jego problemy są analogiczne do problemów odbiorców, również jego rozwiązania mogą się sprawdzić. Jednocześnie w ten sposób niwelowany jest dystans między osobą wiedzącą więcej (narratorem), a mniej doświadczonymi odbiorcami, ponieważ teksty nie mają wydźwięku pouczającego, a traktują o problemach, z którymi obie strony komunikacji mierzą się wspólnie.

Łączona perspektywa wypowiedzi

Aż w 217 artykułach nie została zachowana jednolita perspektywa wypowiedzi narratora. W ramach tych tekstów łączone są w różnych konfiguracjach wypowiedzi w 1 osobie liczby pojedynczej oraz w 1 osobie liczby mnogiej, przy czym podobnie jak w poprzedniej grupie tekstów perspektywę „my” tworzą różne grupy osób. Najczęściej narrator wykorzystuje odniesienia do własnych doświadczeń (relacjonowane w 1 os. l. poj.) i dzieli się wiedzą/radą przydatną ogółowi harcerzy („my członkowie ZHP”). Zdarza się również, że osobiste doświadczenia zestawiane są z działaniami mniejszych zespołów (podobnie jak w wyżej omawianej grupie nadawcami są m.in. organizatorzy/uczestnicy wydarzeń, redakcje czy członkowie lokalnych środowisk – hufców/drużyn). W niektórych tekstach występuje również podwójna perspektywa „my”, np. wypowiedź w imieniu redakcji lub zespołu połączona z odniesieniem do doświadczeń całej organizacji. W tym przypadku w całych tekstach występują czasowniki w 1 osobie

²³⁹ Mimo że formalnie czasownik nie występuje w 1 osobie liczby mnogiej, wspólnota „my” ukrywa się w głębokiej strukturze wypowiedzi (jest mowa o *naszych* doświadczeniach jako drużyny-zespołu).

liczby mnogiej, jednak za pomocą kontekstu zdań można określić, czy jest mowa o małej grupie „my” (zespołe, redakcji) czy wspólnocie harcerzy:

Na początku zajęć (...) **dostaliśmy** długopisy i notesy, w których **mieliśmy** zapisywać wszelkie przemyślenia, w zasadzie wszystko, co tylko **chcemy**. (...) każdy ma w sobie coś, co może się przydać w zmienianiu świata, jakąś moc, niczym superbohater. Takimi superbohaterami **jesteśmy** szczególnie my – instruktorzy ZHP (T23) .

Dzięki zastosowaniu podwójnej perspektywy narrator może zarówno swobodnie podzielić się własnym doświadczeniem, jak i wyprowadzić z niego ogólne wnioski i porady dla harcerzy. Udzielanie rad w takiej formie ma łagodniejszy charakter, ponieważ osoba mówiąca utożsamia się z odbiorcami i sprawia wrażenia, że stoi w roli pouczającego. Łączenie dwóch perspektyw „my” ma podobny charakter, ponieważ doświadczenia mniejszych zespołów mogą być wykorzystane jako inspiracja do działań całej organizacji.

Brak ujawnionego narratora

Perspektywa narratora nie jest widoczna we wszystkich artykułach. W 142 tekstach (27,5%) nie występują żadne przesłanki pozwalające zidentyfikować pozycję osoby wypowiadającej się. W tej grupie artykułów dominują teksty o charakterze sprawozdawczym lub opisowym, dotyczące przeważnie tego, co aktualnie dzieje się w organizacji, np. sprawozdania z posiedzeń Rady Naczelnej ZHP czy opisy wydarzeń i uroczystości centralnych takich jak konferencje, rajdy, konkursy czy obchody Dnia Myśli Braterskiej. W tego typu artykułach, nieujawniających perspektywy narratora, dominuje funkcja informacyjna – celem tych publikacji jest przekazanie informacji na temat bieżących działań w organizacji.

W omawianej grupie tekstów znajduje się jednak kilka takich, w których brak narratora wynika ze *stricte* informacyjnego przekazu. Niektóre zachęcają do zaangażowania się w akcje ZHP, np. *Zostań tutorem SWA* (T130) lub *Zostań komendantem/komendantką WW'20* (T110), inne skłaniają do refleksji, jednak bez prezentowania opinii autora, np. *Po co są władze naczelne?* (T234) czy *Podharc mistrz Jossarian i prosta idea* (T379) – felieton dotyczący wpływu zmian społeczno-politycznych na ideę działania ZHP. Dzięki nieuwzględnieniu w tekstach perspektywy narratora czytelnik może w pełni skupić się na temacie (np. dowiedzieć się, z czym wiąże się pełnienie danej funkcji), ale też samodzielnie wyrobić sobie zdanie na podstawie dostarczonych informacji, bez sugerowania się opinią narratora. Jak widać, brak

perspektywy autorskiej w artykule nie wiąże się z mniejszym wykorzystaniem potencjału tekstu, a wynika z nadrzędnego celu komunikacji.

Budowanie wizerunku nadawcy

Warto przyjrzeć się także strategiom, z jakich korzystają harcerscy nadawcy do budowania swojego wizerunku w tekstach. Po pierwsze w tym obszarze znajdują się wszystkie elementy służące autoprezentacji, a po drugie – strategie budowania wspólnej tożsamości z odbiorcą. Oba aspekty mają bezpośredni wpływ na wiarygodność nadawcy i w konsekwencji skuteczność przygotowanego przez niego komunikatu.

Strategie autoprezentacji

Badacze strategii dyskursywnych stwierdzają, że za pomocą autoprezentacji nadawca może zbudować swój jak najbardziej pozytywny wizerunek (por. Wodak, *Dyskurs...* 196, Awdiejew i Habrajska 26). Nie inaczej jest w analizowanych tu tekstach.

Swój korzystny wizerunek autorzy budują m.in. przez podkreślanie własnych sposobów działania, które przynoszą korzyści również społeczności odbiorców. Taką funkcję pełni np. przywołanie i wyjaśnienie hasła przewodniego przez jednego z kandydatów na Przewodniczącego ZHP: *Moją wizję funkcji Przewodniczącego ZHP najlepiej opisują słowa „Po prostu razem”, bo tylko w ten sposób możemy wszyscy osiągnąć więcej* (T238). Inny przykład to podkreślenie, że działania nadawcy odpowiadają na potrzeby środowiska, jak opisała to w tekście jedna z firm z harcerskimi akcesoriami:

Astronautka? Fotograf? Świadomy konsument, a może wartownik [nazwy sprawności przyszywanych na mundurze harcerskim – KJ.]? Mamy je wszystkie! (...) Chcemy być nie tylko zwykłą składnicą harcerską, ale miejscem, które wspiera harcerzy (T220).

Harcerscy nadawcy własny wizerunek kreują również przez przywoływanie swoich doświadczeń. W ten sposób pokazują własne zaangażowanie w działania, np. *Mogę stwierdzić, że wyszkoliłem lub przeszkoliłem setki przyszłych drużynowych* (T463) czy *To, jak wygląda Wędrownicza Watra, wiem z trzech perspektyw: uczestnika, komendanta trasy oraz członka komendy Watry* (T105), oraz dają lepiej się poznać, np. *ponad dekadę temu po raz pierwszy zostałam drużynową* (T45). Dzięki takim wtrąceniom mogą zwiększyć autorytet w oczach odbiorców – mówią o sprawach, które znają z praktyki. Szczególnie korzystne przy budowaniu autorytetu nadawcy jest dawanie osobistego przykładu – i nie zawsze musi to być cała historia, a np. taki podpis w tekście z zachętą

do szczepień przeciwko COVID-19: hm. Grzegorz Całek (zaszczepiony dwiema dawkami AZ) (T462). Często pojawiają się też opisy tego, jak doświadczenia autorów pobudziły ich do refleksji oraz testowania proponowanych rozwiązań. Dzięki temu czytelnicy są utwierdzani w przekonaniu, że szybciej rozwiążą podobne problemy, podążając za podanymi, sprawdzonymi już wskazówkami:

Cele muszą być SMART, pewnie doskonale o tym wiecie. W przypadku mojej drużyny problemem było mnóstwo ambitnych celów przy jednoczesnym braku czasu na ich zrealizowanie. Bardzo pomogło nam skupienie się na dwóch, maksymalnie trzech, jak najdokładniej sformułowanych celach. (T198).

Częste dzielenie się radami i doświadczeniami sprawia, że harcerscy autorzy w wielu tekstach tworzą swój zbliżony do kreacji mędrca wizerunek – osoby mającej większą wiedzę, którą chętnie się nią dzielącej. Taką postawę można powiązać z wieloma ideami zawartymi w harcerskich dokumentach – bez wątpienia jest to element wychowania kolejnych pokoleń harcerzy, ale też pole do uczenia się od siebie nawzajem (wzajemność oddziaływań jest jedną z cech metody harcerskiej) i jeden z wymiarów służby innym (odpowiedzialne słuźenie radą i zaangażowanie w rozwój harcerskiej społeczności). Oczywiście tego typu wizerunek nadawcy jest nieobecny w artykułach o charakterze sprawozdawczym/informacyjnym, w których autorzy niemal się nie ujawniają, ale też w tym przypadku – gdy celem jest czyste informowanie, a nie np. przekonanie – osiągnięcie celu komunikacyjnego jest dużo prostsze.

Strategie budowania tożsamości z odbiorcą

Elementem budowania wizerunku nadawcy jest także podkreślanie podobieństwa do odbiorców i tworzenie wspólnotowej tożsamości, dzięki czemu nadawcy łatwiej jest zyskać uwagę i sympatię czytelników. Podstawową strategią budowania wspólnoty z odbiorcą jest wykorzystanie czasowników w liczbie mnogiej, które sugerują, że opisywane kwestie są wspólną sprawą, np.:

W ZHP mamy różne wyobrażenia o nas samych (T227).

Mamy w ZHP mnóstwo pola do tego, aby naprawdę zostawić ten świat trochę lepszym niż się go zastało (T49).

Mamy już niewielką organizację. Znamy się. Wiemy, kto jest dobrym programowcem, ma cudowne koncepcje, ale nigdy nie prowadził drużyny (T446).

W ten sposób nadawca stwierdza, że łączą go z odbiorcą podobne doświadczenia, wspólne cele i sposób postrzegania świata – dzięki temu niweluje dystans, jaki może powstawać w wyniku udzielania rad.

Sposobem na pogłębianie więzi z odbiorcą jest też odniesienie do powszechnych doświadczeń, co najczęściej przybiera formę pytań zachęcających czytelnika do przypomnienia sobie sytuacji z własnego życia:

Kto z nas nie czuł się kiedyś zażenowany, zawstydzony? (T69)

Poszukuję kursu takiego i takiego, pojedę wszędzie. Brzmi znajomo? Być może wielu z was było w takiej sytuacji (T232).

Też tak macie, że jak nie pracujecie, to wasz mózg mówi: Ej, to czas na nowe pomysły i wtedy wpadacie na najlepsze rzeczy? Ja tak mam (T185).

Ważną strategią budowania tożsamości jest też odniesienie do wiedzy zbiorowej wspólnej nadawcy i odbiorcy. Harcerscy autorzy podkreślają w ten sposób wzorcowe postawy członków organizacji i kluczowe harcerskie wartości:

Jako dobrzy wędrownicy wiemy, że jest to nieodpowiedzialne (T137).

Od dziecka harcerstwo uczy nas utożsamiania się z grupami, w których działamy (T136).

Jako kreatorzy sytuacji wychowawczych musimy pamiętać, że wszystko co robimy powinno być umocowane w prawie powszechnym i wewnątrzgrupowym, ale jednocześnie być zorganizowane zdroworozsądkowo (T47).

Od zawsze uczymy (bo i nas tak uczono), że trzeba działać tam, gdzie widzimy potrzebę, a obecnie potrzeby są ogromne! (T233)

To, że służba ma być dobrowolna, bezinteresowna oraz odpowiadać na potrzeby otoczenia wiedzą prawie wszyscy (T79).

Wykorzystanie takich odwołań jest istotne nie tylko dla budowania tożsamości z odbiorcą konkretnego tekstu. W wymiarze długofalowym ma to również istotny wpływ na kształtowanie przez harcerską prasę ogólnej tożsamości organizacyjnej, dzięki propagowaniu pożądanych wzorców i przypomnianiu o fundamentalnych wartościach.

Ostatnią z rozpoznanych przeze mnie strategii podkreślających wspólnotę komunikacyjną stanowi wykorzystanie języka nieformalnego. W analizowanych artykułach wśród nieformalnych wtrąceń notuję zwroty potoczne, ale też typowo młodzieżowe, co koreluje z czytelniczną grupą docelową:

harcerstwo **się klika** (T50).

Masz nadzieję napisać egzamin, **jadąc na** zasobach pamięci krótkotrwałej (T241).

Chyba przede wszystkim ulga, że w końcu mamy to za sobą i przez najbliższe kilka lat nikt nie będzie chciał **grzebać** przy 10. punkcie (T8).

Wędrowników można, a nawet trzeba **puścić luzem** (T105).

Nie wiemy natomiast, co **strzeliło do głowy** CKR, że jako zarzut wobec GK ZHP wymieniła m.in. kryzys akademików (T123).

Nie ogarniam tego, że zostałam szefem zespołu na takim poziomie struktury (T12).

Przydaje się to wszystko także poza harcerstwem, to są klasyczne wręcz **życiowe skillsy**, które procentują, jeżeli ktoś zdecyduje się wychować własne dzieci (T88).

Dzieje się to wtedy, kiedy w trakcie nauki **kabelki w mózgu łączą się** i nagle wszystko staje się jasne (T241).

No to jazda! (T2)

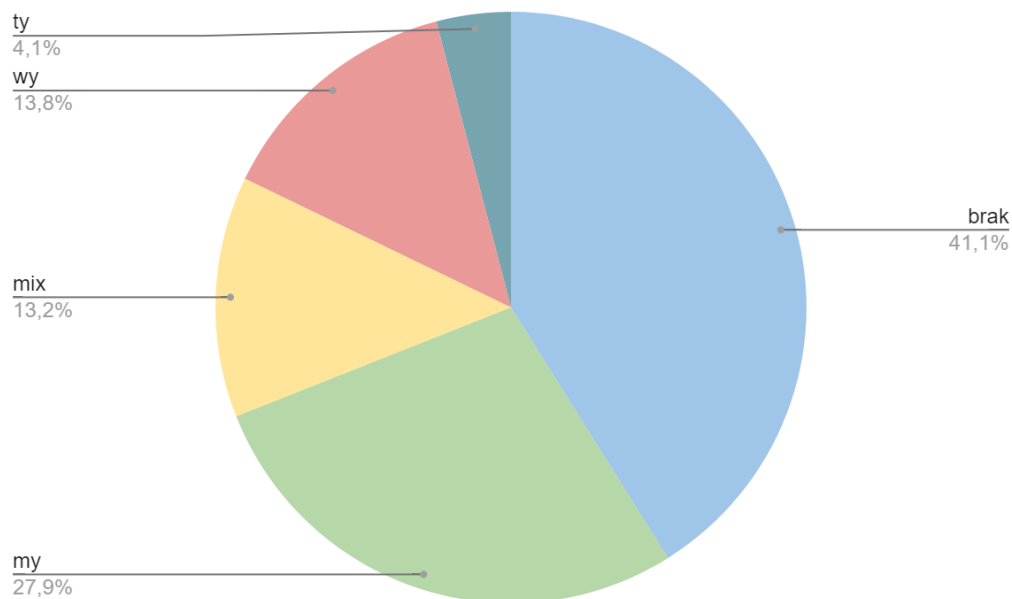
Odpuści temat i **na yolo** zajmie się tematem na ostatnią chwilę (T243).

Zestawiając obie strategie budowania wizerunku nadawcy, trzeba stwierdzić, że we współdziałaniu mogą one jeszcze efektywniej wspierać realizację celów komunikacyjnych. Dzięki kreowaniu postawy mędrca autorzy prezentują się jako osoby o dużej i sprawdzonej wiedzy, którą chętnie dzielą się z odbiorcami w formie rad. Jednocześnie podkreślając podobieństwo z czytelnikami, niwelują dystans i zwiększają swoją wiarygodność – prawdopodobnie ich rady będą chętniej brane pod uwagę właśnie dlatego, że pochodzą od osób z dużym doświadczeniem, rozumiejących harcerską rzeczywistość. Warto też zauważyć, że w zdecydowanej większości opisane strategie nie są wykorzystywane *stricte* do autoprezentacji i budowania pozytywnego wizerunku nadawcy (korzystnego odbierania jego działań), ale służą pogłębianiu więzi z czytelnikami i wspieraniu organizacyjnej tożsamości.

Odbiorcy dyskursu harcerskiego

Odbiorcami dyskursu reprezentowanego przez analizowane czasopisma są członkowie organizacji w całej Polsce, ponieważ oba tytuły publikowane są na centralnym, krajowym poziomie ZHP i docierają do wszystkich zainteresowanych dzięki wolnemu dostępowi na stronach online czasopism. Projektowanymi czytelnikami są wędrownicy w przypadku „Na tropie” oraz instruktorzy w przypadku „Czuwaj” – co odzwierciedlone jest w podtytułach, odpowiednio: Internetowy Magazyn Wędrowniczy i Miesięcznik instruktorów ZHP. Na podstawie analizowanych treści zdecydowanie mniej możemy się dowiedzieć o odbiorcach, w zasadzie jedyną perspektywą jest to, jak projektują ich autorzy. W przypadku harcerskich artykułów najczęściej obecność odbiorcy nie jest podkreślana w tekście – w aż 41% nie pojawiają się żadne zwroty do adresata ani zaimki, które sugerowałyby przynależność do tej samej wspólnoty co nadawca. Prawdopodobnie taka frekwencja tekstów bez odniesienia do odbiorców wynika z dużej liczby tekstów informacyjnych/sprawozdawczych, w których interakcja w żaden sposób nie zwiększa prawdopodobieństwa osiągnięcia celu komunikacyjnego.

Wykres 5. Formy określania odbiorców dyskursu harcerskiego

Źródło: oprac. własne.

Wśród widocznych w artykułach sposobów odnoszenia się do odbiorców dominuje komunikacja w formie „my”, podkreślająca wspólnotę doświadczeń nadawcy i odbiorcy, o czym wspominałam już wcześniej. Dzieje się tak w prawie 28% przeanalizowanych tekstów – na przynależność do jednej grupy wskazują:

- czasowniki w 1 osobie liczby mnogiej, np.: *kończymy* (T8), *nie unikniemy* (T366), *robimy* (T136), *będziemy próbowali* (T257), *chcielibyśmy* (T14);
- zaimki 1 osoby liczby mnogiej: *każdy z nas* (T268), *ponad nasze siły* (T166), *nie pozostaje nam nic innego* (T25), z *naszymi ideałami* (T117).

Odbiorca znajdujący się w grupie „my” to członek organizacji, którego powinny interesować problematyczne lub ważne kwestie poruszane przez autorów artykułów, lecz nie wszystkie teksty są kierowane do ogółu członków ZHP, czasem grupy odbiorców są zawężane przez temat artykułu, np.:

- odbiorcy – dorośli, gdy artykuły dotyczą udziału w wyborach (cztery teksty),
- odbiorcy – wierzący, gdy artykuł dotyczy obchodzenia Bożego Narodzenia (jeden tekst).

W niemal 14% artykułów autorzy zwracają się do odbiorców jako do zbiorowości, do której sami nie należą („wy”). Odbywa się to za pomocą:

- czasowników w 2 osobie liczby mnogiej, np.: *nie wiecie* (T199); *możecie rejestrować* (T212), *chcielibyście* (T107), *przygotujcie się* (T169);
- zaimków 2 osoby liczby mnogiej: w *wasze ręce* (T31); *chciałbym was zachęcić* (T202); *na waszych obozach* (T213), *waszym zadaniem jest* (T102).

Również w przypadku zwrotów do odbiorców w 2 osobie liczby mnogiej zdarzają się doprecyzowania osób tworzących dane zbiorowości, np.:

- odbiorcy – maturzyści, gdy jest mowa o wyborze studiów (jeden tekst);
- odbiorcy – wędrownicy, gdy jest mowa o aktywnościach przeznaczonych dla tej grupy wiekowej (osiem tekstów);
- odbiorcy – czytelnicy, gdy wprost jest mowa o czytających (5 tekstów).

Zwracanie się do czytelników per „wy” najczęściej pojawia się w artykułach, w których autor ma zdecydowanie większe doświadczenie i dzieli się nim z odbiorcami, np. jest po studiach i opowiada, jak ich wybór wpłynął na jego życie, co zrobiłby inaczej, czy prowadzi długo własną drużynę i dzieli się refleksjami na temat planowania jej pracy. Dzięki zastosowaniu zwrotów typu „wy” przekaz doradczy zostaje nieco złagodzony – nie jest tak pouczający, jak w przypadku bezpośrednich zwrotów na „ty”.

Tylko nieco ponad 4% tekstów w treści zawiera bezpośrednie zwroty do odbiorcy per „ty”, które są wprowadzane przy użyciu czasowników w 2 osobie liczby pojedynczej (np. *spodziewasz się* – T241, *przeczytaj* – T190, *nie uciekniesz* – T91) lub analogicznych zaimków (*twoja harcerska przygoda* – T98, *proponuję ci podjęcie wędrowki* – T16, *potrzebuję twoich odpowiedzi* – T224). Ciekawe, że harcerscy autorzy tak rzadko korzystają ze zwrotów „ty”, ponieważ to właśnie bezpośrednie komunikaty do czytelnika odznaczają się większą siłą perswazyjną i silniej wspierają realizację celów komunikacyjnych. Wygląda więc na to, że w prasie ZHP dominującym celem jest budowanie wspólnoty i tożsamości organizacyjnej przez akcentowanie podobieństw między odbiorcami oraz nadawcami, co jest spójne z funkcją gazety zakładowej (por. przypis 114). Być może w kontekście harcerskim poczucie przynależności do grupy o określonym profilu działania, kierującej się konkretnymi wartościami silniej oddziałuje na zachowania czytelników, niż zalecenia/rady kierowane bezpośrednio do jednostki – motywatorem jest chęć działania zgodnie z harcerskimi założeniami, poczucie, że jest się częścią grupy.

Na koniec warto jeszcze zaznaczyć, że różne typy zwrotów do odbiorców bywają mieszane, podobnie jak w przypadku strategii nadawczych (ok. 13% artykułów). Oznacza to, że w artykułach nie została zachowana spójność odniesień do czytelników i perspektywa przechodzi np. z grupy „my” do zwrotów na „ty” lub z grupowego nazywania odbiorców „wy” do momentu, gdy autor zaczyna się utożsamiać z grupą („my”):

Zalóżmy optymistycznie, że przy **twoim** hufcu działa komisja historyczna. **Macie** taką zakładkę na stronie hufca. **Nie masz pojęcia** jednak, co takie gremium robi, czym się zajmuje, więc nawet **nie wpadniesz** na pomysł, aby się z nim skontaktować (T244).

Śmiejesz się i pokazujesz to innym, **omijasz** osobę, czy **starasz się** zapewnić jej poczucie bezpieczeństwa? (...) Czy **przestraszyliście** się kiedyś tak bardzo, że **wasz** brzuch był cały spięty i pojawiło się w nim nieprzyjemne łaskoczące uczucie? (T222).

Zdarzają się nawet teksty, w których połączone zostały wszystkie typy zwrotów: „my” + „wy” + „ty”:

Jamboree (...) uosabia dokładnie to, czym jest skauting – miejscem, w którym dzieci i młodzież, niezależnie od tego, kim są i skąd pochodzą, poznają przyjaciół, przeżywają niesamowite przygody i uczą się nowych umiejętności na całe życie! To wszystko dzieje się z pomocą instruktorów i kadry wspierającej. Dokładnie tych samych mechanizmów **doświadczamy** w naszym lokalnym harcerstwie. [Opis, co się dzieje podczas Jamboree – KJ]. Jeśli nadal **macie wątpliwości**, czy dołączenie do International Service Team, to coś dla **was** – koniecznie przeczytajcie krótki wywiad, dostępny na fanpage’u reprezentacji. (...) Jeśli w 2023 r. **będziesz mieć** ukończone 18 lat, **możesz zostać** członkiem International Service Team (T223).

O ile w przypadku łączenia różnych perspektyw nadawczych można było zauważyć realne korzyści dla przekazu, o tyle mieszanie zwrotów do odbiorców wydaje się wprowadzać więcej negatywnych konsekwencji, np. buduje dodatkowy dystans przy zmianie perspektywy z „my” na „wy” (bardziej pouczający ton) czy dezorientuje czytelnika, gdy początkowo tekst odnosi się tylko do jego odczuć, a potem nagle stają się doświadczeniem wspólnym. Zachowanie spójności w zwrotach do odbiorców wydaje się więc słusniejszą strategią, jeśli chodzi o osiąganie za pomocą tekstów celów komunikacyjnych. Dobierając zwroty w konkretnej osobie, można w pełni wykorzystać opisane wyżej zalety poszczególnych sposobów wskazywania odbiorców, jednocześnie unikając skonfundowania czytelnika podczas lektury krótkich tekstów (przeważnie publikowane artykuły to 1–2 strony maszynopisu).

Konteksty dyskursu harcerskiego

Na interpretację i zrozumienie tekstu wpływa kontekst. Czasem bywa nakreślony, dodatkowo wyjaśniany w treści, czasem jednak odczytanie go staje się zadaniem dla

odbiorcy. Dzieje się tak, gdy sytuacje czy postacie są tylko wspomniane, a od czytelnika oczekuje się samodzielnego przywołania wiedzy o nich. Te dwa rozwiązania można zauważyć także w dyskursie harcerskim. Omówienie kontekstów należy zacząć od podstawowej perspektywy, czyli kontekstu organizacyjnego. Jako że analizowane artykuły pochodzą z wewnętrznej prasy ZHP, na ich zrozumienie przede wszystkim wpływa znajomość samej organizacji. Projektowanymi odbiorcami tekstów są członkowie ZHP, dlatego nie dziwi fakt, że najwięcej kontekstowych odniesień dotyczy wewnętrznej sytuacji organizacyjnej. Autorzy tekstów powołują się np. na obowiązujące zasady zawarte w Statucie ZHP, Prawie Harcerskim czy dewizie wędrowniczej, tradycje cyklicznych wydarzeń (np. zlotów, rajdów), ale też znajomość formalnych ram organizacji, np. teksty o zmianach w strukturze czy władzach naczelnych zakładają, że czytelnik zna ich stan bieżący. W części artykułów, zwłaszcza informacyjnych, kontekst organizacyjny jest szerzej opisywany – szczególnie jeśli wynikają z niego konsekwencje dla przyszłego działania (opisywane w dalszej części tekstu), np.:

W poniedziałek 8 listopada po godz. 22 przewodniczący ZHP hm. Dariusz Supel ogłosił, że zmienia termin 42. Zjazdu ZHP, który miał wybrać nowe władze naczelne, w tym przewodniczącego ZHP. Zamiast 2–5 grudnia 2021 roku zjazd ma odbyć się od 19 do 22 maja 2022 roku (T214).

Trudne czasy dla harcerstwa. Najpierw pandemia – i tam nasza codzienna służba, ale także niemożliwość prowadzenia normalnych zbiórek. Teraz, gdy covidowe problemy się kończą – służba na rzecz Ukrainy i uchodźców (T509).

Ważną składową kontekstu organizacyjnego jest też harcerski socjolekt, który naturalnie współtworzy językową warstwę tekstów. Typowe dla harcerzy pojęcia jak *zaprawa poranna*²⁴⁰, *metodyka*, *referat*²⁴¹, *ciąg wychowawczy*²⁴², *podharc mistrz* oraz inne nazwy stopni harcerskich i instruktorskich nie są w żaden sposób wyjaśnianie – do zrozumienia sensu wypowiedzi niezbędna jest bazowa wiedza nie tylko o organizacji, ale też o sposobie mówienia o organizacyjnej rzeczywistości. Jeśli jakieś określenia są objaśniane w artykułach, to są to harcerskie neologizmy, np. *Iskrownice* – nazwa własna spotkań dla kadry wędrowniczej na Podlasiu (T52) albo terminy z innych języków specjalistycznych, np. *metoda push-back* (*Push back to zawracanie migrantów do miejsca, skąd przyszli bez uruchomienia procedury azylowej* – T213) czy *screener*

²⁴⁰ Sportowa rozgrzewka wykonywana na harcerskich wyjazdach zaraz po przebudzeniu.

²⁴¹ Zob. przypis 194.

²⁴² Założenie o przekazywaniu członków ZHP między drużynami wraz z wiekiem: od gromady zuchowej, przez drużynę harcerską, starszoharcerską po wędrowniczą. Zachowanie ciągu wychowawczego jest jednym z zadań szczeplów – modelowy szczepl skupia przynajmniej po jednej drużynie dla każdej grupy wiekowej.

cytopatomorfolog (jestem screenerem cytopatomorfologiem. Polega to na tym, że oglądam i oceniam ginekologiczne cytologie pod kątem zmian świadczących o prawdopodobieństwie nowotworu – T65).

Podobnie nieoczywiste dla czytelnika z zewnątrz są konteksty skautowy i ten związany z samym czasopismem. Odniesienia skautowe dotyczą udziału ZHP w międzynarodowych strukturach skautingu – najczęściej wiążą się z wydarzeniami na poziomie międzynarodowym, np. *jamboree* (T217) czy *Africa Scout Day* (T260) albo ze współpracą ze światowymi strukturami jak *WOSM* (T118) czy *WAGGGS* (T202). Z kolei uwzględnienie kontekstu samego czasopisma to ukłon w kierunku stałych odbiorców. Autorzy odnoszą się wówczas do znajomości profilu prasy, np. *Doskonale wiecie, że robimy internetowy magazyn albo, jak kto woli, portal internetowy o wędrownictwie i sprawach, o których warto wiedzieć* (T221) albo do uprzednio publikowanych tekstów:

W przedzjazdowym numerze „Czuwaj” nie opublikowałem swojego tradycyjnego felietonu (T284).

Poprzedni artykuł zacząłem od małego językowego ćwiczenia, a potem pokazałem, co Kodeks wędrowniczy może nam powiedzieć o rozwijaniu duchowości. Teraz – gdy już wiemy, jak powinniśmy się zabierać za pracę nad siłą ducha – proponuję tekst, który będzie zawierał wiele ćwiczeń w postaci pytań (T141).

Rozważania na temat autorytetów już od dawna we mnie wzbierały, a grudniowy felieton w *Na Tropie* tylko zmotywował do podzielenia się nimi z innymi. Nie do końca zgadzam się z treścią tekstu O autorytetach z 13 grudnia 2020 roku (T175).

Nawiązania te od początku są jasne dla osób, które są na bieżąco z publikacjami. Dla czytelników niezorientowanych takie nawiązania mogą być przydatne ze względu na porządkowanie dyskursu. Dzięki obecnemu otwartemu dostępowi online można wrócić do tekstów stanowiących nawiązania – chociaż jak widać w przykładach, nie zawsze precyzyjnie wiadomo, gdzie ich szukać (brak tytułów, dat czy linków).

W harcerskich artykułach pojawiają się również konteksty ogólne: społeczny i kulturowy. Wprowadzają one do harcerskich artykułów szeroką perspektywę, a ich stosowanie bez wyjaśnień jest swego rodzaju założeniem na temat dużej wiedzy ogólnej, jaką posiadają odbiorcy harcerskiej prasy. Przywoływane konteksty kulturowe odnoszą się m.in. do:

- historii Polski: *Stan wojenny. Ciemna i niewyjaśniona do końca karta polskiej historii. To było przed 40 laty. Każdy z nas, żyjących w tamtych czasach, ma swoje wspomnienia*²⁴³ (T494),
- reformacji: *Obchodząc okrągłą rocznicę reformacji zastanówmy, w jaki sposób rozłam religijny wpłynął na naszą rzeczywistość. I czy harcerze protestanci są z tego powodu wyjątkowi?* (T35),
- twórczości Krzysztofa Kieślowskiego: *Każdy z odcinków wspomnianego serialu [Dekalog K. Kieślowskiego – KJ] jest próbą odniesienia kolejnego z dziesięciu przykazań do współczesnego świata. Odniesienia często nieoczywistego, pokazującego, że pojawiające się w biblijnym Dekalogu zasady, dzisiaj trzeba rozumieć inaczej, żeby nadal mogły odgrywać znaczącą rolę w ludzkim życiu* (T145),
- publikacji Tygodnika Powszechnego: *W marcu tego roku swoje 75-lecie obchodził „Tygodnik Powszechny” – pismo, którego chyba nie trzeba szerzej przedstawiać, mające swoich wiernych czytelników, a nawet autorów wśród instruktorów ZHP* (T415),
- Trylogii Henryka Sienkiewicza: *Lata 1883-1886. Ludzie wszystkich warstw społecznych z zapartym tchem czekają na kolejny odcinek Trylogii w warszawskim Słowie (gdyby żył dzisiaj, Sienkiewicz pisałby scenariusze seriali)*. (T87) oraz wielu innych.

W licznych artykułach z harcerskiej prasy znajdują się także nawiązania do problemów społecznych, m.in. rosnącej liczby diagnoz autyzmu (T58), wyborów parlamentarnych (T106), szczytów klimatycznych ONZ (T93), dezinformacji podczas pandemii koronawirusa (T142), kryzysu na granicy polsko-białoruskiej (T213) oraz wielu wydarzeń politycznych z kraju i ze świata. W przypadku obu wskazanych typów kontekstu od czytelnika wymagana jest wiedza o bieżącej sytuacji krajowej i światowej – jednak nie jest to już kontekst zamknięty tylko dla członków organizacji. Na przywoływanie tak szerokiego spektrum zagadnień społecznych i kulturalnych można spojrzeć też z innej strony – jako na swego rodzaju zachętę do pogłębiania wiedzy w sprawach uznawanych przez autorów za ważne (jeśli czytelnik nie jest zaznajomiony z wymienianymi dziełami, postaciami i czy wydarzeniami), szczególnie że w niektórych

²⁴³ Trzeba tu zaznaczyć, że na rok publikacji tego artykułu (2021) najmłodszy odbiorca czasopisma – instruktor mógł urodzić się najpóźniej w 2005 roku (instruktorem można zostać od 16 roku życia).

artykułach znajdują się również linki do informacji rozszerzających podejmowane zagadnienia. Ciekawą strategią odniesień do obu tych kontekstów jest wybór terminów publikacji, które nawiązują do wydarzeń z przeszłości lub obchodzonych świąt/zwyczajów. Wśród takich tekstów znajdują się np. artykuł o sposobach na wspomnienie bohaterów opublikowany w Dzień Pamięci o Żołnierzach Wyklętych (T6), tekst o głosowaniu na kilka dni przed wyborami samorządowymi (T82), artykuł o wyborze studiów w czasie egzaminów maturalnych (T147) czy tekst o fajerwerkach opublikowany w sylwestra (T172). Wykorzystywanie tego rodzaju kontekstu czasowego dodatkowo wzmacnia przekaz artykułów, ponieważ trafiają one do czytelników w momentach najbardziej sprzyjających refleksji na poszczególne tematy.

Ostatni typ kontekstu, w jakim funkcjonuje dyskurs harcerski, to osobisty kontekst jego autorów. Jak już wskazałam przy omawianiu nadawców dyskursu, często w treści artykułów odnoszą się oni do własnych harcerskich i prywatnych przeżyć. Przywołanie osobistego kontekstu pozwala uwzględnić w tekstach praktyczną perspektywę, często staje się punktem wyjścia do refleksji, np.:

- historii działania czasopisma „Czuwaj”: *Minie niedługo 17 lat od chwili, gdy ówczesny naczelnik ZHP hm. Wiesław Maślanka postawił przede mną trudne zadanie redagowania „Czuwaj”. (...) W zasadzie historia naszej gazety jest zbieżna z najnowszą historią prasy polskiej* (T341);
- o harcerskiej tożsamości: *Pod koniec stycznia tego roku wziąłem udział w interesującej konferencji harcmistrzowskiej zorganizowanej przez Chorągiew Lubelską, konferencji na temat tożsamości naszego Związku* (T498);
- o empatycznej komunikacji: *Kilka dni temu na grupie Promocja ZHP ukazał się wpis, który zainspirował mnie do napisania tego artykułu, choć takie przemyślenia miałam już od kilku dni* (T230).

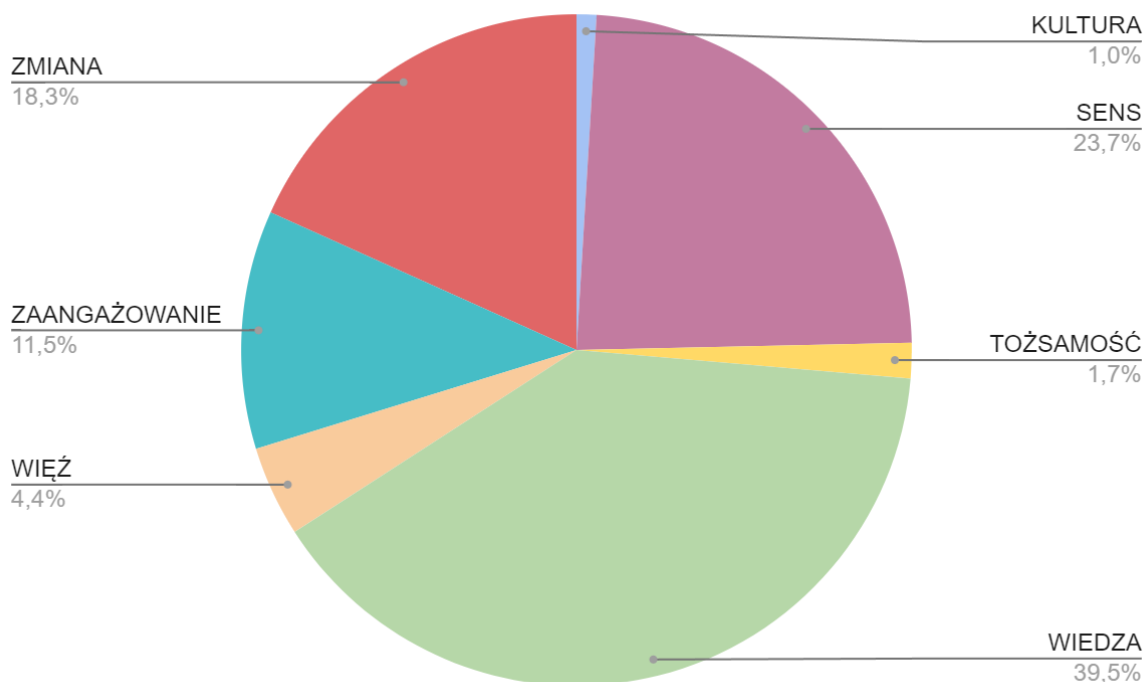
Dzięki wpleceniu w wypowiedź kontekstów osobistych autorzy prezentują własne motywacje wyboru poszczególnych tematów tekstów, zaznaczają kwestie szczególnie ważne – i tym samym pozwalają lepiej się poznać, co pozytywnie wpływa na budowanie wspólnoty w grupie komunikacyjnej dyskursu. Warto też zauważyć, że kontekst osobisty to jedyny typ odniesień, przy których od odbiorcy nie jest wymagana żadna wiedza wstępna – odwołania te każdorazowo są w pełni wyjaśniane przez autorów w artykule.

Inaczej jest w przypadku kontekstu organizacyjnego, skautowego, czasopisma, kulturowego i społecznego. Ich rozpoznanie i zrozumienie zależy od poziomu wiedzy odbiorcy, a jednocześnie jest kluczowe dla osiągnięcia celów komunikacyjnych – tylko zorientowany czytelnik będzie podlegał wpływowi zastosowanych strategii. Niemniej szerokie wykorzystanie kontekstów w harcerskiej prasie może stanowić również inspirację do rozwijania wiedzy ogólnej wśród odbiorców czasopism, co pozwala w nich widzieć kolejny praktyczny sposób realizowania Misji ZHP.

Cele komunikatów w dyskursie harcerskim

Rozpoznanie celów wytwarzania dyskursu to zasadniczo zwięźczenie całej analizy – wszak każdy dyskurs tworzony jest z myślą o jakimś oddziaływaniu na grupę. W przypadku harcerskiego dyskursu tylko w niektórych przypadkach motywacje do opublikowania artykułów były wyrażone wprost, np. *Przez ostatnie 9 miesięcy pisałam o tym, co mnie niepokoi w ZHP. Nie było wesoło, ale cel był jeden: napisanie o czymś, o czym wszyscy wiemy, ale tego nie mówimy i co gorsza, nic z tym nie robimy* (T67). Jednak przeważnie cele poszczególnych tekstów określałam na koniec analizy jakościowej każdego artykułu, na podstawie tematyki i strategii wykorzystanych w treści. Każdy z tekstów posiada minimum jeden a maksymalnie cztery cele – w zależności od tego, jak złożony był podejmowany w nim problem. W harcerskim dyskursie znajdują się przykłady artykułów realizujących każdy z wymienionych przez dotychczasowych badaczy dyskursu cel (por. podrozdział *Cele wytwarzania dyskursu*), a proporcje ich występowania przedstawia wykres zaprezentowany na kolejnej stronie.

Wykres 6. Cele dyskursu harcerskiego

Źródło: oprac. własne.

Wśród wszystkich realizowanych w dyskursie harcerskim celów zdecydowanie wyróżnia się przekazywanie określonego porządku wiedzy (por. Gabryś 122). Głównym motywem artykułów z tej grupy jest prezentowanie informacji przybliżających zarówno świat organizacyjny, jak i rzeczywistość społeczno-kulturową. W ten sposób harcerscy odbiorcy zyskują wiedzę na temat działania organizacji (np. o harcerstwie na emigracji – T335, dbałości o wizerunek na każdym poziomie struktury – T104, metodach działania akademików, którzy nie są grupą metodyczną ZHP – T150), poznają mechanizmy rządzące pozaorganizacyjną rzeczywistością, ale też otrzymują praktyczne wskazówki – gotowe do wykorzystania, np. jak rozpoznawać fake newsy (T122), jak najlepiej wykorzystać czas studiów (T210) czy jakie alternatywne działania wykorzystać podczas pandemii (T159). Wysoka frekwencja artykułów związanych z tym celem świadczy, że przy publikacji harcerskiej prasy duży nacisk kładzie się na dobór treści, które mają rozwijać odbiorców w różnych obszarach i przyczyniać się do budowania wspólnoty wiedzy organizacyjnej.

Kolejnym częstym celem zidentyfikowanym podczas analizy harcerskich artykułów jest nadawanie sensu działaniom organizacji (por. Gabryś, Terapeuta... 267).

W tego typu treściach nie chodzi o przekazanie jedynie wiedzy, lecz całego zestawu motywacji związanych z jej wykorzystaniem. Harcerscy nadawcy w ten sposób wyjaśniają zarówno własne postępowanie, jak i wydarzenia dziejące się w organizacji. Częstym sposobem na objaśnianie sensu jest odwołanie do wartości oraz wyższych idei, które stanowią ostateczny cel harcerskich działań. Stąd w tej kategorii znajduje się wiele tekstów nawiązujących do Misji ZHP, np. na temat roli wychowawców, metod wychowania oraz tego, co może harcerstwo dać swoim członkom. Te publikacje mają ogromny wpływ na kształtowanie postaw wśród członków ZHP, ponieważ dostarczają niezbędnej do działania motywacji (poczucie sensu działań sprzyja wzrostowi zaangażowania) oraz ugruntowują wspólną wizję działalności i jej celu u wszystkich odbiorców.

Trzecim celem wytwarzania dyskursu harcerskiego jest wpływanie na zmianę w organizacji (por. Polletta i Gardner 9, Corvellec 12). Dzieje się to głównie za pomocą strategii perswazyjnych w tekstach, które wskazują problematyczne zagadnienia. Jako obszary wymagające zmiany wskazywane są m.in. praca z wartościami, docenianie pracy kadry, wizerunek zewnętrzny organizacji, dbanie o zrównoważony rozwój czy współpraca z innymi organizacjami. Co ważne, w tekstach z tej kategorii brak teoretyzowania o problemach, finałem każdego z rozważań jest wyrażona wprost zachęta do działania, które przyniesie zmianę. Za każdym razem motywowanie do zmian w organizacji obejmuje jasne nakreślenie problemu, z którym trzeba sobie poradzić, natomiast nie we wszystkich tekstach występują sugestie dotyczące konkretnych rozwiązań. Czasem autorzy prezentują własne spojrzenie czy sprawdzony sposób, często jednak akcentują konieczność znalezienia najlepszych rozwiązań przez samych odbiorców. Można zatem powiedzieć, że są motywatorami do zmiany niż pouczającymi na temat słusznej drogi radzenia sobie z problemami.

Wspomniana zachęta łączy się z kolejnym z celów harcerskich publikacji, czyli podtrzymywaniem zaangażowania członków organizacji w działanie (por. Polletta i Gardner 8). Służą temu głównie strategie perswazyjne, za pomocą których autorzy przekonują odbiorców do określonych działań, oraz bezpośrednie zwroty do odbiorców, dzięki czemu teksty zyskują bardziej osobisty wymiar. Ponadto wykorzystywane strategie argumentacyjne nie tylko wyjaśniają, dlaczego warto dane działanie podjąć, ale też wskazują na aspekt przyłączenia się do akcji, w którą zaangażowani są już inni harcerze, co dodatkowo wspiera budowanie więzi między członkami organizacji.

Wspomniana więź łączy się z lepszym poznaniem innych członków ZHP. Dzieje się to głównie za pomocą tekstów, w których nadawcy dzielą się własnymi doświadczeniami, a także artykułów, w których przybliżane są sylwetki i poglądy osób funkcyjnych na różnych szczeblach organizacji. W ten sposób czytelnicy harcerskiej prasy mogą dowiedzieć się więcej o osobach, z którymi działają w ZHP i poszukać punktów wspólnych w podejściu do rzeczywistości. Dodatkowo artykuły wyjaśniające działania podejmowane np. przez zarządzających organizacją jak prezentowanie efektów pracy czy własnych motywacji, mogą sprzyjać budowaniu zaufania u innych członków.

Ostatnie dwa cele wytwarzania dyskursu, czyli kreowanie tożsamości i kształtowanie kultury organizacyjnej w analizowanych tekstach pojawiają się najrzadziej. Trzeba jednak zauważyć, że odnotowane tu zostały tylko te artykuły, których głównym przesłaniem jest oddziaływanie na tożsamość lub kulturę organizacyjną. Są to teksty poruszające bezpośrednio kwestie takie jak wartości harcerskie, kultywowane zwyczaje czy zespoły działające w organizacji. Nie ulega jednak wątpliwości, że większość publikowanych artykułów w pewnym stopniu wpływa na tożsamość i kulturę ZHP, przecież dzielenie się wiedzą stanowi fundament do rozumienia organizacyjnych schematów działania, a wszystkie działania sensotwórcze tworzą harcerskie postawy składające się na tożsamość, która wspierana jest dodatkowo przez budowanie więzi między członkami organizacji.

Przewidywane rezultaty dyskursu harcerskiego

Jak wskazuje Lisowska-Magdziarz, wyodrębniwszy cele dyskursu, można przewidywać jego rezultaty w perspektywie krótko- lub długotrwałej (Lisowska-Magdziarz 111). Chociaż aspekt ten pozostaje w obszarze hipotez, warto na koniec przyrzeć się możliwym skutkom artykułów publikowanych w harcerskiej prasie.

Krótkotrwałe rezultaty dyskursu odnoszą się do jego wpływu na jednostki i z pewnością można powiedzieć, że ten rodzaj oddziaływania jest w harcerskich tekstach najsilniejszy. Zastosowane przez harcerskich autorów strategie pozwalają oddziaływać na wzrost wiedzy i motywacji dzięki wyjaśnianiu sensu i inspirowaniu członków ZHP do zmian/działań. Rezultatami dyskursu są więc: zmiany postaw i przekonań wśród harcerzy, poszerzenie wiedzy o świecie i organizacji oraz zaangażowanie w poszczególne akcje. Szeroki dobór wszystkich omówionych dotychczas strategii wskazuje też na fakt, że ZHP aktywnie wykorzystuje siłę oddziaływania za pomocą słowa. Długotrwałe rezultaty dyskursu za Lisowską-Magdziarz rozumiane jako widoczne zmiany społeczne,

np. modyfikacje postaw społecznych, porządku i hierarchii czy sposobów wartościowania (Lisowska-Magdziarz 111), wymagają innego spojrzenia i postawienia pytania, czy ich osiągnięcie jest możliwe w dyskursie. Uwzględniając, że odbiorcami dyskursu harcerskiego są członkowie organizacji (ponad 142 tys. osób w 2023 r.), nie dociera on do znacznej części polskiego społeczeństwa. Decydujące zmiany w postrzeganiu mogą wpłynąć przede wszystkim na sposób działania osób znajdujących się w obrębie tej grupy społecznej. Warto jednak dodać, że ZHP pracuje z dziećmi i młodzieżą, zatem propagowane w jego dyskursie idee i wartości wpływają na to, jak młode pokolenia będą kształtowały społeczeństwo, szczególnie że podejmowane tematy nie ograniczają się tylko do rzeczywistości organizacji, a ZHP przez swoje różne aktywności rozwija w swoich członkach m.in. postawy zaangażowania obywatelskiego (por. Kotkiewicz 162). W tej perspektywie rezultaty harcerskiego dyskursu mogą przynieść pozytywne skutki dla całego społeczeństwa – funkcjonować w nim będzie więcej świadomej młodzieży, kierującej się w życiu uniwersalnymi zasadami życzliwości, tolerancji i rozwoju, chętnie biorącej udział także w aktywnościach społecznych i obywatelskich. Jak zaznaczyłam wyżej, nakreślone wizje rezultatów to jedynie hipotezy bazujące na jakościowej analizie tekstów. Aby zweryfikować rzeczywisty wpływ publikacji na harcerską społeczność, należałoby przeprowadzić kolejne badania o zupełnie innym charakterze, które pozwoliłyby na konfrontację założeń z doświadczeniami członków organizacji.

Harcerskie strategie dyskursywne w aspekcie pragmatycznym – podsumowanie

Analiza pragmatycznych elementów dyskursu harcerskiego prowadzi do kilku istotnych wniosków na temat tego, jak kształtowany jest dyskurs i jakie są jego konsekwencje. Przede wszystkim warto podkreślić, że nadawcy i odbiorcy jawią się jako wspólnota: nadawcy najczęściej korzystają z perspektywy „my” i tak też mówią o odbiorcach, dzięki czemu znoszą dystans i wzmacniają poczucie wspólnoty (wspólnej sprawy). W analizowanym dyskursie najczęściej głos mają autorzy z poziomu centralnego organizacji – co koreluje z faktem, że w analizowanych artykułach przeważają tematy związane z całym ZHP. Dominacja autorów z najwyższego szczebla organizacji może wynikać z ich największego doświadczenia i pewności co do dzielenia się obserwacjami. Podobnie jak w prasie ogólnej widać też więcej artykułów napisanych przez mężczyzn, mimo że instruktorek ZHP jest statystycznie więcej niż instruktorów.

Natomiast bez względu na płeć nadawców wykorzystywane strategie autoprezentacji sprzyjają osiągnięciu celów komunikacyjnych dyskursu, dzięki zwiększaniu wiarygodności autorów i pogłębianiu więzi z czytelnikami. Jeśli można by wskazać obszar wart poprawy, byłaby to spójność w przywoływaniu odbiorców, co wspierałoby jasność przekazu.

Analiza wykazała także, że harcerskie artykuły zwykle wymagają od odbiorcy znajomości wielu kontekstów zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Obecność kontekstów wewnętrznych niejednokrotnie czyni teksty zrozumiałymi jedynie dla osób znających organizację, zaś odniesienia do kontekstów zewnętrznych stanowią swego rodzaju założenie, że harcerscy odbiorcy orientują się w bieżących wydarzeniach z kraju i świata (lub będą chętni taką wiedzę poszerzać samodzielnie, co jest spójne z dominującymi celami wytwarzania dyskursu). Trzy najczęściej występujące cele harcerskiego dyskursu, czyli przekazywanie wiedzy, wyjaśnianie sensu i zachęcanie do zmiany bardzo dobrze oddają idee zawarte w dokumentach ZHP, gdyż wprost odnoszą się do wychowania i wieloaspektowego rozwoju. Biorąc pod uwagę wszystkie strategie związane z pragmatycznym aspektem harcerskiego dyskursu, należy stwierdzić, że jego głównymi rezultatami są wzrost świadomości wśród harcerzy oraz ich intencjonalny rozwój zarówno w sferze działań organizacyjnych, jak i odpowiedzialnego uczestnictwa w społeczeństwie.

Zakończenie

Harcerskie *story line*

Wiodącą narrację harcerskiego dyskursu można podsumować jako „Działamy dla wychowania”, ponieważ elementami dominującymi w analizowanej komunikacji są idea rozwoju poprzez działanie oraz podkreślanie wspólnotowości.

Idea wszechstronnego rozwoju przejawia się w omawianym dyskursie na kilku poziomach. Po pierwsze wynika z szerokiego zakresu tematycznego podejmowanego w artykułach (aż 19 różnych kategorii), któremu odpowiadają również słowa kluczowe z grupy obszary wychowania. Po drugie wykorzystywanie licznych kontekstów wewnętrznych i zewnętrznych koreluje z poszerzaniem wiedzy odbiorców na tematy wykraczające poza rzeczywistość organizacyjną. Po trzecie „wspieranie we wszechstronnym rozwoju” pojawia się w tekstach również bezpośrednio przez odwołania do Misji ZHP, z którą powinny być zgodne wszystkie działania podejmowane w organizacji. Po czwarte obszerny jest również katalog wartości, na których mają bazować harcerskie działania – autorzy artykułów odnoszą się zarówno do istotnych społecznie wartości m.in. służby, zaangażowania, relacji, lojalności, jak i do wartości wspierających dobre życie jednostki, np. rozwoju osobistego, satysfakcji czy świadomości.

Poczucie wspólnotowości w harcerskim dyskursie jest budowane na poziomie języka oraz strategii dyskursywnych. Dominująca perspektywa wypowiedzi „my” wskazuje, że nadawcy współdzielą z odbiorcami szereg różnych doświadczeń, zaś problemom będą przeciwstawiać się wspólnie (bardzo rzadko w artykułach występuje figura mędrca, który pouczałby co do dalszych działań bez zapewnienia, że praktykuje je we własnym życiu). Na poczucie jedności w organizacji wpływa też wykorzystanie socjolektu harcerskiego, który wyróżnia członków ZHP spośród innych grup społecznych, a jednocześnie nazywa środowisko, w którym członkowie funkcjonują. Interpretowana w dyskursie rzeczywistość to świat harcerzy z ich zasadami moralnymi, tradycjami, sposobami organizowania działania i jego oceną według wspólnych wartości. Niekiedy są oni porównywani ze światem poza organizacją, ale twórcy dyskursu

w harcerskich czasopismach skupiają się głównie na charakteryzowaniu harcerzy, co sprzyja lepszemu rozumieniu roli jednostki w grupie i budowaniu organizacyjnej tożsamości. Ten sposób interpretowania rzeczywistości jest nie tylko opisywany w artykułach, ale też wyjaśniany. Wykorzystanie licznych strategii dyskursywnych ułatwiających zrozumienie tematu sprzyja kształtowaniu jednolitego poziomu wiedzy zbiorowej wśród odbiorców.

Story line a oficjalne dokumenty ZHP

Służba, braterstwo i praca nad sobą to trzy wartości wyróżniające się w opisach formalnych podstaw działalności ZHP (patrz podrozdział *Idea ZHP w świetle oficjalnych dokumentów*). Zidentyfikowane wartości znajdują swoje odbicie w *story line* harcerskiej prasy z lat 2017–2022. Przede wszystkim praca nad sobą bezpośrednio koreluje z ideą wszechstronnego rozwoju, która stanowi jedną z głównych osi narracyjnych w analizowanych tekstach. Biorąc pod uwagę, że „wspieranie we wszechstronnym rozwoju” jest wprost misją organizacji, należy stwierdzić, iż publikacje w czasopismach harcerskich wspierają realizację podstawowego zadania ZHP. Harcerskie braterstwo – wynikające też wprost z jednego z punktów Prawa Harcerskiego: „Harcerz w każdym widzi bliźniego, a za brata uważa każdego innego harcerza” – z kolei wiąże się z drugą osią narracyjną: budowaniem wspólnoty wśród członków organizacji. W publikowanych tekstach nacisk jest głównie kładziony na relacje w grupie harcerzy, a nie braterskie nastawienie do osób spoza organizacji. Działanie na rzecz innych pojawia się jako temat i wartość w harcerskim dyskursie, choć nie na tyle często, by stać się jego centralną osią. Według mnie wynika to z roli organizacyjnych czasopism jako gazet zakładowych, których podstawowym celem jest informowanie i integrowanie społeczności odbiorców – skupiają się na budowaniu spójnej tożsamości harcerzy, której jednym z aspektów jest służba poza organizacją.

Warto przyjrzeć się także wartościom z dwóch obszarów zidentyfikowanych podczas analizy harcerskich dokumentów. Dla przypomnienia są to:

- działanie na rzecz społeczeństwa: patriotyzm, zaangażowanie, zaradność, pomoc, odpowiedzialność, otwartość, tolerancja, szczerść, wrażliwość, troska o przyrodę,
- dbanie o swój rozwój: wierność wartościom, chęć samodoskonalenia, troska o zdrowie ciała i ducha, podejmowanie wyzwań, zwalczanie słabości.

Wszystkie z rozpoznanych wartości znalazły swoje realizacje w harcerskim dyskursie: czy to na poziomie tematów, np. ekologicznych (ratowanie jedzenia – T199, ograniczanie odpadów – T61), historycznych (formy pamiętania o przeszłości – T197), psychologicznych (motywacja do działania – T67), czy też jako wartości wyrażone bezpośrednio w słowach kluczowych dyskursu, m.in. zaangażowanie, pomoc, tolerancja, otwartość, prawda.

W obliczu przeprowadzonych analiz należy stwierdzić, że główne narracje Związku Harcerstwa Polskiego odzwierciedlają ideologiczne i wychowawcze założenia organizacji, a harcerskie czasopisma jako współtworzące dyskurs pełnią ważną rolę w kształtowaniu tożsamości organizacyjnej.

Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzona analiza narracyjna pozwoliła scharakteryzować wycinek dyskursu harcerskiego, jakim są artykuły publikowane przez ZHP w latach 2017–2022 w dwóch oficjalnych czasopismach o zasięgu ogólnopolskim. Bazując na autorskim kluczu, przeanalizowałam zebrane teksty pod kątem: prezentowania pozycji uczestników dyskursu, treści poruszanych w dyskursie oraz ich formy, a także przez pryzmat celów wytwarzania, rezultatów oraz kontekstu dyskursu.

Charakterystyczna dla wypowiedzi w analizowanych czasopismach jest perspektywa wypowiedzi w formie „my”, podkreślająca tożsame doświadczenia i spojrzenie na świat nadawców i odbiorców. Jest to najczęściej występujący sposób formułowania wypowiedzi (42,1%), który likwiduje dystans między uczestnikami dyskursu i sprawia, że lepiej mogą utożsamić się z opisywanymi problemami. Nadawcy starają się przekonać do swoich racji również za pomocą strategii autoprezentacyjnych, wśród których znalazły się m.in.: opisywanie własnego zaangażowania w działania (będące praktycznym zastosowaniem żywej w harcerstwie idei osobistego przykładu wychowawcy) oraz dzielenie się wskazówkami sprawdzonymi w praktyce. W związku z tym w dyskursie harcerskim występuje zmienna perspektywa nowicjusza/eksperta – tylko w niektórych przypadkach autorzy podkreślają swoją pozycję jako posiadających szerszą wiedzę i doświadczenia, mimo że zdecydowaną większość autorów stanowią instruktorzy działający na centralnym poziomie organizacji (72,3%), którzy niewątpliwie mogliby nazwać się ekspertami od harcerskiego działania. W kontekście autorstwa artykułów warto też podkreślić dysproporcję między autorami (49%) a autorkami (29%)

tekstów (opublikowano 22% tekstów zbiorowego autorstwa), co koreluje z ogólnopolską tendencją w prasie, jednak zważywszy na postulaty równości pojawiające się w harcerskiej komunikacji, ZHP mogłoby dążyć do zachęcenia większej liczby autorek do aktywnego udziału w ogólnoorganizacyjnej komunikacji.

W dyskursie harcerskim dominuje temat związany z bieżącymi harcerskimi działaniami: głównie publikowane są relacje lub zapowiedzi organizacyjnych wydarzeń bądź też teksty poradnikowe z radami/wnioskami wynikającymi z podjętych w organizacji zadań. Przewaga tego tematu – podobne jak druga co do liczebności „polityka Związku” – jeszcze raz podkreśla, że osią dyskursu harcerskiego jest budowanie więzi i wyrównywanie wiedzy między członkami ZHP w całym kraju. Wagę podejmowanych zagadnień potwierdziła również jakościowa analiza słów kluczowych, w której największy udział miała grupa słów-kluczy związanych z różnego rodzaju działaniami organizacyjnymi (36,5%)²⁴⁴. Jak już wspomniałam wcześniej, tematykę dyskursu tworzy aż 19 kategorii (m.in. historia, wychowanie, zdrowie, relacje społeczne, służba, świadomi obywatele, kultura i wiele innych, widocznych również w odpowiadających grupach słów kluczowych), co świadczy o tym, że przekaz ZHP nie zamyka się tylko w obrębie tematów organizacyjnych, ale porusza wiele kwestii ważnych z perspektyw młodych harcerzy mających odnaleźć się w świecie.

Do przekazywania treści w dyskursie harcerskim wykorzystuje się pięć typów strategii dyskursywnych. Są to:

- strategie podkreślające wagę tematów: rematyzacja i odwołanie do wartości;
- strategie oceniające: wartościowanie, opozycja my–oni oraz predykcja;
- strategie ułatwiające zrozumienie tematu: framing, definiowanie/wyjaśnianie, opis/sprawozdanie, odniesienia do znanych powiedzeń/cytatów;
- strategie perswazyjne: argumentacja, dobór ekspertów i źródeł wiedzy, pouczenie/zachęta do działania;
- strategie skłaniające do refleksji: strategia pytań, strategia konwersacyjna.

Taki dobór zastosowanych strategii pozwala na realizację w dyskursie celów o charakterze poznawczym. Podkreślanie istotności podejmowanych tematów oraz zabiegi ułatwiające ich zrozumienie sprawiają, że w trakcie lektury odbiorcy nie tylko poszerzają swoją wiedzę w ważnych dla organizacji obszarach, ale też uświadamiają

²⁴⁴ Według automatycznej analizy słów kluczowych słowa kluczowe związane z bieżącymi działaniami stanowią drugą co do wielkości grupę (17,9%).

sobie wspólny dla wszystkich członków system wartości przez odkrywanie, jak poszczególne zagadnienia łączą się ze środowiskiem organizacji (umacnianiu wspólnych wartości sprzyja również zastosowanie strategii oceniających). Strategie perswazyjne w analizowanych tekstach bazują na źródłach i logicznej argumentacji, co potwierdza, że harcerscy autorzy dbają o etyczne korzystanie z siły dyskursu i dążą do merytorycznych dyskusji. W wielu przypadkach starają się przekonać odbiorców do przyjęcia określonej interpretacji świata, jednak najczęściej towarzyszy temu zachęta do osobistej refleksji (m.in. przez strategię pytań).

Analiza celów wytwarzania dyskursu potwierdziła obserwacje wynikające z analiz poprzednich aspektów tekstów – dominującym powodem wytwarzania dyskursu jest przekazywanie określonego porządku wiedzy (w 39,5% artykułach). Oprócz tego artykuły często służą nadawaniu sensu działaniom organizacji (23,7%) oraz wpływaniu na zmianę w organizacji (18,3%). Takie cele współgrają z formalnymi założeniami dotyczącymi wychowania w ZHP, ponieważ bez wątpienia w organizacji wstępuje nastawienie na rozwijanie wiedzy i tworzenie zmiany w otoczeniu, a odwołanie do kategorii sensu świadczy o chęci poszerzania świadomości i samoświadomości w działaniu.

Charakteryzując dyskurs harcerski, nie można zapomnieć o jego licznych kontekstach, przede wszystkim o kontekście samej organizacji. Za ZHP stoi ponad 100 lat tradycji harcerstwa i skautingu, co w wytwarzanych tekstach przejawia się w formie dbania o pamięć oraz kultywowania tradycji wynikających z wieloletnich działań harcerskich. W związku z wykorzystaniem licznych określeń z socjolektu harcerskiego omawiany dyskurs jest najbardziej zrozumiały dla osób zaznajomionych z realiami harcerskiego życia. Ponadto ważnym kontekstem są też powiązania między samymi publikacjami – dzięki rozwijaniu lub dyskusowaniu z wcześniejszymi tekstami powstaje złożona, ale spójna narracja, w której problemy są omawiane wieloaspektowo. Niemniej występują tu również teksty o charakterze ogólnym (kulturowym, narodowym), właściwe dla polskiego czytelnika nieznanego harcerstwa. Warto podkreślić, że bez względu na powiązanie artykułów z realiami ZHP lub jego brak, w tekstach występuje wiele innych kontekstów, na podstawie których można odtworzyć założenie autorów o dużej wiedzy ogólnej (lub przynajmniej chęci jej rozwijania) czytelników czasopism.

Wśród zakładanych rezultatów dyskursu harcerskiego można wskazać: wzrost wiedzy oraz zmianę postaw wśród odbiorców, związaną m.in. ze zwiększonym zaangażowaniem w działania organizacji. Są to rezultaty bezpośrednio wspierające

harcerską tożsamość i tym samym podtrzymujące funkcjonowanie organizacji. Warto zaznaczyć, że celem ZHP jest wychowanie młodego człowieka, a to znaczy, że oddziaływanie dyskursu harcerskiego – którego jedną z osi jest wszechstronny rozwój – wpływa przede wszystkim na postawy pokoleń, które będą współtworzyły polskie społeczeństwo w kolejnych latach. Na podstawie szerokiego katalogu tematów i wartości uwzględnionych w dyskursie można zakładać, że jego długoterminowe rezultaty korzystnie wpłyną na rozwój świadomego, zaangażowanego i zaradnego społeczeństwa. Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że weryfikacja hipotez o długoterminowych rezultatach dyskursu wymaga szerzej zakrojonych badań – przede wszystkim społecznych – uwzględniających większy horyzont czasowy.

Na *story line* dyskursu harcerskiego (Działamy dla wychowania) składają się dwie główne osie narracyjne: rozwój i wspólnotowość, które są spójne z przekazem wypływającym z formalnych założeń ZHP (praca nad sobą, braterstwo, służba). Należy więc uznać, że omawiany dyskurs jest dobrze osadzony w środowisku organizacji i wspiera praktyczną realizację wartości charakteryzujących postawę harcerską. Narracja ZHP składa się z pożądanых i (rzadziej) zakazanych wzorców postępowania, dzięki czemu ma moc kształtowania postaw i tożsamości wśród członków organizacji.

Na koniec spójrzmy jeszcze na przedstawione wnioski z analiz przez pryzmat przyjętych w badaniu hipotez, służących charakterystyce polskiego dyskursu harcerskiego:

1. **Dyskurs harcerski w Polsce jest spójny pod względem tematycznym** – mimo obecności aż 19 kategorii tematycznych w dyskursie harcerskim nadal można mówić o spójności w tym zakresie, ponieważ wszystkie tematy podejmowane są w perspektywie ważnych dla organizacji wartości i przede wszystkim z uwagi na jej główny cel działania: wychowanie. Brak tematów sprzecznych z harcerską postawą lub których szerzenie miałyby charakter antywychowawczy.
2. **Kontekst społeczny i kulturowy znacząco wpływa na kształtowanie dyskursu harcerskiego** – z przeprowadzonej analizy wynika, że publikowane artykuły nawiązują do zmian społecznych i aspektów kulturowych obecnych w otoczeniu ZHP. Widać to w doborze aktualnych tematów (np. dotyczących wojny w Ukrainie, COVID-19, dyskusji o feminatywach czy ekologii). Dyskurs harcerski zatem nie ma stałego charakteru, ale odzwierciedla zmieniające się warunki społeczne i kulturowe. Tendencję tę należy uznać za pozytywną,

ponieważ w ten sposób organizacja może nawiązywać ściślejszą więź ze swoimi członkami, lepiej odpowiadając na ich potrzeby w zmieniającym się świecie.

3. **Główne narracje Związku Harcerstwa Polskiego odzwierciedlają ideologiczne i wychowawcze założenia organizacji** – zarówno oś narracyjna dotycząca wszechstronnego rozwoju, jak i ta związana z dbaniem o wspólnotowość odpowiadają idei i celom wychowawczym, jakie stawia przed sobą ZHP: założenie o rozwoju wynika bezpośrednio z misji organizacji, zaś działania na rzecz wspólnoty ujęte są zarówno w Prawie Harcerskim, jak i Statucie ZHP oraz Podstawach wychowawczych.
4. **Istnieją specyficzne strategie komunikacyjne charakterystyczne dla dyskursu harcerskiego** – typową dla dyskursu harcerskiego, a niezidentyfikowaną w innych badaniach dyskursywnych, strategią kształtowania dyskursu jest odwołanie do wartości. Strategia ta polega na bezpośrednim przywołaniu norm moralnych lub ocenie przez ich pryzmat podejmowanych działań. Pełni kluczową rolę w kształtowaniu postaw wśród odbiorców, przez konstruowanie obrazu harcerza jako osoby kierującej się określonym zestawem zasad.
5. **Relacje między tekstami w dyskursie harcerskim tworzą złożoną sieć znaczeń i powiązań** – rozumienie artykułów publikowanych w obrębie dyskursu harcerskiego wymaga zauważenia nawiązań zarówno do specyfiki organizacyjnej rzeczywistości, jak i innych tekstów funkcjonujących w dyskursie. Dzięki powiązaniu publikacji z kontekstami zewnętrznymi organizacja celniej dobiera tematy (wpisując się w aktualne wydarzenia/problemy) oraz wieloaspektowo nawiązuje do życia harcerzy – również tego poza ZHP.
6. **Dyskurs harcerski odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości organizacyjnej oraz wizerunku ZHP** – ostatnia z postawionych hipotez została zweryfikowana tylko częściowo. Nie ulega wątpliwości, że dyskurs harcerski pełni istotną rolę w kształtowaniu i podtrzymywaniu tożsamości członków ZHP. Za pomocą harcerskiej narracji przede wszystkim wyrównywany jest poziom wiedzy zbiorowej, ale też przekazywane są pożądane wzorce zachowań, co stanowi immanentne części tożsamości (wiedza+postawy). Ponadto dzięki częstemu wykorzystywaniu strategii wypowiedzi w formie „my” w odbiorcach budowana jest świadomość bycia częścią większej harcerskiej wspólnoty. Przez odpowiednie modyfikowanie treści i formy dyskursu organizacja może zatem

intencjonalnie kształtować zbiorową tożsamość. Z przeprowadzonej analizy wynika, że ZHP w swoich opowieściach jawi się jako organizacja dążąca do świadomej zmiany społecznej i dbająca o rozwój swoich członków w zgodzie ze ściśle określonymi wartościami. Natomiast kwestie wizerunku (społecznego postrzegania) ZHP w ten sposób to obszar wymagający dalszych analiz i uwzględnienia badania opinii.

Oprócz wspomnianych badań wizerunkowych przedstawiona analiza może stanowić podstawę do szerszych badań dyskursu harcerskiego, szczególnie w obszarze przeobrażeń, jakim dyskurs podlega w miarę upływu czasu, a także zmian, które może wywoływać w innych dyskursach ze swojego otoczenia. Sam narracyjny model analizy dyskursu może natomiast zostać wykorzystany do badań nad innymi dyskursami, zwłaszcza w aspekcie spójności codziennej komunikacji z misją/wartościami/ideami istotnymi dla badanych grup czy organizacji.

Spis wykresów

Wykres 1. Rozkład procentowy słów kluczowych z analizy jakościowej

Wykres 2. Rozkład procentowy słów kluczowych z analizy Korpusomatem

Wykres 3. Przynależność autorów artykułów do poziomów struktury ZHP

Wykres 4. Podział artykułów ze względu na perspektywę wypowiedzi narratora

Wykres 5. Formy określania odbiorców dyskursu harcerskiego

Wykres 6. Cele dyskursu harcerskiego

Spis tabel

Tabela 1. Obszary wychowania w ZHP

Tabela 2. TOP 10 słów kluczowych z analizy za pomocą Korpusomatu

Tabela 3. Słowa kluczowe niezwiązane z ZHP

Tabela 4. Charakterystyczne słownictwo w dyskursie harcerskim

Tabela 5. Tematy podejmowane w ramach dyskursu harcerskiego

Aneks

L.p.	Tytuł artykułu	Autor	Data publikacji/numer	Czasopismo
T1	Dobra, zmiana	RADOSŁAW ROSIEJKA	2017.01.26	Na Tropie
T2	Prowo [Prawo] do działania	MACIEJ PIETRZCZYK	2017.02.01	Na Tropie
T3	Zwyczajni Niezwyczajni	WOJCIECH SIDOROWICZ	2017.02.19	Na Tropie
T4	Plamy na życiorysie	TOMASZ DETLAF	2017.02.22	Na Tropie
T5	10 typów harcerzy, których spotkałeś	MACIEJ PIETRZCZYK	2017.02.22	Na Tropie
T6	Sposoby na pamiętanie	RADOSŁAW ROSIEJKA	2017.03.01	Na Tropie
T7	W stylu zrównoważonym	MACIEJ PIETRZCZYK	2017.03.05	Na Tropie
T8	Ulga i niedosyt	RADOSŁAW ROSIEJKA	2017.04.10	Na Tropie
T9	Nie tylko pisanki	PIOTR GÓRNIAK	2017.04.16	Na Tropie
T10	„Open your mind” kadro!	JUSTYNA GROMEK	2017.04.30	Na Tropie
T11	Klan motyli	MAGDALENA SZWARCZEWSKA	2017.05.06	Na Tropie
T12	Kęsik jakiego nie znacie	JAKUB LASEK	2017.06.18	Na Tropie
T13	Przestudiuj możliwości	MACIEJ PIETRZCZYK	2017.06.21	Na Tropie
T14	Wędrownictwo wg Kęsika	JAKUB LASEK	2017.07.16	Na Tropie
T15	Sparkmakerzy, wygraliście!	MARTA TITTENBRUN	2017.08.16	Na Tropie
T16	Wyjść w świat z wiadomością	AGNIESZKA POWIERSKA	2017.08.20	Na Tropie
T17	Na Tropie bez i z internetem	RADOSŁAW ROSIEJKA	2017.08.24	Na Tropie
T18	Zmiana wg Gandhiego	AGNIESZKA PAWLIK	2017.08.25	Na Tropie
T19	Sztuka stawiania wyzwań	RAFAŁ DERKACZ	2017.08.26	Na Tropie
T20	Popularność „Na Tropie”	MACIEJ PIETRZCZYK	2017.08.26	Na Tropie
T21	Staszek gównno wie	MAGDALENA GRZEŚKOWIAK	2017.08.27	Na Tropie
T22	Primus Inter Pares – idą w dobrą stronę	RADOSŁAW ROSIEJKA	2017.08.28	Na Tropie
T23	Kształcenie self-made	TOMASZ DETLAF	2017.09.06	Na Tropie
T24	Harcerz u specjalisty	MONIKA KUBACKA	2017.09.17	Na Tropie
T25	40. Zjazd ZHP	RADOSŁAW ROSIEJKA	2017.09.27	Na Tropie
T26	Poznajmy się! Wojciech Grzędziela	JUSTYNA GROMEK	2017.10.01	Na Tropie
T27	Love Is In The Air	EWA SIDOR	2017.10.08	Na Tropie

T28	Z liścia w twarz	MONIKA KUBACKA	2017.10.15	Na Tropie
T29	Chcemy tego więcej	RADOSŁAW ROSIEJKA	2017.10.18	Na Tropie
T30	Poznaliśmy kandydatów	MACIEJ PIETRZCZYK	2017.10.25	Na Tropie
T31	Przyszłość zależy od nas!	MACIEJ PIETRZCZYK	2017.11.01	Na Tropie
T32	Poznajmy się! Wojciech Kubica	JUSTYNA GROMEK	2017.11.05	Na Tropie
T33	Tak po harcersku	EWA SIDOR	2017.11.12	Na Tropie
T34	Odpuść	MONIKA KUBACKA	2017.11.19	Na Tropie
T35	Reformacja a harcerstwo	TOMASZ DETLAF	2017.11.22	Na Tropie
T36	Poznajmy się! Łukasz Lewandowski	JUSTYNA GROMEK	2017.12.03	Na Tropie
T37	40 Zjazd ZHP. Jaka będzie Główna Kwatera?	RADOSŁAW ROSIEJKA	2017.12.05	Na Tropie
T38	40 Zjazd ZHP. Jaka będzie Główna Kwatera? cz. 2	RADOSŁAW ROSIEJKA	2017.12.06	Na Tropie
T39	Harcerski Dualizm Higieniczny	EWA SIDOR	2017.12.10	Na Tropie
T40	Dźwignij to	MONIKA KUBACKA	2017.12.17	Na Tropie
T41	Plusy i minusy 40. Zjazdu ZHP	RADOSŁAW ROSIEJKA	2017.12.20	Na Tropie
T42	Poznajmy się! Łukasz Wójcik	JUSTYNA GROMEK	2018.01.07	Na Tropie
T43	Po co to robisz?	EWA SIDOR	2018.01.14	Na Tropie
T44	Cel WOŚP? Neonatologia	MARIA KORCZ	2018.01.16	Na Tropie
T45	Bądź mądry	MONIKA KUBACKA	2018.01.21	Na Tropie
T46	Poznajmy się! Karolina Kornas	JUSTYNA GROMEK	2018.02.04	Na Tropie
T47	Sypialniane niedopowiedzenia	EWA SIDOR	2018.02.11	Na Tropie
T48	Kicz nasz powszedni	MACIEJ PIETRZCZYK	2018.02.14	Na Tropie
T49	Drużyna (nie)spełnionych ambicji	MONIKA KUBACKA	2018.02.18	Na Tropie
T50	#DMB. I co dalej?	MARTA WŁODARCZYK	2018.02.21	Na Tropie
T51	Przyczyna zgonu – butelka	IGA ŁUKASZEWICZ	2018.02.25	Na Tropie
T52	Poznajmy się! Grzegorz Skonieczny	JUSTYNA GROMEK	2018.03.04	Na Tropie
T53	To zależy...	EWA SIDOR	2018.03.11	Na Tropie
T54	Harcercz harcerzowi wilkiem	MONIKA KUBACKA	2018.03.18	Na Tropie
T55	Roverway. Wcale nie o rowerach	AGATA KRÓLAK	2018.03.24	Na Tropie
T56	Zmiany, zmiany...	RADOSŁAW ROSIEJKA	2018.03.25	Na Tropie
T57	Poznajmy się! Jakub Lasek	JUSTYNA GROMEK	2018.04.01	Na Tropie

T58	Dlaczego wciąż gdzieś uciekasz?	ZUZANNA CZACHOREK	2018.04.02	Na Tropie
T59	Instruktorski Telefon Interwencyjny	EWA SIDOR	2018.04.08	Na Tropie
T60	24 godziny	MONIKA KUBACKA	2018.04.15	Na Tropie
T61	Czystsza oszczędność, czystsze środowisko	KATARZYNA BAŁTOWICZ	2018.04.18	Na Tropie
T62	Poznajmy się! Joanna Przygodzka	JUSTYNA GROMEK	2018.05.04	Na Tropie
T63	Mam marzenie	EWA SIDOR	2018.05.13	Na Tropie
T64	Plotki, ploteczki, plotunie	MONIKA KUBACKA	2018.05.20	Na Tropie
T65	Poznajmy się! Emilia Wadas	JUSTYNA GROMEK	2018.06.03	Na Tropie
T66	Byłam naiwniakiem	EWA SIDOR	2018.06.10	Na Tropie
T67	Po prostu to zrób	MONIKA KUBACKA	2018.06.17	Na Tropie
T68	Więcej polityki	TOMASZ DETLAF	2018.06.24	Na Tropie
T69	Czym jest nieśmiałość?	JULIA FUDAŁA	2018.06.27	Na Tropie
T70	Poznajmy się! Krystian Jabłkowski	JUSTYNA GROMEK	2018.07.01	Na Tropie
T71	Koniec i początek Akademików	EWA GRABEK	2018.07.04	Na Tropie
T72	Wędrownicy na zlocie	RADOSŁAW ROSIEJKA	2018.07.08	Na Tropie
T73	Dzień na zlocie ZHP	UCZESTNICZY ZLOTU ZHP: Anna Janicka, Matylda Naczyńska, Natalia Stasica; redakcja: Radosław Rosiejka	2018.08.11	Na Tropie
T74	Nie czuję się sławny	RADOSŁAW ROSIEJKA	2018.08.13	Na Tropie
T75	Łowcy w śmietnikach	RADOSŁAW ROSIEJKA	2018.08.22	Na Tropie
T76	Zlot konferencyjny	TOMASZ DETLAF	2018.08.26	Na Tropie
T77	Omiń maturę!	TOMASZ DETLAF	2018.08.28	Na Tropie
T78	Zmiana	RADOSŁAW ROSIEJKA	2018.09.05	Na Tropie
T79	Służba druhu	EWA GRABEK	2018.09.30	Na Tropie
T80	Ucz się na błędach	EWA GRABEK	2018.10.03	Na Tropie
T81	Poznajmy się! Zuzanna Ogrodnik	JUSTYNA GROMEK	2018.10.07	Na Tropie
T82	Wszystko zależy od nas	RADOSŁAW ROSIEJKA	2018.10.10	Na Tropie
T83	Teoria chaosu	MARCIN BEDNARSKI	2018.10.14	Na Tropie
T84	Od głosowania do wyniku	TOMASZ DETLAF	2018.10.16	Na Tropie
T85	Bądźcie częścią drużyny	WOJCIECH PIETRZCZYK	2018.10.21	Na Tropie
T86	Pisane nad Wisłą	WOJCIECH SIDOROWICZ	2018.10.28	Na Tropie

T87	Orzeł orze, czyli kto naprawdę odzyskał niepodległość	KAROL KARZYŃSKI	2018.11.11	Na Tropie
T88	Zostawię ślad	MARCIN BEDNARSKI	2018.11.11	Na Tropie
T89	Niezwyčajni po raz ósmy	RADOSŁAW ROSIEJKA	2018.11.28	Na Tropie
T90	WW19. This is Houston	PRZEMEK PROSZOWSKI	2018.12.02	Na Tropie
T91	Who I am	MARCIN BEDNARSKI	2018.12.02	Na Tropie
T92	Poznajmy się! Sylwia Wójcik	RADOSŁAW ROSIEJKA	2018.12.18	Na Tropie
T93	Mamy wpływ na zmiany	MARIA KORCZ	2018.12.19	Na Tropie
T94	Refleksja na urodziny Boga	JOLANTA ŁABA	2018.12.24	Na Tropie
T95	Symboliczne daty	RADOSŁAW ROSIEJKA	2019.01.13	Na Tropie
T96	Na słowie harcerza...	TOMASZ DETLAF	2019.01.20	Na Tropie
T97	Zdobądź Jubileuszową Odznakę Wędrownictwa	PRZEMEK PROSZOWSKI	2019.01.24	Na Tropie
T98	Po co to wszystko?	ANDRZEJ WALUSIAK	2019.02.10	Na Tropie
T99	Pierwsza Skautka Rzeczypospolitej	EDYTA GŁOWACKA-SOBIECH	2019.02.22	Na Tropie
T100	Rzeczy, których nie zapisaliśmy	MARCIN BEDNARSKI	2019.02.24	Na Tropie
T101	Jestem harcerką	MARIA RADKOWSKA	2019.03.06	Na Tropie
T102	Wyobraź sobie rajd	MATEUSZ NARKIEWICZ	2019.03.20	Na Tropie
T103	Jak zdobyć poglądy polityczne?	TOMASZ DETLAF	2019.03.27	Na Tropie
T104	Kto odpowiada za wizerunek?	JACEK GRZEBIELUCHA	2019.03.31	Na Tropie
T105	Mały Woodstock	MACIEJ PIETRZCZYK	2019.04.07	Na Tropie
T106	Na kogo głosować?	TOMASZ DETLAF	2019.04.09	Na Tropie
T107	Jamboree on the Trail	ŻANETA RUTKOWSKA	2019.04.13	Na Tropie
T108	Parlament bez państwa	TOMASZ DETLAF	2019.04.19	Na Tropie
T109	Co takiego zrobili europosłowie?	RADOSŁAW ROSIEJKA	2019.04.22	Na Tropie
T110	Zostań komendantem/ komendantką WW'20	MARIA RADKOWSKA	2019.05.29	Na Tropie
T111	Koniec komunizmu?	TOMASZ DETLAF	2019.06.02	Na Tropie
T112	Zatrzymaj się w Krakowskiej	ANNA MROCZEK	2019.07.14	Na Tropie
T113	Walizki uśmiechów	JACEK GRZEBIELUCHA	2019.07.21	Na Tropie
T114	Zmień organizację	JACEK GRZEBIELUCHA	2019.08.18	Na Tropie
T115	Harcerskie spa	RAFAŁ DERKACZ	2019.08.30	Na Tropie
T116	Watrowe zaskoczenia	EWA SIDOR	2019.08.30	Na Tropie
T117	Nigdy więcej	KAROL PRABUCKI	2019.09.08	Na Tropie

T118	Odznaki Skautów Świata przyznane	RADOSŁAW ROSIEJKA	2019.09.22	Na Tropie
T119	Wywiad z komendantem WW'20	MARIA KORCZ	2019.09.29	Na Tropie
T120	Po co ci poseł?	TOMASZ DETLAF	2019.10.06	Na Tropie
T121	Co przyniesie zjazd?	RADOSŁAW ROSIEJKA	2019.10.20	Na Tropie
T122	Na słowie harcerza...	JACEK GRZEBIELUCHA	2019.10.23	Na Tropie
T123	Co wiemy, a czego nie?	RADOSŁAW ROSIEJKA	2019.10.31	Na Tropie
T124	Bańki	JACEK GRZEBIELUCHA	2019.11.03	Na Tropie
T125	Odważ się na Watrę	RADOSŁAW ROSIEJKA	2019.11.17	Na Tropie
T126	Odważ się na służbę	RADOSŁAW ROSIEJKA	2019.11.28	Na Tropie
T127	WW20: jaki obóz?	DOMINIKA BUCHOLC	2019.12.01	Na Tropie
T128	Przepis na biwak	MARIA KORCZ	2019.12.18	Na Tropie
T129	Pobierz aplikację Na Tropie	RADOSŁAW ROSIEJKA	2019.12.22	Na Tropie
T130	Zostań tutorem SWA	RADOSŁAW ROSIEJKA	2020.01.05	Na Tropie
T131	O lojalności	JACEK GRZEBIELUCHA	2020.01.12	Na Tropie
T132	WW20: skupienie na celu	DOMINIKA BUCHOLC	2020.01.16	Na Tropie
T133	Niezwyčajnych jest za wielu	OLGA JUNKUSZEW	2020.01.19	Na Tropie
T134	Czekamy na Twoje zdanie	MARIA RADKOWSKA	2020.01.26	Na Tropie
T135	WW20: dwie rzeczy	DOMINIKA BUCHOLC	2020.02.05	Na Tropie
T136	Na drobne	JACEK GRZEBIELUCHA	2020.02.09	Na Tropie
T137	Trzeci płomień	TOMASZ DETLAF	2020.02.16	Na Tropie
T138	Chwalisz się czy żalisz?	MARTYNA KOWACKA	2020.02.23	Na Tropie
T139	Wielka sprawa	JACEK GRZEBIELUCHA	2020.03.08	Na Tropie
T140	7 sposobów na harcerstwo w domu	MARIA KORCZ	2020.03.12	Na Tropie
T141	Drogowskazy	TOMASZ DETLAF	2020.03.15	Na Tropie
T142	Broń na fake newsy	RADOSŁAW ROSIEJKA	2020.03.18	Na Tropie
T143	Sprawdzian dla nas wszystkich	MARTYNA KOWACKA	2020.04.12	Na Tropie
T144	Na ile pozarządowi?	JACEK GRZEBIELUCHA	2020.04.15	Na Tropie
T145	Świat niejednoznaczności	TOMASZ DETLAF	2020.04.19	Na Tropie
T146	Sarkazm a mowa nienawiści	JAKUB LASEK	2020.04.22	Na Tropie
T147	O studiach	JACEK GRZEBIELUCHA	2020.05.10	Na Tropie
T148	Przeczytać człowieka?	TOMASZ DETLAF	2020.05.17	Na Tropie
T149	Dziękuję, nie trzeba było	MARTYNA KOWACKA	2020.05.24	Na Tropie

T150	Wyzwania przed akademikami	MAJA ROSIŃSKA	2020.05.27	Na Tropie
T151	Watra: plan B	RADOSŁAW ROSIEJKA	2020.05.31	Na Tropie
T152	Pandemia zweryfikowała nasze plany	MARIA KORCZ	2020.06.10	Na Tropie
T153	Co może robić prezydent?	RADOSŁAW ROSIEJKA	2020.06.14	Na Tropie
T154	(nie)wiara dla każdego	TOMASZ DETLAF	2020.06.21	Na Tropie
T155	No to do widzenia!	MARTYNA KOWACKA	2020.06.28	Na Tropie
T156	Odetchnij głęboko	AGNIESZKA PAWLIK	2020.07.22	Na Tropie
T157	Czym jest zaprawa poranna?	AGNIESZKA PAWLIK	2020.08.05	Na Tropie
T158	Jest trochę dziwnie	MARIA KORCZ	2020.08.16	Na Tropie
T159	Watra inna niż wszystkie	RADOSŁAW ROSIEJKA	2020.09.10	Na Tropie
T160	Drenaż mózgów zatrzymany?	JACEK GRZEBIELUCHA	2020.09.20	Na Tropie
T161	Kto zostanie komendantem Watry?	RADOSŁAW ROSIEJKA	2020.09.23	Na Tropie
T162	Wystarczy się tylko schylić	RADOSŁAW ROSIEJKA	2020.10.04	Na Tropie
T163	Nie daj się oszukać	JACEK GRZEBIELUCHA	2020.10.11	Na Tropie
T164	Jak widzą nas rówieśnicy?	JAGODA JANOWSKA	2020.10.14	Na Tropie
T165	Akcja znicz drogą na skróty?	ANNA MROCZEK	2020.10.28	Na Tropie
T166	Watra to nie impreza	RADOSŁAW ROSIEJKA	2020.11.05	Na Tropie
T167	To jest rozkaz!	JACEK GRZEBIELUCHA	2020.11.08	Na Tropie
T168	PILNE: ZHP na zakręcie	RADOSŁAW ROSIEJKA	2020.12.13	Na Tropie
T169	O autorytetach	JACEK GRZEBIELUCHA	2020.12.13	Na Tropie
T170	O krok za daleko	PAWEŁ KAMIŃSKI	2020.12.20	Na Tropie
T171	Wszystko po staremu	RADOSŁAW ROSIEJKA	2020.12.27	Na Tropie
T172	Wstrzymać ogień!	JACEK GRZEBIELUCHA	2020.12.31	Na Tropie
T173	2020 nie był złym rokiem	MARIA KORCZ	2021.01.03	Na Tropie
T174	ZHP na zakręcie 2	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.01.09	Na Tropie
T175	O autorytetach inaczej	MACIEJ BRYJA	2021.01.10	Na Tropie
T176	Składkowa odnowa	PAWEŁ KAMIŃSKI	2021.01.19	Na Tropie
T177	Największa nadzieja Demokratów	ALEKSANDRA BRZEZIŃSKA	2021.01.20	Na Tropie
T178	Porozmawiajmy! Karolina Kornas-Bojaronus	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.02.06	Na Tropie
T179	ZHP na zakręcie 3	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.02.07	Na Tropie
T180	Odnaka Dnia Myśli Braterskiej	MARTYNA KOWACKA	2021.02.10	Na Tropie

T181	Przez żołądek do serca	JACEK GRZEBIELUCHA	2021.02.14	Na Tropie
T182	Harcercz jest zawsze transparentny	PAWEŁ KAMIŃSKI	2021.02.16	Na Tropie
T183	Przyczyny podziałów	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.02.22	Na Tropie
T184	Nie potrzebuję wsparcia	KATARZYNA ZGÓDKO	2021.02.23	Na Tropie
T185	Harcerskie piosenki symfonicznie	MARTYNA KOWACKA	2021.03.07	Na Tropie
T186	Pamięć w salonie	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.03.16	Na Tropie
T187	Czas pokaże	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.03.21	Na Tropie
T188	Porozmawiajmy! Agata Pruss	MARIA KORCZ	2021.03.28	Na Tropie
T189	Mało czasu na myślenie	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.04.15	Na Tropie
T190	Misja ZHP – co dalej?	KATARZYNA LESIAK	2021.05.09	Na Tropie
T191	Do szczepienia marsz!	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.05.16	Na Tropie
T192	Porozmawiajmy! Patrycja Kiryluk	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.06.20	Na Tropie
T193	Ostatni odcinek	MARIA KORCZ	2021.07.01	Na Tropie
T194	Promocja to jedynie lustro	OLGA JUNKUSZEW	2021.07.01	Na Tropie
T195	Przemebłowanie harcerskiej komunikacji?	JACEK GRZEBIELUCHA	2021.07.06	Na Tropie
T196	Oddać drużynę i spać spokojnie	MARIA KORCZ	2021.07.18	Na Tropie
T197	Kiedyś to było	JACEK GRZEBIELUCHA	2021.08.01	Na Tropie
T198	Jaki macie plan działania?	ANIA MROCZEK	2021.08.11	Na Tropie
T199	Wpadłem w ekologiczną pułapkę	ARTUR LAMALI	2021.08.15	Na Tropie
T200	Ruch ludzi młodych	MIKOŁAJ MATYNIA	2021.08.22	Na Tropie
T201	WW21: Każdy znajdzie coś dla siebie	KATARZYNA LESIAK	2021.08.25	Na Tropie
T202	WW21: Masz siłę i potencjał, by kształtować skauting!	MARTYNA KOWACKA	2021.08.31	Na Tropie
T203	WW21: Pozytywność oddziaływać	KATARZYNA LESIAK	2021.08.31	Na Tropie
T204	Dodamy coś od siebie	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.09.08	Na Tropie
T205	#dobrewybory w Związku Harcerstwa Polskiego	A. SAWUŁA, A. KUREK	2021.09.12	Na Tropie
T206	#dobrewybory to dobre władze w ZHP	A. SAWUŁA, A. KUREK	2021.09.15	Na Tropie
T207	Jakie wyzwania po zjeździe?	OLGA JUNKUSZEW	2021.09.26	Na Tropie

T208	#dobrewybory to nie zwycięstwo, a postęp	ANNA POSPIESZNA I AGATA ERHARDT- WOJCIECHOWSKA	2021.10.07	Na Tropie
T209	Pierwsza pomoc dla harcerskiego ratownictwa	KAMIL ZDUNEK	2021.10.14	Na Tropie
T210	Kiedy studia dają najwięcej?	KATARZYNA LESIAK	2021.10.22	Na Tropie
T211	Najwyższa władza	PATRYCJA KIRYLUK	2021.10.26	Na Tropie
T212	Wędrownicy Zwolnieni z Teorii	MONIKA CZOKAJŁO	2021.11.03	Na Tropie
T213	Kryzys i pomoc na granicy	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.11.07	Na Tropie
T214	Przewodniczący wielu sprzeczności	RADOSŁAW ROSIEJKA	2021.11.10	Na Tropie
T215	Kraj, którego nie było	MARTA WŁODARCZYK	2021.11.11	Na Tropie
T216	Harcerskie braterstwo pilnie poszukiwane	MARIA KORCZ	2021.11.12	Na Tropie
T217	Wyjazd zagraniczny? Zaczynj od Jamboree!	OLGA JUNKUSZEW	2021.12.12	Na Tropie
T218	Boże Narodzenie a Roźdiestwo Christowo	JULIA GIERASIMIUK	2021.12.23	Na Tropie
T219	Po co nam święto narodowe?	MARTA WŁODARCZYK	2021.12.26	Na Tropie
T220	SIM okiem składnicy harcerskiej	NATALIA PERLIŃSKA	2021.12.29	Na Tropie
T221	Jaki był 2021 rok?	RADOSŁAW ROSIEJKA	2022.01.02	Na Tropie
T222	Nie przerywaj!	ANNA MROCZEK	2022.01.12	Na Tropie
T223	Czas zrobić Jamboree!	OLGA JUNKUSZEW	2022.01.16	Na Tropie
T224	Chcemy zaplanować konkrety	KATARZYNA ZGÓDKO	2022.01.23	Na Tropie
T225	DMB na ostatnią chwilę	JULIA GIERASIMIUK	2022.02.09	Na Tropie
T226	Dlaczego niepełnosprawność nie inspiruje	JULIA GIERASIMIUK	2022.02.20	Na Tropie
T227	Wiemy, jak rodzice widzą harcerstwo	RADOSŁAW ROSIEJKA	2022.02.22	Na Tropie
T228	Wojna w Ukrainie. Co robić?	RADOSŁAW ROSIEJKA	2022.02.27	Na Tropie
T229	Jak pomagać z sensem?	ANNA MROCZEK	2022.02.28	Na Tropie
T230	Z wyczuciem i empatią	MARTYNA KOWACKA	2022.03.06	Na Tropie
T231	Harcerstwo żeńskie. Czym było kiedyś?	MARTA WŁODARCZYK	2022.03.08	Na Tropie
T232	Poszukiwany, poszukiwana, poszukuję...	MARTA WŁODARCZYK	2022.03.16	Na Tropie
T233	Czy może być „za dużo”?	KAMIŁA SMYCZEK	2022.04.10	Na Tropie
T234	Po co są władze naczelne?	RADOSŁAW ROSIEJKA	2022.04.24	Na Tropie

T235	Jak sobie pościelisz...	MARTA WŁODARCZYK	2022.04.27	Na Tropie
T236	Czas na drużyny!	RADOSŁAW ROSIEJKA	2022.05.15	Na Tropie
T237	Kto zostanie przewodniczącym ZHP?	RADOSŁAW ROSIEJKA	2022.05.15	Na Tropie
T238	Po prostu razem!	RADOSŁAW ROSIEJKA	2022.05.15	Na Tropie
T239	Czy pójdziemy wspólnym szlakiem?	RADOSŁAW ROSIEJKA	2022.05.17	Na Tropie
T240	Przepis na udany zjazd	RADOSŁAW ROSIEJKA	2022.05.24	Na Tropie
T241	Jak uczy się mózg?	ANNA MROCZEK	2022.05.31	Na Tropie
T242	Mundur z Lumpa	OLGA JUNKUSZEW	2022.06.05	Na Tropie
T243	Czerwcową gorączką	JACEK GRZEBIELUCHA	2022.06.14	Na Tropie
T244	Komisja Historyczna – relikty przeszłości?	MARTA WŁODARCZYK	2022.06.19	Na Tropie
T245	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2017-1	Czuwaj
T246	Rok 2016: K jak...	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2017-1	Czuwaj
T247	Burzyciele? Nowatorzy?	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2017-1	Czuwaj
T248	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2017-2	Czuwaj
T249	HARCERSKIE ĆWIERĆ WIEKU Z WIELKĄ ORKIESTRĄ ŚWIĄTECZNEJ POMOCY	HM. HALINA „MISIA” JANKOWSKA	2017-2	Czuwaj
T250	Nie można spać spokojnie!	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2017-2	Czuwaj
T251	Brązowy, srebrny, złoty	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2017-2	Czuwaj
T252	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2017-3	Czuwaj
T253	Rozmawiamy o metodzie! :)	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2017-3	Czuwaj
T254	Dobre harcerstwo – jakie to proste	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2017-3	Czuwaj
T255	Okruchy skautingu. Spotkajmy się w Afryce	HM. PAWEŁ CHMIELEWSKI	2017-3	Czuwaj
T256	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2017-4	Czuwaj
T257	10 punkt – mamy co robić (ze sobą)	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2017-4	Czuwaj
T258	Wychowujemy	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2017-4	Czuwaj
T259	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2017-5	Czuwaj
T260	Africa Scout Day 2017 w Tanzanii	PWD. MAREK MISIUREWICZ, PWD. KONRAD KMIEĆ	2017-5	Czuwaj

T261	Nie jestem wielbłądem!	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2017-5	Czuwaj
T262	Mój szczerp i nasze pieniądze	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2017-5	Czuwaj
T263	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2017-6	Czuwaj
T264	XIII Zebranie Rady Naczelnej ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2017-6	Czuwaj
T265	Znamy laureatów konkursu im. Olgierda Fietkiewicza	REDAKCJA CZUWAJ	2017-6	Czuwaj
T266	Rajd „WISŁA” po raz 40!	REDAKCJA CZUWAJ	2017-6	Czuwaj
T267	InterCamp2017	PWD. KAROLINA KUCHARSKA, 32 WDSH „ANOMALIA” HUFIEC WARSZAWA-PRAGA-POŁUDNIE	2017-6	Czuwaj
T268	Bohaterowie naszych czasów	PHM. WOJTEK PUCHACZ	2017-6	Czuwaj
T269	Wokółobozowe refleksje	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2017-6	Czuwaj
T270	Być redaktorem!	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2017-6	Czuwaj
T271	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2017-8	Czuwaj
T272	IX Światowy Zlot ZHPpgK	HM. MARIA BIELSKA HUFIEC „PODHALE” USA	2017-8	Czuwaj
T273	Na tropie amerykańskiego skarbu	5 KONECKA DRUŻYNA WĘDROWNICZA Feniks, Hufiec Końskie	2017-8	Czuwaj
T274	Harcerstwo jest piękne! :)	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2017-8	Czuwaj
T275	Wędrowaliśmy tu i tam...	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2017-8	Czuwaj
T276	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2017-9	Czuwaj
T277	Zlot Chorągwi Podkarpackiej	REDAKCJA CZUWAJ	2017-9	Czuwaj
T278	Pomoc po sierpniowej nawałnicy	REDAKCJA CZUWAJ	2017-9	Czuwaj
T279	Spotkajmy się na wyspie	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2017-9	Czuwaj
T280	Wróciłem!	HM. MICHAŁ GÓRECKI	2017-9	Czuwaj
T281	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2017-10,11	Czuwaj
T282	Wodniacy podsumowali 4 lata pracy	HM. RAFAŁ KLEPACZ	2017-10,11	Czuwaj
T283	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2017-12	Czuwaj
T284	Kandydowałem :)	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2017-12	Czuwaj

T285	Zróbmy coś z tymi wymaganiami, czyli o stopniu przewodnika	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2017-12	Czuwaj
T286	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2018-1	Czuwaj
T287	Pierwsze w nowej kadencji spotkanie Rady Naczelnej ZHP	HM. DOROTA CAŁKA	2018-1	Czuwaj
T288	Weekend specjalnościowy	PHM. PATRYCJA BIENIEK	2018-1	Czuwaj
T289	Proszę, czytajcie!	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2018-1	Czuwaj
T290	Zdziwienia	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2018-1	Czuwaj
T291	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2018-2	Czuwaj
T292	DMB z protektorem harcerstwa	REDAKCJA CZUWAJ	2018-2	Czuwaj
T293	[Brak]	REDAKCJA CZUWAJ	2018-2	Czuwaj
T294	O jakości i odpowiedzialności	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2018-2	Czuwaj
T295	Być seniorem	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2018-2	Czuwaj
T296	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2018-3	Czuwaj
T297	II posiedzenie Rady Naczelnej ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2018-3	Czuwaj
T298	Człowiek musi iść stale naprzód i... w górę!	KS. HM. PIOTR LARYSZ	2018-3	Czuwaj
T299	Będziemy starali się „pięknie żyć”	HM. HANNA KOCERKA	2018-3	Czuwaj
T300	Głosowanie po harcersku	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2018-3	Czuwaj
T301	Duży hufiec – jak to działało	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2018-3	Czuwaj
T302	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2018-4	Czuwaj
T303	9. Śląska Gala Mistrzów Harcerstwa	HM. TOMASZ HUK	2018-4	Czuwaj
T304	O przeszłości i przyszłości Nieprzetartego Szlaku	HM. ADAM SIKOŃ	2018-4	Czuwaj
T305	KSI, SSI i jakość	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2018-4	Czuwaj
T306	Ci ze zniżkami godzin	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2018-4	Czuwaj
T307	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2018-5	Czuwaj
T308	Święto Flagi	REDAKCJA CZUWAJ	2018-5	Czuwaj
T309	Śpieszmy się...	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2018-5	Czuwaj
T310	Na przedwiośniu	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2018-5	Czuwaj

T311	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2018-6	Czuwaj
T312	Złot NS	DOMINIKA JANKOWSKA	2018-6	Czuwaj
T313	[Brak]	ZBIOROWY: REPREZENTANCI ZHP	2018-6	Czuwaj
T314	Młodzi na Lednicy	REDAKCJA CZUWAJ	2018-6	Czuwaj
T315	Niby legalne, ale...	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2018-6	Czuwaj
T316	U naszych przyjaciół za granicą...	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2018-6	Czuwaj
T317	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2018-7,8	Czuwaj
T318	Pożegnaliśmy Druhnę Barbarę Wachowicz	REDAKCJA CZUWAJ	2018-7,8	Czuwaj
T319	Pracowity weekend Zawiszy Czarnego	WERONIKA NADZIKIEWICZ	2018-7,8	Czuwaj
T320	III Zebranie Rady Naczelnej	REDAKCJA CZUWAJ	2018-7,8	Czuwaj
T321	O naszej różnorodności i tym, co nas pewnie czeka	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2018-7,8	Czuwaj
T322	To też warto przeczytać!	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2018-7,8	Czuwaj
T323	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2018-9	Czuwaj
T324	74. rocznica wybuchu Powstania Warszawskiego po harcersku. Złot „DZIŚ JEST POJUTRZE”	PWD. DAGMARA SCHULTA	2018-9	Czuwaj
T325	Jedno trudne słowo	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2018-9	Czuwaj
T326	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2018-10	Czuwaj
T327	Gdański WOOD BADGE w Gilwell Park	PWD. KAROLINA KWIATKOWSKA	2018-10	Czuwaj
T328	100. rodzica urodzin ks. hm. Zdzisława Peszkowskiego. Świadek prawdy, strażnik pamięci, orędownik pojednania	HM. KRYSZYNA CHOWANIEC	2018-10	Czuwaj
T329	Rola szczepowego (i nie tylko szczepowego)	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2018-10	Czuwaj
T330	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2018-11	Czuwaj
T331	Wychowam swego następcę...	HM. ANNA PORAJ	2018-11	Czuwaj
T332	Życzenia na pół wieku	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2018-11	Czuwaj
T333	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2018-12	Czuwaj
T334	Wygrani i wygrani	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2018-12	Czuwaj

T335	Oni i my, czyli o Związkach Harcerstwa Polskiego	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2018-12	Czuwaj
T336	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2019-1	Czuwaj
T337	Pierwsza zbiórka Rady Drużynowych	REDAKCJA CZUWAJ	2019-1	Czuwaj
T338	Jubileusz podsumowany	REDAKCJA CZUWAJ	2019-1	Czuwaj
T339	Harcerski głos w sprawach klimatu	HM. ELŻBIETA NOGA	2019-1	Czuwaj
T340	Betlejemski Złot w Zakopanem	PHM. MARTA JEŻAK	2019-1	Czuwaj
T341	CZUWAJ POD STRZECHY	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2019-1	Czuwaj
T342	Czy byliśmy za młodzi?	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2019-1	Czuwaj
T343	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2019-2	Czuwaj
T344	O wychowaniu i pracy z kadrą	HM. JOANNA SKUPIŃSKA	2019-2	Czuwaj
T345	100. rocznica śmierci Andrzeja Małkowskiego. 40. rocznica śmierci Olgi Drahonowskiej-Małkowskiej. Pamiętamy...	PHM. MARTA JEŻAK	2019-2	Czuwaj
T346	Gromady/Drużyny Niepodległości wybrane	REDAKCJA CZUWAJ	2019-2	Czuwaj
T347	Tekst na DMB, niestety gorzki	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2019-2	Czuwaj
T348	50 (PIĘCDZIESIĄT)	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2019-2	Czuwaj
T349	Lepiej zrobić cokolwiek	HM. PAWEŁ CHMIELEWSKI	2019-2	Czuwaj
T350	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2019-3	Czuwaj
T351	Dzień Myśli Braterskiej	HM. STANISŁAW MATYSIAK	2019-3	Czuwaj
T352	Niełatwe granice	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2019-3	Czuwaj
T353	Cokolwiek więcej	HM. PAWEŁ CHMIELEWSKI	2019-3	Czuwaj
T354	Nie masz na nic czasu?	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2019-3	Czuwaj
T355	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2019-4	Czuwaj
T356	Doroczna konferencja wodniaków	HM. RAFAŁ KLEPACZ	2019-4	Czuwaj
T357	Obok NS-u	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2019-4	Czuwaj
T358	Nadal pięknie się różnić	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2019-4	Czuwaj
T359	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2019-5	Czuwaj

T360	Harcerski rajd fabularny w Płocku	PHM. PIOTR BRZYSKI	2019-5	Czuwaj
T361	Eurowspomnienia	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2019-5	Czuwaj
T362	Pogwizdywać w każdej sytuacji	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2019-5	Czuwaj
T363	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2019-6,7	Czuwaj
T364	SadziliśMY las	REDAKCJA CZUWAJ	2019-6,7	Czuwaj
T365	[Brak]	REDAKCJA CZUWAJ	2019-6,7	Czuwaj
T366	Harcerski feedback	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2019-6,7	Czuwaj
T367	RADOŚĆ ISTNIENIA	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2019-6,7	Czuwaj
T368	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2019-8	Czuwaj
T369	[Brak]	PHM. MARTA JEŻAK	2019-8	Czuwaj
T370	Służba, braterstwa, praca nad sobą	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2019-8	Czuwaj
T371	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2019-9	Czuwaj
T372	XXVIII Ogólnopolski Zjazd Seniorów ZHP. Po 17 latach znów na Rzeszowszczyźnie	PWD. KLAUDIA REJMAN	2019-9	Czuwaj
T373	WAŻNE! WAŻNE! WAŻNE! WAŻNE! WAŻNE!	REDAKCJA CZUWAJ	2019-9	Czuwaj
T374	Warto zrozumieć	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2019-9	Czuwaj
T375	Nie rozumiem	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2019-9	Czuwaj
T376	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2019-10	Czuwaj
T377	Dobrze być sobą	PHM. MAŁGORZATA KOWALSKA	2019-10	Czuwaj
T378	Dobrymi chęciami...	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2019-10	Czuwaj
T379	Podharcemistrz Jossarian i prosta idea	ZUBEK	2019-10	Czuwaj
T380	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2019-11	Czuwaj
T381	15 lat Fundacji Harcerek	HM. HALINA „MISIA” JANKOWSKA	2019-11	Czuwaj
T382	Globalne święto skautowej przyjaźni	HM. HUBERT PIOTR MIKA	2019-11	Czuwaj
T383	Ale fotka!	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2019-11	Czuwaj
T384	Opinie i oceny	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2019-11	Czuwaj

T385	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2019-12	Czuwaj
T386	Kraków gościł Konferencję ICCS	HM. EWA LACHIEWICZ-WALIŃSKA	2019-12	Czuwaj
T387	DWIE KONFERENCJE: O wychowaniu i społeczeństwie obywatelskim	REDAKCJA CZUWAJ	2019-12	Czuwaj
T388	Jaka struktura ZHP?	REDAKCJA CZUWAJ	2019-12	Czuwaj
T389	Jestem częścią historii harcerstwa	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2019-12	Czuwaj
T390	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2020-1	Czuwaj
T391	Betlejemskie Światło Pokoju 2019. ŚWIATŁO, KTÓRE DAJE MOC...	REDAKCJA CZUWAJ	2020-1	Czuwaj
T392	Seminarium JULIETTE LOW czyli szkolenie mojego życia	PWD. DOMINIKA DUSZYŃSKA	2020-1	Czuwaj
T393	O felietonach i polemikach	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2020-1	Czuwaj
T394	To był wywiad!	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2020-1	Czuwaj
T395	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2020-2	Czuwaj
T396	TADEK po raz siódmy	REDAKCJA CZUWAJ	2020-2	Czuwaj
T397	XI Zbiórka Rady Naczelnej	REDAKCJA CZUWAJ	2020-2	Czuwaj
T398	Prawdziwiej, bo tajnie?	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2020-2	Czuwaj
T399	Budujemy metodyki od nowa?	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2020-2	Czuwaj
T400	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2020-3,4	Czuwaj
T401	DMB w prezydenta	REDAKCJA CZUWAJ	2020-3,4	Czuwaj
T402	GALA DMB	PWD. JULIA SAŁO, PWD. BARBARA SIECIŃSKA	2020-3,4	Czuwaj
T403	Pandemicznie, ale optymistycznie	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2020-3-4	Czuwaj
T404	Zawsze można dać sobie radę	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2020-3,4	Czuwaj
T405	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2020-5	Czuwaj
T406	[Brak]	HM. HUBERT MIKA	2020-5	Czuwaj
T407	Wirtualne ognisko WAGGGS	PHM. JUSTYNA PIWOWAR	2020-5	Czuwaj
T408	A TY CIĄGLE W HARCERSTWIE?	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2020-5	Czuwaj
T409	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2020-6	Czuwaj
T410	XII Zbiórka Rady Naczelnej ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2020-6	Czuwaj

T411	Majowe święta w czasie pandemii	REDAKCJA CZUWAJ	2020-6	Czuwaj
T412	Jubileuszowe pielgrzymowanie	HM. PRZEMYSŁAW KOWALSKI	2020-6	Czuwaj
T413	GIEKO, PRZEPRASZAM PODWÓJNIE	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2020-6	Czuwaj
T414	Byłem naczelnym „CZUWAJ”	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2020-6	Czuwaj
T415	Wnioski z lektury	HM. PAWEŁ CHMIELEWSKI	2020-6	Czuwaj
T416	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2020-7	Czuwaj
T417	Czerwcowe zbiórki Rady Naczelnej ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2020-7	Czuwaj
T418	Harcerska służba trwa...	REDAKCJA CZUWAJ	2020-7	Czuwaj
T419	Ciekawostka czerwonopaskowa	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2020-7	Czuwaj
T420	Gdybyście mogli przeczytać	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2020-7	Czuwaj
T421	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2020-8	Czuwaj
T422	Harcerski „WIATRACZEK” – w tym roku trochę inny	REDAKCJA CZUWAJ	2020-8	Czuwaj
T423	[Brak]	REDAKCJA CZUWAJ	2020-8	Czuwaj
T424	Konieczne inne podejście	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2020-8	Czuwaj
T425	Gdybyście mogli przeczytać (2)	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2020-8	Czuwaj
T426	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2020-9	Czuwaj
T427	Sztuka kochania	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2020-9	Czuwaj
T428	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2020-10	Czuwaj
T429	XV Zbiórka Rady Naczelnej	REDAKCJA CZUWAJ	2020-10	Czuwaj
T430	HARCERSKI RAJD „RODŁO”	HM. ANNA BĄK, PHM. ALEKSANDRA GUZIK-KOBIELA	2020-10	Czuwaj
T431	A może jednak nieco prościej?	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2020-10	Czuwaj
T432	DRUHNY I DRUHOWIE: NIE IDŹCIE TĄ DROGĄ!	HM. KRZYSZTOF GRZEBYK	2020-10	Czuwaj
T433	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2020-11	Czuwaj
T434	VIII edycja konkursu im. hm. Olgierda Fietkiewicza	REDAKCJA CZUWAJ	2020-11	Czuwaj
T435	Dzień Polskiej Harcerki	REDAKCJA CZUWAJ	2020-11	Czuwaj

T436	Musimy tego uczyć teraz, dziś	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2020-11	Czuwaj
T437	Polityka, polityka	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2020-11	Czuwaj
T438	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2020-12	Czuwaj
T439	Z prac Rady Naczelnej ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2020-12	Czuwaj
T440	Konflikt interesów	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2020-12	Czuwaj
T441	Stojąc przed drzwiami...	HM. SYLWIA GUDYKA	2020-12	Czuwaj
T442	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2021-1	Czuwaj
T443	Betlejemskie Światło Pokoju 2020 ŚWIATŁO SŁUŻBY	REDAKCJA CZUWAJ	2021-1	Czuwaj
T444	XVIII zbiórka Rady Naczelnej ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2021-1	Czuwaj
T445	Jesienne konferencje WAGGGS	hm. Monika Dreik	2021-1	Czuwaj
T446	życzenia na nowy rok	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2021-1	Czuwaj
T447	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2021-2	Czuwaj
T448	XIX zbiórka RN ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2021-2	Czuwaj
T449	Dwie dekady radomskiego sztabu WOŚP	HM. BARTOSZ BEDNARCZYK	2021-2	Czuwaj
T450	Nie mam szans	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2021-2	Czuwaj
T451	brak	PHM. MIKOŁAJ MATYNIA	2021-2	Czuwaj
T452	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2021-3	Czuwaj
T453	XX zbiórka RN ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2021-3	Czuwaj
T454	GALA DNIA MYŚLI BRATERSKIEJ 2021	HM. RAFAŁ DERKACZ	2021-3	Czuwaj
T455	Co im dało harcerstwo	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2021-3	Czuwaj
T456	Świat i harcerskie głowy	HO BARTOSZ KRAWIEC	2021-3	Czuwaj
T457	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2021-4	Czuwaj
T458	XXI zbiórka RN ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2021-4	Czuwaj
T459	Rajdy, biwaki, wycieczki...	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2021-4	Czuwaj
T460	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2021-5	Czuwaj
T461	XXII zbiórka RN ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2021-5	Czuwaj
T462	Szczepmy się!	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2021-5	Czuwaj
T463	Jak kształcić?	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2021-5	Czuwaj

T464	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2021-6,7	Czuwaj
T465	Czerwcowe zbiórki RN	REDAKCJA CZUWAJ	2021-6,7	Czuwaj
T466	63 OGÓLNOPOLSKI HARCERSKI RAJD ŚWIĘTOKRZYSKI	PWD. WERONIKA GROSS	2021-6,7	Czuwaj
T467	100 LAT CHORAĞWI LUBELSKIEJ	REDAKCJA CZUWAJ	2021-6,7	Czuwaj
T468	Kętrzyńscy harcerze mołdawskiej Polonii	REDAKCJA CZUWAJ	2021-6,7	Czuwaj
T469	Czy bikini „be”?	JERZY JANICKI	2021-6,7	Czuwaj
T470	Mądry harcmistrz po szkodzie	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2021-6,7	Czuwaj
T471	Panie trenerze, zawsze się tak grało	PHM. RAFAŁ SUCHOCKI	2021-6,7	Czuwaj
T472	Przedzjazdowe decyzje	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2021-6,7	Czuwaj
T473	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2021-8	Czuwaj
T474	20 LAT MUZEUM HARCERSTWA. Pałeczka przekazana	hm. Halina „Misia” Jankowska	2021-8	Czuwaj
T475	Wiatraczek kręcił się na żywo!	REDAKCJA CZUWAJ	2021-8	Czuwaj
T476	77. rocznica wybuchu Powstania Warszawskiego	REDAKCJA CZUWAJ	2021-8	Czuwaj
T477	Jamboree 2027 w Polsce!	hm. Elżbieta Noga	2021-8	Czuwaj
T478	Problem: obcięty guzik	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2021-8	Czuwaj
T479	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2021-9	Czuwaj
T480	Seniorzy znów aktywni	REDAKCJA CZUWAJ	2021-9	Czuwaj
T481	Kryzys	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2021-9	Czuwaj
T482	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2021-10	Czuwaj
T483	Konkurs im. hm. Olgierda Fietkiewicza na najlepsze prace naukowe o tematyce harcerskiej rozstrzygnięty	REDAKCJA CZUWAJ	2021-10	Czuwaj
T484	WARSZTATY EUROPEJSKIE I 10 KONFERENCJA ISGF	HM. TERESA TARKOWSKA- DUDEK	2021-10	Czuwaj
T485	Przyszłość ma przeszłość	hm. Dariusz Supeł	2021-10	Czuwaj
T486	Nasz głos	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2021-10	Czuwaj
T487	Okruchy wspomnień	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2021-10	Czuwaj

T488	brak	KS. PHM. ADAM ŻYGADŁO	2021-11	Czuwaj
T489	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2021-11	Czuwaj
T490	XXVI Zbiórka Rady Naczelnej ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2021-11	Czuwaj
T491	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2021-12	Czuwaj
T492	brak	HM. MONIKA DREIK	2021-12	Czuwaj
T493	XXVII Zbiórka Rady Naczelnej ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2021-12	Czuwaj
T494	Czterdzieści lat minęło	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2021-12	Czuwaj
T495	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2022-1	Czuwaj
T496	Przekaz, informacja, Komunikacja	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2022-1	Czuwaj
T497	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2022-2	Czuwaj
T498	Przed laty zapisano...	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2022-2	Czuwaj
T499	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2022-3	Czuwaj
T500	Dzień Myśli Braterskiej 2022 Braterskie inspiracje	REDAKCJA CZUWAJ	2022-3	Czuwaj
T501	Światło dla Bohatera z AK	REDAKCJA CZUWAJ	2022-3	Czuwaj
T502	XXVIII zbiórka Rady Naczelnej ZHP	REDAKCJA CZUWAJ	2022-3	Czuwaj
T503	wojna to zawsze jest ZŁO, tragedia i śmierć	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2022-3	Czuwaj
T504	nieść chętną pomoc bliźnim...	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2022-3	Czuwaj
T505	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2022-4,5	Czuwaj
T506	29 Światowa Konferencja ISGF	HM. TERESA TARKOWSKA- DUDEK	2022-4,5	Czuwaj
T507	Przedstawiciele WOSM i UNICEF w Polsce	HM. EWA LACHNIEWICZ- WALIŃSKA	2022-4,5	Czuwaj
T508	do zobaczenia w lepszym związku!	HM. GRZEGORZ CAŁEK	2022-4,5	Czuwaj
T509	jak wrócić do normalności	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2022-4,5	Czuwaj
T510	W Związku	REDAKCJA CZUWAJ	2022-6,7	Czuwaj
T511	Zdobywcy Monte Cassino	REDAKCJA CZUWAJ	2022-6,7	Czuwaj
T512	W Stołecznej strzelają	PWD. MAGDALENA RAJSKA-ZAWADZKA	2022-6,7	Czuwaj
T513	Nowy sztandar Chorągwi Lubelskiej	HM. ELŻBIETA ORGANISTA	2022-6,7	Czuwaj

T514	Zlot Kadry w chorągwi Gdańskiej	REDAKCJA CZUWAJ	2022-6,7	Czuwaj
T515	a jednak się zdziwiłem...	HM. ADAM CZETWERTYŃSKI	2022-6,7	Czuwaj
T516	Bez puczów i PRZEWROTÓW – róbmy harcerstwo!	HM. MICHAŁ GÓRECKI	2022-6,7	Czuwaj

Źródło: opracowanie własne.

Streszczenie w języku angielskim

This dissertation titled "Polish Scouting Discourse: A Narrative Analysis" aims to characterize the scouting discourse in Poland. The study involved the analysis of 516 articles from the national press published by the Polish Scouting and Guiding Association (ZHP). The research sample was purposefully selected to verify the realization of values and ideas in everyday scouting discourse. The dissertation comprises five chapters, an introduction, a conclusion, lists of charts and tables included in the contents, and an appendix with a list of analyzed articles from scouting journals and a bibliography.

Chapter 1, "The State of Research: Discourse, Narrative, and Organizational Research", discusses the current state of research on discourse, narrative, and organizational research relevant to the chosen topic. It provides an overview of discourse analysis theory, research methods used in discourse analysis, narrative research, and the role of narrative in discourse. The chapter also explores the place of discourse analysis and narrative in organizational research, particularly from the perspective of organizational identity.

Chapter 2, "The Polish Scout Association as an Organization", briefly outlines the history of the Polish Scouting and Guiding Association, discusses its current functioning, and characterizes the organization as a discursive community. It also examines the ideology and values of ZHP's activities based on the analysis of the organization's official documents.

The subsequent chapter, "Research Methodology", delves into the methodology employed in the research. It describes the study's purpose and subject, the analyzed sources representing scouting discourse, the main research problem and specific issues, and the research methods and techniques used, including the construction of the author's analysis sheet.

Chapter 4, "Keyword Analysis", presents the results of the analysis. It covers qualitative keyword analysis, quantitative keyword analysis conducted using the online tool Korpusomat and a comparison of the results obtained. The chapter also discusses the characteristic vocabulary extracted with the help of Korpusomat and the ten most popular words in the scouting discourse.

Chapter 5 focuses on the analysis of discursive strategies. It analyzes the cognitive and pragmatic aspects of discourse, including the addressed topics, strategies for addressing them, and the characteristics of the senders and receivers of discourse, as well as its contexts, communication goals, and expected outcomes. The chapter concludes with a summary of the discursive strategies used in scouting discourse.

The dissertation concludes with a discussion of the narrative characterizing the discourse, juxtaposing the main narrative axes of the Polish scouting discourse with the ideas expressed in organizational documents. It presents the main conclusions of the research, emphasizing the importance of scouting discourse for the identity and activities of ZHP and suggesting implications for further research in the area of narrative analysis.

Bibliografia

Altkorn, Jerzy. *Wizerunek firmy*. Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, 2004.

Angermuller, Johannes. „Analiza dyskursu *po strukturalizmie*”. Tłum. Jacek Stanaszek. *Analiza dyskursu w badaniach szkolnictwa wyższego*, red. Helena Ostrowicka, Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2018, s. 29–56.

Auvinen, Tommi P. i in. „Leadership Manipulation and Ethics in Storytelling”. *J Bus Ethics*, nr 116, 2013, s. 415–431.

Awdiejew, Aleksy. *Gramatyka interakcji werbalnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004.

Awdiejew, Aleksy. „Gramatyka komunikacyjna teraz. The state of art”. *Komunikatywizm w Polsce – wybrane zagadnienia z teorii i praktyki*, red. Grażyna Habrajska, Primus Verbum, 2011, s. 9–19.

Awdiejew, Aleksy i Grażyna Habrajska. „Strategie propagandowe i agitacyjne”. *Rozmowy o komunikacji 3: Problemy komunikacji społecznej*, red. Grażyna Habrajska, Leksem, 2009, s. 9–54.

Babecki, Miłosz. „Wprowadzenie. Interparadygmatyczny kontekst analiz dyskursu i narracyjności”. *Media – Culture – Social Communication*, t. 13, nr 4, 2017, s. 5–8.

Babik, Wiesław. *Słowa kluczowe*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010.

Barker, Chris. *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*. Tłum. Agata Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2005.

Bartmiński, Jerzy. „Słowa klucze, kulturemy, koncepty kulturowe”. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, 2016, s. 21–29.

Bartmiński, Jerzy i Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. *Tekstologia*. PWN, 2009.

Bączkowska, Anna. „Korpusowa analiza dyskursu związanego z tematyką imigracji w brytyjskiej prasie opiniotwórczej”. *Conversatoria Linguistica*, rok X, 2016, s. 7–25.

Bączkowska, Anna. „Tematyka koronawirusa w polskiej prasie online – badanie korpusowe”. *Społeczeństwo i Polityka*, nr 4(65), 2020, s. 195–224.

Bielecka-Prus, Joanna i Anna Horolets. „Rekonstrukcja praktyk analizy dyskursu na podstawie wybranych anglojęzycznych czasopism dyskursywnych”. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, t. 9, nr 1, 2013, s. 152–185.

Bielicki, Paweł. „Harcerski system wychowawczy. Podstawowe pojęcia”. 2004, <https://docplayer.pl/23334748-Harcerski-system-wychowawczy.html>, dostęp 24.06.2024.

Bielski, Marcin. *Podstawy teorii organizacji i zarządzania*. Wyd. 2 rozsz., C.H. BECK, 2004.

Bietti, Lucas M. i in. „Storytelling as Adaptive Collective Sensemaking”. *Topics Cognitive Science*, nr 11, 2018, s. 710–732.

Bikont, Anna. „Tożsamość społeczna – teorie, hipotezy, znaki zapytania”. *Studia nad spostrzeganiem relacji „ja – inni”: tożsamość, indywidualizacja, przynależność*, red. Maria Jarymowicz, PAN, 1988, s. 15–39.

Bochyńska, Nikola i Paweł Prus. *Media bez kobiet. Raport Instytutu Zamenhofa*, 2021, <https://zamenhof.pl/wp-content/uploads/2021/03/Media-bez-kobiet-raport-Instytutu-Zamenhofa.pdf>, dostęp 18.01.2024.

Bohuszewicz, Paweł. „Po czy w ramach poststrukturalizmu? „Zwroty” badawcze wobec przełomów paradygmatycznych w najnowszym literaturoznawstwie polskim”. *„Zwroty” badawcze w humanistyce. Konteksty poznawcze, kulturowe i społeczno-instytucjonalne*, red. Jacek Kowalewski i Wojciech Piasek, Instytut Filozofii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2010, s. 15–43.

Bohuszewicz, Paweł. „Tożsamość narracyjna: problemy”. *Teksty Drugie*, nr 1–2, 2013, s. 305–322.

Bojakowski, Waldemar. *Branding narodowy jako teoria i praktyka. Krytyczna analiza wybranych tekstów na temat marki kraju z lat 1997–2017*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Izabeli Surynt, 2020.

Brzozowska, Dorota. „Dyskurs i jego kolokacje”. *Dyskurs w perspektywie akademickiej: Materiały z międzynarodowego okrągłego stołu 3–5 kwietnia 2009 r.*, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2014, s. 12–13.

Burzyńska, Anna. „Idee narracyjności w humanistyce”. *Narracja: teoria i praktyka*, red. Bernadetta Janusz i in., Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008, s. 21–36.

Burzyńska, Anna. „Kariera narracji. O zwrocie narratystycznym w humanistyce”. *Teksty Drugie*, nr 1–2, 2004, s. 43–64.

Cătău-Vereș, Daniela. „Contemporary Forms and Strategies of Discursive Manipulation: Storytelling or the Art of Telling Stories on the Public Stage”. *European Journal of Law and Public Administration*, nr 2, 2019, s. 203–212.

Cegiela, Anna. *Słowa i ludzie. Wprowadzenie do etyki słowa*. Elipsa, 2014.

Cheshire, Jenny. „The telling or the tale? Narratives and gender in adolescent friendship networks”. *Journal of Sociolinguistics*, nr 4, 2000, s. 234–62.

Chmielewski, Adam. „Wprowadzenie. Filozofia moralności Alasdaira MacIntyre'a”. MacIntyre, Alasdair. *Dziedzictwo cnoty. Studium z teorii moralności*. PWN, 1996, s. VII–LVIII.

Chudzik, Anna. „Stygmatyzacja jako przejaw agresji w komunikacji internetowej (na wybranych przykładach)”. *Studia Slavica*, nr XXIII/1, 2019, s. 109–119.

Cierpka, Anna. „Tożsamość jednostki wśród rodzinnych narracji”. *Narracja jako sposób rozumienia świata*, red. Jerzy Trzebiński, GWP, 2002, s. 173–187.

Ciołkiewicz, Paweł. „Spór wokół katastrofy smoleńskiej z perspektywy analizy dyskursu”. *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*, red. Waldemar Czachur, i in., Universitas, 2016, s. 201–229.

Corvellec, Hervé. „Narratives in and about organizations: an anthropology, a mode of enquiry and a leadership tool”. *Service Studies*, nr 16, 2012, s. 2–15.

Cudze problemy. O ważności tego, co nieważne. Analiza dyskursu publicznego w Polsce, red. M. Czyżewski i in., Łośgraf, 2010.

Czachur, Waldemar. *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*. Oficyna Wydawnicza ATUT, 2020.

Czarniawska, Barbara. „The uses of narrative in organization research”. *GRI reports*, nr 5, 2000, s. 1–39.

Czerwiński, Maciej. „Semiotyczna analiza dyskursu”. *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*, red. Waldemar Czachur, i in., Universitas, 2016, s. 41–59.

Czyżewski, Marek. „Analiza ramowa, czyli co tu się dzieje?”. Goffman, Erving. *Analiza ramowa. Esej z organizacji doświadczenia*, tłum. Stanisław Burdziej, Nomos, 2010, s. VII–XLVII.

Czyżewski, Marek i in. „Cudze problemy, czyli wstęp do sepologii”. *Cudze problemy. O ważności tego, co nieważne. Analiza dyskursu publicznego w Polsce*, red. M. Czyżewski i in., Łośgraf, 2010, s. 17–35.

Czyżewski, Marek i in. *Polskie sprawy 1945–2015. Warsztaty analizy dyskursu*. Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2017.

Czyżewski Marek i in. „Wprowadzenie”. *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, red. Marek Czyżewski i in., Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2017, s. 9–26.

De Fina, Anna. *Identity in narrative. A study of immigrant discourse*. John Benjamins Publishing Company, 2003.

De Fina, Anna i Alexandra Georgakopoulou. *Analyzing Narrative: Discourse and Sociolinguistic Perspectives*. Cambridge University Press, 2012.

De Fina, Anna i Barbara Johnstone. „Discourse Analysis and Narrative”. *The Handbook of Discourse Analysis*, red. Deborah Tannen i in., John Wiley & Sons, 2015, s. 152–167.

Deppermann, Arnulf. „Positioning in narrative interaction”. *Narrative inquiry*, red. Michael Bamberg, Benjamins, 2013, s. 1–15.

Dolińska, Kamilla i in. „Narracje o granicy i pograniczach”. *Leksykon studiów nad granicami i pograniczami*, <https://leksykon.granice.uni.wroc.pl/Artykuly/Narracje-o-granicy-i-pograniczach#>, dostęp 03.02.2022.

Dorczyk, Robert. „System edukacji w dyskursie władzy – krytyczna analiza dyskursu władz oświatowych wokół reformy edukacji w Polsce z 2017 roku”. *Przegląd Socjologiczny*, nr 4, s. 135–157.

Duda, Beata. *Dyskursywne i tekstowe reprezentacje współczesnej przestrzeni miejskiej*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Bożeny Witosz, 2015.

Duszak, Anna. *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*. PWN, 1998.

Dziedziczak-Foltyn, Agnieszka i Kazimierz Musiał. „Dyskursy modernizacyjne i wielkie narracje rozwoju. Polska a kraje nordyckie”. *Przegląd Socjologiczny*, vol. 64, nr 2, 2015, s. 9–43.

Dziob, Agnieszka. „Badanie narracji – między psychologią, socjologią a językoznawstwem”. *Kwartalnik Językoznawczy*, nr 2, 2010, s. 1–10.

Eder, Maciej. „Słowa znaczące, słowa kluczowe, słowozbiory – o statystycznych metodach wyszukiwania wyrazów istotnych”. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, 2016, s. 31–44.

Ehrlich, Susan. „Sociolinguistic dimensions of discourse analysis”. *Journal of Sociolinguistics*, vol. 20, nr 2, 2016, s. 229–240.

Elliott, Jane. *Using Narrative in Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. Sage, 2005.

Fabiszak Małgorzata i Anna Brzezińska. „My i inni w dyskursach o tożsamości i pamięci zbiorowej czterech pokoleń poznaniaków”. *Wybrane zagadnienia lingwistyki tekstu, analizy dyskursu i komunikacji międzykulturowej – In memoriam Profesor Anny Duszak (1950–2015)*, red. Urszula Okulska i in., Uniwersytet Warszawski, 2018, s. 371–385.

Fairclough, Norman i Anna Duszak. „Krytyczna analiza dyskursu – nowy obszar badawczy dla lingwistyki i nauk społecznych”. *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. Anna Duszak i Norman Fairclough, Universitas, 2008, s. 7–29.

Filar, Dorota. „Narracyjność w badaniach interdyscyplinarnych a kategorie narracyjne w semantyce”. *Narracyjność języka i kultury*, red. Dorota Filar i Dorota Piekarczyk, Wydawnictwo UMCS, 2014, s. 13–34.

Filar, Dorota. „Teoria narracyjności w semantyce: »wielkie« i »małe« narracje językowe a językowy obraz świata”. *W kręgu zagadnień semantyki i stylistyki tekstu*, red. Agata Piasecka i Ija Blumental, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014, s. 35–46.

Filipczak-Białkowska, Anita. „Luka informacyjna jako czynnik wyzwalający zaciekawienie odbiorcy (na podstawie analizy nagłówków artykułów zamieszczonych w wybranych portalach internetowych)”. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica*, nr 2, 2018, s. 145–262.

Flannery, Mércia Santana. „«She discriminated against her own race». Voicing and identity in a story of discrimination”. *Narrative Inquiry*, nr 1, 2008, s. 111–130.

Flick, Uwe. „O serii Niezbędnik badacza”. Rapley, Tim. *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, tłum. Anna Gąsior-Niemiec, PWN, 2010, s. 9.

Fludernik, Monika i Greta Olson. „Introduction”. *Current trends in narratology*, red. Greta Olson, Walter de Gruyter, 2011, s. 1–33.

Foucault, Michael. *Porządek dyskursu*. Tłum. Michał Kozłowski. Słowo/obraz terytoria, 2002.

Foucault, Michael. *Archeologia wiedzy*. Tłum. Andrzej Siemek. Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977.

Franczak, Karol. „Analiza ramowania”. *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, red. Marek Czyżewski i in., Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2017, s. 145–173.

Franczak, Karol. „Instrumentalizacja kultury w powojennych i współczesnych dyskursach modernizacyjnych”. *Polskie sprawy 1945–2015. Warsztaty analizy dyskursu*, red. Marek Czyżewski i in., Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2017, s. 151–179.

Gabryś, Bartłomiej. „Analiza narracji w mikro- i małych organizacjach: ujęcie teoretyczne”. *Problemy Zarządzania*, nr 12/3, 2014, s. 236–247.

Gabryś, Bartłomiej. „Dyskurs organizacyjny: możliwości i ograniczenia wykorzystania w badaniach”. *Organizacja i Kierowanie*, nr 1, 2014, s. 119–130.

Gabryś, Bartłomiej. „Terapeuta czy kontroler, czyli dominujący dyskurs w organizacji i przykład jego analizy”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 340, 2014, s. 266–274.

Gabryś, Bartłomiej. „Tożsamość organizacji w procesie odnowy organizacyjnej: ujęcie narracyjne”. *Management Forum*, vol. 3, nr 2, 2015, s. 25–29.

Gajda, Stanisław. „Społeczna determinacja nazw własnych tekstów (tytułów)”. *Socjolingwistyka*, red. Władysław Lubaś, t. 6, 1987, s. 75–89.

Gajda, Stanisław. „Tekst/dyskurs oraz jego analiza i interpretacja”. *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze*, red. Maria Krauz i Stanisław Gajda, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005, s. 11–20.

Genette, Gérard. *Narrative Discourse. An essay in method*. Translated by Jane E. Lewin, foreword by Jonathan Culler, Cornell University Press, 1980.

Gieracka, Magdalena. „Organizacje pożytku publicznego” [hasło]. *Encyklopedia Zarządzania*, https://mfiles.pl/pl/index.php/Organizacje_po%C5%BCytku_publicznego, dostęp 23.07.2022.

Gimenez, Julio. „Narrative analysis in linguistic research”. *Research Methods in Linguistics*, red. L. Litosseliti, Continuum, 2010, s. 198–215.

Goffman, Erving. *Analiza ramowa. Esej z organizacji doświadczenia*. Tłum. Stanisław Burdziej, Nomos, 2010.

Gołąbek, Karolina. *Harcierz usieciowiony. Akceptacja zastępowania relacji społecznych przez relacje zapośredniczone przez media społecznościowe a tożsamość organizacji*. Praca magisterska pod kierunkiem dr hab. Jana Krefta, 2018.

Gołuchowski, Jerzy i Joanna Paliszkievicz. „Zarządzanie komunikacją cyfrową organizacji”. *Cyfrowa komunikacja organizacji*, red. Barbara Filipczyk i Jerzy Gołuchowski, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 2020, s. 55–85.

Grabowska, Magdalena. *Odchodząc od wierzeń: analiza narracyjna dyskursu o apostazji*. Wydawnictwo Adam Marszałek, 2023.

Graham, Phil. „KAD a wartości: interdyscyplinarność jako zwrot w kierunku podejścia krytycznego”. *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. Anna Duszak i Norman Fairclough, Universitas, 2008, s. 33–59.

Grant, David i Rick Iedema. „Discourse analysis and the study of organizations”. *Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, vol. 25, nr 1, 2005, s. 37–66.

Grant, David, i in. „Introduction: Organizational discourse: Of diversity, dichotomy and multidisciplinaryity”. *Discourse and organization*, red. David Grant i in., Sage, 1998, s. 1–14.

Gryffin, Ricky. *Podstawy zarządzania organizacjami*. Tłum. Michał Rusiński, PWN, 1996.

Grzmil-Tylutki, Halina. *Francuski i polski dyskurs ekologiczny w perspektywie aksjologii*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000.

Grzymała-Kazłowska, Aleksandra. „Socjologicznie zorientowana analiza dyskursu na tle współczesnych badań nad dyskursem”. *Kultura i Społeczeństwo*, t. 48, nr 1, 2004, s. 13–34.

Hajer, Maarten. „Doing Discourse Analysis: Coalitions, Practices, Meaning”. *Words matter in policy and planning. Discourse theory and method in the social sciences*, red. Margo van den Brink i Tamara Metze, Netherlands Geographical Studies, 2006, s. 65–74.

Hansen, Hans. „The ethnonarrative approach”. *Human Relations*, vol. 59(8), 2006, s. 1049–1075.

Hardy i in. „Discourse and collaboration: The role of conversations and collective identity”. *Academy of Management Review*, vol. 30, nr 1, 2005, s. 58–77.

Hatch, Mary Jo. „The role of the researcher: An analysis of narrative position in organization theory”. *Journal of Management Inquiry*, vol. 5, nr 4, 1996, s. 359–374.

Hausner Wojciech, i Marek Wierzbicki. *Sto lat harcerstwa*. Instytut Pamięci Narodowej, 2015.

Herman, David. „Introduction”. *The Cambridge Companion to Narrative*, red. David Herman, Cambridge University Press, 2007, s. 3–21.

Herman, Luc i Bart Vervaeck. *Handbook of narrative analysis*. University of Nebraska Press, 2005.

Herman, Luc i Bart Vervaeck. „Ideology”. *The Cambridge Companion to Narrative*, red. David Herman, Cambridge University Press, 2007, s. 217–230.

Hess, Agnieszka. *Spółeczni uczestnicy medialnego dyskursu politycznego w Polsce. Mediatyzacja i strategie komunikacyjne organizacji pozarządowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013.

Hofstede, Geert. *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*. Tłum. Małgorzata Durska, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2000.

Horolets, Anna i Joanna Bielecka-Prus. „Krytyczne, teoretyczne i publiczne – praktyki analizy dyskursu w Polsce”. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, vol. 9, nr 1, 2013, s. 6–11.

Jabłoński, Arkadiusz. „Ontologiczne i epistemologiczne założenia analizy dyskursu. Perspektywa realisty krytycznego”. *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, red. Marek Czyżewski i in., Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2017, s. 27–46.

Idea. <https://swiatlo.zhp.pl/idea/>, dostęp 27.10.2023.

Instytucja Certyfikująca ZHP. <https://zhp.pl/instytucja-certyfikujaca/o-instytucji>, dostęp 27.11.2023.

Jachymek, Katarzyna. *Pochodzenie i rozwój leksyki harcerskiej w języku polskim*. Praca magisterska napisanej pod kierunkiem dr hab. Jolanty Klimek-Grądzkiej, prof. KUL, 2020.

Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne, red. Waldemar Czachur, i in., Universitas, 2016.

Jakie miejsce w europejskich mediach zajmują kobiety?, *European Journalism Observatory*, <https://pl.ejo-online.eu/najnowsze/jakie-miejsce-w-europejskich-mediach-zajmuja-kobiety>, dostęp 18.01.2024.

James, Matthew. *Narratives of an Organization's Identities*. Doctoral Thesis written under supervision of Andrew Brown, submitted to the University of Bath, 2013.

Jarymowicz, Maria. „Poznawcza indywiduacja a społeczne identyfikacje: model zależności między odrębnością schematów Ja-My/Inni i gotowością do identyfikowania

się z innymi”. *Poza egocentryczną perspektywą widzenia siebie i świata*, red. Maria Jarymowicz, Instytut Psychologii PAN, 1994, s. 107–125.

Jarymowicz, Maria. „Tożsamość jako efekt rozpoznawania siebie wśród swoich i obcych”. *Tożsamość a odmiennność kulturowa*, red. Paweł Boski i in., Instytut Psychologii PAN, 1992, s. 213–275.

Jarymowicz, Maria. „Próba konceptualizacji pojęcia tożsamość: spostrzegana odrębność JA–INNI jako atrybut własnej tożsamości”. *Przegląd Psychologiczny*, nr 32(3), 1989, s. 655–669.

Jaska, Ewa i Agnieszka Werenowska. „Narzędzia public relations wykorzystywane w kreowaniu wizerunku organizacji pozarządowej”. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 118, 2017, s. 81–93.

Johnstone, Barbara. „Discourse Analysis and Narrative”. *The Handbook of Discourse Analysis*, red. Deborah Schiffrin i in., Blackwell, 2001, s. 635–649.

Kamasa, Victoria. „Techniki językoznawstwa korpusowego wykorzystywane w krytycznej analizie dyskursu. Przegląd”. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 2014, t. X, nr 2, s. 100–117.

Kasiak, Mateusz. „Artykuł publicystyczny w prasie i w Internecie. Analiza porównawcza”. *Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy*, t. 8/19, 2016, s. 189–206.

Kasiak, Mateusz. „Pozyskiwanie odbiorcy w tytułach prasowych. Analiza wybranych przykładów z tygodników opinii”. *Acta Humana*, nr 7, 2016, s. 119–131.

Kasiak, Mateusz. „Tytuł wiele ci powie – krótki tekst, wiele informacji. O tytułach artykułów publicystycznych”. *Współczesne media – media informacyjne*, t. 1, red. Iwona Hofman i Danuta Kępa-Figura, Wydawnictwo UMCS, 2016, s. 161–179.

Karnowski Michał i Eryk Mistewicz. *Anatomia władzy. Czerwone i Czarne*, 2010.

Kawka, Maciej. „Dyskurs multimodalny – nowa kategoria badawcza?”. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 2 (226), 2016, s. 294–303.

Keller, Reiner. *Doing Discourse Research. An Introduction for Social Scientists*. Sage, 2013.

Kieraś Witold i Łukasz Kobylński. „Korpusomat – stan obecny i przyszłość projektu”. *Język Polski*, rocznik CI, z. 2, 2021, s. 49–58.

Korpusomat. <https://korpusomat.pl/>, dostęp 1.12.2023.

Kiklewicz, Aleksander. „Teoria dyskursu a stylistyka”. *LingVaria*, nr 2 (26), 2018, s. 243–257.

Kołodziej, Jacek. „Analiza narracyjna. Przygotowanie projektu badań”. *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, red. Agnieszka Szymańska i in., Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej, 2018, s. 45–66.

Kołodziej, Jacek. „Narratologia w badaniach komunikacji politycznej. Metodologiczne przymiarki”. *Polityka i Społeczeństwo*, nr 1(15), 2017, s. 21–32.

Kołodziejczyk, Krzysztof. „Mirowski Stefan” [hasło]. *Harcerski Słownik Biograficzny*, red. Janusz Wojtyca, t. 1, Muzeum Historii Polski, 2006, s. 145–148.

Kompetencje [hasło]. *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kompetencje.html>, dostęp 10.01.2024.

Kopytowska, Monika. „Wiadomości telewizyjne a obrazy w naszych umysłach. Nowe spojrzenie na teorię ram”. *Komunikowanie (się) w mediach elektronicznych. Język, edukacja, semiotyka. Monografia*, red. Mirosław Filiciak i Grzegorz Ptaszek, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009, s. 379–397.

Kopytowska, Monika i Łukasz Kumięga. „Krytyczna analiza dyskursu: konteksty, problemy, kierunki rozwoju”. *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, red. Marek Czyżewski i in., Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2017, s. 177–210.

Kosman, Marcin. „Strategie (de)legitymizacyjne kandydatów w wyborach na prezydenta Rzeszowa w 2021 roku. Analiza korpusowa wpisów na Twitterze”. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, t. XX, nr 1, 2024, s. 124–159.

Kosman, Marcin. „Strategie dyskursywne i autoprezentacyjne Krzysztofa Bosaka i Roberta Biedronia na Twitterze w kampanii prezydenckiej w 2020 r. Krytyczna analiza dyskursu z wykorzystaniem metod lingwistyki korpusowej”. *Kultura i Społeczeństwo*, nr 1, 2022, s. 53–78.

Kostro, Monika i Krystyna Wróblewska-Pawlak. „Formy adresatywne w politycznym dyskursie medialnym: od socjolingwistyki do analizy dyskursu”. *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*, red. Waldemar Czachur, i in., Universitas, 2016.

Kotkiewicz, Maria. *Wpływ członków Związku Harcerstwa Polskiego na partycypację społeczną*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Andrzeja K. Piaseckiego, 2022.

Kowacka, Martyna. „Harcerz jest wolny od nałogów – 10 punkt Prawa Harcerskiego zmieniony”. *ZHP.pl*, 8.04.2017, <https://zhp.pl/harcerz-jest-wolny-od-nalogow-10-punkt-prawa-harcerskiego-zmieniony/>, dostęp 24.06.2024.

Koźniewski, Kazimierz. *I zawsze krzyż oksydowany...: refleksje nad historią Harcerstwa w Polsce 1911–1986*. Wydawnictwo Literackie, 2003.

Krawczyk, Agnieszka. „Komunikacyjno-lingwistyczna metoda analizy tekstu narracyjnego”. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, nr 28, 2019, s. 193–218.

Krzyżanowski, Michał. „Konstrukcja tożsamości narodowych i europejskich w polskim dyskursie politycznym po roku 1989: analiza dyskursywno-historyczna”. *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. Anna Duszak i Norman Fairclough, Universitas, 2008, s. 267–305.

Kujawa Izabela. „Strategie dyskursu polityki a medialny obraz świata (na materiale współczesnej prasy niemieckiej)”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia*, vol. XXVII, 2, sectio FF, 2009, s. 43–58.

Kulas, Piotr. „Narracja jako przedmiot badań oraz kategoria teoretyczna w naukach społecznych”. *Kultura i Społeczeństwo*, nr 4, 2014, s. 111–130.

Kuleta-Hulboj, Magdalena. „Sprawiedliwość i odpowiedzialność w edukacji globalnej (w narracjach przedstawicieli organizacji pozarządowych)”. *Forum Pedagogiczne*, nr 2, 2017, s. 119–132.

Kumięga, Łukasz. „Odmiany dyskursu o genryfikacji. Studium przypadku z perspektywy krytycznych badań nad dyskursem”. *Dyskurs i jego odmiany*, red. Bożena Witosz i in., Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2016, s. 279–288.

Kunz, Tomasz. *Strategie negatywne w poezji Tadeusza Różewicza: od poetyki tekstu do poetyki lektury*. Universitas, 2005.

LaPointe, Kirsi. „Narrating career, positioning identity: Career identity as a narrative practice”. *Journal of Vocational Behavior*, vol. 77, nr 1, 2010, s. 1–9.

Laskowska, Elżbieta. „Wartościowanie w dyskursie publicznym”. *Rozmowy o komunikacji 3: Problemy komunikacji społecznej*, red. Grażyna Habrajska, Leksem, 2009, s. 55–71.

Leśniak, Albert i Zbigniew Pasek. „Świadectwa ewangelikalne i katolickie w perspektywie korpusowej analizy dyskursu”. *Socjolingwistyka*, t. 34, 2020, s. 57–75.

Leśniczak, Rafał. „Komunikowanie polityczne Konferencji Episkopatu Polski po zakończonych wyborach prezydenckich 2015 r. Priming i framing – analiza tygodników

opinii *Newsweek Polska i Polityka*”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia*, vol. XXIV, nr 2, sectio K, 2017, s. 257–277.

Linde, Charlotte. *Life Stories: The Creation of Coherence*. Oxford University Press, 1993.

Liotard, Jean-François. *Le Différend*. Les Éditions de Minuit, 1983.

Łaziński, Marek. „Słowa klucze – do czego?”. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, 2016, s. 7–9.

Maćkiewicz, Jolanta. „Badanie mediów multimodalnych – multimodalne badanie mediów”. *Studia Medioznawcze*, nr 2, 2017, s. 33–42.

Malewska-Szałygin, Anna. „Tradycja stosowania pojęcia dyskurs i jego przydatność w antropologii codzienności”. *Etnografia Polska*, t. XLVIII, z. 1–2, 2004, s. 81–97.

Małkowski, Andrzej. *Scouting jako system wychowania młodzieży: na podstawie dzieła generała Baden-Powella*. Związek Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich, 1911.

Mancebo, Rafael Cuba. „Discurso, Memória e Identidade: construção e representação da identidade organizacional no espaço de memória do Clube de Regatas do Flamengo” [Dyskurs, pamięć i tożsamość: konstrukcja i reprezentacja tożsamości organizacyjnej w przestrzeni pamięci Clube de Regatas do Flamengo]. Praca doktorska obroniona na Katolickim Uniwersytecie Rio de Janeiro pod kierunkiem prof. Alessandry de Sá Mello da Costy, 2020, dostęp: <https://www.maxwell.vrac.puc-rio.br/colecao.php?strSecao=resultado&nrSeq=51077@1>, dostęp: 12.06.2024.

Marciniak, Małgorzata i in. „Automatyczne wydobywanie terminologii dziedzinowej z korpusów tekstowych”. *Język Polski*, t. XCVII, nr 1, 2017, s. 64–74.

Markowicz, Anna. „Dyskurs – praktyki dyskursywne – tekst”. *Dyskurs w perspektywie akademickiej: Materiały z międzynarodowego okrągłego stołu 3–5 kwietnia 2009 r.*, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2014, s. 17–18.

Marquardt, Dorota. „Dyskurs organizacyjny i jego analiza w organizacji”. *Cyfrowa komunikacja organizacji*, red. nauk. Barbara Filipczyk i Jerzy Gołuchowski, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 2020, s. 86–107.

Marszałek, Katarzyna. „Pedagogie stowarzyszeń zwykłych harcerskich i skautowych w świetle ewidencji stowarzyszeń zwykłych. Raport z badań”. *Przegląd Pedagogiczny*, nr 1, 2019, s. 134–154.

Martilla, Tomas. „Postfundacyjna analiza dyskursu. Sugestia programu badawczego”. Tłum. Marta Wróblewska. *Analiza dyskursu w badaniach szkolnictwa wyższego*, red. Helena Ostrowicka, Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2018, s. 57–120.

Mirowski, Stefan. „Komentarz do Prawa Harcerskiego”. Załącznik do Uchwały nr 25/XXXV Rady Naczelnej ZHP z dnia 15 listopada 2008 r., dostęp wewnętrzny dla członków ZHP, dostęp 13.09.2022.

„Misja ZHP”. *ZHP.pl*, <https://zhp.pl/odkryj/misja-zhp/>, dostęp 5.09.2022.

Molek-Kozakowska, Katarzyna. „Dyskursywne strategie autoprezentacji Polaków w Wielkiej Brytanii na przykładzie portalu Mojawyspa.co.uk”. *Studia Slavica*, nr 2, 2015, s. 299–309.

Motała, Daria i in. *Skuteczność rynkowa organizacji – tożsamość, wizerunek, systemy informatyczne*. Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2013.

Nickerson, Catherine. *Playing the corporate language game. An investigation of the genres and discourse strategies in English used by Dutch writers working in multinational corporations*. Rodopi, 2000.

Nogalski, Bogdan i Dorota Foltyn. „Kultura organizacyjna jako zjawisko”. *Kultura organizacyjna – duch organizacji*, red. Bogdan Nogalski i in. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, 1998, s. 93–146.

Norricks, Neal. „Conversational storytelling”. *The Cambridge Companion to Narrative*, red. David Herman, Cambridge University Press, 2007, s. 127–141.

Nowicka-Franczak, Magdalena. „Postfoucaultowska analiza dyskursu. Przypadek sporu o Jedwabne”. *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, red. Marek Czyżewski i in., Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2017, s. 311–344.

Nowicka-Franczak, Magdalena. „Postfoucaultowska analiza dyskursu – problemy i szanse dydaktyczne”. *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*, red. Waldemar Czachur, i in., Universitas, 2016, s. 159–182.

Nyzio, Arkadiusz. „Zagrożenia demokracji według „Gazety Wyborczej”. Ilościowa analiza treści”. *Media w dialogu. Mury czy mosty?*, red. Michał Drożdż, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej BIBLOS, 2015.

Ochs, Elinor i Lisa Capps. „Narrating the self”. *Annual Review of Anthropology*, nr 25, 1996, s. 19–43.

Ogonowska, Agnieszka. „Megaopowieść i mikronarracje w mediach. Historia śmierci małej Madzi”. *Narracyjność języka i kultury: Literatura i media*, red. Dorota Filar i Dorota Piekarczyk, Wydawnictwo UMCS, 2013, s. 155–166.

Oleksy, Marcin i in. *Wytyczne KPWr – słowa kluczowe (1.0)*. 2018, <https://clarin-pl.eu/dspace/bitstream/handle/11321/589/S%C5%82owa%20kluczowe%20-%20wytyczne%20%28publikacja%29.pdf>, dostęp 6.03.2023.

Oleś, Piotr. „Tożsamość osobista i społeczna – płynna czy określona?”. Łukaszewski, Wiesław i in., *Tożsamość. Trudne pytanie kim jestem*, Smak Słowa, 2012, s. 115–127.

Osiński, Sebastian. „Reelekcja Donalda Tuska – językowokomunikacyjna charakterystyka wypowiedzi w polskich mediach”. *Dyskursy trzeciego tysiąclecia IV*, red. Beata Afeltowicz i Ewa Pajewska, Szczecin 2020, s. 175–191.

Ostolski, Adam. „Dyskurs u władzy. Filozofia polityczna Michela Foucaulta”. *Etyka*, nr 36, s. 159–172.

Ostrowicka, Helena. „Wstęp. O potrzebie i potencjale analizy dyskursu w badaniach szkolnictwa wyższego”. *Analiza dyskursu w badaniach szkolnictwa wyższego*, red. Helena Ostrowicka, Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2018, s. 7–27.

Ostrowicka, Helena i Klaudia Wolniewicz-Słomka. „Wokół problemów społecznych, czyli w poszukiwaniu pedagogii w dyskursach organizacji młodzieżowych działających w Polsce”. *Edukacja Międzykulturowa*, nr 3, 2023, s. 176–191.

Owczarek, Bogdan. „Przemiany narratologii”. *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja. Zjazd Polonistów. Kraków 22 – 25 września 2004*, t. 1, red. M. Czermińska i in., Universitas, 2005, s. 173–186.

Pałka, Patrycja. *Strategie dyskursywne w rozmowie handlowej*. Wyd. Śląsk, 2009.

Pałuszyńska, Edyta. „Zmiany w językowej formie nagłówków prasowych”. *Rozprawy Komisji Językowej*, nr 62, s. 103–115.

Panasiuk-Chodnicka, Anna i Bazyli Panasiuk. „Strategie rozwoju i kształtowania osobowości: (próba rekonstrukcji technologii wychowania)”. *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, nr 5, 2008, s. 44–66.

Paprocki Rafał. „Lingwistyczna analiza frekwencyjna w badaniach semiotycznych i rynkowych”. *Studia Slavica*, nr 1, 2013, s. 125–138.

Pawlikowska, Aleksandra. „Zastosowanie metod językoznawstwa korpusowego i lingwistyki kwantytatywnej w analizie dyskursu”. *Oblicza Komunikacji*, nr 5, 2012, s. 111–125.

Pawliszak, Piotr. „Analiza narracyjna dyskursu publicznego. W poszukiwaniu struktur kulturowych i procesów narzucania znaczeń formujących politykę ekologiczną”. *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, red. Marek Czyżewski i in., Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2017, s. 67–94.

Pawliszak, Piotr i Magdalena Steciąg. „Ekologiczna modernizacja w państwowym socjalizmie. Narracyjna analiza dyskursu ekologicznego w PRL-u”. *Polskie sprawy 1945–2015. Warsztaty analizy dyskursu*. Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2017, s. 107–149.

Pawłowska, Ilona. „Nagłówek w sieci: budowa i funkcja nagłówków prasowych na przykładzie internetowego portalu miejskiego e-sosnowiec.pl”. *Rocznik Prasoznawczy*, nr 4, 2010, s. 105–118.

Perlińska, Natalia. *Nowy System Instrumentów Metodycznych (SIM) – reforma w pigułce*. <https://www.wgl.pl/blog/nowy-system-instrumentow-metodycznych-sim-w-pigulce>, dostęp 11.01.2024.

Piekot, Tomasz. „Trzy sposoby rozumienia słowa dyskurs”. *Dyskurs w perspektywie akademickiej: Materiały z międzynarodowego okrągłego stołu 3–5 kwietnia 2009 r.*, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2010, s. 16.

Piotrowski, Andrzej. „Tożsamość zbiorowa jako temat dyskursu polityki (Analiza przypadku)”. *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, red. M. Czyżewski i in., wyd. 2, Warszawa 2010, s. 185–222.

Pisarek, Walery. „Słowa ważne i ważniejsze”. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, 2016, s. 11–20.

Pisarek, Walery. „Pojęcie słów sztandarowych”. Tegoż, *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*, Universitas, 2002, s. 7–12.

Podstawy wychowawcze ZHP (tekst jednolity). Załącznik do Uchwały XXXVI Zjazdu ZHP z dnia 6 grudnia 2009 r. w sprawie zmian w Podstawach wychowawczych ZHP, dostęp wewnętrzny dla członków ZHP, dostęp 13.09.2022.

Pogłębiona Ewaluacja Systemu Pracy z Kadry w ZHP 2022. Oprac. Główna Kwatera ZHP, wewnętrzne dokumenty organizacji, 2023.

Polański, Edward i Maciej Malinowski. „O trudnościach w pisowni zestawień apozycyjnych”. *Poradnik Językowy* nr 1, 2013, s. 80–92.

Polletta, Francesca i Beth Gardner. „Narrative and Social Movements”. *The Oxford Handbook of Cultural Sociology*, red. Jeffrey C. Alexander i in. Oxford University Press, 2015, s. 534–548.

Polletta, Francesca i James Jasper. „Collective identity and social movements”. *Annual Review of Sociology*, 2001, s. 283–305.

Program wsparcia harcerstwa ROHIS. <https://niw.gov.pl/nasze-programy/program-wsparcia-harcerstwa/>, dostęp: 27.10.2023.

Prins, Jacomijne i in. „Telling the Collective Story? Moroccan-Dutch Young Adults' Negotiation of a Collective Identity through Storytelling”. *Qualitative Sociology*, vol. 36, nr 1, 2013, s. 81–99.

Racka, Katarzyna. „Metody eksploracji danych i ich zastosowanie”. *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku: Nauki Ekonomiczne*, t. XXI, 2015, s. 143–150.

Rancew-Sikora, Dorota. *Analiza konwersacyjna jako metoda badania rozmów codziennych*. Trio, 2007.

Rapley, Tim. *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*. Tłum. Anna Gąsior-Niemiec, PWN, 2010.

Reisigl, Martin. „Dyskryminacja w dyskursach”. *Tekst i Dyskurs*, nr 3, 2010, s. 2–61.

Rhodes, Carl. „Text, Plurality and Organizational Knowledge”. *Ephemera*, nr 2(2), 2002, s. 98–118.

Rosner, Katarzyna. *Narracja, tożsamość i czas*. Universitas, 2006.

Rosner, Katarzyna. „Narracja jako struktura rozumienia”. *Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, nr 3 (56), 1999, s. 7–15.

Rowlinson, Michael i in. „Narratives and memory in organizations”. *Organization*, vol. 21(4), 2014, s. 441–446.

Rudnicki, Sergiusz. „Pojęcie dyskursu – przegląd definicji”. *Studia Politologica Ucraino-Polona*, nr 8, 2018, s. 171–178.

Rutkowski, Mariusz. „Dyskurs urzędowy w ramach dyskursu instytucjonalnego”. *Dyskurs i jego odmiany*, red. Bożena Witosz i in., Uniwersytet Śląski, 2016, s. 43–53.

Ryan, Marie-Laure. „Toward definition of narrative”. *The Cambridge Companion to Narrative*, red. David Herman, Cambridge University Press, 2007, s. 22–36.

Rydz, Paweł. „Jak COVID-19 zmienił komunikację reklamową (niektórych) marek”. Trendbook 2021: Jak się zmieniać, kiedy wszystko się zmienia?, <https://www.ancy.pl/trendbook-zmiana.pdf>, s. 7–9, dostęp 31.01.2022.

Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego. Red. M. Czyżewski i in., wyd. 2, Warszawa 2010.

Sadowska, Agnieszka. „Tytuły prasowe – ich budowa i funkcja”. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica*, nr 9, 2007, s. 401–413.

Salamon, Katarzyna. „Tożsamość społeczna jako fakt interakcyjny”. *Teoretyczno-empiryczne interpretacje tożsamości społecznej z uwzględnieniem perspektywy familiologii*, red. Katarzyna Salamon i in., Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe, 2021, s. 33–56.

Sawicz, Jelen. „Dyskurs w tradycji socjologicznej i lingwistycznej”. *Dyskurs w perspektywie akademickiej: Materiały z międzynarodowego okrągłego stołu 3–5 kwietnia 2009 r.*, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2014, s. 23–24.

Schank, Roger C. *Tell Me a Story. Narrative and Intelligence*. Northwestern University Press, 1995.

Shepherd, Dean A. i Roy Suddaby. „Theory Building: A Review and Integration”. *Journal of Management*, vol. 43, nr 1, 2017, s. 59–86.

Skrebcowa, Tatiana. „Dyskurs – tekst – wypowiedź – styl”. *Dyskurs w perspektywie akademickiej: Materiały z międzynarodowego okrągłego stołu 3–5 kwietnia 2009 r.*, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2010, s. 19–20.

Sluzba. <https://zhp.pl/sluzba/wstep>, dostęp 17.11.2023.

Smoleń-Wawrzusiszyn, Magdalena. *Polskie dyskursy marketingu. Perspektywa lingwistyczna*. Wydawnictwo KUL, 2018.

Sobczak, Barbara. „Jesteśmy tym, co opowiadamy. Autonarracje w mediach”. *Narracyjność języka i kultury: Literatura i media*, red. Dorota Filar i Dorota Piekarczyk, Wydawnictwo UMCS, 2013, s. 101–116.

Soczyński, Sławomir i Aleksandra Urzędowska. „Politycy i media jako podmioty zarządzające polaryzacją społeczno-polityczną. Krytyczna analiza prekampanii wyborczej w 2023 roku w Polsce”. *Kryzys w przekazach medialnych*, red. Rafał Leśniczek i Krzysztof Stępnia, Aspra, 2023, s. 73–84.

Sole, Deborah i Daniel Wilson. „Storytelling in Organizations: The power and traps of using stories to share knowledge in organizations”. *LILA, Harvard, Graduate School of Education*, vol. 9, nr 1, 2002, s. 1–12.

Squire, Corinne. „Reading Narratives”. *Group Analysis*, nr 38(1), 2005, s. 91–107.

Stachyra, Grażyna. „Komunikowanie emocji w nocnych rozmowach radiowych w świetle paradygmatu analizy konwersacyjnej”. *Forum Lingwistyczne*, nr 4, 2017, s. 55–66.

„Statut ZHP”. *ZHP.pl*, <https://zhp.pl/statut-zhp/>, dostęp 2.07.2024.

Steciąg, Magdalena. *Dyskurs ekologiczny w debacie publicznej*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2012.

Steciąg, Magdalena. „Słowa-klucze w ekologii i ich krytyka z perspektywy ekolingwistycznej”. *Problemy Ekorozwoju*, vol. 4, nr 2, 2009, s. 61–68.

Stemplewska-Żakowicz, Katarzyna. „Koncepcje narracyjnej tożsamości. Od historii życia do dialogowego ja”. *Narracja jako sposób rozumienia świata*, red. Jerzy Trzebiński, GWP, 2002, s. 81–113.

Strona internetowa Akcji Czuwam. <https://strony.zhp.pl/czuwam-dla-ziemi/>, dostęp 27.10.2023.

Strona internetowa czasopisma Czuwaj. <https://czuwaj.pl/>, dostęp 17.01.2024.

Strona Internetowego Magazynu Wędrowniczego „Na Tropie”. <https://natropie.zhp.pl/>, dostęp 17.01.2024.

Strona internetowa Rajdu Odkrywców. <https://rajdodkrywcow.zhp.pl/>, dostęp 27.10.2023.

Strona internetowa Wędrowniczej Watry. <https://watra.zhp.pl/>, dostęp 27.10.2023.

Strona internetowa Wspólnoty Wood Badge Chorągwi Stołecznej ZHP. <http://woodbadge.pl/>, dostęp 27.10.2023.

Struktura ZHP. *ZHP.pl*, <https://zhp.pl/odkryj/struktura-zhp/>, dostęp 29.01.2024.

Sułkowski, Łukasz. „Paradygmaty nauk o zarządzaniu”. *Współczesne Zarządzanie*, nr 2, 2013, s. 17–26.

Supel, Dariusz. „Komentarz Przewodniczącego ZHP do obowiązującego Prawa Harcerskiego”. *ZHP.pl*, 2017, <https://zhp.pl/2017/komentarz-przewodniczacego-zhp-do-obowiazujacego-prawa-harcerskiego/>, dostęp 6.09.2022.

Svarstad, Hanne. „Discourse and narrative analysis: Concepts and methodology”. 2008, http://www.umb.no/statisk/papia/ekosiasa_discoursesnarratives_may_2008_handout.pdf, dostęp 01.02.2022.

„Symbolika pozdrowienia *Czuwaj!*”. *ZHP.pl*, <https://zhp.pl/odkryj/czuwaj>, dostęp 29.11.2023.

„System Instrumentów Metodycznych”. *ZHP.pl*, <https://zhp.pl/sim>, dostęp 29.11.2023.

Szczepaniak, Jacek. „Tekst (i) obraz w lingwistycznej analizie dyskursu”. *Socjolingwistyka*, vol. 31, 2017, s. 7–20.

Szczepaniak, Karolina. „Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych – refleksje metodologiczne”. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica*, nr 42, 2012, s. 83–112.

Szumarowa, Natalia. „Dyskurs *eksperymentalny*: proces kreowania wtórnego tekstu”. *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze*, red. Maria Krauz i Stanisław Gajda, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005, s. 301–307.

Ślawska, Magdalena. „Tytuł: najmniejszy tekst prasowy”. *Rocznik Prasoznawczy*, r. 2, 2008, s. 117–126.

Śliwerski, Bogusław. *Pedagogia harcerskiego wychowania*. Impuls, 2018.

The Cambridge Companion to Narrative. Red. D. Herman. Cambridge University Press, 2007.

Tokarski, Ryszard. „Ramy interpretacyjne a problemy kategoryzacji”. *Językowa kategoryzacja świata*, red. Renata Grzegorzczkowska i Anna Pajdzińska, Wydawnictwo UMCS, s. 97–112.

Tomlin, Russell i in. „Semantyka dyskursu”. *Dyskurs jako struktura i proces*, PWN, 2001, s. 45–101.

Topa-Bryniarska, Dominika. „O niektórych strategiach kształtowania opinii i percepcji w recenzji filmowej”. *Studia Humanistyczne AGH*, t. 14/1, 2015, s. 171–186.

Topczewska, Urszula. „Analiza pola semantycznego jako metoda badania dyskursu”. *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, red. Marek Czyżewski i in., Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2017, s. 49–66.

Topczewska, Urszula. „Interpretacja jako metoda analizy dyskursu”. *Wybrane zagadnienia lingwistyki tekstu, analizy dyskursu, i komunikacji międzykulturowej – In*

memoriam Profesor Anny Duszak (1950–2015), red. Urszula Okulska i in., Uniwersytet Warszawski, 2018, s. 175–197.

Trzebiński, Jerzy. „Wstęp”. *Narracja jako sposób rozumienia świata*. red. Jerzy Trzebiński, GWP, 2002, s. 13–16.

Trzebiński, Jerzy. „Narracyjne konstruowanie rzeczywistości”. *Narracja jako sposób rozumienia świata*, red. Jerzy Trzebiński, GWP, 2002, s. 17–42.

Trzynadłowski, Jan. „Z językowych wyznaczników gatunku literackiego”. *Z zagadnień języka artystycznego*, red. Józef Bubak i Aleksander Wilkoń, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1977, s. 29–37.

Tumusiime, David Mwesigye i Hanne Svarstad. „A Local Counter-Narrative on the Conservation of Mountain Gorillas”. *Forum for Development Studies*, vol. 38, nr 3, 2011, s. 239–265.

Taylor, Charles. *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*. Oprac. Tadeusz Gadacz, PWN, 2001.

Taylor, James i in. „The communicational basis of organization: Between the conversation and the text”. *Communication Theory*, nr 6, 1996, s. 1–39.

Tylor, Stephanie i Karen Littleton. „Biografie w rozmowie: narracyjno-dyskursywne podejście badawcze”. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, nr 6/2, 2010, 103–121.

Vaara, Eero i in. „Narratives as sources of stability and change in organizations: approaches and directions for future research”. *The Academy of Management Annals*, vol. 10, nr 1, 2016, s. 495–560.

van der Waal, Kees. „Getting going: organizing ethnographic fieldwork”. *Organizational Ethnography*, red. Sierk Ybema i in., Sage Publications, 2009, s. 23–39.

van Dijk, Teun. „Badania nad dyskursem”. *Dyskurs jako struktura i proces*, PWN, 2001.

van Dijk, Teun. „Kontekstualizacja w dyskursie parlamentarnym. Aznar, Irak i pragmatyka kłamania”. *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, red. Ruth Wodak i Michał Krzyżanowski, tłum. Danuta Przepiórkowska, Łośgraf, 2011, s. 215–244.

van Dijk, Teun. „Structures and Strategies of Discourse and Prejudice”. *Ethnic minorities. Social psychological perspectives*, red. J.P. van Oudenhoven i T.M. Willemsen, Garland Science, 1989, s. 115–138.

van Dijk, Teun i Walter Kintsch. *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press, 1983.

van Hulst, Merlijn i Sierk Ybema. „From What to Where: A setting-sensitive approach to organizational storytelling”. *Organization Studies*, vol. 41, nr 3, 2020, s. 365–391.

Wasilewski, Jacek. *Opowieści o Polsce: retoryka narracji*. Headmade, 2012.

Watson, Karen Ann. „A Rhetorical and Sociolinguistic Model for the Analysis of Narrative”. *American Anthropologist*, vol. 75, nr 1, 1973, s. 243–264.

Webster, Leonard i Patricie Mertova. *Using Narrative Inquiry as a research method. An introduction to using critical event narrative analysis in research on learning and teaching*. Taylor & Francis Group, 2007.

Western, Simon. *Leadership: a critical text*. Sage, 2008.

Whittle, Andrea i in. „The Role of Language in Organizational Sensemaking: An Integrative Theoretical Framework and an Agenda for Future Research”. *Journal of Management*, vol. 49, nr 6, 2023, s. 1807–1840.

Wieczorek, Zbigniew. „Wykorzystanie analizy transakcyjnej w badaniach mediów społecznościowych”. *Edukacyjna Analiza Transakcyjna*, nr 7, 2018, s. 133–159.

Wierzbicka, Anna. *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Tłum. Izabela Duraj-Nowosielska, Wydawnictwo UW, 2015.

Wilczyńska, Weronika i in. *Komunikacja interkulturowa*. Wydawnictwo Naukowe UAM, 2019.

Wiśniewska, Halina. „Strategie obronne uczniowskiego pisania w dyskursie edukacyjnym”. *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze*, red. Maria Krauz i Stanisław Gajda, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005, s. 308–320.

Witkowski, Przemysław. „Główne narracje polskiej skrajnej prawicy w pierwszym roku pandemii COVID-19 – analiza narracyjna”. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, nr 1, s. 205–235.

Witosz, Bożena. „Tekstowe i kontekstowe wyznaczniki w stylu – próba systematyzacji (?) i problematyzacji”. *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze*, red. Maria Krauz i Stanisław Gajda, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005, s. 30–39.

Witosz, Bożena. „Czy potrzebne nam typologie dyskursu?”. *Dyskurs i jego odmiany*, red. Bożena Witosz i in., Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2016, s. 22–30.

Witosz, Bożena. *Dyskurs i stylistyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009.

Witosz, Bożena. „Kategoria dyskursu w polonistycznej edukacji akademickiej”. *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*, red. Waldemar Czachur, i in., Universitas, 2016, s. 19–39.

Wodak, Ruth. „Wstęp: Badania nad dyskursem – ważne pojęcia i terminy”. *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, red. Ruth Wodak i Michał Krzyżanowski, tłum. Danuta Przepiórkowska, Łośgraf, 2011, s. 11–48.

Wodak, Ruth. „Dyskurs populistyczny: retoryka wykluczenia a gatunki języka pisanego”. *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, red. Ruth Wodak i Michał Krzyżanowski, tłum. Danuta Przepiórkowska, Łośgraf, 2011, s. 185–213.

Wojtak, Maria. *Gatunki prasowe*. Wydawnictwo UMCS, 2004.

Wojtala, Jakub i Bartłomiej Różycki. „Strategie narracyjne w komunikatach prasowych polskich aktorów politycznych a sekurytyzacja wojny na Ukrainie”. *Dyskurs & Dialog*, nr 2 (10), 2022, s. 86–109.

Wojtycza, Janusz. „Małkowski Andrzej Juliusz” [hasło]. *Harcerski Słownik Biograficzny*, red. Janusz Wojtycza, t. 1, Muzeum Historii Polski, 2006, s. 131–135.

Woźniak, Tomasz. „Narracja a czynności mózgu”. *Narracyjność języka i kultury*, red. Dorota Filar i Dorota Piekarczyk, Wydawnictwo UMCS, 2014, s. 67–82.

„Wprowadzenie do strategii ZHP 2025”. <https://zhp.pl/strategia2025/wprowadzenie>, dostęp 29.11.2023.

Wyka, Kazimierz. „Słowa-klucze”. Tegoż, *O potrzebie historii literatury: szkice polonistyczne z lat 1944–1967*, PIW, 1969, s. 5–34.

Zarzycka, Grażyna. *Dyskurs prasowy o cudzoziemcach na podstawie tekstów o Łódzkiej Wieży Babel i osobach czarnoskórych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2006.

Zbiegień-Maciąg, Lidia. *Kultura w organizacji. Identyfikacja kultury znanych firm*. PWN, 1999.

„Zjazd ZHP przyjął zmianę w statucie dopuszczającą alternatywne przyrzeczenie harcerskie”. *ZHP.pl*, 20.05.2022, <https://zhp.pl/zjazd-zhp-przyjal-zmiane-w-statucie-dopuszczajaca-alternatywne-przyrzeczenie-harcerskie/>, dostęp 24.06.2024.

Żmigrodzka, Bożena, „Testament jako gatunek tekstu”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 1698, 105. *Stylistyka*, 7, 1997, s. 460–463.

Żydek-Bednarczuk, Urszula. *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*. Universitas, 2005.